

ԱՋԳԱՅԻՆ ՄԱՏԵՆԱԳՐՈՒԹԵԱՆ

ԿԵԼ,

ԻՍԼԱՄԸ

ՀԱՅ ՄԱՏԵՆԱԳՐՈՒԹԵԱՆ ՄԷՋ

Ա.

ԳՐԻԳՈՐԻ ՏԼԱԹԻԻԼՅԻՈՅ

ԸՆԳԴԵՄ ՏԵՃԿԵՑ

Բ.

Ի ՎԵՇՈՒՆԷՆՆԷՆՆԵՐ

ՈՒՅԻՆԻՄԱՆ ԵՐԻՄԻԱՅԱՆ ԵՒ ՀՐԵՑԱՐԵԱՆԵՐ

ԲԱԲԳԵՆ ԵՊՍ. ԳԻՒԼԵՍԵՐԵԱՆ

ՎԻԵՆՆԱ

ՄԻԼՈՒՆԻՍԻՆՆԱ ՏՊԱՐԱՆ

1930

217
61-44

ԽՈՒՆԱՅԻՆ ՀԱՅ ՄԱՍԻՆԵՐԻՐԱԹԵՆԵՆ ՄԷՋ

ԱԶԳԱՅԻՆ ՄԱՏԵՆԱԳՐԱՐԱՆ

ԿՒԿԱ

ԻՍԼԱՄԸ

ՀԱՅ ՄԱՏԵՆԱԳՐՈՒԹԵԱՆ ՄԷՋ

ՎԻՆՆԵ

ՄԵԻԺԱՐԵԱՆ ՏՊԱՐԱՆ

1930

ԻՍԼԱՄԸ ՀԱՅ ՄԱՏԵՆԱԳՐՈՒԹԵԱՆ ՄԷՋ

Ա.

ԳՐԻԳՈՐԻ ՏԼԹԵԻԼՅՈՅ

ԸՆԳԴԵՄ ՏԵՃԳԵՑ

Բ.

Ի ՔԼՇՈՒՆԻ ՔԼՂԸԾՈՒ

ՈՒՐՈՒՄՆԵՐԵՑ ԵՒ ՀԲԶԱՐԱԿԵՑ

ԲԱԲԳԷՆ ԵՊՍ. ԿԻՒԼԵՍԵՐԵԱՆ

ՎԻՃԱՆՆԵՐ

ՊԵՏԻՐԱՆԻԱՆ ՏՊԱՐԱՆ

1930

22 MAY 2013

2432.81

Ի Ս Լ Ե Մ Ը

Հ Ա Յ Մ Ա Յ Ե Ն Ը Գ Ի Ռ Ի Թ Ե Ը Ն Մ Լ Զ

Յ Ա Ռ Ե Ա Զ Ա Ր Ե Ն

Ընթացումը մեծաթիվով խնդրողների և հետաքրքրական գեղերի մը:

Ըսկէ ծիւղ քսան տարի յառաջ, 1905—1906-ին, եւ Վ. Պոլսի մէջ կը հրատարակէի Լոյս Նկեղեցագիտական Շարաքմամերմը:

Ընդամ մը պէտք զգացի Վ. Տաթևապետին Հարցմանց Դիրքին գիմը՝ ստուգելու համար կէտ մը: Գոյախոտարար չեմ յիշեր այժմ թէ ինչ էր այդ կէտը: Բայց շատ լաւ կը յիշեմ որ տպագրեալ Հարցմանց Դիրքը չկրցաւ գոհացնել զիս: Երբմէն եւս այն նախադասութիւնը, որուն մէջ էր իմ ստուգելու պատկերը, յառաջ իմաստ մը չունէր, հետեւաբար որոշեցի գիմը Զեռագիր Հարցմանց Դիրքի մը:

Ըսն առեւնէր Ըզգային Մանենադարանը իր առաջին իւրուն տեղին էր — Ղալաթիոյ Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ Նկեղեցոյ Խորհրդարանին մէջ, եւ Զեռագիրներու բաժինը, Ժողովարարին հարաւային կողմը, փոքրիկ տե-

Ներկն մէջ, եւ թէ Գաբրիէն էի Ս. Նուսահորէի
 եւ թէ Մատենագարանացեալ՝ Կ. Պոլսի Ազ-
 գային Մատենասրարանին, որու շեռագրաց
 բաժնին կարգաւորութեան նուիրած էի մաս-
 նաւոր հոգ եւ խնամք, եւ կազմած՝ ասանց Մայր
 Եուցակը, ըստ Տաշեան դրութեան։ Եւդ՝ Ազ-
 գային Մատենասրարանէն վար առի շեռա-
 գիր Գիրք Հարցմանց մը, գառայ այն նախա-
 դասութիւնը, որ յստակ չէր ապագրին մէջ, եւ
 տեսայ որ այդ նախադասութիւնը բոլորովին
 յստակ է շեռագրին մէջ։ Վասն զի, ինչպէս որ
 ենթադրած էի, թերի մը կար ապագրին մէջ.
 իսկ շեռագրին մէջ ըման էր նախադասութիւնը.
 — որչափ կը յիշեմ այժմ, բառ մը մտնում
 էր ապագրին մէջ։ Նորուեցաւ հետաքրքրու-
 թիւնս, սկսայ ապագրին ուրիշ երեսները դեմ-
 քնդդիմէլ շեռագրին հետ, եւ դիտեցի որ Հարց-
 մանց Գիրքին լրջօրէն անխնամ հրատարակու-
 թեան մը առջեւ կը գտնուիմ։ Հետաքրքրու-
 թիւնս իր գազաթեակէտն հասաւ, եւ ես ամ-
 րողջ ապագիրը բաղդատեցի շեռագրին հետ,
 եւ ահա՛ քանասիրական յայտնութիւն մը. —
 Տպագրին մէջ պակաս էր ամբողջ “Գիրք,”
 մը կամ “Հատոր,” մը, այսինքն՝ Գրիգոր
 Տաթևացուն Ընդդէմ՝ Տաթևաց գրածը։

Իրապէս որչափ գեղեցիկ եւ հետաքրքրա-
 կան գիւտ մը՝ մեր միջնագարեան Հայ Մատենա-
 գրութեան տեսակէտն։

շեռագրին մէջ ծայրէ ի ծայր կարգացի
 Ընդդէմ՝ Տաթևաց գրումը, եւ դիտեցի ոյ

արժէքաւոր աշխատութիւն մըն է ան, արժէքաւոր ամէն կերպով։ Այս գիւտը՝ եւ քողարկումով մը ծանուցի այն տունն ինչպիսի մէջ, Տաթեւացոյն վրայ տնական մը գրեւոր առթիւ,

— «Տաթեւացիի գործերէն Հարցմանց Դիրքին (գրուած 1397 ին) տպագրութիւնը սկսած 1730 Մայիս 1 ին (Կ. Պոլիս, տպագրիչ Աստուածատուր) Կոլոս Բովհանէն Գաւարիարքի քանքով եւ Սիւնեցի Շահնազարի ու Պոլսեցի Խոճա Գանիէլիան Սովհանի ծախքով։ Եւ ամէն յառաջ՝ Էջմիածնի Նուիրակ Եսայա պատգի Պետրոս վարդապետ ձեռնարկէր տպագրելու Դիրք Հարցմանցը (1721 ին), յայտ իր մահով (1729) գործը խափանեցաւ եւ տպագրուած թերթերն ալ յիշուցան եղան։ — Ինչպէս գիտել տաինք վերագոյն, Հարցմանց Դիրքը ամբողջ չէ։ Հետաքրքրական մաս մը, լաւ եւս, Գիւրջ մը, որ շեռագիրներու մէջ կայ, կը պակսի տպագրածին մէջ» (Ինչպիսի, Շարաքմութեթ Եկեղեցագիտական, Նոր Շրջան. — Երազին Տարի, 1905. Հատոր Ա, էջ 274),

Այդ քողարկումին պատճառն էր Սուլթան Համիտի տունն մամուլի ազատութեան գէմ հաստատուած ահարկու գրաքննութիւնը, ոյնպէս որ Կ. Պոլսի յաղմալիզու մամուլը, տունց բացառութեան ցեղի, լիզուի եւ կրօնքի պարտաւորուած էին ընել ամէնէն Նուրի զգուշութիւնը, որպէս զի... Սուլթանը, թուրքը եւ իսլամը վերոգող բառ մը չապրդէր հրատարակութեանց մէջ։ Հայ մամուլի վրայ աւելի խիստ եւ աւելի՝

լուրջ էր համիտեան գրաքննութիւնը, քանի որ ամբողջ հայութիւնը կասկածելի էր նկատուած «բարեխնամ» կառավարութեան կողմէն. եւ եւ, Լոյսի երկամեայ խմբագրութեան ընթացքին, մտքի եւ սրտի նահապետութիւն մը ապրած եմ, եւ այդ պատճառով ալ դողդոջացած՝ թերթին հրատարակութիւնը, դարձեալ, այդ պատճառով էր որ աղգային-եկեղեցական պատմութեան վերաբերեալ հայացքի նիւթեր եւ տառամետաբոլութիւններ չեմ կրցած գրել կամ հրատարակել Լոյսի մէջ: Իմ գրաքննիչս, որ աշխատէր բարեկամ էր ինձ եւ շատ ալ հաճոյակատար, անողոր էր իրեւ գրաքննիչ, եւ շատ կը վախնար որ ուրիշ հայ գրաքննիչներ մտանեն զինքն՝ եթէ խառնութեամբ շփարուէր Լոյսի հետ: Կրեւակայեցէք. — Օրմանեան Արաքսանի պէս Սովետական Համիտէն բռնուած եւ, ամէն վտահաւսութեան արժանացած Պատրիարք մը, որ Բենեմուիյի ստորագրութեամբ զուտ կրօնական նիւթ մը (համապատասխան) կը մշակէր Լոյսի մէջ, եւ գրաքննիչը գիտէր թէ Եւսրբիոյ Հայոց Պատրիարքն էր Բենեմուիքը, անգամ՝ մը ջնջեց անոր յոգուած ինքնաշնորհութեան թուականը, անոր հետեւ տալով ինձ, թէ ասիկա կրնար մեկնուիլ դահաւանագին (Երեսուֆ Իզլատին Կ.Փ.) եւ կամ կոչուեալուն իշխաններու վրայ... Այսչափ իմաստցելի եւ այսչափ բնութագրուցիչ էր համիտեան գրաքննութիւնը Կ.Պոլսի մէջ՝ 1908էն յետոյ: Եւ եւ, այս պայմաններու մէջ, արդէն հրաշք մըն էր որ

կրնայի հայերէն թերթ մը հրատարակել, բայց
միթէ կարելի՞ էր այդ թերթին մէջ խտիչ Լնդ-
դէմ՝ Տանկլաց գրուած գիրքի մը գոյութեան
մասին, կամ ուսումնասիրութեան նիւթ ընել
զայն։ Աւտի՝ հրատարակող Լնդդէմ՝ Տանկլացն
հրատարակելու առաջագրութեան, ապաւելով
լուսագոյն ժամանակներու ... որք սակայն շեկան։

Տաթեւացիին Լնդդէմ՝ Տանկլացը գտնելէ
եւ ուսումնասիրելէ ետքը, ծրագրեցի ոչ միայն
հրատարակել զայն, իրրեւ բնագիր, այլ նաեւ
Հայ Ստանդարտութեան մէջ, Տաթեւացիին լա-
ռաջ եւ յետոյ, խլամբի եւ տաճկութեան մա-
սին բոլոր գրուածները պարզել, հաւաքել, դա-
ռաւորել եւ հրատարակել քննական մեթոտով։
Իմ ծանօթութեան սահմանին մէջ, այս ծրա-
գրով, հայերէնն ու եւ ի հրատարակութիւն եւ
ուսումնասիրութիւն չէ եղած գեղաւարտ մասին։

Այն տանն՝ այսպիսի աշխատութիւն մը կա-
րելուր պէտք մը կը թուէր ինձ, որովհետեւ գի-
տած էի որ Հայ ժողովուրդը, նոյն իսկ տարրու-
կան կերպով, շիտակ գաղափար մը չունէր իս-
լամի մասին, որ կ'իշխէր իր վրայ՝ թուրք կառա-
վարական կարգման կարգութեամբ եւ օրենսդրա-

1 Միայն Գ. Ա. Մխիթար Անեցոյ Պատմութեան
վերջ, իրեն Յանկուած, բնագրական նշան թեմաք հրա-
տարակեց (1870)։ Ս. Պետերբուրգ) Վարդանի, Յամակէ
Անեցոյ — այն տանն գեղաւարտ — Կիրակոսի, Ս. Պա-
ղանկատուացոյ եւ Թ. Արմրուանի գրուածները Սահման-
նագրան մասին՝ վերաբերութեամբ նոյն ինքն Մ. Անեցոյ
վերջին գլուխներուն (Ին. Իգ. Ին. եւ այլն)։ Երեւոյ նա իրաւ
նկ Սահման Եւ խլամբի։

կան գրութեամբ (Եւրիւսթ)՝ իր խորհէի լեւ
Օսմանեան Մէշրութիլէի (Սահմանագրական
կարգութեամբ) հռչակումն ետքը՝ Թուրքեր եւ
Հայեր այլեւս ազատ գրուի մը ներքեւ, պէտք
ունենին զիրար լաւ հասկնալու, եւ իմ համետ
աշխատութիւնս այդ տեսակէտէն ալ կրնար սգ-
տակար ըլլալ Թուրքիոյ հարութեան։ Իւր տակաջն
կարելի չեղաւ ծրագրիս գործադրութիւնը, վասն
իւն նախ Գպրեվանքի ձերատեսչութեան եւ ապա
Անկիւրիոյ Առաջնորդութեան պաշտօններս ար-
դելք եղան ծրագրուած աշխատութիւնը լաւաւ
տանելու։ Ասոնց վրայ աւելցաւ ստողլուի մեծանս
վտամարացումը, որուն դարման մը գտնելու
համար անցայ Իւրուպա եւ Ամերիկա (1914),
ուր մնացի աշխարհաւոր Մեծ Պատերազմի հե-
տեւանքով, մինչեւ 1922, երբ առաջին անգամ
եկայ Երուսաղէմ, եւ ոգտուեցայ Ս. Յակոբայ
Սատենագարանի ճոխութենէն՝ գործադրելու
համար այս ուսումնասիրութեան ծրագիրը։

Բայց այս անգամ պէտք էր որ նորէն
սկսէի գործիս վասն զի ամբողջ Մատենագարանս,
հետեւաբար եւ իսլամի ուսումնասիրութեան
վերաբերեալ բոլոր գիրքերս եւ նոտերս, մնա-
ցած էին Անկիւրիս, երբ մեկնեցայ անկէջ
1913ին։ Այժմ ոչ էւս եւ լեւ լեւ անձնական
Մատենագարանս եւ թէ Անկիւրիոյ Կարմիր-
Վանքին թանկագին Մատենագարանը (Չեռա-
գիրներունը մանուանդ) եւ բոլոր հնարժէք
հարստութիւնները... Բարեբախտաբար քովս
էր Ընդդէմ Տամկասը, զոր ընդօրինակել

առած էի Շահպաղիան Յակոբ Ղարդապետի, թէեւ այդ ընդօրինակութիւնը բանի չծառայեց. որովհետեւ Ս. Յակոբայ Մատենադարանին մէջ գտնուած Դիրք Հարցմանցնէր մատենագրական եւ յանասիրական նոր երեւոյթներու առջեւ գրին զիս:

Դա՛ն Ս. Յակոբայ Չեռագիրներուն մէջ գտայ տասնեակ մը եւ աւելի Հարցմանց Դիրքնէր, որոնց մէջ թիւ 1155, թիւ 1546 եւ թիւ 827 օրինակներ մատնուորապէս հետաքրքրական էին:

Թիւ 1155-ը, որ գրուած է 1413-ին, այսինքն՝ Գր. Յովսէփացւոյ մահէն (1410 կամ 1411) 2—3 տարի ետքը՝ ընտիր օրինակ մըն է, լիակատար, այնպէս ինչպէս որ Յովսէփացին խմբագրած է զայն:

Թիւ 1546-ը, գրիչ, տեղ, ժամանակ անձանքով, բայց նոյնչափ հին, այսինքն ժ.Դ—Ժ.Ե դարու գործ, տեղ տեղ համառօտ եւ կրճատ, շատ հետաքրքրական օրինակ մը, մատնուորապէս ինչպէս Տումկայց վերաբերութեամբ:

Թիւ 827-ը, վերոյիշեալ երկու Չեռագիրներու միջեւ կը բռնէ միջին տեղ մը, այսինքն՝ ոչ լիակատար է թիւ 1154-ի պէս, ոչ ալ համառօտ կամ կրճատ՝ թիւ 1546-ի նման: Եւս ալ՝ ժ.Ե—Ժ.Զ դարէն:

Արդ՝ բոլորովին մեկզի նետեցի Շահպաղիանի ընդօրինակել առածս, որ պարզ ընդօրինակութիւն մըն էր արդէն, եւ ես առիթ չէի ունեցած նոյն իսկ զայն տեղամ մը բաղդատելու:

բնագրին հետ, ոչ ալ ձեռագրագիտական նստիք առած էի բնագրի մասին, եւ ձեռք առի այս երկը գլխաւոր Ձեռագիրները, որոնք իրրեւ իմէ Հարցմանց Դիրքին երեք տարրեր խումբերը ներկայացնէին:

Թիւ 1546ը, որ Համալսումն է, հիմ բռնեցի այս հրատարակութեան, եւ ներկայացուցի զայն Հ գրով:

Թիւ 1155ը ներկայացուցի Ա. գրով, իրրեւ Առաջին Իրականագր օրինակ:

Իսկ Թիւ 827ը ներկայացուցի Մ. գրով, իրրեւ Միջին օրինակ մը:

Այս երեք օրինակներու վրայ զատ զատ գրչագրագիտական կատարեալ տեղեկութիւններ առած եմ հրատարակութեանս սկիզբը:

Այս հրատարակութեան հիմ բռնեցի Հ օրինակը՝ երկու պատճառաւ: Նախ այնպէս ենթադրելով որ ի գործ դրուած կրճատումներ եղած ըլլան յոյն ինքն Զաթեւացւոյն գիտութեամբ, եւ յետոյ՝ Հ ին եւ Ա.ին տարրերութիւնները նշանակելու եւ ցոյց տալու համար աւելի զիտին էր հիմ բռնել Հ, օրինակը եւ ստորին չափանցքներու մէջ դնել Ա.ին տարրերութիւնները քան թէ Ա. օրինակը հիմ բռնել եւ Հ.ին տարրերութիւնները նշանակել բնագրին վրայ՝ կամ՝ շղագրով եւ կամ՝ փակագիծներով, ինչ որ յոգնեցուցիչ պիտի ըլլար իմ աչքի եւ իմ մտքի համար, եւ միանգամայն զժուար պիտի արտայայտէր Հ.ի վրայ գործադրուած կրճատումներուն նպատակն ու մեթոտը:

իսկ բոլորովին անհնար էր ինչ համար Ա. եւ Հ. օրինակները միասին հրատարակել զէ՛մ զիմաց՝ սյլեւ, այլ պատճառներով:

Բնագրական այս տարբերութիւնները նկատի առնելով՝ սա հետաքրքրական հարցումը միտք կու գայ, թէ ի՞նչ պատճառաւ տեղի ունեւ է Հ. օրինակը: — Ըստ ամենայն հաւանութեան մեղմացներու կամ չափաւորելու համար գրուած ինչ ջատագովական խտուածիւննէլ, որպէս զի երբ իսլամի ձեռք իյնայ այն, որ միշտ բռնապետ ու հարստահարիչ եղած է, պատրուակ չբռնայ գրգռելու եւ զայրացներու խաղամ կառու վարութիւնն ու ժողովուրդը ընդդէմ Հայոց¹: Այս տեսակէտէն գետել կու տանք թէ Հ. Տութիկը փոխած է ոչլուզդիի, այնպէս որ Ցափկ բառին հոգիւ քանի մը անգամ՝ կը հանդիպեց այս օրինակի մէջ:

Կարժէ ի մօի ունենալ թէ Կր. Ցափկեւան ինչ իր Ընդդէմ՝ Տափկացը գրած է այն տանն, երբ արդի թուրքութիւնը գոյութիւն չունէր²:

¹ Ընդդէմ Յամկաց գրուածին նկատմամբ է որ կ'ընենք ոչլուզդիութիւնը: Բայց հետքմունք Դիրքին միւս մասերն ալ կ'ընաւուրտէ, ամփոփուած, համառոտ էն մասնաւոր մթնոլով եւ նպատակով:

² Հարցմունք Դիրքը տարածւած է 1895 թն. իսկ Ժուլետիկի թուրքերուն հայոց հետ յարաբերութիւնը կը սկսի 1475 թն: Դր. Ցափկեւանց ոչն վախճանու մէն ՈՍ տարի յետոյ, երբ Սուլթան Խանէմ Ը. Փաթիկ. ինքզնիցան կ'ստորութեան Մայրաքաղաքը նաւանչէ կայքը, քաղեց Ուլուս Հասանի վայրը, յազմէն անոր եւ տիրեց Արեւմտեան Հայաստանի վրայ (1475): — Հայաստան՝ յաջորդաբար մասնաշրջան ինքր տիրապետութեանց Ներքին: Նախ Խելն:

Տաժեւացիքն այդ գիպք գրած է աչքի առջեւ ունենալով Տաւրիկէնքը (արար, թերեւս պարսիկ եւ թաթար իսլամներն ալ), եւ պէտք է ուշադրութիւն ընել՝ գրած է զայն իրրեւ ջատագով, եւ իրրեւ կրօնական վիճարանութեանց առաջնորդող գրուած մը, եւ ինչպէս կ'երեւի՝ մասնաւոր խնդրանքով մը։ Վասն զի այն ժամանակներ, իրարմէ տարրեր կրօնքի եւ հաւատքի մարդիկ, ինչ դասակարգի եւ դիրքի ալ պատկանէին, իւրաքանչիւրը իր Սուրբ-Գիրքին փառտերով ու ապացոյցներով զինուած, վիճարանութիւններ կ'ընէին, եւ ճշմարտութեան յաղթանակին վտահ՝ գրտներ կը գնէին, վերջապէս կամ կը յաղթէին կամ կը պարտուէին, գործադրելով իրենց պրաք պայմանները։ Այս վերջին տեսակէտէն, զոր օրինակ, շատ նշանակեցի է Գրիգոր Սագիսարտի եւ իշխան Սանուշէի պայմանաւոր վիճարանութիւնը, որուն հետեւանքով Սանուշէ կը մկրտուի եւ Քրիստոնեայ կ'ըլլայ։

Արդէն խնամու ընթերցումը եւ անուախտաշար օւսումնասիրութիւնը *Ընդդէմ՝ Տաւրիկէն* գրուածին, ցոյց կու տայ թէ Տաժեւացիք կը գրէ ոչ թէ իսլամը անարգելու դիտումով, այլ կրօնական ճշմարտութիւնը ցայտեցնելու

քան թուրքի տիրացին Հայտաւան՝ 1021 թ.։ Եւ ցրիւ Բէյի աւաղորդութեամբ, փնտ. 1226։ Հետգնեւէ եկան տրեցին Ախլը, Մոզլը-Թաթարներ, Թիւրքմէն-Պարսիկ-Քիւրտեր, Լոգլիկ-Թաթարներ, Պարսիկներ, եւ վերջոյն՝ Օսմանցի Թուրքեր։ Մանրամասնութեանց համար տես Հ. Ինտեռնալի կազմած ժամանակագրութիւնը, *Բանասէլք*, Գ. Ե. Բաւմալիանի, Հատար Դու 1902, էջ 318-320։

եւ զայն ըստագոյնելու նպատակով, ճիշդ այնպէս՝ ինչպէս որ գրած է Հարցմանց Դիրքին ուրիշ մասերը, Ընդդէմ՝ Հրէից, եւ Ընդդէմ Քրիստոնէական Եկեղեցւոյ զաւանսարանական ներքին տարբերութեանց։

Անշուշտ շատ ցաւալի եւ միանգամայն շատ ալ ուշացրաւ է այսպիսի ըստագոյնականներուն խայթիշ ոճը։ Բայց ասիկա Ցաթեւացւոյն գրչին յատուկ երեւոյթ մը չէ. — վիճարանական գրումներ, որ լեզուէ ալ եղած ըլլան, կը ցայտեցնեն երգիծող կամ խայթող ոգի մը, որ կը բղխի ինչ միայն ըստագոյնելու հմտութեան եւ գիտութեան յաւակնութիւններէն, այլ նաեւ իրենց ուղղափառութեան չափազանց ընդմեռանդութիւնէն։

Ցաթեւացւոյն Հարցմանց Դիրքը ամենէն շատ ընդօրինակուած եւ շրջաբերուած միջնադարեան գործ մըն է։ Հայ եկեղեցականն ու հայ աշխարհականը հաւատարապէս՝ Հարցմանցը իրենց անթին տակ, ասոր ոճով ու ասոր տպագրչոյցներով բանակոխներ բրած են, ինչպէս Հրէից նոյնպէս ցածկաց հետ, ինչպէս նաեւ հերձուածներու եւ զաւանսարանական խեղդոններու շուրջը։

Բայց Թուրք-Իսլամի մոլեռանդութիւնը անողորմելի էր։ Իսլամի հիմնադրին եւ Փէշլուամբէլին, ինչպէս նաեւ Հաղբէթի Ալիին խոյլատու ուրիշ հանգեալ Քրիստոնէութեան, մոռցուած իրողութիւններ էին թուրք-իսլամութեան համար, մանաւանդ Սնիշլիքներու ահաբեկիչ

չըջանին: Անոնք Ղարսմեը շխտակ հասկնալու
կարողութենէն ալ զուրկ էին: Մեկ կողմէն, ցե-
ղային գերազանցութեան մը անորակելի յուսակ-
նութիւններով վերացած, արհամարհանքով կը
նայէին ոչ-խաւանքուն վրայ. միտ կողմէն, կրո-
նական անգուսպ մոլեխ անդու թեամբ մը արբշիւ,
կենսակրօններ միայն կը տեսնէին Բրիտանականութեան
վրայ: Հայոց վիճակը շատ փոփոխ էր այս պայ-
մաններու մէջ՝ հանդէպ իսլամ թուրքութեան.
եւ. Տիգր այս է պատճառը որ երբ Կ. Պոլսի գրա-
ւեր Պատրիարք՝ Եովհանէս Կալուտի յրամանաւ
լոյս տեսաւ Տաթևացոյն Հարցմանց Դիրքը,
1730ին, մեծ հեռատեսութեամբ դանց առ-
նուեցաւ Ընկրդիմ՝ Տաթևացի մասին տպագրու-
թիւնը, որ աչերան տնժեղ եւ. ամէն կասկածէ
վեր ու գաղտնամտութենէ զերծ, զուտ ջաատ-
գովական գրուած մըն էր Բրիտանականութեան տե-
տակէտէն¹:

Եւ այսօր, երբ քսան տարի յառաջ, մաս-
նաւոր հետաքրքրութեան մը հետեւ անցով
գտնուած այդ գրուածք կը փաստէիմ Հանդիւս
Ըմտօրեայի եղերուն, տեսակ մը հպարտութիւն
կը համակէ զիս, մտածելով որ Միջին դարուն,
Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ Մեծ վարդապետ-
ներէն մէկը կարող եղած է, իր հմտութեան եւ
ծանօթութեան սահմաններուն մէջ, գիրք մը

¹ Միեւնոյն հեռատեսութեամբ կրճատուած եւ. զանք
տանուած են, հոյ պատմութեանց հրատարակութիւններու
մէջ: Ստանբուլի ծագման մասին գրուած տեղեկութիւններ,
ընտրելի վէճերով, ընտրելի Կ. Պոլսի:

գրել *Խաչումի վրայ*, լուսաւորելու համար իր ժողովրդեան զաւակները կրօնական այն գրութեան մասին, որմէ շրջապատուած էին. գրութիւն մը, որ այնքան աղետալի ու արիւնոտ դեր մը պիտի խաղար աշխարհի պատմութեան մէջ, լծօր-դուելով պետական մեքենականութեան մը (Օսմանեան կամ Թուրք), մասնաւորպէս Հայոց վերաբերութեամբ. դեր մը, որուն ամենէն զարհուրելի մանրամասնութիւնները խաղցուեցան յսաներորդ դարու լոյսերուն տակ, եւ Եւրոպայի ու Ամերիկայի քրիստոնեայ մեծազօր եւ հզօր պետութեանց աչքերուն առջեւ:

Խաչումի հայ Մատենադարան մէջ ուսումնասիրութիւնն ուրիմն, իրրեւ առաջին եւ շատ համեստ ձեռնարկ, ինքնին նորութիւն մըն է՝ Հայ Մատենադարանի մը բարբառներէն մէկ մարզին վրայ. եւ ես վստահ եմ որ հայագիտական աշխարհի մէջ հետաքրքրութիւն պիտի արթնցնէ այս նիւթը, թեւադրելով անգրագոյն հետազոտութիւններ:

Այս գործը բաժնուած է երեք մասերու, հետեւեալ կերպով:

Առաջին Մասնն է այս, որ կը պարունակէ համեալեցոյն *Էնդդէմ՝ Տաճկացը*:

Երկրորդ Մասը պիտի բաղկանայ համեալեցին յստաջ եւ ետքը՝ *Խաչումի մասին հայերէն գրութեան* ընդհան հաւաքածոյէ մը:

Երրորդ Մասը պիտի բլլայ արդիական ուսումնասիրութեանց տուիչներուն վրայ նոր գրուած մը *Խաչումի մասին* իմ կողմէն:

Հարցմանց Գիրքին Տպագրութիւնը:

1720 թն (ՌՃՀ) Թ. Էջմիածնի Նուիրակ Աստապատցի «գիտնական եւ բարեկրօն մեծ վարդապետն», Պետրոս Եպիսկոպոս՝ Կ. Պոլիս կու գայ, եւ «ըստ բարեւեր բարուց իւրոց» կը ձեռնարկէ Հարցմանց Գիրքին տպագրութեան: Այս ձեռնարկը սակայն կը խափանի՝ քանի մը տեսարակներ («քանի մի ինչ տեսար») տըպագրուելէ ետքը: Հասանաբար Նուիրակին Էջմիածին վերադարձին պատճառաւ, որ կը վախճանի 1729 թն, այսինքն՝ Հարցմանց Գիրքին տպագրութեան ձեռնարկելէ ինը տարի ետքը:

Բայց սկսուած գործ մը կիսկտաւար չթողլու համար՝ «արեւելցի բարեպաշտօն մահտեսի պարոն Էահնապարն, եւ Բիւզնդեցի խոճա Գամիելի որդի տիրացոյ Մովսէսն» կը փափաքին «տպել եւ ի կատար բերել զմնացեալն սորին»: Դժբախտաբար թէ բարեբախտաբար՝ «տպուածն առաջին ցրիւ եւ պակաս մնալով, ետրապէս սկսեալ հոռու տպել զամենայն՝ կարողութեամբ ողորմութեանն Աստուծոյ»:

Այսպէս, 1729 թն (ամիսը չեն շանակուած) կ'սկսի Հարցմանց Գիրքին Նոր տպագրութիւնը եւ կը վերջանայ 1730 (ՌՃՀԹ), Սպիտ 1/ն, Կ. Պոլսեցի մ'նի: Աստուածատուրի Տպարանին մէջ, Տպագրիչ մահտեսի Աստուածատուրի որդին՝ Տիրացոյ Յովհաննէսն եղած է գրաւորը, որ «անձանձիր եւ մշտաշխատ պնծութեամբ», գիշեր ցորեկ, Ժամանակ Նուիրելով, միս մնակ,

ծայրէ ի ծայր ինքն շարած է գիրքը, իրբեւ արդիւնք եւ արտայայտութիւն իւր ջերմեղանկն սիրոյն ՝ ի վերայ արքայ մատենոյս :

Հրատարակութեանս ճակատը կը ձեւացնէ պատկերազարդ շրջանակ մը ուղղանկիւն, որու մէջանէ գրուած է.

ԳԻՐԲ

ՀԱՐՑԱԿԱՆԾ

Երիցսերանեալ Արքայ Հօրն մերոյ
Գրիգորի Տաթեւացւոյն :

Տպագրեցեալ Օգնականու Խ Աթլն
Թադեոսի Առաքելոյն, եւ Աթլն
Գրիգորի մերոյ Լուսաւորչին :

Ի Հայրնոյսն Աթլն Էջմիածնի Լուսակառոյց Աթոռոյն, ջէյթոնցի
նն Արնիտի Երիցսերանեալ Արքիշ
եւ Աճաբան Աթլիսի մօ Հայրոց :
Եւ ի Պատրիարկութեան Աթլն Էջմի
գնական Տեղեցն, նն Գրիգորի
Արքիշ եւ Աճաբան Արքիշիտի :
Ի Կառավարչականութիւն Բաղարի :

Հրատարակու նորին Արքայան Պատ
րիարկի, նն Յոհաննու Աճաբան
եւ Գրասէր եւ Տնտեսէր Արքայի :

Ի թիւն Հայրոց, նճճը :

Գիրքիս սկիզբն ալ (էջ 7) զարդարուած է նկարով մը, որ կը խորհրդանշէ Գր. Տա-

Թեւապետն ծննդեան զրոյցը՝ Այս նկարին վերի
աջ անկիւնը Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ, զգեստաւ,
ւորեալ, սաքի վրայ, կանթեղ մը կու տայ հաւ-
ւատաւոր կնոջ մը, Տաթեւապետն մօրը, որ կե-
ցած է գրան մը մէջ։ Այդ գրան մէջ եւ կնոջ
աջ ուսին վրայ երկուց մը կայ, — «Տոմարն
մայր (կրնայ կարգացուիլ նաեւ՝ հօր) Գրի-
գոր | ըն Տաթեւապետն,՝ Նկարիս մը շտեղ,
երեսասարդ Դր. Տաթեւացին, վեղարով փխլոնով
ծնրագիր գրասեղանի մը առջեւ, հողաթափները
ասղին, գիր կը գրէ. թիկունքէն՝ լուսապատկ
ազու որ, պատկառելի գլուխ մը — հաւանաբար
Սրտենցոյն —, տուն կու տայ իր աշակերտին։
Իսկ Տաթեւապետն դէմ, գրասեղանի միւս կողմէ,
չորս ծնրագիր վեղարաւորներ՝ փխլոնով, եւ չորս
ալ կրանաւորք, սրտեր իրենց աշխրհը սեւեռած
են Տաթեւապետն գրած գիրքին վրայ — Հարց-
մանց Իրարը — Ետնց գլխուն վերեւ արծա-
ւազրուած է. «Դրսնուսրք եւ Էլարդու-
սկետք,՝ Նկարիս փորի շրջանակէն ներս
գրուած է. — «Առնէր եւ սկստեցաներ
Եւսմանայն ժամ Ժ. Իսկ վարի լուսանց յին
վրայ.

— «Սկիւր Լորն Սթ. Դրանելոյն Աստուծոյ
Սրտենցոյ՝

Եւստոյց աշակերտի, եւ Պարգեւին Լու-
սաւորչի.

Սթ. Դր. Գրիգորի Տաթեւապետ, Աճաբան
Վրդպետի,

Բուն իմաստասիրի եւ խստակրան ճգնա-
ւորի՝ Արարեալ
զսի գիրս Հարցմանց: Ի հերքումն աղան-
դից ամենայն
հերձուածողաց: Եւ ի լուծումն բազմա-
յան բանից ճշշ
մարտուն: Ի փառս միայն Ա.Յ. եւ յսգուա
ուղղութեան
մանկանց Կիմֆէկէ Հայաստանէ լց սի Եկե-
ղեցւոյս ֆի:

Էջ 7ի ճակատը զարդարուած է մեծ խո-
ւանով մը եւ մեծ լուսանցազարդով մը: Խորա-
նիս կամարին ներքեւ նստր դրով՝ Հոգիդ
Սուրբ | օգնես | մեզ: Իսկ գիրքի սկսածին
առաջին բառը, Որոյիւ, սիրուն մարդագիրներ
են, որ ամբողջ առջ մը բռնած են. երկրորդ
տողը, «Անեն ներմուտ», գլխագիր է: Բացի
այս մուտքի էջէն, ամբողջ գործը, ծալրէ ի ծալր
երկսունակ է, զարդարուն շրջանակներով,
Երեսներուն մեծութիւնը՝ շրջանակներէն ներս,
գրեթէ 14.5 X 22.5 սմ.: Ի բաքանչիւր սիւնակ
43 տող: Ամբողջ գործը կը բաղկանայ 35 (67)
տետրակներէ. Իւրաքանչիւր տետրակ՝ փից
թուղթ կամ 12 էջ, բացի վերջին տետրակէն
(45), որ փոխանակ վեցի՝ ունի ութը թուղթ կամ
16 երես. բոլորը՝ 808 երես:

Ցաթեւացւոյն ինքնագիր Յիշատակարանը
կը գրաւէ ամբողջ 772 երեսը եւ 773ին առա-
ջին սիւնակը. իսկ 490 երեսէն մննելու 792ին

առաջին սիւնակը. «Յիշատակարանն թուղ-
ման գրքոյս. Թացածը՝ «Յանկ եւ Յուցակ
Դիխատր Բանից բովանդակ Գրքոյս Ըստ
Տառիցն Տիրոց Դասաւորութեանց, այսինքն՝ այ-
րուրենական ցանկ մը»

Հարցմանց Դիրքին այս հրատարակու-
թիւնը կատարուած է երկու հնագոյն եւ ուղ-
ղակի Տաթեւացւոյ ինքնագիր օրինակէն պաշտ-
փարուած Չեռագիրներու համեմատ, զոր հայ-
թայթած են Ահնի Տէր Մարկոս Քահանայ եւ
մահտեսի Մակար, որք յիշատակուած են մեռ-
նաւորապէս.

— «Յիշեսցիք՝ եւ զտիկնցի տէր մարկոսն
կալովայո, եւ զմահտեսի մակարն, որք ետուն
Բ. Գիրք ի հին օրինակաց սեանդակ սրբազրու-
թեան, որ ի վաղ ժամանակաց գրեալ էին զօրի-
նակն գրքոյս՝ ի ձեռագիր օրինակէ՝ եռամեծի
օրրոյն Գրիգորի՝ Գրքոյս արարողի. (էջ 792 =
271)»

Չեռագիրները ապագրուածին հետ բաղ-
դատողք, փորձերը սրբազրաղք եւ «գլխաւոր
բանից, այրուրենական ցանկը շինուին է Պաղ-
տատար Դպիր, որ առանձին փոքրիկ Յիշատա-
կարան մը ղետեղած է վերջին եջի վերջին սիւ-
նակին վրայ՝

— «Ներել մտղթեմ՝ աղերս արկեալ,
Որ ինչ ի սմա սրխալ գրտեալ,
Ոչ դիտելոյն եւ ոչ տեսեալ,
Կամ՝ ըստ իրնոցն այնպէս թողեալ»:

Հակառակ այս յայտարարութեան եւ խոս-
տովմեութեան, պէտք է դիտել որ Պաղատա-
սար Դպիր բոլորովն պատասխանատու է Հարց-
մանց Դիրքին այս անխնամ տպագրութեան,
քանի որ՝ ստուգիւ չատ բան չէ տեսած եւ, չէ
գրած :

Աստապատցիի կիսկատար Տպագրութեան ցիրոցան Տնարականը:

Ս. Յակոբայ Զեռագրաց Մատենադարա-
նին ՁԶ, ԹԻՒ. 328 (Տին ԹԻՒ. 148) Զեռագիր-
Տպագիրը ուշագրաւ է. վասն զի Աստապատցի
դեարտս վարդապետի, 1720ին տպագրել
տուած * քանի մի ինչ տետր, ներէն նմոյշներ կը
բովանդակէ:

Հաւաքածոյ մըն է այս, որու մէջ գլխաւոր
տեղ կը բռնէ Հարցմանց Դիրքէն ընտրուած
մասեր, յայտնապէս եւ յատկապէս այդ կիսկա-
տար տպագրութեան տետրներէն ձեռք բերուած
նմոյշներով գրքոյն մը ձեւացներս նպատակաւ,
Տպագիր-Զեռագիր Հաւաքածոյին թուղթը (ան-
չուշա ձեռագիր մասերուն) բաժնակ' փայլուն,
գիրը՝ նոսր, եւ վերջը՝ երկուքուկէս երեսի չափ
ալ բոլորգիր Հաւաքողն ու գրիչը, տեղն ու ժա-
մանակը անծանօթ. բայց անպատճառ 1720էն
յետոյ: Կաշեկաղմ, լաւ պահուած: Տպագիր եւ
Զեռագիր մասերը միանգամայն 180 թուղթ են
կամ 260 էրես, երկսին:

Բուն գրչեն միակ Յիշատեալարանիկ մը,
էջ 183, երկրորդ սիւնակին վերջին տողն է.
— «Զմեղոք ի գծալս յիշեալիւ ի Տէր ա-
ղաջեմ»:

Իսկ էջ 258, առաջին սիւնակին սկիզբը.

— «Իսկին Հայոց ՌՃԿԻ (= 1713) եւ
կոստանդնուպոլսեցի Կէորդ վարդապետս եկի
ի կեօսարիայ կապադովկացւոց ի քարոզութիւն
բանին Աստուծոյ, եւ հակաճատութիւն ինչ ան-
կեալ ի մեջ մեր, եւ ի մեջ մետրապոլիտին Եւ-
նաց ի վերայ փրկական շարչարանոցն Քրիստոսի
Աստուծոյ մերոյ. յեալոյ նոյն մետրապոլիտն գրեաց
առ մեզ զթուղթ մի ի վերայ նոյն բանին հեյ-
լենական լեզուաւ: Զորոյ զթուղթն եւ զգատա-
խանին մեր յետոյ թարգմանեցաք եւ ի մերոս
լեզուաւ, ի խնդրոյ պայազատափառ իշխանին
հանի մուրաադաստէ մահտեսի Պողոս շէլ-
պուն եւ յիշատակ անջընջելի եւ յազնթական
արձանագրութիւն ճշմարտութեան ուղղափառ
հաստատոյն»:

Այս Տպագիր-Չեռագիրը. Հարցմունց
Գիրքէն քաղուած է մը ետքը, ապագրեալ տե-
տրակներու յարմարումով, որ ընդհատուած է
116 էջին, կը բովանդակէ նաեւ.

— «Նրանեկոյն Աթմնասի Արքե-
պիսկոպոսի Աղեքսանդրոսցոյ Հարցմունքն
վայելուչք եւ պատուականք, կիւրդի Են-
րուսաղեմայ Հայրապետի, Եսդազս մակա-
րութեան եւ հանճարոյ: Հարցմունք Ա.»
(էջ 117—183):

— «Կանոն Ծ. եւ Ժ. սրբոց հարցն ի
 Կոստանդնուպօլիս զումարելոց: Ի ըղեշ-
 խութեան զերասպածառ իշխանացն եւրէ-
 րիոսի, Նուզրիսայի. Յուլիսի Թ: — Յա-
 ռաջ քան զԿանոնս եղիւս, առաւ: Թուղթ
 նոյնոյ սուրբ ժողովոյն Կոստանդնուպօլսոյ
 առ ըստնարաշտ թագաւորն Թէոդոս՝ Մեծն
 անուանեալ, որսմ՝ թղթոյն ենթադասեցին
 զառ ի յիւրեանց սահմանեցեալ Կանոնս»
 (էջ 184—191):

— «Թուղթ ի Կոստանդնուպօլիս
 զումարելոց նախկոպոսաց՝ առ զումարե-
 ցեալ նախկոպօսունս Հոսմայ» (էջ 192—
 197):

— «Պատմութիւն սուրբ ժողովոյն
 Նիքեոսի, որ է Նրկյորդ Տիեզերական ժո-
 ղով» (էջ 197—212):

— «Ճառ Պրոկղոս վերառեաւչին Դի-
 զոյ, սասցեալ ի մէջ ժողովարանին Կոս-
 տանդնուպօլսոյ առաջի Նեաւորի, վասն
 մարդեղութեան Տեստն մերոյ Յիսուսի
 Բրիստոսի» (էջ 212—218):

— «Կիւրղի եւ Նեաւորի թղթակցութիւն-
 ները եւ Կիւրղի ուրիշ թուղթերը (էջ 218—
 251):

— «Յուցանի կարճատառապէս որ
 փրկանքն ու լանին զէ՛. կարհուրդ Նկեզեց-
 ւոյ» (էջ 251—257):

— «Դասանութիւն Սուրբ Գրիգորի Լու-

ստորջին զրեալ ի Սուրբ Ոսկերերան ընդ-
հանրական վարդապետին, Քաջ 16 առջ
(էջ 257)։

— Էջ 258—259 վերև գրուած Եղա-
տապանն Դէորդ Վարդապետի, եւ անմիջա-
պէս յետոյ — «Թուղթ մատրապօլտին Եու-
նաց առ Դէորդ Վարդապետ Հայոց, Իսկ
էջ 260՝ դատարկ։

Հաւաքածոյիս ծից սկիզբը գրուած է Աս-
տապապի Պետրոս Վարդապետին տպագրել
առաւ Հարցմանց Դիրքին ցրի տետրակներէն
մմանք։ Այս ցրի տետրակներ (ֆորմա) կը կրեն
Ա.—ԺԲ. թուահամարները։

Հարցմանց Դիրքին այս առաջին տպա-
գրութիւնը իննամս գործ մըն է. թուղթը բա-
րակ մագաղաթի պէս, ներմակ եւ տոկոսն, երկ-
սիւն երեսներ, պայք գիծերով շրջանակուած։
Շրջանակներէն ներս երեսներու մեծութիւնն է
 13.13×19.5 սմ., իւրաքանչիւր սիւնակ
38 առջ։ Այս տպագրութեան մէջ չկան
մշակուած ցանկ նիւթոց եւ գլուխներ այն-
պէս, ինչպէս որ կան 1730ի հրատարակու-
թեան մէջ։

Թէ հետաքրքրութեան համար եւ թէ՛
իրրեւ յիշատակ Հարցմանց Դիրքին առաջին
հրատարակիչ Աստապապի Պետրոս Վարդա-
պետի գրասիրական եւ անոյին եւ զօհողութեան,
կը դնեմ աչտեղ Ա.—ԺԲ. ցրի տետրներէն
Հաւաքածոյիս մէջ պահուած մասերը։

Քառասունյացիի նիսկատառ նշան-
տառակով թիւնք՝ 1720 ին։

Թիֆ. 328 Հաս. արտոճից Ս. Յակոբյան
(Իրանի արտադրանք է):

— *Ученая Библиографическая Служба*
Академии наук:

2-7-7 1215-1217

† $\frac{1}{2} \frac{d}{dt} \left(\frac{1}{2} \frac{d}{dt} \right) = \frac{1}{4} \frac{d^2}{dt^2}$.

1. Բնական լեզուների և լեզուների ընտանիքների մասին
 2. Լեզուների դասակարգումը
 3. Լեզուների դասակարգման լեզուների ընտանիքների մասին
 4. Լեզուների դասակարգման լեզուների ընտանիքների մասին
 5. Լեզուների դասակարգման լեզուների ընտանիքների մասին

ԲԱՆԻ ԳՈՐԺԻՆ - ԿԼԱՆԱԴԻՆ ԶԱՎԱՐՈՐ
 ԴՆԺ ԽՈՐԱՆ ԺՐ ԵՎ ԴՆԺ ԼԱՆՈՒՆԳՈՐԳ
 ԺՐ ԽՈՐԱՆԻՆ ԿԼԱՆԱԴԻՆ
 ԵՎ ԵՎՐՈՒՆ ԽՈՐԱՐԳՈՐԴ (ԿԶՆԵՄ)
 ԴՆԺ ԼԱՆՈՒՆԳՈՐԳ ԽՈՐԱՆԻՆ ԶԱՎԱՐՈՐ

«Ո՛հ ծիծի Հարն հասարակաց իշխան
նեկ, որն հանձնեմու Ստանեցի, այ՛
լե՛ծ աւայց լեւոհեբարտի եւ պար-
գեւեին Լուսաւարէ: Որքէն Կէտ-
գորի | Տաթեւաւոյ, այն լե՛ծ արան
Վիգպորի՝ եւ բուն խնամատիրի
անշաղի՝ փխրոտփայլի եւ խառ-
կրան հցնաւորի, որայ ճլ Սաւր
Կիբո Հարցմանց բազմաշան թա-
նից յա | Ժա. Թե նորոց եւ եղան Թե
այլեւայլ, ազգաց եւ ազանգից եւ
հերթու Թե նա՛ հերձուածոպաց
յա | Բա՛րաւաց ի փառս Դժար-
աւեթան Քի՛ն ն, Տերչ եւ յա-
գուս ու զգա՛հաւաց մանկանց
կի՛ն, զի՛ն | Հայաստանեայցս սի
Լեւոհեբարտի Քի՛ն:՝

Գիրք Հանքման
Նրա տարածված-
թիվ 1730 թ.

117. $\frac{1}{2} \sin 2\alpha \sin 2\beta \sin 2\gamma = \frac{1}{2} \sin 2\alpha \sin 2\beta \sin 2\gamma$
 $\frac{1}{2} \sin 2\alpha \sin 2\beta \sin 2\gamma = \frac{1}{2} \sin 2\alpha \sin 2\beta \sin 2\gamma$
 $\frac{1}{2} \sin 2\alpha \sin 2\beta \sin 2\gamma = \frac{1}{2} \sin 2\alpha \sin 2\beta \sin 2\gamma$
 $\frac{1}{2} \sin 2\alpha \sin 2\beta \sin 2\gamma = \frac{1}{2} \sin 2\alpha \sin 2\beta \sin 2\gamma$

[illegible]

1. Գրվել է թույն է 1730 թ. հրատարակության ժամանակ Ջ. Զո-
լեի ազգային գրադարանի ձեռքով: Գրքում առկա է հետ. հավելում, վերջերս, էջ 38:

«Որպէս ասան հերմուսն, առջ մը
 թաշնագիր. *ծագր՝ զամենայն
 ինչ միտն, առջ մը բարբ Գրեա-
 ցիւր. *Կան թ իւրիւ գոչ, այսինքն
 զգործ, զգիւղուածն, առջ մը
 գրեագիր:

Էջ հաւաքածոյիս, Ե—24, Բ. — Ե.
 տրին:

Էջ ազգրեալ տեարներուն, Բ—
 Իդ.

Կը համապատաս-
 խանէ, էջ 7—
 24, Բ. սխառն,
 առջ 3:

Էջ հաւաքածոյիս՝ 29—76.

Էջ ազգրեալ տեարներուն, Բ—Ժ.
 տրինքն:

Բ. տեար, էջ ազգր. Բ—Ժ.

Գ. " " " Ժ—Իդ.

Դ. " " " Ի—Բ.

Ե. " " " Բ—Ժ.

Ջ. " " " Ժ—Իդ.

Է. " " " Ի—Ժ.

Կը համապատաս-
 խանէ, էջ 52,
 Բ. սխառն,
 առջ 14—106,
 Է. սխառն,
 առջ 25:

Էջ հաւաքածոյիս, 85—108.

Էջ ազգրեալ տեարներուն, Կ—ձ.
 տրինքն:

Բ. տեար, էջ ազգր. Կ—Հ.

Ժ. " " " Հ—Ժ.

Ժ.Ա. " " " Ժ—ձ.

Կը համապատաս-
 խանէ, էջ 115,
 Է. սխառն,
 առջ 24—143,
 Բ. սխառն,
 առջ 32:

Ինչպէս որ կը տեսնուի, Թիւ 328 Հաւա-
 քածոյն կազմող մարդը՝ իր ձեռքին աակ չէ
 կրցած ունենալ ցրիւ տեարակներէն Ը. դըր: Ասկէ
 զատ յայանի չէ թէ Աստապատացիին այս կիս-
 կատար ազգրութիւնը մինչեւ ԺԱ. տեար
 (Փորմա) հասած է թէ աւելի: Բայց, ամէն պա-
 րագայի մէջ, «քանի մի ինչ տեար» բացատրու-

թիւնը, որով Հարցմանց Դիրքին 1730ի ապագրիչը կ'ազնարկէ առաջին ապագրութեան փորձին, այնքան արհամարհելի քանակութիւն մը չէ որ կը ներկայացնէ: Ղասն զի թիւ 328 Հաւաքածոյին միջոցաւ մեր առջեւ ունինք 96 երեսներու նմա՛յը մը այդ կիսկատար ճեղքած հրատարակութենէն, եւ այդ թիւը հաւատարէ 1730ի հրատարակութեան գրեթէ մէկութեւրորդին:

Գ Ի Բ Բ Հ Ա Ր Յ Մ Ա Ն Ց

ՁԵՌՆԵԳԻՐԷ ԵՐԵՒՍԸՂԱՆՄԻ Ս. ԵԸԳՈՐԸ Ե
ՄԸՑԵՆԸԴԸՐԸՆԻՆ

1. — Է. — ՀԱՄԼՈՒՑՆ, որ հիմ քոնոսեցաւ այս հրատարակութեամ, թիւ 1546: Լեթուսկան, քայք Դին. ԺԴ—ԺԾ դար:

ԵՐԵՍԸ 708: — ՄԵԹՈԻԹԻԻՆ՝ $14\frac{1}{2} \times 10\frac{1}{2}$, վերք եւ վարք լուսանցներու հարուստքը թեթեւօրէն անհաւատար: — ԳՐՈԻԹԻԻՆ՝ $10\frac{1}{2} \times 7\frac{1}{2}$: — ՏՈՂԸ 27—29: — ՆԻԻԹ՝ թուղթ քանկակեայ, աղտոտ մեղքամոմի գոյն, կիսափայլ: — ՍԷԶԻՐ՝ կաշեփայտ, կողքեր զարդարուն շուրջանակի, կողքերուն ներք կապուտով նախշուն կտաւ փակցուած: — ՄԷԴԷԼԸԹԵԼԵ ՊԷԶԳԷՆԷՄ՝ նրկ նրկու թերթ, միէլնոն Լեւտարանի մի մնացորդնք, միէլին մնացուածն ընտիր գոչութեամբ, դերերու անկիւննք կտրուելու վրայ: Ինչպէս կ'երկի Ձեռագրէս քիչ մը մեծ Լեւտարանի մի թերթնք նա ասոնք: Սկզբը գրուած թերթերուն աստիճին նրկու երեսները կը քոփանդակեն Մարկոսի Լեւտարանին ԺԵ, 14 էն, [ի] խաչ համ գդա, միւշկի 32, Բուհետեացոնք դմա: Իսկ մնացործ նրկու նրսնք. Մրկս, ԺԳ. 3 էն, [ի] միցի այդ եւ դիմը ծըամ է յոյժամ կատարյունոց իջե այդ ամենայն, միւշկի 18, զի մի նմուսմի իմիջի. եւ այլմ

զերշին տողը կիսովի կտրուած: Վերջը գրուած թեր-
թնքուն առաջին Երեսը կը լսովանդանէ Մարկոսի Ան-
տարանին. Ի՛նչ, 33 էն. խառաք կապուա, մինչեւ 39.
[առիգաթաւ աչքս աչքս ուղի: Էյ էր: 2, 3, 4 Երեսներ կը
բաժանդանան, | զ'Ետ շրջ'էնմ ձոյրա Եւ պ'աշտէին
զձաւ-էն մինչեւ Ժ.Ձ. 8. Գի նրկնէհմ: Եւ վերջ, | Աւետ-
Ի՛րԱն, ՎՍՑ Ի՛ՐԱՆԿՈՍՆ: Ըսել է որ Աւետարանի այս օրի-
նակին մէջ կը պակսին Մարկոսի Ժ.Ձ. գլխուն մտացած
9—20 նամարները: Զորորոց նրսին վրայ փոքրիկ յի-
շատակարանէ մը մտացած է. [...] յող աւաք Աւետա-
րանին գծի | [...] Ըմոռնուող նպակակապս | [յիշել'ս'հր
ի Էն Էւ Էն գմնգ | յիշեսցէ. | [...] զիս գմնուորոս
զամուրթան գրի | [յոս յիշ'նս'հր Ի Էն: — ՀԷՆԿԷ-
Ի՛ՐԱՆ Է ԷԱՆ. տնդ տնդ թմնայի թմնաւ սփռուցիւր է
Քուդիկերը, զոր օր. է՛ր 196—322: Առաջին անտրակը
բաժնուած. իսկ կապուա թիւով կապուած Եւ նագիւ թէ
նաստատուած վերի կողմէն: Կողքերուն կապընները
դրթած. առաջին կողքը Թաթած գուրսէն, Եւ թիկունքը
պատուած: — Գիտ' մանց յուրոգի, վաթ գրէ: —
ԶԻՆՈՒՆԿՈՒՄ միայն մէկ նստ է. սկզբը Է. ոսկի, կա-
պուա, կարմիր գոյններով. Եւ ամբողջ տողը, Որոյնս ա-
սեմ հերթուածուող զամենայն իմը, ոսկեգիր, թէ Եւ
խանգարած: — ԽՈՒՆԴԻՐԺՄ սուրով: — Ի՛ՐԱՆ ԳԼՈՒՆ-
ԳԻՐԺ կարմիրով մը, որ սեւցած է: Ի՛րա գլխագիրը
սուրով: — ԽՈՒՐԱՆ մը, իր ԼՈՒՆԱՆՑԻՁԷՐԴԻՎ սկզբին
կայ. Թիւ ոսկիրով Եւ կապուածով. զժամանակաւ ինչ մը
եղծուած: Նոյնպէս միակ ն'Է՛Ր մը սկզբը. վարդապետ
մը յառնկայս, մեքը դաւազան Ե ի մեւով, յուսապասկ
զինին շուրջ, վնդարաւոր մին ալ նստուն՝ վայրի մասի
անկիւնը. նկարս նշծուած է գրկի. յատակին կէսէն
աւելին պղծագոյն. մտացած մաթ կապուա: — ԳԼ-
ՏԷՐԿ Երկու նրսս սկզբը: Առաջին նրսին վրայ գրէ
խաղեր սեւ թանարով. վաթի նրկու անկիւններ յուր-
շի-անկիւնաւոր կնիք մը կոխուած. մէջ տեղը թաւ.
զրուածքը զմուսարձնիւնի. Տիւր Առ'նակ'?, Մարգիւ?):
Երեք նրսս ալ, 705—708, վերջը, Նոյնպէս վերջին
նրսը կնդտուած գրէ խաղերով: Այս վերջին նրսին
վերի անկիւնը Նշանակուած է Նոր գրէ մը — 363 —,
թղթա'նամարը Զնդագրիս: Մ'ապած քուր կարենոր
տնդնկութիւնը կը պակսին, ո՛վ է գրիւը, նրս Եւ ուր

գրուած է, թո՛ղ է համապատասխան, քննադիր օրինակն է համապատասխան ի՞նչ զարգացման աստիճանի վրա: Խորհրդատար չորս թիւն մը. որովհետեւ պատժուած պատկանած բան չկայ Չեռնադոնի մէջ: Ուրիշ զատելով գրչութեան արտահատէն շատ ցնոր չէ ծախսացոյ շրջանէն. ուրիշմն՝ տե՛ր — ԺԾ. պարտ գրչութիւն մը:

Յիշատակագրութիւն ըլլալով, Չեռնադոնի սկիզբը, էջ 11, վերի լուսանցքին վրայ, սուսրով գրուած է յիշայտիկն երաղէմ՝ | նրոյն յսկիւրայ, որ նոյն գրէ Խ. Յակոբայ մատենադարանին ուրիշ շատ մը Չեռնադոնեերու մէջ ալ կը տեսնուի:

ՄԵՏԵԼՆԱՍ է Գրէիւրէ՛ն Նյուէն Էթէնսնէն Լորտան. Լան-Լանէն Էն Դաստիւնէն՝ Յիւնիւրէն, Գրայ Նիւնիւրէն Նիւնց:

Բովանդակութիւնը գրուած է Չեռնադոնի սկիզբը, էջ 3—8, հետեւեալ կերպով.

— Ըստջարանութիւն գրոցս հարցմանց. Եւ զամենայն իւր գործումնութեան շարիցս (այսչափք սուսրով):

[Ը.] Որք դհարկ եւ գրախոսն:

Բ. Երկրորդ վտան ճանաչման Ըստուծոյ:

Գ. Երրորդ ընդգէմ՝ Ըրիանսաց:

Դ. Չորրորդ ընդգէմ՝ Հրէից:

Ե. Հինգերորդ ընդգէմ՝ Տաճկաց:

Զ. Վեցերորդ ընդգէմ՝ Հոգեմարտին:

Է. Եւթներորդ ընդգէմ՝ Նեոստորի եւ Երկարնահաց:

Ը. Ութերորդ Ըստուածաբանութիւն Գիտնական:

Թ. Իններորդ վտան հրեշտակաց եւ գիւտց:

Ժ. Տասներորդ վտան գործոյ եւ արարչութեան Ըստուծոյ:

Եւթներորդ վտան Խ. Խոյ Տաճկաց վտան Խ. Գրուած է. հասկնանք. համար "Երրորդ ընդգէմ Քոն. Կոցն Դիւթ ըստ. Խոյ "Հինգերորդ ընդգէմ Ըրիանսաց":

- ԺԸ. Մեռածաներորդ վասն Արարածոց եւ աշխարհի։
- ԺԹ. Երկոտասաներորդ վասն խաւարաց եւ յեղանակաց։
- ԺԳ. Երեքասաներորդ վասն իւրաքանչիւր տարերից եւ բուսոց եւ կենդանեաց։
- ԺԴ. Չորեքասաներորդ վասն գրախաին։
- ԺԵ. Հնգեասաներորդ վասն կազմաւ թեան մարդոյ։
- ԺԶ. Վեցասաներորդ վասն հոգւոց մարդկան։
- ԺԷ. Եւթնեասաներորդ վասն բաշտ մարդոյն։
- ԺԸ. Ութեասաներորդ վասն Սարեիի եւ նախահարցն։
- ԺԹ. Իննեասաներորդ վասն Արրահածու եւ իւրացն։
- Ի. Քսաներորդ յեկից Գրաց։
- ԻԱ. Քսանեւթ Ղեւտակաղքն։
- ԻԲ. Քսանեւթ. Թիւքն։
- ԻԳ. Քսանեւթ. Երկրորդ որենքն։
- ԻԴ. Քսանեւթ. Բեսու նաւեան։
- ԻԵ. Քսանեւթ. Դասուարցն։
- ԻԶ. Քսանեւթ. Առաջին թագաւորութեանց։
- ԻԷ. Քսանեւթ. Երկրորդ թագաւորութեանց։
- ԻԸ. Քսանեւթ. Երրորդ թագաւորութեանց։
- ԻԹ. Քսանեւթ. Չորրորդ թագաւորութեանց։
- Լ. Երեսներորդ Մարգեղութեան Պրկչին։
- ԼԱ. Երեսնեւթ. վասն նոր որինացն։
- ԼԲ. Երեսնեւթ. վասն մեղաց։
- ԼԳ. Երեսնեւթ. վասն առաքիւնութեան։
- ԼԴ. Երեսնեւթ. վասն եւթն խորհրդոց։
- ԼԵ. Երեսնեւթ. վասն առանձնակի եկեղեցոյս։
- ԼԶ. Երեսնեւթ. վասն փոփոխման մարդոյն։
- ԼԷ. Երեսնեւթ. վասն բաւանման հոգոյ։
- ԼԸ. Երեսնեւթ. վասն նեւթն։
- ԼԹ. Երեսնեւթ. վասն յարութեան կրկին։
- Խ. Քուտաներորդ վասն յարութեան եւ գաւառասանին։

Եւ զամենայն իրս գործառնութեան շորհչս խնդրին պատճառս։ Արարողական, Ախթական, Տեսական եւ Կատարունական. այսինքն է Արարողն եւ Արարեալն, եւ Արարումն եւ պատճառ նորին. որպէս ի շինութիւն տան. Արահատաւոր հիւն եւ շինեալ տանն եւ որպիսութիւն նորին՝ քաղը կամ քառանկիւնի. եւ պատճառ նորին՝ վանք բնակութեան մարդկան։

Իսկ առաջինկա իրողութեանս, նիւթական պատճառ, Տանն իմն սեռական հասարակարցմանց այսպիկ, որոց յարմարումն շարակարգութեան է ըստ այսմ՝ օրինակի։

Ա. Առաջին. առ արտաքինս առարկութիւն եւ լուծումն բնոյց խմբաստութեան նոցա։ Այլ զհարկ եւ զհակառակիւ, զՉարս եւ զԲարիս յԱստուծոյ համբաւեն։

Եւ բնոյց էմ Սանիթիցոցն, եւ Այլադիւնց եւ Հրէից։

Բ. Երկրորդ. նոսրն է բնոյց էմ Ըրիտի եւ Հոգեմարտիցն, եւ Անասորի, եւ Երկարնակաց։

Գ. Երրորդ. նոսրն է ճշմարիտ Աստուածաբանութիւն Արդյն Դիոնիսեա ցուցումն սակաւութ։

Դ. Չորրորդ. վանք վեցորեից եւ տարբրութեան բոլոր աշխարհի։

Ե. Հինգերորդ, ի կոյմութեան ինկլութեան մարդոցն։

Զ. Վեցերորդ, ի նոյն ինքն յաբարանոց սկիզբն է ըստ կարգի պատմութեանց Հինգ զրոցն Սոփաւի։

Է. Եւթներորդ. Յետս եւ Դատաւորքն եւ Չորս Թագաւ որութեանցն համաստեալ։

Ը. Ութերորդ, ի Նոր Կապարանաց մարդեղութեան Բանին Աստուծոյ։

Թ. Իններորդ, ի նոր Եկեղեցոյ հարցմանք զանազանք։

Վասն Հագոյն Արքայ, էջ 102—107,

Վկայութիւնք յազադս համադոյ եւ զուգապա-
տիւ Արքայութեանն եւ նշնադարձ արտա-
շութեանն, էջ 107—108,

Վկայութիւն՝ թէ Հոգին Սուրբ Աստուած է,
էջ 108—113,

Ընդգեմ այնոցիկ, որ ասեն զՀոգին բղետմն ի
Հորե եւ յԱրքայ, էջ 113—115,

Եւ զի Հոգին Սուրբ է միայն ի Հորե բղետմն,
էջ 115—119,

Ընդգեմ մարգարայան Ներսարեանաց, էջ 119
—121,

Հարցմանք առ Երկարնակս, որք աւանան զմինն
Քրիստոս Աստուած մարգարեալ ասել,
էջ 121—124,

Վկայութիւն ի Սուրբ Դրոյ, զի ճշմարիտ Աս-
տուած է Քրիստոս, էջ 124—129,

[Հարցմանք], էջ 129—141,

Հարցմն Երկարնակաց առ մեզ, էջ 141—143,

Հարցից եւ եւ զձեզ զանք Երկարնակոյ,
էջ 143—153,

Հերձմանք Երկարնակոյ առ մարգարութիւն
Բանին, էջ 153—159,

Երբորդ Հոգւոյ Հոգնմն, Եւազադս Աստուածարա-
նութեան Արքայն Դիտիսեայ, էջ 159—190,

Չորսորդ Հոգւոյ Հոգնմն, ի զարմոյ եւ յարա-
շութեանցն Աստուծոյ, Վկայութից, էջ 190—
232,

Հինգերորդ Հոգւոյ Հոգնմն, Եւազադս յինկու-
թեան մարգարն եւ կաղնութեան, էջ 232—
274,

Վիսիւորդ Հոգւոյ Հոգնմն, Հինգ զինքն Սեւեակ,
եւ այլն, էջ 274—360,

Եւ յինկուորդ Հոգնմն — Յետ, էջ 360—377,

Սեւեակորդ Հոգւոյ յարմար մարտնմն Փռնմն
Կոյ, էջ 377—449,

Քանի որ մենք համարում ենք, որ ինքնին իրենց հարմար
հարմարություններով, 49 440-574:

Տասներորդ ևսուր և-ընթանց, վասն հանգեբանից
 եւ փոփոխմանից խաղիկան, էջ 674-682:

ՅԻՇԼԵՏԵԿԵՐԷՆ՝ Եւրդ: Էս վերջինն ի
 ձեռնագա Եկեղեցոյ եւ տրուեալ բանասիրաց Գրչիւոց
 պիտանահաւան: Ինչոքայ բանին քաջայայտեցի գրամ
 Հարգմանց: Ի յուսաւոր բանից վարդապետաց: Ի
 ինչոքայ ումեմն բանասիրի Եւթ ուղղափառի, որ ի
 վարդոց հետեւ բազում թմբոտեմէր: Էս եւ վասն
 իմոյ տկարութեան եւ ժամանակիս վրդաւման,
 զիմեղիբն յապաղէի: Էս տղա է Էդ եւ յանձնի ի
 լոյ Եւրդն, ապաստանեալ ի նոյն, որ գործացոյց թղ-
 տկարս: ձեռն ի գործ արկեալ աւտրտեցաւ Բաշ-
 մէնդ: Էս է Էստեփանէն է Էդն, եւ մեծ քանիս փա-
 թեացեալ: որ եւ ոչ ժամանեալ ի կոտոր բանին վե-
 ռդոստացեալ ինչոքայն: ալ ի հասարակ գրոյց: հա-
 տարակեաց եւ նա զկեանս տառեալ: հասեալ ի
 քանեմ իմաստից եւ յազբերն գիտութեանց, որոյ
 չիշատակն տալ հնոքութեմը եղբոր: ամեն:

Արց. եղեւ, որաւ. բանիս ի շրջագայութեան հոյկոյցեան տաւաճարիս, ՊիւՋ (աւ 1397), բնդ հոգանեաւ. երկնահանգէս մեծ արցոյց ու խտրի, Սիւնեաց Կաթողիկոսի, Եւսեբիոսեան Բժշոտոյս Սաւրք Եւս. քերոյս եւ այլ շրջակա սաւրք հրեշտակարեանկ Սուրք Բեռնատաւանդոս, որոց իմաստ՝ ամբողջեալ փրկեալս յաւանայն փորձութեանդ. ամէն:

Իսկ լուծ ու մե շարժման պայտքիկ ոչ ամենեւին
ստորաձայն աւելորդ խափնայ. եւ ոչ գեղջակ իմե
աշխատհոտուն խափնայ յարմարեալ, այլ դպիտամիւ
եկեղեցոյ եւ Պարզապետաց ոպելահ խնդրի հաւա-
տոյ միայն հոգ տարեալ. ուղղակի ճշգրտութեան
եւ անբաւարար հարցումն քաղանդակեալ. ոչ կա-
մենայն որ ամենեկնուն է գիտելի, այլ պարտաբա-
ղաւմ, որ քաղմաց է պիտանի եւ խնդրելի:

Արդ՝ և ինչ ի սման հաւարեալք ի յուսատար
 բանից վարդապետաց արքայ ըստ գրչին կամ իմա-
 ցութեանն: Էս և ինչ ի ներգործութեանց հոգւոյն
 Աստուծոյ շնորհաց, որ ծածկէ յիմաստանց և
 յայանէ ազգաց: Դիւաքանչիւր մամանակ, ըստ
 կամոց իւրոց: Էս ինչ ոչն և ինչ ոչն, զուրմիւշ
 զինգիրց մտաց ասանց ամենայն երկրայն ինքանց,
 իրր ի միայ կենեզուտ ազգերէ կենաց ասանցեալ և
 պաշտօն կանալ ի փառս և ի գովեստ նորին անկա-
 զործի և տառժնորգի: Զոր և ևս, զորին մշա-
 կաց, յաղմահաւաք պաշտպ կամ փունջ մի անու-
 չտահա ըստմարմնոց ծաղկանց, կամ ընչին իմ ընաց՝
 զիւրիւրս մեզու, կամ արգելս զանոյն ալլոյն տառա-
 պեալ զոչի, ապաք ընծայեցի ի զանձանակ ծախս-
 ինքան ձերց մեծութեան, իմաստախոհ և ճշմարտ-
 տաւեր Էկեղեցեացոյ Հայաստանեայց, և ընթեր-
 ցասեր մտաց:

Ար և պաշտօն գրաբեմիս հանգիպագոյ եղ-
 րայրտեան սիրով հաւանել: զպսկստն յետ և
 զուեյիան կուեյ: և պիտանեացն փառս փերքն
 ծայել ոյնմ որ փառաւորեալ և ի պարգեւս իւր, ինչ
 զանպիտան: Եւրեղ մերոյ փոքրեկալ անթիլոյ, և
 զանգաղկոտ փութելոյ:

Պարեմեալ, յերեստ անգեալ արատաւոյն գի-
 մար, հոգո ևս փաշիս սուրբ գորչապարայ ձեր, ա-
 զերսեմ ի խորոց սրտէ, զհարազատ գուխ հոգո և
 և զարք մերոյ հոգեւորաց, զի կախ մի արատաւաց
 ի կոթիլ, զուրէ ձերց մաղկեմանց, զողեղէ ի գե-
 րեզման հոգոյն իմ տապանաց, և յուսոցէ գրադ-
 մաւորս գորչացեալ սոկերս մեզոյ մեծելոյս: Զի
 ինքեւս փան ձեր սիրայիր մաղկեմանց զաւայր
 ոյրորմութիւն յամենորմ փրկչէն մերմ:

Այլ և վարդապետին իմոյ ևս մեծ հաւատա-
 բին Հայոց, Բահմու Սրտանեցոյ, և զիցի ի սմա յի-
 շատակ մաղկեմանց՝ մտին տարհմութեանց ևս փի-
 ճանքի մասանց և ինքն արքայն ի յոյս: Զի նա ծնաւ

զմեզ, բաւ բանի, բազմաճան երկույ, կրթեալ ի մա-
մուլս վարժարանի եւ ի յոյսն կենդանի: Ար եւ
ձեզ յիշգրացող եւ մեզ յաւանդացս, առ հասարակ
ողորմեացի բարեբար եւ բազմազուի՝ մարդասէրն
Աստուած եւ Տէր մեր Արարիւն Քրիստոս, ամեն:

Այլ եւ զերջանիկ պապախաբայոց մտղմեմ,
որք օրինակէք զԳլխէն Հորձանց տշտոցիկ, զԲէլ, զԸ,
սակաս յիշատակս տշտորիկ, որպէս զի եւ զաւթ
իջնէր զբեալ ի զիսն կենաց, ամեն [Էջ 682 —
684]:

[Գլխուցի յայտմ տեղով եւ հարցմունքն
Գլխուցի վրան բազում վկայութեանց, որ առեալ
է ի զիսն յայտ, զի անասաբակչիս լիցի: [Էջ] եւ
հարցմունքն Զարեքատանն զիս, որպէս յոյսն է ի
կարգիկ: Հարցմունքն Գլխուցի Հարգողն եւ յուծ-
մունքն Գլխուցի, նորին հարազատի: Եղևնա Արարիւն
Վերջինն տողս. «Ձէ — — — — — իբնդինն տշտո-
ցիկն — — — — — Էջ 684 — 703):

Ա. եւ Տ. կր վերջացնեն զլուսիս. «Եւ տշտ
յազազոս տշտորիկ տշտունն յձ, եւ անմիջապէս կր
յարեն Տաթեալայոյն Արարիւնարանք, տարբեր
վերջինն. «Ոչ բաւ բաւական բանի տաւեալ (Տ.
առեալ) զյուծումն սկսած ծով: Ըստ կարեւոր,
պատմական արժէք անեցող Արարիւնարան մի:
Մեր օրինակը (Հ. յունի ուղի Արարիւնարանք, եւ
աւար տեղ կր շարունակէ, — «Իսկ որ տուն. հոյր
եւ որդի, եւ հօգի սուրբ, ողորմեա, կամ ինչ Գրիս.
տոս որ խաչեցար. Ազքս երկարմեալացն է եւ քաղ-
կեզ անականացն որք բաժանեն գրանն ի մարմնոյն
եւ զխաչեալն մարդ սակ եւ տկար, եւ մահկանացու.
խառնութեանն: Այլ որ մեզ ուսուցին, Եփեսոսին է:
Ձի սուրբ տառածնն ի յանգ հաստատեցաւ, որ-
պէս եւ փառք ի բարձունքն սփռեալ հրշատակաց ի
ծնունդն Քրիստոսի, եւ յերբորդ սուրբ մարմն
եղև կատարեալն: Եւ յառաջ կր տանի յուն մունքք

կամ բացառութիւնք փառք ի բարձունս են. յե-
տեջ՝ «Առան էր գաւրբ աստուածն բացառ. գլխով
ասեմք», — «Առան պաշտամանց եւ գառուց հար-
ցում», — «Առան էր երբեմն գփռութն եւ զԼայտ՝
ի միասին երգեմք, եւ երբեմն ոչ», — «Թամե-
նայն շարժական կրկին ասեմք. փառն էր գհարցն
երեքկին ասեմք», հարցումնց պատասխաններով կը
փակուի այս մասն ալ, էջ 103—105, եւ կը կնքուի
հասարակ:

2. — Ը. — Ընթերցելու ընդարձակ օրինակ, որ Լեռնային
Էջր կըսու շտմեմատութեան հ.թ նետ: — Թիւ 1165:
Գրուած 1413 թն:

Երեսմէջ 802: — Ինքզինեմքին 183X14: —
Գրութիւն 143X10¹ կրկնելն. եւ սքանչեմք զձեռն
աստղով: — ՏԻՂԻՔ 35, էջ 126 ք 30, թուղիք տողաշա-
րուած: — Ներսէս շտմեմատեայ թուղիք. դեղնեղու սկսած,
կրկնափող. — ԿԵՂԻՔ կաշիփայտ, կողքերք զարդարուն
կաղտապարներով, կողքերուն ներսը նմեագոյն մետաքս
պատառ փակցուած: Կրկին զարմանդով, սրբ թնկած
են: Կարուպններք ներկուած մաթ կարմիրով: — ԻԲԵ-
ԿԵՂԻՔԻՆԵՆ ԳԵՂԵՂԵՆԵԿ ԶԵՂԵՔԻՆ ԹԵՂԵՔԻՆ
մեծագիր Լատուտմաշունչ մետաքսն է, որ մէկուղէն
ժալուկելով եւ զգեքքներէն կարտելով յաղմարչուած է
Կնուագրիս մեծութեան շափն: Ըյս սրկու թնթիւնք կը
յովանդակեն Գանթէի Մարգարէութիւնէն գալիւններ
Թիւթիւննր մեքրայեան, «երկաթագիր» քուտած ժելին
մետ-գրերուն անկիւններք գրեթէ հարթուած եւ կորցած
են. Կնուագր գրուած թնթիւն ներքին նրկու սքանչեմք
կը թողնեղակեն. Է. սքանչ. աւ. տող 14-րդն գաղմնին
շորթարդի գի լոյսուած: Գանթէի Է. 19. իսկ վերջին տող
[Թալգուտրութիւն շորթարդ կաթ]ցէ], 23: Բ. սքանչ.
աւ. տող՝ «կերթցէ զամենայն [կրկնք], 25. իսկ վերջին
տող՝ «աստու սրբոց քարճորդոյն, 27: Անթըք գրուած
թնթիւն ներքին նրկու սքանչեմք. Է. սքանչ. աւ. տող
[հանգս]թն նորա խորն [զմիւն], Է. 2. իսկ վերջին տող

“Եւ աստ քնդ ամբոս Երննից” 13: Թ. սիւնակ, ա. տալ՝
 “մատաւոյստ տառալի նարա” 15: Եւսկ վերջին տող՝ թաղով քն-
 ղոյ, եւ հաղցին գնչու 1. 18: “Յաշարանակներսս միւս Երն-
 ներս տղանարանն են մատուրք եւ դոտարքն թիկնայի: —
 ՀԷՆԳԵՐԵՐԵՆԵՐ” լուս. Թէնե տնդ տնդ. ԷՔ 63—74, 763 եւ
 չթ., սննդակեր վարք լուսանցքննարսս սյուս: Եջնա-տանն են
 թիկնաւարանք Երննէ եւ յաշարանն են մատուրք: —
 ԳԵՐ՝ մանք թարսղիք. ԷՔ 35—37 Ետք. 197—128, տնդ
 տնդ կանննարսս. ԳԵՐ ԵՐ ԷՔ 500 եւ չթ., տնդ տնդ քն-
 դանն, կարծես աղցիներ արագապարսիւնս: — ԵԷՐԻ-
 “ԷՐԵՐԵՐ” քանի մի նաւ միայն, մեթ կարմիրով, ամա-
 րուտաւ քանիք: — ԽՈՐԷՐԵՐԵՐ՝ տուրով, ինչպէս նաեւ
 գլխարկիք եւ չթ., ա. “Եաւաւաւաւաւաւաւ: — ԿԵՐԵՐԵՐԵՐԵՐԵՐ
 Եւ ԷՐԵՐԵՐԵՐԵՐԵՐԵՐԵՐ՝ մեթ կարմիրով, շատ սովորական
 բանք. ԷՔ 5. 10. 80. 197. 200. 301. 371. 430. 470.
 479: — ԿԵՐԵՐԵՐ՝ չկան, բայց կարծիք Է նշանակել սոս-
 րով գնաւած թարսղիք, որուն կեղծանք Երննէ եւ լուսնի
 իր քանակի փոխքով չթս նաւաւոր կէտնքս վերայ.
 ԷՔ 249. եւ վիպարանն իւրաքանչիւր յաւանդագիծք.
 ԷՔ 397: — ԿԵՐԵՐԵՐԵՐ՝ տկար Երննէ թուայթ. ԷՔ 1—4
 Էաւալին ԷՔն վերք տնկերնք ԳԵՐԵՐ. “Եաւանն թնձ ար
 10 ի թն 1 թի եւ Եալք քն Եր Երննիք ի 1 վերայ իմ.
 Եւ ալն Եալքս 1 Երն Եաւաննայի թնձ 1 տնկնա: Եւ ու-
 րիշննք” ԳԵՐԻ Եալքեր: ԷՔ 5. Թ. սիւնակին վարք մատր.
 ուր քնդուտ քնդիւտան տող մը Երննէ կայ, ԷՔ 239. Թ.
 սիւնակին վարք կէտր. ԷՔ 396. Թ. սիւնակ. ԷՔ 674. Է
 սիւնակին վերջին ինք տողեր: Երնք թուայթ ու վերջը,
 որուն տառերնք եւ վերջինք Եաւաւաւ նաւաւաւ. կը
 մտայ, ԷՔ 801—802. — ԿԵՐԵՐԵՐԵՐԵՐ Թ < ԳԵ— 14 13: —
 ԳԵՐԵՐ Եր ԵՐԵՐԵՐԵՐ Երննէս Երննայ: — ԳԵՐԻ Եր-
 նաւաւ 804 Եաւաւ Երննայ.

**ՅԵՐԱՏԵԿԵԴԵՐԵԹԻԵՐԵՐ՝ Ե. Զատարի Եան-
 կին վերջը. ԷՔ 9. ա. Բ. “Եւ գիս գեղկէի եւ Գաւ-
 աւալեալ ագիս յիշեալիք ի տէր ԳԵՆՏաննէն դան-
 պիտան ԳԵՆՏԵՐ” Գ. Զատարին վերջը. ԷՔ 210. ա. ա.
 “Եւ գիս գեղկէի Երննիք յիշեալ ի տէր աղաւալեալ
 եւ Գաւ յիշեալ յիշեալ ի տէր” Ե. Զատարին վերջը.
 ԷՔ 304. ա. ա. “Եւ ԳԵՆՏԵՐ յիշեալ ի տէր. աղա-
 շեալ” ԷՔ 371. Բ. ա. “Եւ Եւ գիս ԳԵՐԵՐ յիշեալ**

Մտածանքս բովանդակեալ թիւեր նոյն է Ց.ի (այ Տպագրեալ) չեաւ, բացի սրինակներս, բանաւ սիրական տարրերս. թիւներէ (variante), եւ հնա մասնաւոր արագիւտ այն գիտաւ մեաւ որ տարրերս, թիւներ, որ յստ աջ եկան է Ց.ի մէջ *Բնդդիմ* ճանկաց գիրքքին, յայտաւ աւել:

Երբ քանի համեմատու թիւներ Ա.ի եւ Ց.ի մէջ.

Ա., էջ 5, ս. 10.

Երբեմբ է Երեսուսի Յանք
Յանք Գրոցու:

Ա. Աւստին ընդդէմ՝ ոչնչով
որդ ցուտու է. գնարկն աւել:

Յանին Գրէ:

Այն քանի է Երգի աւ-
տու հոյ Աստուած ճշմարիտ
գովանայ իմ գու հատաւ-
րեալ է. չիք թնձ աւ ցնական
եւ, չարած մասեան:

Ա., էջ 6

Երբեմբ Գրեաւոր Յանք
եւ Յանք Երգու Գրոցու
Հարցմանց:

Ա. Ընդդէմ նոյն ուրդ
եւ. գնարկն աւել:

Յանին Գրէ:

Այն ոյս քանի բանք
գրեաւորք են ի մաս:

Ամենաւոր քր յարգու-
թիւն:

Գու լիք թնձ մեանաւ:

Արագիւտ էւ բարձրաց յաւ-
մեկայն մամ արարիւտ աւաթ.
նարգիւտ:

Քանիք չարժ տիմար գու-
լով էւ. առհասարակ ուրհեաւ
տից սորին. այլ ի քեզ
ապաւնելով սկսեալ էմ
զորն ճարտարագետաց խա.
ւարեալս մեզայ:

Աւստին Գրոցու:

Աւստին ընդդիմացու-
թիւն սրաց գնարկն աւել:

Աւստին Գրոցու:

Աւստին ընդդիմացու-
թիւն սրաց գնարկն աւել:

Լըրերորդ : Բնօրհնէ՛մ որք
գրախանէ համբար : Էն ժ. - առ
աւարկու թեւամբ :

Լըրերորդ : Բնօրհնէ՛մ որք
զւար եւ գրաւթի յՆստու ձոյ :
Ժ. - առ աւրկու թեւամբ :

Հորրորդ : Բնօրհնէ՛մ Մա
նիբեց : Եղի : Ժ. - գլխով :

Հինգերորդ : Վասն բայու
եւ շարի Զ. - հարցու մի : Էս
թէ զինչ է գործ Նստու -
ձոյ : Էս զի ոչ է շար : Էս
ոչ գոր : Ելլ : Էս աւարու :

Վեցերորդ : Վասն ճանաչ
ման Նստու ձոյ : Էս զի ոչ
է յայտնի պիտմ : Էս առ աւնջ
գրոց ցուցու մի Նստու ձոյ :

Իսկ Բնօրհնէ՛մ Ճամկաղ
զԼշտուտան գլխով :

Նստգինն : Եր աւրանան
զԼըրերորդ : Թիւնն աւնածոց,
Ժ. - առ աւրկու թեւամբ : Էս թ
նայնն հաստատեալ զԼըրերո-
րդ : Թիւնն : Ժ. - առ աւրկու -
թեւամբ : Նայնն : Երինակ
Սըրդ : Լըրերորդ : Թեւանն,
ԺԻ - թիւով :

Լըրերորդ գլու թն : Եր ու
բանան զմարդեկու թիւանն,
Ժ. - առ աւրկու թեւամբ : Էս
պատասխանիթ Դոցին ժ -
թիւով : Էս թէ Հայր եւ
Արդ թուի :

Լըրերորդն գրած է :

Լըրերորդ : Բնօրհնէ՛մ Նոյա
որք գրախանէ համբար : Էն ժ. -
առ աւրկու թեւամբ :

Լըրերորդ : Բնօրհնէ՛մ Նոյա
որք զշար եւ գրաւթի յՆս-
տու ձոյ : Եղի : Ժ. - առ աւր-
կու թեւամբ :

Հորրորդ : Բնօրհնէ՛մ Սա
նիբեց : Եղի : Ժ. - գլխով :

Հինգերորդ : Վասն բայու
եւ շարի զեց հարցու մի
Էթէ զինչ է գործ Նոյա :
Էս զի ոչ է շար : Էս ոչ
գոր : Ելլ : Էս աւարու :

Վեցերորդ : Վասն ճանաչ
ման Նստու ձոյ : Էս զի ոչ
է յայտնի պիտմ : Էս առ աւնջ
գրոց ցուցու մի Նստու ձոյ :

¹ Կ'աւանդակն վերագրուի Երրորդ հասու աւինն :

Հորհրդացն թէ Լեւոնու ած
է զԵրեսմանս եւ Ռոմէ հայրս,
եւ թրւ ոգւ :

Հինգերորդ . որ զԼեւոն
գիրս ոչ ընդամենն է . Կ.
գիրս առնն եկեալ : եւ վասն
նոր որինաց :

Վեցերորդ . Մահմէտ զնն
գործար ոչ է : Ժ . թրւ ոգւ .
հետեւոր թ յէջ եւ յաւա
եւ թէ աստի է Մահմ-
մէտ :

Եւ թեւորդ . զսորսու
թիւնն մարմնու որ առնն .
Կ . առարկու թեւմը : եւ զն
ոչ է անդ կերակուր եւ ոչ
կին : Կ . զխաղ :

Եւ թեւորդ . թէ անմահ
էն հրէշտակք եւ հագծի :
Ե . զխաղ :

Եւնեւորդ . վասն նշանի
դիմն : եւ վասն սրբաց պատա-
կերաց եւ թէ յարեւ հյա
երկրագեղմք :

Յասնեւորդ . զկենդանիս
ու ընդրենն : եւ վասն խաղի
եւ վասն ձիւց :

Մասնասնեւորդ . զինին
ուչ է պիղծ : եւ զինչ զնն
եւ զինչ շահ թ զինայն :

Երկուսասնեւորդ . թէ
բարն ոչ սրբե գնդու : եւ
վասն միտաւ թեւն բան :

Երեքասնեւորդ . մեք
ոչ թ զգտեմք . Ժ . զխաղ :

և. վառն Բրիտոնի խիփա-
տո: թիւանն, էջ. գլխով, և
ցինչ զանազանի խիփաւերն
և. մկրանէ, և. Տաճկաց սի,
Ե. խիփատո: թիւնն Լորա-
հանու:

Շարժաւասաններորդ, զի
պահէք սի. ունին, սի. գլխով:

Հիւրհիտաւաններորդ, վառն
զինման յանուան Հաւր և.
Սրգոյ և. Հագոյն որոշի՝ և.
Նորահամ՝ անխիփաւ և.
և. պատարագաց, և. վառն
մկան:

Վ. Հաւասաններորդ, զի ա-
նաւ բէնք և. սի. գլխով,
և. այլ բանք:

Բնա որոյ տո որկու թիւն
Հրէից՝ սի. գլխով և. պա-
տաւանիք Նոցա. և. սի.
թաղաւ որոցն ի լիւրկի:

Լիւրցան յԼուաթին Հա-
ւորն, որ ընդդէմ աւազաւ
արտաքին բաւցն, ի-Տ-Ք-է
և. Հրէի:

Իսկ զայլ զորցն ցանկս
յիւրաւանիւր հասարի
անխորն և. պա. զի գիւրա-
գացեալ զամենայն բան գոր
և. խնդրեացեալ աւանց շփու-
թելոյն ի կարգի ի բնանց:

Եւ Լ. աւիթնով և. կր
մանն նիւ թիւն, աւանդ Նոր
Խորագրի. պրոպէս:

Բնա որոյ՝ աւազեաւ
թիւնց Հրէից սի. գլխով,
և. պատաւանիք Նոցա:
Եւ սի. թաղաւ որոցն ի
լիւրկի:

Լիւր բան յաւաթին հա-
տարե. որ ընդդէմ աւազաւ
աւազն՝ և. Հրէից:

Իսկ զայլ զորցն ցանկս
սորնպէս յիւրաւանիւր
հասարի սկիզբն և. պա. զի
գիւրաւ գացեալ զամենայն
գոր և. խնդրեցեալ աւանց
լիւր թիւն կարգի ի բնանց:

Իսկ Տ. աւնի. Հագրի
Սաւր. պրոպէս մեզ:

- Ը. Աստուածաբանն թիւն Արքայն [Դիան] խեւեռ
 Թ. Ասան հրեշտակաց եւ գիւտց։
 Ժ. Ասան դարձոց եւ արարչս թեան։
 ԺԱ. Ասան Արարացաց եւ աշխարհի։
 ԺԲ. Ասան լուստւորաց եւ եղանակաց եւ աւանդց։
 ԺԳ. Ասան իւրաքանչիւր տարեկց, բաւարց եւ
 տեկոց [եւ] կենդանեաց։
 ԺԴ. Ասան գրախտին։
 ԺԵ. Ասան կազմեալ թեան մարդոյն։
 ԺԶ. Ասան ոգոյ մարդոյ։
 ԺԷ. [Ասան] բոլոր մարդոյ։
 ԺԸ. Ասան Արեւի եւ Նախահարցն։
 ԺԹ. Ասան Արթաշատն։
 Ի. Յեկեց գրոց։
 ԻԱ. Ղեւաւեանքն։
 ԻԲ. Թիւքն։
 ԻԳ. Երկրորդ տարեկքն։
 ԻԴ. Յեւաւ Նաւեալ։
 ԻԵ. Գոտաւարքն։
 ԻԶ. Ըսալի[ն] թագաւորս թիւնն։
 ԻԷ. Երկրորդ թագաւորս թիւնն։
 ԻԸ. Երրորդ թագաւորս թիւնն։
 ԻԹ. Չորրորդ թագաւորս թիւնն։
 Լ. Քրիստոսի մարդեղութիւնն։
 ԼԱ. Ասան նոր տարեկացն։
 ԼԲ. Ասան մեղաց։
 ԼԳ. Ասան առաքիւնս թեանց։
 ԼԴ. Ասան եւ թն խորհրդոցն։
 ԼԵ. Ասան առանձին իշկեղեցւո մերոյ։
 ԼԶ. Ասան փոխման մարդոյ։
 ԼԷ. Ասան բաժանման հոգւոց։
 ԼԸ. Ասան Նեախնն։
 ԼԹ. Ասան Յարո թեանն կիւրակեթն։

¹ ԼԹ. առաջ մտադրուած եւ յետոյ գրուած է մանր
 գրերով առդամներ գրոյ։ Ըստ որեւանդանքս մէջ «Վասն
 յարո թեանն կիւրակ եւ ոչ թէ ինչ-որ-ինն»։

Խ. Վասն Գալղատեան եւ դատաւանին :
 ԽԱ. Հարցմունք Գեորգո՛ւ Վարդապետին եւ պա-
 տաւանի Գրիգորի եւամեծի հոգեւորհի :

Իսկ յառաջիկայ իրողութեան, նիւթական
 պատճառ, եւ բնականայլ տառն իմն սեռական հա-
 տոր հարցմանցս պոստիկ, յորոց յարմարումն շա-
 րադրութեան է ըստ պիտի տարկեակի :

Առաջինն, առ արտաքինս տարկութիւն եւ յու-
 ծումն բնոյզիմարտութեանց, որք վհարկ
 եւ դժակատաւիք, զար եւ զարի յԱստու-
 ծոյ համբաւեն : Եւ ընդդէմ Գանձեղեցոյ,
 ալ Տաճկաց եւ Հրէից :

Երկրորդ. Հատարն, բնոյզէմ Արիստի՛ եւ Հոգեմար-
 տիցն, եւ Նեստորի եւ Երկարնականն :

Երրորդն Հատար է՝ ճշմարտարանութիւն աստուա-
 ծարանութեանն Սրբոյն Գիորգիսի ցուցումն
 սակաւոր :

Չորրորդ. Վասն վեցարեկից եւ արարչութեան բոլոր
 աշխարհի :

Հինգերորդ, վասն ի կազմութենէ քննչութեան
 մարդոյ :

Վեցերորդ, ի նշն ինքն յարարածոց սկիզբն է ըստ
 կարգի պատմութեանց հինգ պոստ[ն] Գանձի :

Եօթներորդ Հատարն, Ասու եւ Գատաւորքն եւ
 Չորս թագաւորութեանցն համարաւեալ :

Ութերորդ Հատար ի Նոր կատկարանաց մարդեղա-
 րութեան թանին Աստուծոյ :

Եններորդ, ի Նոր Եկեղեցոյ հարցմունք պանա-
 ցան :

Ժ. Վասն կատարածի եւ փոխման ոչխարհի, յա-
 րութեան եւ դատաւանի հարցմունն :

Արդ պոստ[իկ] են նիւթական պատճառի
 պոստիկ հարցմանց : Իսկ սեռական եւ կատարու-

Նական նոյն է լուծումն բանից բնդ գիտակողք, եւ յարգումն աւ ճշմարտան հաւանութիւն խոստումնութեան մերս եկեղեցւոյ յիմաստասիրեալ իսկ:

Հաւաքման պատճառս զորոյ իմն ապիկարութեան Կրիզոստի Բանասիրի տեսնոյ մատին եւ ակարաններն. ի խնդրոյ ու մեծն աշակերտի, Աստի ուղղափառի:

Աւր եւ մակագրեողի յարջոյնն զբոյս բաւկոչման իրի, Հարցմանն Կրիզոստի ապրաւանքի:

Այլ եւ պատմաւս սորին, յերկոս եղև մեզ հանդիպելի: Ասին, բաւ վերջեւեղելոյն Աստի, բազում անդամ եւ աշակերտակցաց իմնց ապաշխեալ զինդիրս սմանս լուծանել: Աւր ոչ եղև հնար բնդ իմագարս լինել:

Կրիզոստ, երկուցեալ յառաւանախաւան անարդել տուղանո. որ զհաստապեալն իմագողք քանքաւ: Ամենութիւնն գոր եկուլ, հանցէ յարաւոյնէ նորա: Ար ծածկէ զբանն ի սովեցելոյն ասէ:

Կրիզոստ, զի աշխատութիւն մեր մի միայն լիցի ներկայիս լսելոյ հազ ասարս, եւ յետնոցն գրչաւ աւանդել, աղաշխալ, եթէ ոչ գեղեցիկողի ի մանջ ընթերցումս, փասն իմ մաղթիմանս մասաւցածեյ Աստուծոյ:

Արզ, հիմն գործոյ ի վերայ անշարս վիմին Գրիստոսի կողմողի, եւ բոլորն շինուան՝ յորիւր տեսմբ հաստատեցի: Ասաւինն սին կանգնեացի Աւաքեյականն քարոյութիւն, զերկրորդն՝ մարդաբկական վկայութիւն, զերրորդն՝ մեկնագրացն ուղղութիւն, զչորրորդն՝ բնթերչագրն հաւանութիւն եւ ճշմարտասիրութիւն:

Աւ մի ոչ կոտկածեացի երկրպական մասաւր ինն ինչ իմերութեան ի բանից վարդապետացս որոց հաւաքեալ: Աւ ասեմ ոչ բաւ գիտութեան իմաստութեան, որոց բազում է պաշտելոյն, եւ եւ լինէին գիտեմ, գղակաւն եւ զ[Մ]աճախն, զկրկինն եւս զ[Ի] յայտ է լինութեամբ խնդրողաց: Այլ

բայտ Զնամբասութեան ուղղափառութեան հոգ տա-
րեալ յամենայն կամաց, ոչ գոչ եպերանք մատ-
դիւր իմացողաց մերս միաշունչ միանայեալ իմեանց:

Եւ ի ուշիմ մտաւք եւ հոգացող զաղափա-
րողքն գրեալ լինիցին ի գիրն կենաց անջնջելի յի-
շտատեալս իմամբ ամեն. եւ եղիցի եղիցի:

Յակ [Եւսեփ] հարցի հարցման:

Դ. Իսկ Եւսեփ ասաց, որպէս զհարկն ասեն:

Բ. Ընդդէմ որոց դատարան համբաւեն:

Դ. Եւ զհարց եւ դատարան յԱստուծոյ ասեն:

Դ. Ընդդէմ Մանեքեղացն:

Ե. Վասն բարոյ եւ շարի, եւ թէ զինչ է գործ
նոցա:

Զ. Վասն ճանաչման Աստուծոյ, եւ առանց դրոյ
յուշումն Աստուծոյ:

Իսկ ընդդէմ Յաճկաց ԺԶ. զլիսով:

Առաջինն որ սրտանան զերբորդութիւնն, այլ եւ
բանին ակ(?) երբորդութեանն:

Բ. Ուրանան զմարգեղութիւն Բանին:

Դ. Վրած է:

Դ. Թէ Աստուած է Բրիտանա եւ Ռոհայուհ:

Ե. Եւ զորոք գիրս ոչ ընդունին, եւ շորս գիր
ասեն եկեալ:

Զ. Զի փեղամբոր չէ կուճան:

Ե. Զի զ[]արութիւնն մարմնաւոր ասեն:

Ը. Եւ զի անմահ են հրշատկք:

Թ. Զկենդանիս ոչ ընտրեն:

Ժ. Եւ վրան խոյի եւ վրան ձիոյ:

ԺԵ. Եւ վրան զի գինին պիղծ չէ, եւ զինչ է շահ
գինոյն:

ԺԲ. Թէ ջուրն ոչ սրբէ զմեղս: Եւ վրան մկրտու-
թեանն. զի պահս ոչ ունին:

ԺԿ. Վասն զի նման յոմանն Հուր եւ Որդոյ եւ Հոգոյն Արքայ Էւ Վասն Արքահամաւ, զի ան- նման է Էւ Վասն ձկանց:

ԺԷ. Զի անաբեկք են: [Յ]եւ որոյ ասարկու- թիւնք Հրէից, եւ Ժ. թագաւորացն երկրի: Այս են Առաջն Հարկն:

Ինչպէս որ կ'երեւի ԺԳ. եւ ԺԶ. գլուխներ կը պակսին այս ցանկին մէջ, որ արգիւնք է դշին անհատական, թէեւ նիւթերը կան իրարու խառնուած, եւ կերպով մը ամփոփուած:

Վերահամարներ թէ այսանդ եւ թէ յառա- ջագոյն լուսանցքներու վրայ ալ դրուած են: Ա., Բ., Գ. եւ այլն: Էւ այսանդ ԺԳ. եւ ԺԶ. լուս- անդքի վրայ ալ կը պակսին:

Պէտք է դիտել որ այս ցանկին, Ա. ի եւ Հ. ի ցանկերուն հետ բաղդատուած ատեն, ասորքերու- թիւնը աչքի կը դարնէ: Մանաւանդ Առաջ քաշին կիրարկումը այս սրինակին մէջ աշագրաւ է:

Ա. ունի. ⁶ վեցերորդ, Մանգ փեղամբար ոչ է ո՛ր

Հ. արգէն շանի բնագէտ Տաճկաց գրուածին ցանկը: Իսկ այս սրինակը, ինչպէս տեսանք վերեւ, ունի. ⁶ Զ. զի փեղամբար չէ Առաջնը՝

ԻՐԱՆԻԿԵՄ ԿՈՐՈՒԹԵԱՆ ԵԶԳԻՆ ՏԱՃԿԵՑ. ՅԻՔ ԿԱՐԵ- ՊԵՑ ԵՆ ՆԵՌԻՆԵ: ԵՒ ՆՈՐ ՀԵԹԵՆՈՅ. ՀԵՐԶՈՒՆ- ԽՈՎՆ, ԸՐԻՈՍԻ ԵՒ ԿԵՐԵԹՈՒՅ՝

[ն]ախ. Զի ուրանան զերրորդութիւն ան- ձանցն¹:

Երկր. Զքարի եւ զշար յԱստուծոյ ասեմե

* Մեր սրինակն չունի - եւ է փեղագիր: Այս փեղ- ագիրը, զրիւք ըստ Ա. ի:

¹ Ա. զերրորդութիւնն անձանց:

Կրրդ. Ուրանան զմարդեղութիւն բանին:
 Զրրդ. ԶՔրիստոս ոչ խոստովանին Աս-
 տուած, այլ մարդ սոսկ եւ փնդամբար:

Հինգդ. Զամենայն Սուրբ գիրս. այսինքն՝
 Չէին եւ զՆոր կտակարանս, ոչ ընդունին:

Վեցդ. ¹Զոմե մարդ, ¹ փնդամբար, ասեն:

Եւթդ. ԶԵրուօթիւն մարմնական ասեն:

Ութդ. ԶՀրեշտակս եւ զՏոգիս մահկանա-
 ցու ասեն:

Իննդ. Ընարգեն պնշան խաչին եւ զպատ-
 կերս սուրբս:

Տասնդ. Զպեղծ կենդանիս ոչ ընարեն,
¹այլ, ² ունխտիր ուտեն:

¹Մեասասանդ, ³ Զգինին հարում ըմբեն:

¹Երկսանդ, ² Հանապազ ջրով ողողին եւ
 սրբութիւն համարին:

¹Երեքսանդ, ³ Կռճաւենը, որ է ¹սունա-
 թեւը, ¹:

¹Զորեքսանդ, Պահք ոչ ունին, ¹ ոչ զհինն
 եւ պնորս, ⁵:

¹Հինգսանդ, ³ ¹Զհայդէնն ⁵ ոչ ուտեն:

¹Վեշտանդ, ³ Զի անարեւը են եւ կապձեն
 զինքեանս որինաւոր գալ:

1 Ը. զՄահաց:

2 Ը. այլ, զամենայն:

3 Ը. Զոմե եւ Թ. Զոմե եւ Բ., Զոմե եւ Դ., Զոմե
 եւ Դ., Զոմե եւ Ե., Զոմե եւ Զ.:

4 Ը. սունաթեւ:

5 Ը. ոչ զհինն եւ ոչ պնորս:

6 Ը. զհայգեան:

Եւ այլ եւս բազում 'հայհայութիւն', ու-
նին, զորս անարժան համարիմ 'իշխել'. այլ այս-
չափ միայն ի պատասխանեա նոցա: Եւ թէպէտ
ոչ գոյ բաժին հաւատացելոյ ընդ անհաւատին,
եւ ոչ լուսոյ ընդ խաւարի², որպէս գրէ Առա-
քեալ. զի թէ մօտը կամ լեզուաւ խախտը ընդ
նստա, մեղանշեմք³. թող թէ այլ ինչ 'յարակ-
ցութիւն ունել' կամ սէր: Այլ պատասխանել
անդգամին, ըստ Սողոմոնի, վասն ազիտաց զի մի
մոլորեացին զհետ կարստեան նոցա:

Եւ այսպէս պատահեցից իւրաքանչիւրոցն,
'օգնութեամբ Սուրբ Հոգոյն, որ զօրութիւն է
սփարաց⁴:

[Ը.]

[Դուռին մտնողութիւն Այլագգնաց:]

'Եւ նախ ուրանան զերրորդութիւն անձանց,
որպէս հերձուածողն Սարէլ⁵, եւ տանն' մի Աս-
տուած: 'Եւ առարկեն նախ այսպէս. եթէ [յ] Աս-
տուած է ծնունդ' ապա եւ ապականութիւն. զի
ծնունդ միայն' ապականութիւն է միւսոյն, եւ այս

1 Ը. 'հայհայութիւն':

2 Ը. ն ունի, եւ ասմարի Աստուծոյ ընդ մեհենաց
[կամ մեհենաց, որպէս ունին այլ որինակք]:

3 Ը. ն 'յարակց', զի պիտի են անհեմքն եւ ա-
նարժանք:

4 Ը. 'պականեութեամբ Հոգոյն Սուրբ, որ զօրու-
թիւն ապա սփարաց':

5 Ը. 'Յ. նախ զպատկինն ուրանան զերրորդութիւնն
անձանց - որպէս Սարէլ.':

գարշուժիւն է յԱստուած . ապա՝ ոչ է յԱստուած ծնունդ,¹

[Ը]սեմք առ այս² թէ որպէս ընդհանրէն ոչ կարէ հայել ի լոյս արեղականն, այսպէս մարդկային իմացումն ոչ կարէ հայել յաստուածային լոյսն, որ է անմասոյց . եւ ոչ կարեմք հասանել բնական լուսով գիտութեան, այլ միայն լուսով հասարայն՝ ի Սուրբ Գրոց առաջնորդեալք : Եւ զի նորա ոչ ունին գոյս հաւատոյ, եւ ոչ զՍուրբ Գիրս, վասն այն ամենայն անարկութիւնք նոցա, որ է ըստ բնական գիտութեան եւ ըստ զգալի իրաց, 'ոչինչ է,³ եզրակացուցանի յԱստուած : Եւ այս մին պատասխանիս բաւական է ամենայն առարկութեանց նոցա : Սակայն զի մի ազէա եւրեւնացոք, առցուք պատասխանի իւրաքանչիւրոցն⁴ : Առաջնոյն առեմք թէ յիմանալի ծնունդն

¹ Ի. ունի այսպէս : "Եւ առարկեն նախ այսպէս . եթէ ձայրագոյն պարզութիւնն ոչ կարճատեւայ թողմն թեան, իսկ է Աստուած անմեծն ին պարզ . մասն որդւոյ ունի բազմաթիւն անմեծից : Դարձեալ" մի անկն պարզագոյնն է յամբարանութիւն անմեծից . ապա ուրեմն այն որ է պարզագոյնն՝ Աստուծոյ վայելէ :

² Ա. ունի . 'բոտ Եւթոտտեկի :

³ Ի. ոչինչ :

⁴ Ի. ունի . 'յայտատարութեան ամենայն մարդապետաց : Եւ ըստուանն այսպէս . Առաջնոյն առարկայ է թէ ծայրագոյն պարզութիւնն է՝ ընդզէմ էս . թեան եւ այս առաւ անային անմեծիցն . իսկ զի առտու անային անմեծիցն են մի էս . թիւն ըստ թիւնն իրերորդ՝ առարկայ է թէ միութիւն անմեծիցն պարզագոյնն է ի անզմուածա եւ ոչ ի անզմոզն . զի անմեծը անզմոզն անային թէպէտ մի էս . թիւն են, այլ ոչ ըստ թիւնն : Իսկ աստուածայինն են մի էս . նոյն ըստ թիւնն . եւ մի անմեծ ոչ ունի նաեւ . իսկ զի իրեն, եւ ոչ

ուչ է ապականութիւն եւ ոչ փութփութիւն ինչ, զի ոչ գոյ անդ նիւթ, որ ընդ գոյ միայն աւսակին,¹ ապականի միւսն: Գարձեալ աւսն՝ ամենայն ուր ծնանի է ժամանակաւոր. քանզի ծնունդն է փութփութիւն ինչ, յուչութիւնն է յետութիւն. այլ Աստուած է անփութփութիւն:

Ասեմք առ այս թէ աստուածային ծնունդն ոչ է ի ներքոյ ժամանակի, այլ յաւիտենական. եւ ոչ երբեք զօրութեամբ, այլ միշտ ներգործութեամբ:

Գարձեալ աւսն՝ թէ Սրգին ասու զնորն լնութիւն Հօրն. ապա պակասի ի Հայրն, կամ լինին զանազան Աստուածք:

Ասեմք առ այս թէ ոչ է պիտոյ թէ պապասի ի Հայրն, կամ լինին զանազան Աստուածք.²

Երկրն աւելի քան զմեծ. քանզի ոչինչ յաւելնու ի յետութիւնն. զայն միայն զարծնութիւնն: Զոր սրբապետմանութիւնն սրբիչ յաւելու ի սպասակութիւնն. զի թէ լինեք յախարհի միմիայն սպասակ, եւ չլինեք այլ սպասակ, այլ եւ ոչ նման եւ թէ լինի այն սպասակ ոչինչ յաւելնու յաւաքոյն. զայն զի յաւաքն ոչ եք նման, եւ յետոյ է նման: Գարձեալ աւսն. ի սաղման անձինն զնի պայտջութիւնն. քանզի անն է քանական յետութեանն անյատարանի զպայտջութիւն. եւ թէ նրեք են անձինք. ապա եւ երեք են պայտջութիւնք: Ըսեմք առ այս. թէ պայտջութիւնն ոչ գործի ի սաղման անձինն զիստ քաջարձակ էութեանն, այլ զփան անձինն. որ է մի եւս թիւն նոյն անձինն. Գարձեալ աւսն՝ թէ յիշատակն է ծնունդ, ապա եւ ապականութիւն. զի ծնունդ միայն ասու թիւն է միւսայն, եւ այս գարձութիւնն է յիշատակն. ապա ոչ է յիշատակն ծնունդ, Ըսեմք առ այս, թէ յիշատակն ծնունդն եւ այլն:

1 Ը. միայն անասնիւն:

2 Ը. չունի. կամ լինին զանազան Աստուածք. ի երկուս յանուշագրութեան գրչին:

դիւ ոչ է իր մարմնական եւ նիւթական որ կարէ
բաժանիլ եւ պակասիլ: Եւ զի ոչ բաժանի, ոչ
լինին զանազան Աստուածք:

Դարձեալ ասեն՝ թէ Աստուած ծնաւ զԱս-
տուած, կամ զինքն ծնաւ Աստուած, կամ զայլը,
անկարելի է ունիլ ծնանիլ զինքն. եւ թէ ծնա-
ւայլ Աստուած, ապա ուրեմն երկու են Աստուածք:

Ասեմք առ այս. թէ ոչ հաւանելի երկու-
ցանց: Եւ թէ ասի Աստուած ծնաւ զինքն Աս-
տուած, իմացեալ ինի թէ Հայր ծնաւ զինքն
Հայր. ¹ «Վասն որոյ», ² յորժամ աւեմք թէ Աստուած
ծնաւ զԱստուած, Աստուածն իմանի անդ, ³ «ոչ
վասն բացարձակութեան, այլ վասն անձինն Հոր», ⁴
որ ոչ ծնաւ զանձն իւր, այլ զանձն Արդդի. նայեա
ոչ ծնաւ, զայլ Աստուած. քանզի յորժամ ⁵ «ա-
ւեմք», ⁶ այլ Աստուած՝ այլն անդ ոչ ցուցանէ
զանձն, այլ զէութիւն[ն]:

Դարձեալ ասեն. Հայր առջ Արդդի ⁷ «եւ», ⁸
զամենայն ինչ որ ունի, ապա եւ զիւր անձն, եւ
այսպէս ոչ է որիչ անձն:

⁹ «Ասեմք», ¹⁰ թէ պարտանք է ասաւ. Եւ յոր-
ժամ ասէ թէ Հայր եւ զամենայն ինչ, իմացեալ
լինի վասն ¹¹ «ծնեալ էութեան», ¹² որ է Արդի, եւ ոչ
վասն անձինն Հորն:

1 Ա. վասն զի:

2 Ա. ոչ վասն բացարձակ էութեան, այլ վասն ան-
ձինն Հոր:

3 «Ասեմք», պակասիլ յԱ. ն յաւան. չարքա, թէ եւն զբշխ

4 «եւ» պակասիլ յԱ. ն:

5 Ա. ասեմք առ այս:

6 Ա. ծնեմք, թէ եւն:

Գարձնալ տանն ի Հայրն մի է Հայրութիւն եւ եռութիւն. ապա թէ տայ զէռութիւն, տայ եւ. ¹զՀայրութիւն,

Ըսեմք թէ ²Հայրութիւն եւ եռութիւն, ³մի են ի Հայրն, այլ զանազանին ի կերպ լինելոյն. զի ⁴էռութիւն, ⁵Հաղորդելի է. իսկ ⁶Հայրութիւն, ⁷ոչ:

Գարձնալ տանն. թէ յորժամ պատրաս մարդ է, Պօղոս մարդ է, ⁸Մարկոս, ⁹մարդ է, ապա են երեք մարդ եւ ոչ մի¹⁰:

Ըսեմք առ այս թէ ոչ է նման. զի յորժամ ասի պատրաս մարդ է, Պօղոս մարդ է, ¹¹Մարկոս մարդ է,¹² ոչ է մի մարդկութիւն ըստ թուոյ: Եւ ըստ ¹³անասն[ի],¹⁴ Եւ չյորժամ ասի, Հայր է Ըստուած, Սրգի՝ Ըստուած, Հոգի՝ Ըստուած, յերիւն մի է տառուածութիւն ըստ թուոյ:

Ըստժամ առարկութեամբ Հաստատեցուք. թէ ¹⁵Կրթորդութիւն,¹⁶ է անձանց: Դա՛խ պայտեւ¹⁷,

1 Եւ զՀայրութիւնն:

2 Եւ Հայրութիւնն եւ եռութիւնն:

3 Եւ եռութիւնն:

4 Եւ Հայրութիւնն:

5 Եւ Եռութիւն:

6 Եւ ունի. Դիւնպէս. թէ Հայր է Ըստուած՝ Ուրի Ըստուած, ապա երեք են Ըստուածք եւ ոչ մի:

7 Եւ ն պէտք էր ունենար Եզրճանեն մարդ է, յայլ չունի: Երուճեանէ քանի մը ասդ մտադուծ է լուսանդջի վրայ գրուած է, եւ Հաստատար այդ պատմաւոր մտադուած է այդ անունը:

8 Եւ անասնիկն:

9 Եւ Կրթորդութիւնն:

10 Եւ ունի. ի թնութեամբ և բարոյն Հոգորդել զինչն ուղտ: Երայ (արայ) պատմաւ եւ զի ըստ Երեսուեկի բար

զի յեղելոցս սմանք են ծերնդականք, եւ սմանք
անծնունդք. եւ պատուական է ծնունդականն, որ-

է որո՞ւ մանկիւնն ցանկան, որո՞ւ ընդունայն լինէր ցան-
կաւ. թէ ոչ հաղորդէր. եւ թէ բնու թեամբ է բարդն հա-
ղորդել, զիւրն. ապա ուրեքն զքլափ առաւել բարի է ասուել
հաղորդէ զիւրն, որպէս արեւակն հաղորդէ զայս իւր քան
գտնակցու. Այլ ցերացոյն եւ անգիտեան բարի է Աստուած.
եւ ոչ հարկ զբնութիւն իւր ըսգնեցակ հաղորդել. ստեղ-
ծումանց, անգնումանց իւրոց. զի ունին գիտեան: Ապա
ուրեքն պարտ է զհ գերագոյն բարին յառաջ անէր զգերա-
գոյն բարին յիւրեան. որ լինէր Աստուած. որոյ հաղորդէր
զիւրն թշուրմիւն. ապա ուրեքն ի Աստուած է բազմութիւն
անկանդ. զի յառաջ անգն եւ յառաջ անկանդ ոչ է մի
անձն. թէ պէտ լինի մի բարի է. մի Աստուած:

Գարնեալ. պատուական եւ լուսազոյն է ոյն որ բարի
է եւ զբարին աւել, եւ անգիտեան որ գտնգիտեանն ունէ
քան գոյն որ միայն բարի է եւ անգիտեան, եւ ոչ անէ.
ապա թէ ոչ գործութիւնն պատուականացոյն [է] քան գնե-
րործութիւնն. Այլ Աստուած է պատուականացոյն եւ լու-
սազոյն քան գտնեալն. ապա ուրեքն յառաջ էտի լին-
քանն գտնգիտեան բարին, որ է Աստուած:

Գարնեալ. պարզ եւ յաւիտեանական եւ անհուն ներ-
շնործութիւնն. ներգործն յաւիտեական եւ անհուն. ապա
թէ ոչ՝ ոչ լինէր գտն ներշնործութիւն. ապա ուրեքն անէն
զուրիտեանական եւ անհուն բարին:

Գարնեալ. անկայն արարակը արարեալն յերկուս
պատկերս. այսինքն՝ զի սմանք պարզ են եւ սմանք բազա-
յրեալք ի նիւթոյն. ի տեսնել: Այլ արարելն ոչ է մի
պատկերս. զի մի լինի պակաս քան արարածս եւ ոչ է եր-
կուս՝ զի մի արարածացս հաւասարեալի. այլ եւ երկը, զի
լինի բարեք քան արարածս. եւ ոչ են շարս, զի մի լինի բա-
զում առաւելան:

Գարնեալ. յեղիս սմանք են պակաս եւ հասարեալ.
որպէս խանութանք, եւ սմանք անպակաս եւ անկասար, որ-
պէս բան մեք, եւ սմանք անպակաս եւ հասարեալ, որպէս
Աստուած:

Գարնեալ. երեք են պատճառք նիւթական, որպէս
զի թ մարմնոյ. արարեալական որպէս հիւնն անոսոյ.

պէս մարդ, քան զանձընդականն¹, որպէս քար-
այլ որ ինչ պատուական է, փայլել առաջին
ակզբանն. վասն որոյ Աստուած ծնաւ զԱրդի. զի
մի պական էրեւի,² քան զձնընդականն³ ասեղ-
ծուածս⁴:

Գարնեալ հրեշտակք եւ. մարդիկ⁵ եւ
պատուական եռթիւք. զի ունին բան եւ կեն-
դանութիւն. եւ զսկեալն ի սոցանէ,⁶ անբան եւ
անկենդան է. որպէս քար. այլ Աստուած է պա-
տուական եռթիւն, եւ ունի բան եւ կենդանու-
թիւն, որ է Արդի եւ Հոգի Նորին:

Գարնեալ, ամենայն յանական⁷ ունի իմա-
ղուէն, որով իմանայ զինքենէ. ունի,⁸ եւ կամք,
որով կամի զինքն. արդ Աստուած իմանալով զինքն
ծնանի զԱրդի եւ կամելով զինքն բոլրէ զՀոգի:
Ապա ուրեմն եւն ի յԱստուած երեք անձինք⁹:

Բնութեանն, որպէս չորս արդշ Եւ զի պատմութեան Եւ
աստուած պարզիցն աննի իմպէս եւ խառնիցն արւ. ետարար-
պարս է զշէ նմա եւ պատմութեան Բնութեանպէս Որդշ եւ
Հոգշ. զի մի գալն պակաս անպատմութեան պատմութեան յամե-
նայն պատմութեան:

1 Եւ Գարնեալ զանձնուեց:

2 Եւ երեւեցի:

3 Եւ զձնընդականն:

4 Եւ ունի. Գարնեալ, ամենայն իր մարմնէ կամ ան-
մարմն, ունի կռթիւն. զորութիւն եւ ներգործութիւն
Եւ զի խառնութեան աշտ է Աստուած. որպէս ուրեմն զորս
թիւն իւր է Արդին, եւ ներգործութիւն Հոգին Ուրդ:

5 Եւ մարդիք:

6 Եւ ի նաշտէ:

7 Եւ որ բանական է:

8 Եւ ունի:

9 Եւ այլ Աստուած կամելով զինքն բոլրէ զՀոգին:

Այլ եւ հարցանեմ. թէ Աստուած, ան եւ հոգի ունի՞ թէ ոչ. թէ չունի անբան է եւ անկենդան, եւ 'կուսքն',¹ են որ Աստուածք կոչին 'անբան',² եւ անկենդան: Իսկ թէ ունի, ապա Գրիգորսն է բանն Աստուծոյ. այլ եւ Հոգի՞ն Սուրբ, որպէս ամենայն մարգարէքն վկայեն:

Իսկ թէ ասեն, արարած է բանն եւ ծնունդ: 'Պատասխանեմք թէ աստ',³ չորս հերձուած գոյ: 'Կախ' զի մեր բանս ծնունդ է 'մտացս մեր',⁴ եւ

Իմանալով զիքն ինանի զկողի. ըստ ոչում արիւնակի. զի ամենայն իմացող ունի նմանութիւն ինչ յիմացեալ իրին. եւ նմանութիւն այն կոչի բան մասց եւ պատկեր իմացեալ իրին. որպէս իմանալով զքոր, ունիմք զնմանութիւնն ի միտս, որ կոչի պատկեր եւ բան քորի: Այսպէս եւ Աստուած նախ իմանալով զիքն եւ ինչեւմէր զայցս, իսկ իմանալով զիքն ծնանի զնմանութիւն իւր, եւ նմանութիւնն այն 'Ենեալ' է պատկեր եւ բան Աստուծոյ: Եւ զի յԱստուած ոչ զպի բնաւ պատահումք, գիտն այն նմանութիւնն այն եւ բան է պայտ, ցուխիւն, եւ զի Աստուած է ամենեւին պայտ, գիտն այն ծնեալ, բանն այն է՝ ինչն էս: Թիւն եւ պայտս թիւն ծնալ, եւ զի ի մէջ ծնողին եւ ծնելոյն է առ ընդարան հասնալսն թիւն. գիտն այն հասնելոյն թիւնն այս պատճառ է զանձն այլ. ապա ստեղծն պարտ է զի բանն Աստուծոյ չիլէք այլ անէն ի ծնողին. եւ Երկրորդ. անէն այն, որ է նմանութիւն բնութեան ծնողին, է նախ բնութիւն. գիտն այն կոչի Պրոգի:

Իս պարզեալ, որպէս Աստուած է իմացող, նշանցն եւ կամեցող է. եւ որպէս իմանալով զիքն յստալ էած զիւնն. ապա եւ արեւրովն զիքն յստալ էած յիշքենն զհասարակ Սուրբ, որ է նախ պայտսն թիւն եւ կուխիւն, որ է Երկր անէն. ապա ստեղծն էն պէտք յԱստուած Երկր անէնք:

1 Է. կուսք:

2 Պատկերսն թիւն:

3 Է. պատասխանի. Աստուծոյ:

4 Է. մեր մտացս:

ոչ արարած: Երկրորդ՝ զի մինչ արար գրանն՝ տեղան էր: Երրորդ՝ զի մասն մի արարած լինի Ըստուծոյ, եւ մասն մին արարիչ: Զորրորդ՝ զի բանն ՚ի բնութենէն,¹ է, եւ խէ բանն արարած է եւ բնութիւն նորա արարած է: Ըստպէս,² ոչ խոստովանին զԸստուած արարիչ:

Ըստ մարմնացեալ բանին օրինակ ՚տաճի,³ զխոսակցեալ բանն եւ զգրեալն ի քարախի: Իսկ վկայութիւն ի Սուրբ գրոց: Զի⁴ Մովսէս ասէ, Հոգի Ըստուծոյ շնչէր ի վերայ ջուրց: Եւ Յոր ՚ասէ,⁵ Հոգի աստուած եղէն է որ արար զնա: Եւ Պաւլոս ՚ասէ,⁶ Բանիւ Տեառն երկինք ՚հաստատեցան,⁷ եւ Հոգով յերանոյ նորա ամենայն գորութիւնք նոցա,⁸ եւ Սղոմոն ասէ⁹, Հոգի Տեառն ելից գաիւզեցաւ¹⁰:

1 Է. ի բնութենէ:

2 Է. եւ ստպէս:

3 Է. տաճ:

4 Պատմակ ԺԷ. Ե:

5 Պատմակ ԺԷ. Ե:

6 Է. հաստատեցաւ:

7 Է. նորա:

8 Պատմակ ԺԷ. Ե:

9 Է. ասէ: Եւ խէ Սուրբ գրոց ոչ հաստատեւ ոչ:

Զորոհից ի նորին գրոց չվկայութիւն երկինք անկնտարութեանը: Նախ որ ասեն ի լեզուս իրենանց Հայր, Սրբի, Հոգի Սուրբ, Աստ, Սրբան, Իժնայ Դիզուսուս օրինակս ասի Դիզուսուս: Ինչպէս ուրիշ օրինակներ: Անշուշտ անգիտութեամբ արդիներ մըն է այս սխալը: Կամ ձեռագրոց ձեւ ՚է ի եւ Պի չգիտածի: Սրբի, Հոգի, Հայր, Սրբաւ, Իժն, Անշուս:

Պարեմաւ, Վարդաւի, Քիլիսի, Յարաւի, Հայր, Հոգի, Սրբի, Քիսմիզոն, Իպսման, Իպսիմ: Պարեմաւ, Հայր, Սրբի, Հոգի, Անշուս (Հարաւար, Անշուս Ընդարար:

Եւ օրինակ՝ միութեանն եւ երրորդութեան,¹ որպէս միայն, իմացումն եւ կազմն մի են բնութեամբ եւ երեք յատկութեամբ: Դարձեալ, հոգին, բան եւ շունչն մի են եւ երեք: Դարձեալ, մի է մարդն հոգով եւ մարմնով եւ մարք ըստ տմանց: Դարձեալ, մի է արեգակն եւ լոյսն եւ ճառագայթն իւր, այսինքն՝ սպիտակ լոյսն եւ դեղին: Դարձեալ, մի է հօրն եւ լոյսն եւ՝ ջերմութիւն ի նմանէ,² Դարձեալ,³ մի է ծաղիկն եւ գոյն եւ հոտն ի նմանէ⁴: Դարձեալ, Ազատ, էր այ եւ Սէթ ի նմանէ. մինն ծնունդ եւ մինն ու, եւ՝ մի,⁵ բնութիւն երկոյն:

Եւ ոչ բազում ինչ⁶ օրինակ առաջ երրորդութեանն, իբր նկցուկ ակար մտաց մարդկան:

Եւ չայ ինքն է անօրինակ եւ աննման, եւ ի վեր քան զամենայն նշեալ: Ինչն ինքեան

Դարձեալ. Հայր, Մայր, Հոգի. Եւ, Լք, Ամ: Դարձեալ, Ռաբանսա, Մալիքնետ, Իստիքնետ: Դարձեալ. Հայնաթ, Ալմ, Ռաֆիտա: Յեւաթիսան, Բան, Հոգի:

Ար ի յեզու անցա անն կոյի Աստիտաթ եւ բնութիւն՝ Յուպիտաթ, եւ Ասթիան՝ Ռաւա, եւ գոյացութիւնն՝ Լօնաթ:

1 Եւ. միութեանն եւ երրորդութեան:

2 Եւ. ջերմութիւն իւր, որպէս ի հրակն, եւ կամ որպէս երեք լոյս ի մի խառնեալ լոյսանո: Դարձեալ մի բնութիւն լոյս է. եւ մի. գետն եւ ողորկն: Դարձեալ մի է արմատն եւ ճառն եւ պտուղն:

3 Եւ. եւ կամ:

4 Եւ. ունի. Դարձեալ, մի է խնայն եւ հոտն եւ համն եւ պոյնն իւր:

5 Եւ. մի է:

6 Եւ. ունի՝ ուշադիտի:

ժայն է նման, եւ Որդին ժածին եւ Հոգին
 Ուրբ, որում փառք յաւիտեանս յաւիտենից-
 ամեն:

Բ.

Արհարող մուտնութիւն Սյուզգեայ:

Որ զրարի եւ զԶար յԱստուծոյ ասեն, բա-
 ւականապէս ասացեալ եղեւ յԱռաջին Կլուխն
 Ժամնօթ, — Եւս Կլուխը թր Չեոա-
 գրին (= Հ) ձի սա խորագիրն ունի:

Ընդդէմ՝ սշխարհակազ, որք զշարս եւ զբա-
 րիս յԱստուծոյ ասեն, եւ կը բռնե
 էջ 17—26:

Եւ ունի ժայն որք զշարս եւ զբա-
 րիս յԱստուծոյ ասեն:

Իսկ Տարագրութեն ունի:

Ընդդէմ՝ նոցա՝ որք զբարի եւ զշար՝
 յԱստուծոյ ասեն՝ մԲ ատարկութեամբ
 (էջ 13):

Հոս կը զնենք այդ ԲԴ Կլուխը, գարնեալ
 բաւ Հ. Չեոագրի, բազմաթիւմ զոյն Ե.ի եւ
 Տ.ի հետ, որպէս զի ամբողջանայ Տաթեւացիին
 գրութեամբ ընդդէմ Տաճկաց:

Եւսայ, այս զլիւին վերջը, կը զնենք նաեւ
 Մ. Չեոագրին ընթերցումը, գաղափար մը
 տուած բլլալու համար Մ.ի համառօտութեան
 մեթոտին վրայ:

ԸՆԴԴԷՄ ԸՈՒԼԱԶԴԵՆՑ. ՈՐՔ ՉԱԵՐՈ ԵՒ ԶԲԵՐԻՑ

(ՅԵԱՑԱՅԻՆՈՒՅ ԱՅԵՆ՝

Իսկ տմանք յաւելուն ¹եւ յամբարշտուն-
թիւն², իրք փախելով ի ձախուն, խոտորին յա-
ջակողմն, Ըսելով թէ պատճառ ամենայնի բա-
րեաց եւ շարեաց մերոց ոչ մեր, ³այլ ⁴սոսաջին
պատճառն Ըստուած:

⁵Եւ զայս տունն նոր հեթանոսք, որք են
Տաճիկք⁶, փախելով յանաջասացեալ բախտե
եւ ի⁷ ճակատադրե աստեղաց, եւ փոխանակ
նոցա յառաջին պատճառն վերագրեն զհարկն:
⁸Եւ զի մի լինիցին երկու աստուածք Չար եւ
Բարի, ըստ Մանիքոսի, այլ մի եւ նոյն է պատ-
ճառ երկուցն⁹ ասեն⁷:

¹⁰Եւլ մեր, դասք ճշմարտաբերութեան հե-
տաւողք⁸ ընդդիմանամք այսմ, Ըսելով թէ Ըս-
տուած ոչ է պատճառ շարեաց, այլ միայն բա-
րեաց:

1 Ը. 'Այք գարս եւ բարիս յառաւծոյ տանն',
Զ. 'Արարից պրակ հաստորիւ: Ընդ հէմ նոցա' որք գրարի
ու զչարս յառաւծոյ տանն թի, աղարկութեամբ):

2 Ը. եւ Զ. յեւ ամբարշտութիւն:

3 Զ. այլ Է:

4 Զ. վերջեւելով 'Եւ զայս տունն նոր հեթանոսք, որք
են Տաճիկք, բառերք, ոտովք տեղ գրած է 'որք, յարա-
բերականք, 'որք փախելով':

5 Ը. եւ Զ. շունին 'իս':

6 Ը. երկուցից (— երկուքու նոյն?):

7 Զ. արդեւ զի մի ասեցին երկու, սկիզբն ըստ Մա-
նիքոսի:

8 Զ. Ըւլ մեր, դասք ու զդաժնաց, հետեւողք
ճշմարտաբերութեան:

Եւ այս վասն բազում պատճառի:

Նախ. զի բարին էութիւն է. ուստի յայտ է. 'զի հակադարձ' առ միմեանս. զի ամենայն որ 'բարի է. է². եւ ամենայն որ է է' բարի է. իսկ շարն ոչ էութիւն է: Այլ որդ' Աստուած պատճառ էութեան է. եւ ոչ ոչէութեան. ապա ուրեմն շարն ոչ է Աստուծոյ:

'Երկրորդ. զի թէ շարն (յ)Աստուծոյ է. այլ որդ' շարն եկամուտ է եւ պատահեալ. լինէր ապա ի Աստուած տապ ինչ եւ պատահալան, որ է անտեղի³:

'Երրորդ. եթէ շարն է Աստուծոյ. ապա սիրէ զշար. եւ եթէ սիրէ զշարն, սիրէ եւ զշարագործս. որք սիրեցին զշարն⁴:

'Չորրորդ. եթէ շարն է Աստուծոյ. ոչ պատէ զսատանայ. որ շարացաւ. եւ ոչ զշարս ի մարդկանէ. այլ ահա պատէ զշարն. ուրեմն ոչ է Աստուծոյ⁵:

'Էրեցերորդ. եթէ շարն է Աստուծոյ. եւ

1 Ա. զի հակադարձին. Զ. զի հակադարձին:

2 Ա. եւ Զ. բարի է. է է:

3 Ա. եւ Զ. Երկրորդ. բարին անպատիւն է. եւ շարն պակասութիւն է (Զ. չունի "է") նսին. որպէս խաւարն ուսոյ: Այլ որդ' Աստուած պատճառ է անպատիւն եւ ոչ պակասութեան. ուրեմն շարն ոչ է Աստուծոյ:

4 Ա. եւ Զ. Երրորդ. բարին ճշմարիտ է եւ ճշմարիտ բարի. իսկ շարն սուտ է եւ սուրն շար. ապա ուրեմն Աստուած պատճառ է ճշմարտութեան եւ ոչ ստութեան:

5 Ա. եւ Զ. Չորրորդ. զի թէ շարն է Աստուծոյ. այլ որդ' շարն եկամուտ է եւ պատահեալ. լինէր ապա ի յատուած տապ ինչ եւ պատահալան, որ է անտեղի. — Այս Չորրորդը կը նամուզարտանանէ Հ. ի Երկրորդին:

ակիդրն ամենայնի Մատուած, որ եւ շարեաց, ապա
ու է սկզբնաւոր ստաջին գտակն շարեաց Սա-
տուած, որպէս նաքա բարբառնին¹ :

¹Անցերորդ. զի ի հարկե բարի է Մա-
տուած, որպէս ի հարկե էակ է. այլ որդ՝ հար-
կաւոր բարին է միշտ բարի եւ գոյացական բարի
եւ զուտ բարի, եւ զի ի հարկե ունի զդաշն բարի,
անկար է ոչ գոյ բարի, եւ զի միշտ է բարի,
անկար է լինել բարի ոչ : Այլ զի գոյացական է
բարի, անկար է լինել պատահական շար, եւ զուտ
եւ խակապէս բարի, անկար է խառնել շարի² :

1 Ա. եւ Յ. Հինգերորդ. բարին հարգուոր է, եւ շարն
անկարցութիւն, այլ որդ՝ եթէ շարն չէ յատուած, չէ
յատուած : Ընդ անկարցութիւն յատուած, որ է ան-
շարժար :

2 Ա. եւ Յ. Անցերորդ. թէ շարն է յատուած, չէ,
երես ի թէ ատուած պատճառ է շարեաց : Այլ որդ. Եւ
լիտ Յ. ի "ամենայն, պատճառ ատուել է թան գոյատեա-
ւելին, եթէ բարեաց եւ եթէ շարեաց, ապա անշարին չէր,
եւ ած է տեղ, զշարն ի յատուած, չէ (Յ. յատուած) :

Անթնեքորդ. եթէ շարն է յատուած, ապա սիրն
զշար, եւ եթէ սիրն զշար, սիրն եւ զշարագործան, որք ոք,
րեցին զշար — Եւ ի չորս հասնողատեսութեան է. ի Գործ :

Անթնեքորդ. եթէ շարն է յատուած, ոչ պատճառ
զատուած, որ շարացու, եւ ոչ զշարն ի մարդկան, այլ աշտ
պատճառ, շար ուրեմն ոչ է յատուած :

Իննեքորդ. եթէ շարն է յատուած, ապա եւ համը
զշարն. յարեմա՞ լինի հրկին համը ատուած, շար եւ բարի-
զի հրկին Գործ՝ ի հրկին համաց յատուած, այլ թէ Գործ
եւ համը հրկին է յատուած, ոչ է պարզ մի, այլ բարց-
գրեալ, որ անտեղի է :

Հասնեքորդ. եթէ շարն է յատուած, եւ համը զշար,
ապա զշարին ոչ համը, ապա թէ զշարին ոչ համը. բարին
ուրեմն ոչ է յատուած :

ԺԷ. Գ. 18. Անտուանեքորդ. թէ (Յ. "եթէ չէ" զշարին

Սակարն ընր զսոսարկութիւն¹ նոցա տես-
ցուք, եւ զեղծումն նոցին յարմարեացութ²։ Սո

նիմէն շարն եւ քարին սանին սին սկիզբն, որպէս ընդդիմա-
բաժանեալ տեսակքն՝ պետեն. եւ ինէր շարն եւ քարին ի
սեռէ տեսութեայ, որ է տեսնաթ (Յ. «տեսնաթն»)։

Ը եւ խց. (Յ. Սոխեմեթ)։ զի թէ է շարն
(Յ. «շարն է») յառաւ ծոյ, այս լինի կամ հակառակու-
թեամբ (Յ. «հակաթարթութեամբ») յառաջ եկեալ, որպէս
սպիտակն յայ սպիտակէն. կամ բազմաւորութեամբ, որպէս
կենդանի ի կենդանայ (Յ. «կենդանին ի կենդանայ»)։ Այլ
որպէ՞ որ հակառակութեամբ (Յ. «հակաթարթութեամբ») լինի,
նախ եւ զորքութեամբ եւ ապա ներդարնութեամբ (Յ. յաւե-
լո՝ «լինի»)։ այլ ի յառաւած զորքութեամբ իր սինդ զոյ
(Յ. «նէ ինդ»)։ «նէ քարի եւ «նէ շար»։ Իսկ թէ բազմաւորու-
թեամբ, առաւած քարի եւ, եւ ի քարայն (Յ. «ի քարայն»)
քարի՝ լինի եւ «նէ շար»։

Ինն եւ խց. (Յ. Սոխեմեթ)։ զի թէ շարն է յառ-
աւ ծոյ, այլ որք՝ է զորք ինքեան (Յ. յաւելո՝ «շար») եւ է
բաւ պատահման. եւ բաւ ինքեան շար է. որպէս տեսեց
զշարն շար. եւ բաւ պատահման. որպէս տեսեց զմարդն շար.
եւ որք՝ զուստ. զի պատահմանն ոչ է յառաւած։ Իսկ նիմէ
(Յ. «նիմէ») բաւ ինքեան է շարն յառաւ ծոյ. Նայ (Յ. «նայ»)՝
«նէ ինէր քարին յառաւ ծոյ»։ զի բաւ ինքեանն հարկուոր է
եւ գոյացական քարի, եւ գոյա քարի եւ տնօրնութի (Յ. «զի
բաւ ինքեանն՝ հարկուոր է եւ գոյացական եւ տնօրնութի»)։

Քառեկարգ. զի ի հարկն քարի է առաւած, որպէս
ի հարկն ետէ եւ այլ որպէ՞ հարկուոր քարին է սինք քարի,
եւ գոյացական քարի. եւ զորք քարի. եւ զի ի հարկն տնի
գոյալն քարի. տնիւն է ոչ գոյ քարի, եւ զի սինք է քարի,
տնիւն է ինէնք ոչ քարի. եւ զի գոյացական է քարի. տն-
կուր է ինէնք պատահման շար. եւ զորք եւ ինքապէս քարի,
տնիւն է ինքեանք շարի (Յ. «շար»)։

¹ Յ. զսոսարկութիւնս

² Ը եւ Յ. Սո եւ տարկին, նախ այսպէս, նիմէ
պատահման (Յ. «պատահման») է հարկուոր, նախ ներդարնու-
թիւն նորին. այլ որպէ՞ առաւած է պատահման տնիւնքուր.
եւ հարկուոր. ապա ուրեմն եւ ներդարնութիւն նորին է
հարկուոր։

եւ առարկին նախ աջապէս. եթէ¹ Աստուած նախ
քան զլինին մեր ի նախապատկան իւր ետես
զամենայն լինել յյնպէս. զարեւ շար եւ զգարին
բարի Արդ՝ հարկ է ամենեցուն զոչ աշխատէս.
որպէս Աստուած ետես եւ գիտաց. եւ գիտու-
թիւն Աստուծոյ՝ յայնպէս տիրէ². Ապա ուրեմն՝
ամենայն ինի ի հարկէ տեսութեան Աստուծոյ.
Ատեմբ առ այս. թէ գիտելի է զի ոչ և
տեսութիւն Աստուծոյ եւ ոչ և տեսութիւն
մարդոյ³. Զի տեսութիւն⁴ Աստուծոյ ոչ է ա-
ռաջին, այլ բոլոր համանշունայն եւ կատարեալ.
Իսկ տեսութիւն մարդոյ ինի առաջին եւ վեր-
ջին. զի զանցեալն տեսանէ յիշմամբ, եւ զներ-
կայն՝ իմացմամբ, եւ հանդերձեալն ի պատճառն
իւր, ըստ ժամանակին փոփոխելոյ, որպէս տա-
գար. Զոր արինակ. թէ յաղում մարդիկ տնդա-
նեն զճանապարհայն, եւ մերձ կացեալն տեսանէ
նախ զմին, ապա զմեւն եւ որ զկնի իսկ թէ որ

Ատեմբ առ այս. նախ. եթէ կրկին է պատկան. հաւա-
կ. հետի. այլ արդ՝ հաւա պատճառն է հարկու որ. եւ ներ-
գործութիւնն ի Թ. ներգործութիւնն ի ք. իսկ հետին ոչ
է հարկու որ, որպէս առաջաւ ի վերջ. Դեռ (Թ. Դեռ արդոյ)
առաւուտ է ամենեցուն ոչ հաւա պատճառ. այլ հետի. վառ
որոյ ոչ հարկու. Թ. հարկու. որ. ներգործէ.

Գործեալ տեմբ. թէ առաւուտ ոչ է պատճառ
տեմբու տեմբ ի հարկէ. այլ ըստ կամաց՝ արդ առնէ. զի
ամառ գիպին ի հարկէ եւ տեմբ ոչ ի հարկէ.

¹ Դ. եւ Թ. կրկնորոյ. զի առնէ թէ.

է Դ. եւ Թ. Իանդամբ է. Զեւ պարկան սխալ-
որդ. թեման ոչ չորսու. արեւմէ մէն է այս. որ Իանդամբ է.
եւ եղած է՝ Դայնպէս տիրէ.

ա Պարկան ի Դ. եւ Թ.

է Դ. եւ Թ. Զի ի տեսութիւնն.

ի բարձր ոչտարուկ կալով տեսանէ զամենայն միահամուռ. նոյնպէս եւ Աստուած ի յաշտարակն յաւիտեանից բարձրացեալ՝ տեսանէ զամենայն ներկայապէս:

Եւրդ՝ Կառասխանեմք¹ առարկութեանցն:

Դախ. Թէ որպէս² Աստուած տեսանէ զամենայն նախադիտութեամբ, եւ ոչինչ է արտաքոյ տեսութեան Աստուծոյ. ապայն տեսանէ զամենա ի հարկէ, եւ զամենա ի ներքնդու նակութենէ իննել:

Դարձեալ ասեմք, թէ տեսանէ Աստուած զամենայն նախ քան զլինելն իւրեանց. ապայն տեսութիւն Աստուծոյ ոչ հարկէ ի վերայ նոցա իննել չար կամ բարի: Զոր սրինակ, արուեստաւոր որ գործէ աշղ, եւ ի հետուստ տեսանէ որ զոր նայ գործէ. այլ ոչ թէ տեսութիւնն հարկեաց զաշղն իննել այնպէս, այլ կամք արուեստաւորին: Դոյնպէս եւ Կառասխան³ Աստուծոյ ոչ հարկէ ի վերայ մեր գործել զբարի կամ զչար, այլ կամք մեր:

Կրկնորդ⁴. ասեն եթէ կամքն Աստուծոյ ոչ է ընդունայն, եւ ոչ որ կայ ընդդէմ կամացն Աստուծոյ, վասն որոյ զոր ինչ կամի այնպէս առնէ, զամէ չար եւ զամէ բարի:

Ասեմք առ այս.

Դախ. եթէ կամացն Աստուծոյ ոչ որ է

1 Եւ. եւ. Ջ. Կառասխանեմք:

2 Եւ. եւ. Ջ. Թէ պէտք:

3 Եւ. եւ. Ջ. Կառասխան:

4 Եւ. եւ. Ջ. Կրկնորդ:

ընդդէմ, եւ որպէս կամի 'նոյնպէս' առնէ. ալլ չարն ո՛չ կամի եւ ո՛չ առնէ:

Դարձեալ ասեմք, թէ կարն Վատուծոյն ո՛չ է բնութան. զի զոր ինչ կամի եւ առնէ, ալլ կամեցաւ եւ արար զմեզ անձնիշխան եւ փեր զսրճոց մերոց, եթէ չար եւ եթէ բարի:

'Երրորդ². ասեն թէ չարն ո՛չ է Վատուծոյն. ապա երեւի թէ ալլ ոմն է շարի սկիզբն, եւ լինի երկու սկիզբն, բարի եւ չար: Ըստ Մանթրոսի: Բանմք առ այս.

Նախ, եթէ չարն ո՛չ է Վատուծոյն, եւ ոչ ի բնութենէ եւ ո՛չ ի բնութիւն, եւ ո՛չ է բնութիւն: Բան՝ զառաջինն՝ եթէ չարն ոչ է Վատուծոյն, զի Վատուած բարի է բնութեամբ, եւ ի բարոյն չարն ո՛չ ց'ա՝ յառաջ, որպէս 'ի լուսոյն'³ խաւար: Եւ չէ եւ ո՛չ 'ի բնութենէ'⁴. զի բնութիւնք ամենայն հրեշտակաց կամ մարդկան բարի են, ի բարոյն յառաջ եկեալ. ալլ չար(ն) յանձնիշխան կամաց եկամաւ ի բնութիւն: Եւ չէ ո՛չ է բնութիւն. զի ո՛չ է չարն ի բնութիւն ուրաք, ալլ որտաքոյ բնութեան 'պահեալ'⁵. Եւ չէ ո՛չ է բնութիւն. այսինքն՝ ո՛չ է էութիւն, ո՛չ մասն եւ ո՛չ բոլոր, ալլ պահասութիւն ունակութեան զի բարին ունակութիւն է, եւ չարն՝ պակասութիւն նորին, որպէս խաւարն

1 Բ. եւ Զ. "այնպէս":

2 Բ. եւ Զ. "Երրորդ":

3 Բ. եւ Զ. "ոչ ի լուսոյն":

4 Բ. "ի բնութենէ եւ":

5 Բ. եւ Զ. "պահապահ":

քուայ եւ 'Հիւանդութիւն'՝ առողջութեան, եւ միայն՝ կենաց:

Այժմ՝ պատասխանեցաւ ընդդիմութեան¹:

Առդ՝ թեպէտ շարն ոչ է յԱստուծոյ, այսու ոչ լինին երկու աստուածք կամ երկու սկիզբն. 'զի շարն ոչ է էութիւն, եւ ոչ ընչութիւն, եւ ոչ ընչին սկիզբն ոչ է Աստուած'², զի Աստուած սկիզբն էութեանց է, 'եւ ոչ' ոչ էութեանց³: Այլեւ ոչ երկու սկիզբն. զի 'գործանեալ'⁴ շարին սկսեալք ին, որքանն ոչ են երկու սկիզբն⁵:

'Զորոյդ'⁶, ասին թէ 'գործանեալ' շարին է յԱստուծոյ, որպէս կամքն, ապա եւ շարն է յԱստուծոյ, զի նա՛ ստեղծ զկամքն:

Առ այս ասեմք.

Կախ. թէ Աստուած ստեղծ զկամքն բարի, եւ զբարին եղ ռոտալի կամել: Իսկ նա՛ 'անձնիշխանութեամբ'՝ Հեռացեալ ի բարոյն՝ դասիկ եղեւ շարին. զի շարն 'ոչ ինչ է'⁷, բայց Հեռացումն, կամ՝ պակասութիւն բարոյ, ապա ուրեմն՝ թէ պէտք մանն եւ կամքն է յԱստուծոյ, այլ կամել եւ ընտրել զշարն ոչ է յԱստուծոյ, այլ կամացն եւ բանին: Զոր սրինակ, արուեստաւոր որ կայ.

¹ Ա. եւ Զ. 'Հիւանդութիւնն':

² Ա. եւ Զ. 'ընդդիմութեանն':

³ Ա. եւ Զ. 'զի շարն ոչ ընչութիւն է, եւ ոչ ընչին սկիզբն' ոչ է աստուածն:

⁴ 'պակասի ի Ա. եւ Զ.:

⁵ Ա. 'գործանեալք', Զ. 'գործանեալք':

⁶ Ա. 'առողջութիւն', 'կամ երկու անսկիզբն':

⁷ Ա. եւ Զ. 'շինգեբարոյ':

⁸ Ա. 'անձնիշխանութեամբ':

⁹ Ա. 'ոչ այլ ինչ': Զ. 'ոչ այլ ինչ, եւ':

մնացէ սուր ի պատճառս ¹ «բարոյ»¹. այլ որ ներ-
գործեացն շար, նայ եղեւ շարին պատճառ ² «նոյն-
պէս եւ լստուած եւ արարողական պատճառ կա-
մացն. այլ ներգործական ³ «պատճառ»³, շար
կամքն մեր:

Գարձեալ. անձնիչեան կամքն եւ «Լստու-
ծոյ, եւ է յաշնչէ եղեալ. այլ արդ՝ անձնիչեան
կամքն ըստ այնմ՝ որ «Լստուծոյ եւ եղեալ, ոչ է
պատճառ շարի, այլ ըստ այնմ ⁴ «որ»⁴ ի «յաշնչէ»⁴
եւ ցանկայ ոչնչի, այսինքն շարի. «Վասն այսորիկ»⁵
մեղքն եւ շարն ⁶ «ոչ է ի «Լստուծոյ»⁶, այլ «յո-
շնչէ, որ է սկիզբն ⁷ «իւր»⁷:

Գարձեալ ասեմք. թէ Լստուած ստեղծ
զկամքն, նայ եւ ⁸ «Շրեշտակ»⁸ եւ զմարդիկ բարի,
եւ կամքի զբարին, եւ բանադասեւ սկիզբ զբարին.
ուստի «այս եւ զի սերմանեաց ի յնու թիւնս զբա-
րին, եւ օրէնս եղ բարոյ, այլ եւ խրատ եւ «յոր-
դորումն եւ «պարգևիք»⁹ բարեաց: Իսկ զշար ոչ
կամք, եւ ոչ բանադասեւ ի շար. այլ ¹⁰ «տանջանք»¹⁰
եւ պատիտ եւ ¹¹ «պործողացն զշար: Լստուծոյն
շարն ոչ է «Լստուծոյ, եւ ոչ կամքի զշար ուրեք:

¹ Ը. «բարեաց»:

² Ը. եւ Թ. «պատճառ եւ»:

³ Ը. «որ է»:

⁴ Թ. «յաշնչէ»:

⁵ Ը. «Վասն որոյ»:

⁶ Թ. «ոչ են «լստուած ուր»:

⁷ Թ. «նոյն»:

⁸ Ը. եւ Թ. «Շրեշտակ»:

⁹ Թ. «պարգևութ»:

¹⁰ Թ. «տանջանք եւ պատիտ»: Ը. եւ Թ. «նոյն»:

Հինգերորդ¹. ասեն թէ յԱստուծոյ չէ
չարն, փան էր ներէ շարեաց, որպէս սասանայի
եւ շար մարդկան:

Բռնէջ առ ոյս:

Կախւ եթէ շարն ոչ է յԱստուծոյ, որպէս

1 Բ. եւ Զ. «Վեցերորդ, ասեն Հակոբակքն, թէ
չարն ոչ է յաստուծոյ, ապա ուստի ա՛յն հանաչն զբար,
որպէս ժեշ Դժոնեաւ, փոխանն հանաչեմք, այսինքն՝ հոգով
զ'ողոհարն, եւ մարմնով զմարմնաւորս»:

Բռնէջ առ ոյս:

Կախ թէ ըստ այդմ բանի հարկ է ապա յեզ Էւր
թեմէ եւ զխորն գիւնէ, եւ շար՝ եւ զթարն հանաչէ, եւ
զայլուն՝ ասենայլ, (Յ. Կեչիպէա): Եւ զն ոչ է առ հարկ, զի
զայլով նոյն՝ հանաչեմք զայլս. նոյնպէս եւ ուստի ա՛յն յարի
զ'ոյլով, 1 Բ. 'զոյլով ըստի հանաչէ զբարս:

Գարեհեղ ասենք՝ թէ որպէս ժեշ աւերմք կ'սկին շա-
նաչս, 3 Բ. իրաց, այսինքն՝ զի գոմէ հանաչեմք ի յաստու ի աւ-
սակն իւր, եւ զոմէ այլով աւսակաւ: Բայպէս 'գի. (Զ. չունի
'գի), գո հակու թիւնն հանաչեմք իւր յաստու ի աւսակաւ, եւ
զպակասա թիւնն այլով աւսակաւ, զի հակակայի աւսակա-
թեանն: Եւ 'զ' աւսակայի հանաչեմք զոյս, եւ երկրորդի ն'
գետաւոր (Զ. գետաւորն), եւ աւսակայի հանաչեմք զհէմալիսան,
եւ երկրորդի ն' գետաւոր, այսպէս եւ այսպէս առ ու՛րանք հանա-
չեմք զբարին, եւ երկրորդի ն' զբար Նժմեապէս եւ ուստի ա՛յն
միակ միջնորդա թեմաւոր, հանաչէ զբարին, ըստ ինչեան ի
յաստու ի աւսակն իւր, եւ հանաչէ զբարն կրկին միջնաւ,
այսինքն՝ զի է հակակայ բարոյն, եւ է պակասա թիւնն եւմն,
որպէս աւսակաւ:

Եւ թեմերորդ, ասեն թէ յաստուծոյ չէ շարն, փան
էր ներէ շարաց, որպէս սասանայի եւ շար մարդկան, 1 Բ. ուս-
տանայի եւ շար մարդկան:

Բռնէջ առ ոյս 1 Բ. Բռնէջ Դախ:

Կախ թէ շարն ոչ է յաստուծոյ, որպէս ըստին, զի
բարին ըստ համաց է, իսկ շարն թայլ ապով է. եւ այլ է
ըստ համայն, որ յաստաւոր թեմաւոր է. եւ այլ է թայլ աւ-
սակ, որ իւր ոչ է համաց է, 1 Եւ այլն, կը համայնապատաս-
խանէ Հ. ի Էստին:

բարին զի բարին ըստ կամաց է. իսկ չարն թող
տալով է. եւ այլ է թող տալովն, որ իրեն
չկամաց է:

Դարձեալ. թող տալ եւ ներել շարեաց,
ժամն բարոյն է. զի նախախնամութեամբ բա-
ղում բարիս յառաջ անէ ի չարէ. որպէս սա.
աւնայի թող տալ զի փորձեսցին բարիքն եւ.
յաւելցին պատկքն: Նաեւ մարդկան շարաց թող
տա, կամ զի բնարեացն զբարիս, կամ յետոյ
զըջացին, կամ պէտպէս նախախնամութեամբ,
որպէս ինքն գիտէ Նստուած ներէ շարեաց, որ-
պէս տեսանելոց եմք՝ յառաջիկայդ¹.

Վեցերորդ². ասնն թէ Լստուած ոչ
կամի զչար. ապա կարեմք առնել ինչ. զոր
ոչ կամի Լստուած: Եւսք բնզէր առէ՝ Լեւ.
տարանն թէ մազ մի ի գլխոյ ոչ պակասի առանց
հրամանի³.

Նաեմք առ այս.

Նախ. եթէ ունիմք ինքնիշխան կամք եւ
տէր եմք գործելեաց⁴ մերոց, առնել եւ ոչ
առնել⁵:

¹ Լ. եւ Զ. "յառաջիկայդ".

² Լ. եւ Զ. "վեցերորդ".

³ Լ. "յառաջիկայդ" (թանձն). Լ. եւ Զ. տերն մի ի
ծառոյց ոչ անկանի. եւ մազ մի ի գլխոյ ոչ պակասի ա-
ռանք հրամանի:

⁴ Զ. "գործոց".

⁵ Լ. Եւջ երբեքն սկիզբն գործոց ի մէջ է եւ կա-
տարութե առ թոյ. եւ երբեքն սկիզբն ի մէջ, եւ կատարութե
ի նախախնամութիւնն աստուծոյ: — Զ. առ երբեքն սկիզբն
ի մէջ է եւ կատարութե ի նախախնամութիւնն աստուծոյ.
Լ. եւ Զ. երբեքն սկիզբն յառաջ է. եւ կատարութե առ

Գարձեալ. ասեմք թէ ո՛չ է բարի առանց
Ըստուծոյ՝ ¹կամաց¹, եւ ոչ շար՝ առանց թոյլ
աւելոյ նորաւ: Ը՛յն է որ ասէ, ²ժաղ մի ի քչիւ-
նէրմէ՝ ³ո՛չ պակասի, զի ոչինչ կարեմք առնել
առանց կամաց³ կամ առանց գիտութեան⁴ կամ
առանց թոյլ աւելոյն Ըստուծոյ:

⁵Կեթներորդ⁵, ասեն՝ ընդէ՛յ, ապա ասէ
ինչն Ըստուած. Եւ եւ՛ որ ասնեմ զխաղաղու-
թիւն եւ, հաստատեմ զչար⁶:

Ըսեմք առ այս⁷, եթէ կրկին է շար, է՛ շար
գործոց եւ է՛ շար սրտածոց: Ը՛յն արդ՝ շար գոր-
ծոցն ո՛չ է Ըստուծոյ, որպէս ցուցաւ. այլ շար

մէջ, եւ, երբեք երկարին յատուծոյ, այսինչն՝ ակզքն եւ
կատարումն: Ը՛յն արդ, որ ակզքն եւ կատարումն է յա-
տուծոյ, աստուածային է ներգործութիւն եւ արանշնչաց
իր: Իսկ որ ակզքն եւ կատարումն ի մէջ, (Ը՛.) ներգործու-
թիւնն շարի: Իսկ որ (Ջ- շունի՝ որ.) ակզքն յատուծոյ
եւ կատարումն ի մէջ, որպէս նախածանաթ բնորեայն
յտուծ յան զեթեղն աշխարհի, որ այժմ՝ քայի գործովք
կատարեցին (Ջ. կատարեցին): Եւս նախառնշմանայն
իւրեանց: Իսկ որ ակզքն ի մէջ է (Ջ. շունի՝ էւ.) եւ կա-
տարումն (Ջ- ի) խնամեցն առաւծոյ, որպէս (Ջ. «այսինչն»)
յորժամ՝ սկսանիմք գրարին, եւ նա՛ աւարակ ի բարին, եւ
թէ ակսանիմք զչար, եւ նա՛ փոխէ ի բարին, քաջարի նա-
խախնամութեան իւրոյ (Ջ. խնամեցն իւրոյ):

¹ Ը. եւ, Ջ. «կամաց»:

² Ը. եւ, Ջ. «եւրեւ ոչ անկանի, եւ ժաղ մի ի գլխոյ»:

³ Ը. յաւերս, «աստուծոյ»:

⁴ Ը. «գիտութեան»:

⁵ Ը. եւ, Ջ. «Իննորորդ»:

⁶ Ը. եւ, Ջ. եւ ապանանեմ եւ կեցուցանեմ. եւ թէ

Կա խառնուցանեմ (Ջ. խառնուցացից) զիրան Փարսւանի:

⁷ Ը. եւ, Ջ. նախ եթէ:

պատժողն է 'արդարութեան' Ըստուծոյ, որ հաւատացանէ արդարապէս:

II. Թերորդ, տսնն ընդէր ապոյ առէ Ըստուած, եւ տղանսնեմ եւ կեցուցանեմ, եւ թէ ես խառացուցանեմ զսիրտն Փարաւոյ¹:

¹ Ըսեմք առ այս², թէ շորեքկին են հատուցմունք, բարի փոխանակ բարոյ եւ շար փոխանակ չարի, որ է գործ արդարութեան: Եւ բարի փոխանակ չարի, անբաւ. 'զթու թեան եւ ողորմութեան' Ըստուծոյ: Իսկ շար փոխանակ բարոյ ոչ առնէ, ըստ որում անխառնութիւն է. այլ առնէ երբեք, ըստ որում նախախնամութիւն է. զի ի շարէն լինիցի բարի, թէպէտ մեղ շար երեսի. այլ այս եւս բարի է. որպէս հիւանդութիւն, փորձութիւն, եւ այլն: 'Ըյտղէս է հաստատել շարին եւ խառացուցանել սրտին եւ աղբոյն'³:

⁴ Իմենբարդ⁵ - տսնն ընդէր առէ մարգարէն. ի գիրս քառամենքեան գրեցան: Էւ Ըստարանն տսէ. Արդի մարդոյ երթեայ որպէս եւ գրեալ է վասն նորա: Ապա ուրեմն՝ ամենայն ոք ի հարկէ գրոյն այնորիկ լինի՝ եթէ շար եւ եթէ բարի:

Ըսեմք առ այս, եթէ կրկին ունի դէմս գիրն դպրութեան կենաց: Մինն է արդարութեան այժմու, կենացս, որ է փոփոխական, յորմէ

¹ Ը. եւ Զ. արդարութեանն:

² Թեւ էջ 75, Եւն. 6:

³ Ը. եւ Զ. նախ եթէ:

⁴ Ը. եւ Զ. 'զթու թեան եւ ողորմութեան':

⁵ Զ. 'Ըյտղէս է հաստատել զարին եւ խառացուցանել զսիրտն, եւ աղբ':

⁶ Ը. եւ Զ. 'Ցանենբարդ':

կարէ որ ջնջիչ: Եւ միւսն է յաւիտենական, 'նախապատշաճութեան¹ Աստուծոյ, յորմէ ոչ որ կարէ ջնջիչ: Արդ՝ ժամանակեա(յ) 'արդարութիւն², յոյսնի է. 'որք³ անձնիշխան կամօք 'փոփոխին⁴ երբեմն ի շար եւ երբեմն ի բարի, եւ ժամանեն փրկութեան կամ դատապարտութեան: Բայց 'նախապատշաճութիւն⁵ Աստուծոյ ճանաչէ զփրկեալն եւ տայ զկերպ փրկելոցն, որով փրկին ընտ(ր)եալքն: Իսկ մարդիկ անձնիշխան կամօք եւ գործովք 'հասանեն⁶ այնմ 'փրկութեան⁷ շնորհաց եւ փառաց: Այս է գիր ընտրելոցն. եւ աշուէս է երթալն պրկես եւ գրեալ է մասն նոցա⁸:

Նայեալէս եւ 'նախագիտութիւն⁹ ճանաչումն է շարեաց. 'որք¹⁰ անձնիշխան կամօք եւ գործովք խտեացին շարքն: Այս յիմար են տնտէրիկ որք ասնն թէ կամիմ ասնել զհաճոյսն իմ. զի թէ 'ընտրելոցն եմ¹¹, որպէս յիմար հիւանդն

1 Ա. - նախապատշաճութեան. Յ. - նախապատշաճութեան.

2 Ա. եւ Յ. - արդարութիւն.

3 Յ. - որք.

4 Ճ. - փոփոխ.

5 Ա. - նախապատշաճութիւն. Յ. - նախախնամութիւն.

6 Ջ. - հասանին.

7 Ջ. - յաւիտէ. - եւ.

8 Ա. եւ Յ. - Եւ տալէս է ընտրելն եւ կռելն եւ տր. դատապարտելն. որպէս գրէ Աւարեալն:

9 Ա. եւ Ճ. - նախագիտութիւն.

10 Ա. եւ Յ. - որք.

11 Ա. եւ Յ. - ընտրելոցն եմ, փրկելոցն. եւ թէ

1 Ջ. - իմէ: 2 - դատապարտելոցն.

ասիցէ. կամիմ ուտել եւ լըմպել¹ զհամոյսն իմ. եթէ առողջանալոյ եմ, առողջացալոյ, եւ եթէ մեռանելոյ եմ, մեռալոյ:

Ճաստերորդ², ասեն՝ թէ որպէս ի կենդանիս ուղան խոհեմ եւ տառաքն ողջախոհ է, եւ ա՛յլ կենդանիք են ապուշք եւ քղճախոհք, այսպէս ի բնական ստեղծումն հոգոյն. ոմն խոհեմ եւ ոմն անշգամ, ցանկասէր եւ ողջախոհ, բարեբարոյ եւ չարաբարոյ³, Ապա ուրեմն յԱստուծոյ է շար եւ բարին:

Ասեմք առ այս.

Դախ, եթէ⁴ ասնէ Աստուած զոմն խոհեմ եւ զոմն ազէտ, զի նա ի նմանէ ուսցի. նոյնպէս եւ չարաբարոյն, այսպէս եւ ցանկասէրն ի բարեացն ուղղեացին. ապա թէ ոչ կամեացին՝ յիշաւի պատժեացին:

Գարնեալ ասեմք, թէ ըստ ինքեան սորս ոչ են շար, ա՛յլ՝ բարի. որպէս ազէտն ի մեղաց, եւ բարկութիւնն ընդդէմ՝ շարեաց եւ ցանկացոյն բարեաց. զի ըստ բնութեան գործելով ոչ որ մեղանշէ, ասէ փիլիսոփայն: Ապա

1 Ա. լըմպել:

2 Ա. եւ Զ. յՄեռածաներորդ:

3 Ա. եւ Զ. լինին:

4 Ա. եւ Զ. ալիմ եւ ապուշ եւ այլն բոս կարգի. սորա եթէ ի մարմնոյ խառնուածոց պատկերոյն, եւ թէ (Զ. եթէ) բնական որակութեամբ հոգոյն (Զ. հոգւոյն) նման է. աննման զոչ, ասանց ներդործելոյ աչ շար են եւ ոչ բարի. ոչ գով եւ ոչ պարսաւ հեռեւի. որպէս եւ ոչ բնական բարոյց անսանց:

Գարնեալ ասեմք. եթէ:

ամենայն ինչ որ Ղևստուծոյ է, բարի է եւ
 ոչ չար:

Դարձեալ ասեմք, թէ սոքայ ոչ են բնու-
 թիւնք ի հոգին, այլ 'որակութիւն'՝ Կանաղան եւ
 անեմաւնութիւնք, որպէս պատկերք երեսացն:
 Այլ արդ՝ Եղ Ղևստուած զսոսա բնական 'որա-
 կութիւն' ի մասունեա հոգոյն. եղ եւ Կանձնիշխան
 կամբն տէր եւ իշխան ի ներքս ի հոգին, զի կա-
 աւարեւ եւ առաջնորդէ հոգոյն, զգաւ որակն ի
 բարին ուղղել, եւ զբարին ի նոյն պահել եւ
 յաւելուլ. զի այս է գործ անձնիշխանին. ապա
 թէ զայս ոչ ասնէ, անձնիշխան կամք հետեւի
 չարին եւ ոչ ի բնութենէ, զոր Ղևստուած բարի
 է ստեղծեալ: Ապա ուրեմն չորն ոչ է Ղևստու-
 ծոյ. այլ ի մէնջ, կամ՝ ի նենգութենէ թշուաճոյ,
 որ պատրէ զմեզ:

'Եւ եթէ տօնցն հաճիկքն, եթէ³ ասնէ
 Ղևստուած որպէս զոմն ազքատ եւ զոմն մեծա-
 րուն, տէր եւ ծառայ, իշխան եւ իշխեցեալ,
 արպէս ասնէ զոմն արդար եւ զոմն մեղաւոր,
 չար եւ բարի, որպէս ասէ զիր. Զնեսաւ ասեցի
 եւ զնկար սիրեցի մինչ չեւ ծնեալ էին:
 Ապա ուրեմն՝ զոմն չար եւ զոմն բարի ստեղ-
 ծանէ:

Ասեմք առ այս.

Դախ. եթէ ազքատութիւն եւ մեծութիւն,
 տիրելն եւ ծառայելն է Ղևստուծոյ. սակայն

1 Ա. եւ Բ. "որակութիւնք":

2 Ա. "որակութիւնք", Բ. "որակութիւնք":

3 Երբ աստուծոն բարոյն. ասնէ թէ:

սմանց կամելով եւ ոմանց ներելով այսինքն,
զբարի մեծաւառնա եւ զազքաւա կամելով առնէ՝
եւ զշարմն՝ ներելով եւ թոյլ տալով: Ըստ-
պէս զարգարս եւ զմեղաւորս, զշարս եւ զբա-
րիս, զոմանս կամելով առնէ բարիս, եւ զոմանս
թոյլ տալով առնէ չարս¹: Ըստ ուրեմն ոչ եւ
ի կամայն Ըստուծոյ շարութիւնք եւ ոչ՝ մեղք²:

Գարննույ ասեմք, եթէ առնէ Ըստուած
մեծաւառն եւ ազքաւա, տէր եւ ծառայ, եւ այլն,
զի ի միմեանց պատեցին, եւ ի ձեռն տէրունց
խնամէ զծառայս եւ զհնազանդեալս: Ըստպէս
առնէ զշարս եւ զմեղաւորս, զի ի) ձեռն՝ բա-
րեայն³ պատեցին եւ ի խառնութիւն գայցին,
իսկ զխառն առեւ եւ զՅակոբ՝ սիրեծն և այս-
պէս⁴, զի զքնախրան սիրէ եւ զտոտանան աւարդէ
Եախաւեա ճանաչմամբ: Իսկ ի բացայայտութիւն
այսմ՝ բանի ծանիր ըստ օրինակի, որպէս արեւ-
գակն զամենայն լուսաւորէ, այլ պարզ նիւթն
լուսաւորի եւ թանկն՝ ոչ: Եոյնպէս եւ Ըստուած
զամենայն մարդոյ փրկութիւն կամի, որք անան-
իշխան կամք չառնկամ լինիցին Ըստուծոյ՝
փրկին, եւ որք չառնաւորն կամք, ոչ փրկին:
Ըսլ զի արեւգակն անբանապէս տայ զլոյս, իսկ
Ըստուած՝ բանիւ եւ իմացմամբ բնորէ դարձա-
նիս եւ փրկէ, որպէս՝ մարդիկք⁵ զընտրելիս

¹ Ձ. չարս:

² Ձ. մեղքն:

³ Ը. եւ Ձ. բարեայն:

⁴ Ը. եւ Ձ. սիրեւ, Է՝ որպէս քաջա ի վերջ:

⁵ Ը. եւ Ձ. մարդիկք:

ընտրեն եւ ոչ գիտեցին: Եւ զի մարդոյ ճանաչումն է այժմ ըս¹ չինել² իրին, այլ Աստուած ճանաչե յաւիտեանց եւ յառաջ քան զլինելն իրին: Եւ զի մարդոյ ճանաչումն 'փոփոխ' ընդ իրին, իսկ այն անփոփոխելի մնայ: Եւ յայէս է եւ նախասահմանումն Աստուծոյ եւ 'յառաջ' ընտրութիւն³, եւ ոչ առնէ հարկ ի գերոյ ամէր:

Եւ գիտելի է այս եթէ նախասահմանութիւնն Աստուծոյ առնէր հարկ 'դործոյ'⁴ մարդկան, չորի եւ քարոյ լինէր բազում անպատշաճութիւն, 'գորս'⁵ փան թախաին ասացեալ եղև, զոր եւ ասա կարգեցաք:

Կախ. զի ընդունայն չինելն⁶ խոտամուկն, քարեացն վարձ եւ չարեացն 'պատիժ'⁷:

Երկրորդ. անիբա լինէր հառուցմունքն, քարեացն քարիս եւ չարեացն 'չար'⁸:

Երրորդ. զի Աստուած լինէր պատճառ չարեաց ամբոց:

Չորրորդ. անպիսան լինէր յշոն եւ ազմբն:

¹ Եւ այս պատգամը ունի ընդ ե քան ինչ ընդ, չի մէջ առաջինը եւ, իսկ երկրորդը՝ ընդ, Եւ ի մէջ երկուքն ալ չի իսկ Զ ի մէջ ընդ:

² Զ. 'լինի'.

³ Եւ. 'փոփոխեցի'.

⁴ Զ. 'յառաջնորութիւն'.

⁵ Զ. 'գործոյ'.

⁶ Զ. 'առ'.

⁷ Եւ. 'լինի'.

⁸ Եւ. 'պատիժ' Զ. 'պատիժ'.

⁹ Զ. 'չար'.

Հինգերորդ. զի խափանեալ լինելը՝ անձն-
խշխման, թիւն մեր¹, որ ունի զինքն առ 'երկու-
սեան² կողմն:

Վեցերորդ. զի ոչ 'բարեկործյն³ լինելն
գովելի. եւ ոչ շարքն պարսաւելի:

Եւթներորդ. եւ ոչ լինելն մարդկային
կամ առուածային առաքինութիւնք:

Ութերորդ. ընդ վայր 'լինելն⁴ ուսմանք
եւ յորդորմունք ի բարիս, 'որով⁵ փախչիմք
'ի շարէ⁶ եւ հաւանիմք 'բարոյ'⁷:

Իններորդ. 'աւելորդ'⁸ էին զգոյք եւ ար-
քայութիւն, որք տեղիք են շարեաց եւ բա-
րեաց:

Տասներորդ. զի սուս լինելն ամենայն օրէնք
բնական⁹, բանական¹⁰ պրաւորական եւ աւետա-
րական: զի ոչքա ամենեքեան իրատեն զմեզ
խոստորիչ¹¹ ի շարէ եւ առնել զբարի, եւ այլն
ամենայն:

Այսքան ընդդէմ նոցա, որք յԱստուծոյ
ասեն 'զբարիս եւ զշարս'¹²:

¹ Ա. եւ Ի. անձնխշխման կողմն:

² Ա. 'երկուսեան':

³ Ա. 'բարի կորսւն':

⁴ Ա. եւ Բ. 'եղին':

⁵ Ա. եւ Բ. 'որովք':

⁶ Ժ. 'ի շարէն':

⁷ Բ. 'բարոյն':

⁸ Ա. եւ Բ. 'աւելորդ':

⁹ Ա. եւ . եւ:

¹⁰ Ա. 'խոստորիչ':

¹¹ Ա. 'զբարս եւ զշարս':

[ԵՅՅ ԳԼՈՒԹԵՒՆ ԿՐԻՍՏՈՍԻԱՆՆԵՐԻ ԶԵՆՈՒՆԵՐԻՆԸ]

ԵՐԻՐ ԳԶՈՐԻ ԵՆ ԴՐՈՐԻՆ՝

Իսկ ոմանք յաւելոյն եւս յամբարշտութիւն, իբր փառշենչով ի ձախոյն, խոտորին) ի յաջ կողմ՝ ասելով թէ պատճառն ամենայն բարեաց եւ շարեաց մերոց ոչ մեր, այլ է առաջին պատճառն աստուած, եւ զայս ասեն նոր հեթանոսք, որք են հաճիկք, փառշենչով յառաջասացեալ բախտեւ եւ ճակատագրէ, եւ փոխանակ նոցա յառաջին պատճառն փրկագրեան զհարկն, զի մի լիցիին) երկու աստուածք, շար եւ բարի, իսկ Եանկրոսի, այլ մի եւ նորէ է պատճառ երկոցունցն, ասեն:

Ըսել մեր՝ դասք ճշմարտայսրութեան, հետեւողք ուղղութեան, ընդդիմանումք տալ՝ ասելով թէ Ըստուած ոչ է պատճառ շարեաց, այլ միայն բարեաց:

Նախ. զի բարին էութիւն է. աւտի յայտ է զի հակադարձին տա միմեանս. զի ամենայն որ բարի է, է. եւ ամենայն որ է է բարի է. իսկ շարն ոչ էութիւն է: Արդ՝ Ըստուած պատճառ էութեան է, եւ ոչ է ոչ էութեան. այլ՝ շարն ոչ է յԸստուծոյ:

Նախ. ասեմք առ այս. եթէ շարն յԸստուծոյ է, սիրէ զշարն, սիրէ եւ զշարագործն, որ է պատճառ շարեաց. այսինքն՝ զաստանայ. զի սու-

տանդոյ տանջերոյ է, որ պատճառ շարեաց: Ապա
ուրեմն՝ ոչ է շարն յԱստուծոյ:

Կրկնորդ. եթէ շարն յԱստուծոյ է, կա-
րուիմեանմա ասնէ. թէ անկարուիմեա՞յ, ահա
բունադատեալ է եւ եթէ կարողութեամբ ասնէ
զշարն, անկոր է ասնել զշարին:

Երրորդ. թէ շարն յԱստուծոյ է, ինչն
բարի է (եւ) ասնէ զշարն, թէ շար է որ ասնէ
զշարն, ահա հակառակ գործէ ինքեան. իսկ թէ
շար, եւ ասնէ զշարն, ոչ որ է յէակջա բարի:

Չորրորդ. թէ շարն յԱստուծոյ է, սկիզբն
ամենայնի Աստուած է բարեաց եւ շարեաց. ապա
ոչ է սկզբնաշարն՝ առաջին գաւթն շարեաց, որ-
տանայ. որպէս նորա բորբոսնջն:

Սակայն յեր գտնարկութիւնն նոցա տես-
ցուք, զեղծումն նոցա յարմարեացոյք:

Իր եւ տարեկնն. նախ. նա (աստուած)
եթէ պատճառն է հարկաւոր եւ ներգործու-
թեան՝ նորին. այլ արդ՝ Աստուած է պատճառ
ամենեցուն եւ հարկաւոր. ապա ուրեմն եւ ներ-
գործութիւն նորին է հարկաւոր:

Ըսեմք աս ոչս. եթէ կրկին է պատճառն,
մերձ եւ հեռի: Եւ յայտնի՝ մերձ պատճառն է
հարկաւոր եւ ներգործութիւնն իւր. իսկ հեռին
ոչ է հարկաւոր: Եւ յԱստուած, պատճառ ամե-
նեցուն, ոչ մերձաւոր, այլ հեռաւոր. վասն որոյ
ոչ է պատճառ ներգործութիւն նորին շարեաց:

Կրկնորդ. ասնն թէ Աստուած նախ քան
զատեղծանելն մեր, ի նախատեսութիւնն իւր եթէ

ուչ (պէտք է ըլլայ՝ նստիս) զամենայն նոյնպէս լինել, գնարն շար եւ զբարին բարի: Այլ արդ՝ հարկ է ամենեցուն գոչ տոյնպէս որպէս Աստուած ետես եւ գիտաց:

Ասեմք առ այս, եթէ զոր աւրինակ արվեստաւոր որ գործէ ապլ եւ հետեւաւ տեսանէ որ զնայ զոր գործէ՝ այլ ոչ եթէ տեսնութիւնն հարկեաց զսոյլն լինել նոյնպէս, այլ կամք արհեստաւորին: Նոյնպէս եւ տեսնութիւնն Աստուծոյ, ոյր (պէտք է ըլլայ՝ ոչ) հարկէ ի վերայ մեր գործել զբարի կամ զշար, այլ կամք մեր:

Երբորդ տեսնէ եթէ կամքն Աստուծոյ ոչ է ընդունայն, եւ ոչ որ կարէ կալ ընդդէմ կամացն Աստուծոյ, վասն որոյ զոր ինչ կամք՝ առնէ, զոնն բարի եւ զոնն շար:

Ասեմք առ այս, եթէ կամայն Աստուծոյ ոչ որ կ'ընդդէմ, որպէս եւ կամք, եւ նոյնպէս առնէ, այլ շար ոչ կամք եւ ոչ տեսնէ:

Զորորդ տեսնէ՝ գործանայք շարին եւ յԱստուծոյ, որպէս կամքն, ապա եւ շարն եւ յԱստուծոյ՝ զի նա ստեղծ զկամքն:

Առ այս տեսեմք՝ եթէ Աստուած ստեղծ զկամքն բարի եւ զբարին եղ առաջի կամել եւ առնել, իսկ նա անձնելիսան կամայք հեռացեալ ի բարոյն, գտակ (եղ) եւ շարին, զի շարն ոչ այլ ինչ է բայց հեռացումն ի բարոյն:

Գարձեալ տեսեմք՝ եթէ Աստուած ստեղծ զկամքն, նաեւ զհեշտակս եւ զմարդիկ ի բարին, եւ կամք զբարին, եւ բռնադատէ գործել զբարին: Աստի յայտ է զի տերմանայ ի բնութիւնս

զբարին, եւ արեւնս եղ բարոյ. այլ եւ խրատ եւ յորդորումն պարզեաց բարեաց. իսկ զշարն ոչ կամի, եւ ոչ բռնադատե սիրել, այլ տանջանք եւ պատիժ եղ գործողացն զշարն:

Ի Հինգերորդ. ասեն՝ թէ շարն յԱստուծոյ չէ, փան էր ներե շարեաց, եւ աստանայի եւ շար մարդկան:

Եսեմք առ այս. եթէ շարն ոչ է յԱստուծոյ, որպէս բարին. զի բարին ըստ կամաց է. իսկ շարն՝ թող ապրով. եւ այլ է ըստ կամացն, որ յառժարութեամբ է, եւ այլ է թող ապրովն, որ իբր ոչ է ի կամաց:

Դարձեալ թող ապ. եւ ներգործել (պէտք է ըլլայ՝ ներել) շարաց՝ փան բարոյ է. զի նախախնամութեամբ բազում բարեւ յատուցած է ի շարն. որպէս՝ աստանայի թող ապ զի փորձեացն զբարիքն, եւ աւելցին ի պատկն. զայ եւ մարդկան շարաց թող ապ կամ զի բնարեւցնն զբարեւ կամ յետոյ զղջացցն, եւ պէտքս նախախնամութեամբ, որպէս ինքն գիտէ Աստուած ներե շարեացն:

Անցերորդ. ասեն՝ ապա ընդէր ասէ ինքն Աստուած թէ էս եմ որ տանեմ պիտղաղութիւն եւ հաստատեմ զշարս: Ի՞նչ ապանանեմ եւ եւ կեցուցանեմ. եւ եթէ էս խառացուցի զսիրտս փայտանի:

Եսեմք առ այս. եթէ կրկն է շար. է ըրգրծաց (պէտք է ըլլայ՝ շար գործոց). է շար պատճոց. Այլ արդ՝ ըրգրծաց (շար գործոցն) ոչ է յԱստուծոյ. եւ շար պատճոցն է յարդա-

բութեանն Աստուծոյ, որ հաստցանէ արդարապէս:

Դիմենք որդի. ասեն ի գիրս քո ամենքեան գրեցան: Եւ Աւետարանն Որդի մերոյ երթաւ. որպէս եւ գրեալ է վասն նորա. Ապա ուրեմն ամենայն որ ի հարկէ գրոյն աշխարհէ լինին եթէ շար եւ եթէ քարի:

Ասեմք առ այս. եթէ կրկին ունի դէմն գիրն դպրութեան կենաց, մինն՝ արդարութեան այս մեկնացաւ, որ է փութութեան, որով որ ջնջիլ (պէտք է ըլլայ) յորմէ կտրի որ ջնջիլ). եւ միւսն յաւիտեանեան նախաահմանութեանն Աստուծոյ, յորմէ ոչ որ կտրէ ջնջիլ: Արդ՝ ժամանակեայ արդարութիւն յայտնի է, որք անձն իշխան կամաք վարին, փութութիւն երբեմն ի շար եւ երբեմն ի քարի, եւ ժամանեն փրկութեան կամ դպրութեան¹. քայք նախաահմանութիւնն Աստուծոյ ճանաչել զփրկեալսն, եւ աս զկիրպ վրկիւղոյն, որով փրկին ընտրեալքն, խոյ մարդիկ քանձնիշխան կամաք եւ գործոք նախաահման (պէտք է ըլլայ) նախնին, յոյն փրկութիւն շարհաց եւ փառաց: Այս է գիր ընտրելոյն. եւ տնայէս է երթոյն որպէս եւ գրեալ է վասն նոցա. եւ արպէս է ընտրեալն (պէտք է ըլլայ ընտրելին) եւ կռնին եւ արդարացուցանելն, որպէս եւ գրէ Առաքեալն: Նշնայէս եւ նախաահմանութեան ճանաչումն շարեաց², որք անձնիշխան կամաք եւ շար գործովք խախտցին շարքն.

1 Ա. եւ Բ. Դպրութեանութեան:

2 Ա. եւ Բ. Նախաահմանութիւնն ճանաչումն է շարեաց:

ապա յիմանա են աշխարհի որչա ասեն իմէ կամիմ
 առնել զհաճոյս իմ, զի իմէ ընտրելոցն եմ փրկեա
 ցայց եւ ոչ զառապարանեցոյց, որպէս յիմար
 հիւանդն տօբցէ՝ կամիմ առնել եւ ընդել
 զհաճոյսն իմ, եթէ առողջանալոց եմ առողջու
 ցայց, եւ եթէ մեռանելոց եմ մեռայց:

Եւ ի բացալոյս թիւն այսմ բանի, Թա
 ճիր ըսա սրինակի, որպէս արեւդակն զամենայն
 լուսաւորէ, այլ ստղծ նիւթն լուսաւորի եւ
 թանձրն՝ ոչ, նշնպէս եւ Բատուած զամենայն
 մարդոյ փրկութիւն կամի, որք առնելչեան կա
 մաք համակամ՝ լինի(ն, կամ՝ լինիցին, Բատուայ՝
 կրկին (պէտք է ըլլայ՝ փրկին) եւ որք հակա
 աակին ոչ փրկին, Եւ չ՝ արեղակն լուսնայ (պէտք
 է ըլլայ՝ սննդանապէս) առ զայն, իսկ Բա
 տուած՝ բանի, իմացմամբն նոր (պէտք է ըլլայ՝
 ընտրել) զարժանիա, եւ փրկէ, որպէս մարդիկ
 զնտրելիս ընտրեն եւ ոչ զխաւելիս:

Ս. էջ 33բ—36.

Գ.

Արտոյղ մեղորոթիւն Եւսապիտոս

Այր ուրանան զմարդիզու թիւն բանին. եւ
 առարկեն նախ աշապէս, եթէ Բատուած ոչ է
 մարմին, եւ ոչ զարութիւն ի մարմնի, եւ ոչ
 փոփոխելի. արդ՝ եթէ մարդ եղեւ՝ փոփոխելի է:

Եւ մկնայոյ ի յերոտոյ գոտին. որ ուրանան
 զմարդեղութիւն բանին Եւսապին, եւ ոչ:

Պատասխանելով, եթէ Աստուած Բանն մարդ եղել տնտեսութեանը, զի ոչ շփոթեցաւ բանին՝ ընտելիւն¹ ի մարդկայինս, եւ ոչ՝ մարդկութեան² այլալիցաւ ի բանին ընտելիւն, վասն զի տնտեսութեւն աստուածային ինքն ինքի³, Ասպէս՝ հոգի միաւորի ընդ մարմնոյ եւ լինի մարդ, եւ ի հոգի գոչոյն ոչ փոփոխութիւն անմարմինն թէպէտ միաւորի, ոչ փոփոխի ի մարմին⁴ :

Գործեալ տանն թէ անպարագրելի Բանն մարմին էտ, կամ մասն Բանին մարմին եղի, կամ մարմինն տնտեսանդակելի ընդ⁵ բանին :

Ըսեմք թէ բոլոր եւ կատարեալ Բանն ի մարմնի պարագրեցաւ եւ թաց տնտեսանդակելի, եւ մարմինն ընդ Բանին միաւորեալ⁶ թաց պարագրելի զի ի մարմին գորոյ՝ այլալիցաւ⁷ որպէս Բանն ի գրի միացեալ եւ խաչ մարդոյ ի բազում լսելիս կատարեալ եւ բոլոր պարագրեալ :

Գործեալ տանն, որ լինի ի վերայ գոյ ումն յետ կատարելութեան նորին, պատահումն է նմա⁸ ապա եւ մարմինն Բանին պատահումն է :

Ըսեմք առ այս. եթէ Բանն Աստուած էաւ զմարդկային ընտելիւն⁹, զի լինիցի ճշմարիտ

1 Եւ ընտելիւն :

2 Եւ մարդկութեան :

3 Եւ ինքն ինքի :

4 Եւ մարմին :

5 Եւ բան :

6 Եւ ոչ այլալիցաւ :

7 Եւ նմա :

8 Եւ զմարդկայինն ընտելիւն :

մտորդ, այլ մտորդ լինելն է 'սեռ գոյացութեան
եւ ոչ սեռէ պատահման'¹:

Գարնեալ առնեւ, անարժան է 'մնակին'²
Ըստուծոյ յարգանդի եւ աղճատանք, եւ բա-
ղուէր գայթակղին եւ մըլորին զայս ըսել:

Ըսեմք թէ ոչ է անարժան, զի ստեղծողն
ի ստեղծուածն բնակեացէ, որպէս չինտն ի շի-
նուածն իւր: Եւ ահա յերկինս բնակէ Ըստուած,
եւ զամենայն տեղիս ըսու եւ յամենայն մտոր-
կան միտս է. 'Եղնոպէս եւ ի սուրբ արգանդ
[կուսին] բնակեցաւ'³ եւ ոչ է աղճատանք թէ
նախաարդն ի պատկերն 'բնակեացէ'⁴. զի զոր
ձեռայն էստեղծ, ոչ գարշի անձամբ բնակիչ
ի նմա: Իսկ թէ յողումք 'մըլորին եւ պար-
թակղին'⁵, ի շարութեան եւ ի հպարտութեանց
է. ոյ ոչ հաւատան Սուրբ Գրոց, եւ ոչ
կամին ձանաղել 'գրտութիւն'⁶. եւ ահա ի
ստեղծմանէն բազում մըլորութիւնք եղեն յաշ-
խարհի:

Գարնեալ առնեւ, որպէս 'բարութիւն'⁷ ոչ
միտ էրի ընդ շարի, այսպէս մեծ 'կարողութիւն'⁸

¹ Ը. ի սեռ գոյացութեան եւ ոչ ի սեռէ պա-
տահման:

² Ը. բնակիչն:

³ Ը. եղնոպէս եւ ի սուրբ արգանդն կուսի — Կնք
երկնակին մէջ 'կուսին, վերջէն գրտած է ասպիւս վրայ:

⁴ Ը. բնակէ:

⁵ Ը. պարթակղին եւ մըլորին:

⁶ Ը. գրտութիւնն:

⁷ Ը. բարին:

⁸ Ը. կարողութիւնն:

Ընտանծոյ ոչ միաւորի ընդ տկարութեան մարդոյն¹ :

Ասեմք թէ տկարութիւն մարդկայինս բնութեան ոչ նուազեցոյց զմեծ² կարողութիւն³ Ընտանծոյ. զի առանց շնոթման միաւորեաց⁴ կամարդկային⁵ բնութիւն ընդ իւրում⁶ աստուածութեան⁷ : այլ տկար բնութիւնս մեծացաւ միաւորութեամբն. զի ի մեզաց անմեղ, անմահ⁸ Եւ⁹ անապական եւ Ընտանծ եղև : Իւ. Կախարութիւն¹⁰ ոչ է նման շարութեան : զի շարութիւն դրկեալ է ի վախճանէն : այլ Կախարութիւն¹¹ ոչ :

Կարձեալ ասեն. մեծ է ողորմութիւն Ընտանծոյ քան զարդարութիւն. պարտ էր ողորմութեամբ քաւել եւ ոչ մարդ լինել եւ շարշարել¹² :

Ասեմք թէ ոչ գայեղէր Կողորմութեան¹³ Ընտանծոյ ասեմը ընդդէմ արդարութեան, այլ լինել ի միասին. վասն արեորիկ վճարեաց զպարտութեան Կողորմութեան¹⁴ եւ կրեաց զպատիւս բարարութեան :

1 Ը. ի մէջ այսպէս է նախադասութեանց կարգը. Դարձեալ մեծ է ողորմութիւն Ընտանծոյ քան զարդարութիւն. պարտէր ողորմութեամբ քաւել եւ մարդ լինել եւ շարշարել : Ասեմք սա այս, եթէ տկարութիւնս մարդկայինս բնութեան, եւ այլն :

2 Ը. կարողութիւնն :

3 Ը. կամարդկային :

4 Ը. աստուածութեանն :

5 Ը. Եւ, պաշտեմ լինել :

6 Ը. տկարութիւնն :

7 Ը. Եւ այնքա՞նչ ասենք Կողորմութիւնն մեծ է քան զարդարութիւնն : Հմեռ. նախարկ Կանոնութեան հետ :

8 Ը. ողորմութեանն :

Գարձեալ աւեն. կարող էր Աստուած կա-
մելով միայն փրկել զմեզ. կամ այլ ինչ ստեղ-
ծութեամբ վճարել զպարտս մարդկան:

Ասեմք թէ կարող էր Աստուած կամելով
փրկել այլ պատշաճ էր Աստուծոյ մարդ ինեւ:
զի՛սէրն¹ նորա երեսեցի ի մեզ. այլ եւ գործ
արդարութեան զոցցի: Եւ զի ոչ այլ ինչ
ստեղծութեամբ վճարեաց՝ զպարտ² մարդկան
զի սմենայն ստեղծութեւ աշխարհութիւն հո-
նասոր. իսկ վճարել զպարտս մեզանց պիտոյ էր
անհուն զարտիւն: Եւ գարձեալ. զի մի ստեղ-
ծութեւ ինչ շնորհնէմք եւ պաշտանատար լի-
ցութ. այլ Աստուծոյ՝ փրկելն³:

Գարձեալ աւեն. թէ Քրիստոս բաւա-
կանապէս վճարեաց զպարտս. անիրաւ երեւի
զի գետ եւս կրնն մարդիկ՝ զպատիւ⁴. Եւեւ
ոչ էր պիտոյ վասն մեզաց աղօթք. ողորմութիւն
եւ այլն:

Ասեմք առ այս. եթէ Քրիստոս բաւական
նապէս վճարեաց զպարտս եւ երարն զմեզս. եւ
մեաց պատիւն, զի չարչարակից լիցուք Քրիս-
տոսի եւ փառացն հաղորդեալութ. Դսեւ թէ
հոնաւացեալքն ի Քրիստոս լեալ էին անշար-
շարելի ի կեանս յայս. վասն մարմնոյ բարու-
թեանն առաւել քան թէ վասն հոգեւորն⁵:

1 Ը. սէր:

2 Ը. զպարտս:

3 Ը. փրկելն:

4 Ը. պատիւ:

5 Ը. քան հոգեւորն:

Հաւանեալ էին հաւատացեալքն Քրիստոսի, յայնչեամ եւ ոչ լինէր հաւատացն վարձ: Եւ թէ պիտոյ է վառն մեղաց բարեգործութիւնք: Ասելի է թէ մահն Քրիստոսի է պատճառ փրկութեան ընդ հանրական, որպէս մեղք առաջին մարդին էր ընդ հանրական պատճառ դատաւորարանութեան: Արդ՝ որպէս մահն Ադամայ հաւանի առ իւրաքանչիւր որ¹, որ փրկին ի ձեռն փրկափն ծերնդեան աւազանին յարի գործոյ:

Դարձեալ ոսկն մեղքն ² մեղքն² ոչ սրբի, այլ առաւելու: այլ ազանանելոյն զՔրիստոս բազումք մեղանչեցին:

Ասեմք թէ մահն Քրիստոսի էր վճարող մահու մեղաց մարդկան: Եւ զի բնական մահն էր վառն սկզբնական մեղացն: Իսկ վառն ներգործական մեղացն, որ էր կամու որ, պարտ էր մեռալն ընդ բռնողաւան մահումն: Այստե ոչարիկ Քրիստոս մեռալ վառն սկզբնական ³ մեղացն³, եւ բռնադատութեամբ ի ձեռն այլոց՝ վառն կամու: որ ⁴ մեղաց⁴: Եւ զի ոմնք մեղանչեցին ի մահն Քրիստոսի, ⁵ ոչ էր ինչ⁵ պատճառ ի կողմանէ Նորա, որպէս առն Սուղմոն, ընդ իս ⁶ թէ⁶ թէ՛նա, մեթեամբ ի տարապարտաց:

¹ Ա. անի յաւանեցի փոյ, ² Ծնըգեամբ: ոչարիկ մահն Քրիստոսի պարտ է հաւանել առ իւրաքանչիւր - Եւ:

³ Ա. մեղքն:

⁴ Ա. մեղաք:

⁵ Ա. մեղացն:

⁶ Ա. ոչինչ էր:

⁷ Ա. պահանք Ա. Եւ:

Գարձեալ ասեմ, մեղք ջնջի ապաշխարութեամբ, որպէս դուք ասեք, ապա 'էր' պիտոյ Ղսասուծոյ մարգանալ, Եւ գարձեալ, գործ 'մարմնաւորութեան'¹ մեծ էր լիան զգարձ ասեղծաներոյն, ապա որպէս ի ստեղծանելն ամենայն մարդիկ ասեղծան, նոյնպէս ի 'մարմին'² լինելն ամենայն մարդիկ պարտին փրկիլ, այլ այս ոչ է ելեալ:

Պատասխանելոյ ասեցնոյն, թէ 'ապաշխարութեան'³ եւ այլ բարի գործք ոչ կարեն ջնջել զմեղս, թէ ոչ 'լինի'⁴ Նիմեացեալ Հաստատ ի վերայ շարճարանացն Քրիստոսի: 'Աս'⁵ միւսն ասեցիք, թէ ոչ է պատճառն ի կողմանէ Ղսասուծոյ, որ ամենեքեան ոչ փրկին, այլ յինքեանց: Զոր սրինակ, թէ ոք ի տին զակն իւր խփե ի խաւար թնոյ, ինքն է 'պատճառ'⁶ եւ ոչ արեւն: Եւ որպէս ի զուգասորութենէ արուին եւ իցին ոչ միշտ ծնունի զաւակ, եւ այս ոչ ի կողմանէ ստեղծողին, որ ասաց Ամեցէք եւ բազմացարոյք, այլ ի պակասութենէ առնողին կամ կրօնին նրկոյն:

Գարձեալ ասեմ, թէ 'մարմին լինելն'⁷ թանկն էր պատճառ փրկութեան մարդկան, պարտ

1 Ա. ոչ էր:

2 Ա. մարմնաւորութեան:

3 Ա. մարմին:

4 Ա. ապաշխարութեան:

5 Ա. լինի:

6 Ա. Եւ ու:

7 Ա. պատճառ:

8 Ա. մարմին լինել:

էր լինել ի սկզբանէ աշխարհի. զի տառիկսն փրկեալք էին: Եւ դարձեալ տսին մեղք հրեշտակաց եւ մարդկան էին ի միոյ սեռի. այժմէն՝ հպարտութեան եւ զհրեշտակս ոչ փրկեաց: Եւսեւ ոչ էր պարտ զմարդիկ փրկել:

Ըսալն յն ասեմք. եթէ թողաւ մարդկան երկայն ժամանակս ի բնական սրենքն եւ անկաւ՝ յանորդ մեզս՝ Դսւ եւ եւ պատգամական սրենք, զի խորհեացին ի մեղաց, եւ ոչ այնու արդարացան. եւ ապա եկն շնորհաց սրենքն, զի ծանուցեացուք զփրկութիւն Քրիստոսէ եղեալ: Եւ դարձեալ, որպիսութիւն մարդկայն կենաց ոչ առ ժամայն ի կատարումն հասանէ. որպէս մանկունք Դաթի փայտին փոյրագոյն ուսմամբ, Եւրպէս անպատշաճ էր Եսիս զմեծամեծ պատուիրանս տալ մարդոյս. այլ զփքունս, զի սոգորեսցի անկատար ուսմամբ, եւ ապա ի կատարեալ սրենս հասցէ: Երկրորդ՝ ասեմք. թէ հրեշտակք ոչ կարէին նորոգիլ. այս է պատճառն զի՝ ընտրութիւն¹ հետեւի ի կարծեացն: Եւ հրեշտակք անփոփոխելի իմանան եւ կարծեն. վասն այսորիկ անփոփոխապէս ընտրեն զլար կամ դարբն². յազագս որոյ անշեղջ մնացին: Եւ դարձեալ, հրեշտակի իմանալարար կարեն ուսանել. իսկ մարդն կարտա է ուսանել զցալապէս: Եւ դարձեալ, հրեշտակաց մասն կարեաւ եւ բոլորն մնաց. իսկ

¹ Ը. յարգանքէ ի մեզս:

² Ը. երկրորդն:

³ Ը. ընտրութիւնն:

⁴ Ը. զլարն կամ դարբն:

թէ զմարդն ոչ էր փրկեալ, թողրն էր կորուսեալ: Զայս եւ սոյնպիսոր հեթանոսք 'հակառակին' ընդ սուրբ 'Եկեղեցիս'²:

Այժմ դարձեալ միւր ցոյցուցալ. զի պատշաճ էր թանին մարդ լինել: Եւ զի մարդեպաւ, թիւն թանին յայտնի է ի Սուրբ Գիրս. այլ նորա ոչ հոռուտան: Այսմ որոյ թանական իմացմամբ ցոյցուցալ: Ասին զի ընտնիւմմա է 'մարդոյ'³ սիրել զԱստուած: Եւ յայտնի է: զի մարդեպաւ զհեա զանազան սուտ աստուածոց փան որոյ Աստուած մարմնացաւ եւ երեսեցաւ. զի ծանիցաւ զմին եւ զճշմարիտն Աստուած: Դարձեալ կամեցաւ առաջին մարդն աստուածանալ եւ ոչ կարոց ի տարածման. յազագա որոյ Աստուած մարդ եղիւ եւ աստուածացոյց զնա: Դարձեալ չարախաւեր սատանայ եթէ լնտնիւմմա չար եւ մեղանշական է մարդն: Աստուած մարդ եղիւ եւ եցոյց անմեղ եւ բարի 'գրեւթիւն'⁴. ի բարի արարէն եղեալ: Դարձեալ. նա որ շնորհօք ի բովոյ տրար, ողորմութեամբ ի բով 'եւ'⁵ փրկեաց: Դարձեալ. որպէս Աստուծոյ իւր է ստեղծանելն, այսպէս նորա է⁶ նորոց ելն եւ փառասուրբն: Ստեղծեաց յայնչէ եւ նորոցեաց յայտնականութեան, եւ ի փառնանի փառասորեցի: Դարձեալ. ինքն տրարիչն եւ հատ վճիռ եւ գա-

1 Եւ հակառակին:

2 Եւ եկեղեցի:

3 Եւ մարդոյ:

4 Եւ գրեւթիւն:

5 Պակասէ յՅ. 2:

6 Եւ նորա իւր է:

սասարտեաց զԼ. դամ. վասն որոյ ինքն մարմնա-
ցաւ եւ շարչարեցաւ: եհտա գլխին եւ ողա-
տեաց զնա: Դարձեալ. սէր նորա եւ ամենմասա
‘գիտութիւն’ երեւեցաւ. զի թէ ոչ կր մարդա-
ցեալ, ասէին թէ շեշտէր. կամ ոչ կամէր,
կամ ոչ գիտէր. եւ երեւի յայտմանէ տկարու-
թիւն, ագիտութիւն կամ նախանձ, որ կարի իմն
անպատշաճ է Աստուծոյ: Դարձեալ. սաստեայ
յաղթեաց մարմնոյն, եւ Աստուծո նովին մարմնով
յաղթեաց յաղթողին. եւ է այս գործ արդարու-
թեան: Դարձեալ. զի աստուծէ յաղթել զշարն,
մանաւանդ արդարութեամբ քան ‘հզօր բռնու-
թեամբ’¹, Դարձեալ. զորացաւ մահ ի մարդ-
կայինս ընտ. թիւն. վասն որոյ անմահն Աստուծո
մարդ եղել եւ անմահացողս վերստին: Բազազս
այսոցիկ եւ աստուծէ քան զայս, ‘Բանն’² էառ
զմարդկայնս ընտ. թիւն եւ երեւեցաւ. մարդ ի
մէջ աշխարհի եւ փրկեաց զմեզ:

Այլ թէ ոսկիէ Զաճիկն, թէպէտ հաւա-
նեցաք այսմ, սակաթն Հայր եւ Որդի ‘ասել’³ ան-
պատշաճ լսի: Ասեմք ‘թէ’⁴ Գովսէսի թմայլութն
զարարածս ամենայն ծնունդ եւ արարած, ասէ,
Աստուծոյ Դարձեալ ասէ վասն մարդկան. Բա-
թիկն է հայր քս, որ արար եւ ծնաւ զքեզ: Եւ
դարձեալ ասէ Որդի անդրանիկ իմ ‘է’⁵ Խորայել:

1 Ա. գիտութիւն:

2 Ա. հզօրութեամբ:

3 Ա. Աստուծո Բանն:

4 Ա. ասէին:

5 Ա. եթէ:

6 Պակասէ ԱԼ. Դ:

սիրեցի զնա: Եւ Դաւիթ ասէ. ես ասացի թէ աստուածք իցէք կամ՝ որդիք բարձրելոյ ամենեքեան:

Եւ եթէ արարածոց եւ մարդկան Հայր կոչի Աստուած, վասն զի ի նմանէ ստեղծան, զի՞նչ անպատշաճ է Քրիստոսի Հայր կոչել զնա, որ ի բնութենէ Հօր ծնաւ նախ քան զյաւիտեանս, որպէս ասէ Դաւիթ. Բառաջ քան զյաւիտեանս ծնայ զքեզ: Եւ վասն մարմնոյ՝ միութեան՝ զի՞նչ է ստար, եթէ զճառագայթս աւրելու, որ ի յօդս է միացեալ, ասեմք եթէ ծնունդ է արեգականն, կամ զբանս որ ի գիրս է միաւորեալ, ասեմք՝ եթէ՞ ծնունդ է միացն: Նշոյնդէս եւ Բանն Հօր, յարենէ Կուսին, իրր մէջան միաւորեալ եւ՝ մարմնովն՝ երեւեալ, Եւ ինքն Հայր Աստուած ի Բորդանան՝ զեանն՝ վկայեաց ի վերայ մարմնացեալ Բանին. Դայ է որդի իմ սիրելի: Եւ ինքն Փրկիչն ասէր. Նլի ի Հօրե եւ եկի յաշխարհ. դարձեալ թողում զաշխարհ եւ երթամ առ Հայր: Արգ՝ եթէ դու զԱստուած հաւատաս, զԱստուծոյ բանն ընդէր ուրանաս, եւ ոչ ասես Հայր եւ Որդի: Զի ինքն Հայր Աստուած վկայեաց, եւ Որդին յայանեաց՝ եւ դժուար լսես՝, եւ մարդ արէքն յառաջագոյն ուսուցին՝ եւ ոչ հաւատաս¹:

1 Եւ միութեանն:

2 Եւ թէ:

3 Եւ մարմնով:

4 Եւ զեան:

5 Պակասի յԲ. 2:

Իւ գարձեալ ասեմ ի կարճոյ. դժուար
լինա թէ Քրիստոս՝ Սողի՝ եւ Աստուծոյ՝ ապա գու
ցոյց ինչ թէ ով է ի յերկրի Հայր Քրիստոսի.
ապա թէ չկարես ցուցանել, հաւատայ Աստուծոյ
Հոր, որ ասաց, Դ՛ս է որդի իմ՝ սիրելի¹. Կամ
հաւատա՞ Քրիստոսի, որ ասաց Աստուծոյ որդի
եմ՝, ըստ այնմ, դու, հաւատան՝ Սողին Աստու
ծոյ՝. Եւ հա՞ յայտնապէս վկայութիւն ի Սուրբ
Կրօն ասացեալ, Աստուած եւ Որդի Աստուծոյ
Եւ յայտն առ այս²:

Գ.

Հորորոց մեղքութիւնք՝ Վնասագծաց՝.

Որք զՔրիստոս՝ Աստուած ոչ խոստովանին,
այլ մարդ եւ փնդումբար, այսինքն՝ մարգարէ,
Որք, ընդդէմ լուսին ճշմարտութեան զսին հա
ւատոյ խցեալ, ի խաւարի մեան եւ ի յաւիտենից
փրկուեալ կենացն դրկին, ըստ որում՝ վկայեաց՝
ճշմարտութիւնն Քրիստոս, որ ուրանայ զիս
տառի մարդկան, իւրացայց եւ եւ զնա առաջի
Հօր եւ Հրեշտակաց: Իւ Եռհաննէս ասէ, որ ոչ
հեղաշնչեմ³ Սողոյ, իւրկութիւն⁴ Աստուծոյ

1 Եւ Աստուծոյ է:

2 Պակասի յԵւն:

3 Եւ, Հորորոց ուրացումն է ճամբաց:

4 Եւ, կեցեաց:

5 Եւ, իւրացայց զնա առաջի Հօր իմ եւ Հրեշտակաց:

Եւ, գարձեալ. որ աչ հեղաշնչեմ:

6 Եւ, իւրկութիւնն:

մնայ ի վերայ նորա: Որոյ պատճառ է զի հասա-
տացեալքն փրկին. ապա յիրա ի անհաւատքն
կորնչին: Զոր յայտնուէս հին եւ հարկտախա-
րանքն զՔրիստոս՝ աստուած ցոյցանեն. ոյչ նորա
նշ հնազանդին Սուրբ Գրոց¹:

Եւ թէ արեցեն, որպէս մեր բանս մարդ չէ,
նշնակէս՝ Աստուծոյ Բանն:

Ասեմք, եթէ մեր բանս անկատար է, եւ
եղանակն² եւ եղծանելի. վասն որոյ ոչ է մարդ:
Իսկ Աստուծոյ Բանն կատարեալ է եւ անեղ եւ
անեղծ. վասն որոյ 'Աստուած'³ է:

Վարձեալ ասեմք, թէ Բանն Աստուծոյ՝
աստուած ոչ է, եւ Հոգին Աստուծոյ՝ աստուած
ոչ է, եւ զորութիւն Աստուծոյ՝ աստուած ոչ է,
որպէս դուք աւելք, ապա 'նշ գոյ Աստուած'⁴,
զի⁵ զմասունքն բառնարդ, բառնի եւ բոլորն:

1 Ա. ունի. 'վասն որոյ բռնիք նոցա խառնալուք չնդ
նստաւ. նախ որպէս հոնք զԷջնուան. որք Թախոնն Կառն
կաց, զի Էջնուան զԹեոփայի փառքս առն է: աստուած, եւ
չառնին՝ եկեալ եւ մարդ: Նրկորդ' Փաւրղանն ի բեանդ
սոէ. Թիսէ Թոմ' Ալլուս եւ Քալիստոս, որ է Քրիստոս:
Հոգի: Աստուած եւ Բան: Եւրջ կրկին է անսթիւնս բա-
նիս: Նախ՝ ուղղական՝ որպէս՝ Որիս, որ է Քրիստոս,
Հոգի, Աստուած եւ Բան: Եւնս յայտնի խառնալուծութիւն
եւրկորդ՝ հոլովական այսպէս եթէ Քրիստոս Հոգի, կամ
Լոս եւ Բան Աստուծոյ: Եւ այս եւս յայտնի է թէ Քրիս-
տոս Հոգի է Աստուծոյ եւ Բան, ապա ուրեմն Աստուած է-
զի Աստուծոյ Հոգին եւ Բանն Աստուած է:

2 Ա. ունի. է:

3 Ա. չԱստուած:

4 Ա. Աստուած ոչ գոյ:

5 Ա. ունի. եւ:

Իւ ասա է հարցումն¹, թէ լոյս ասէք
գլխիստես, որպէս ասէքդ. Յիսի նուր ի նուր-
դանն², այսինքն՝ լոյս ի լուսոյ։ Երդ հարցանեմ.
լոյսն այն եղակա՞ն է թէ անեղ։ Եթ թէ անեղ,
այսու ուրե՞նն՝ Բատուած³ եւ արարիչ։ Իսկ թէ
‘ասէք’ եղական⁴. ասեմք. եթէ ‘արդ’⁵ լուսոյ է.
ի հրեշտակաց լուսոյն թէ ի լուսաւորացդ, թէ
աւարական. ահա սորա ո՛չ ասին լոյս Բատուծոյ.
Իսկ թէ ասէք, Նոր ստեղծուած է. ասեմք, ‘թէ’⁶
իւր ինչ ստեղծական ‘ի’⁷ յԲատուած ոչ է. զի
բոլորն պարզ էութիւն է եւ անեղ։ Այլ արդ՝
‘թէ’⁸ զլոյսն Բատուծոյ ստեղծուած ասէք. քնի
մասն ինչ եղական Բատուծոյ⁹, ալիւ պատա-
հումն ինի յԲատուած, որ է յայտնապէս սոսա։

Ապա լոյս ի լուսոյ է Քրիստոս, որպէս լոյս
արեգական¹⁰ ունի զէութիւն ‘միայն’¹¹, նոյնպէս

1 Բ. - յարգելու, հրկիւն. Նախ այսպէս, թէ հոգի
Բատուծոյ ասէք գլխիստես, քե՛նչ է հոգին այն. եթէ հրեշ-
տակաց հոգի է. կամ մարդկան, կամ Նոր ստեղծեալ. այլ
սորա Բատուծոյ հոգի ոչ կոչին. իսկ թէ Քրիստոս հոգի է
Բատուծոյ, այսու ուրե՞նն Բատուած է. Եթ որպէս է հոգի
մարդոյ յէութեան մարդոյ. նոյնպէս Հոգին Բատուծոյ
յէութեանն Բատուծոյ. Կրկնորդ հարցումն։

2 Բ. - նուրդանն։

3 Բ. - ունի է։

4 Բ. - եղական ասէք։

5 Բ. - արդ։

6 Բ. - եթէ է։

7 Գրական Բ. Ի։

8 Բ. - եթէ է։

9 Բ. - ունի. այլ է. բացառեալ զայն։

10 Բ. - արեգականն։

11 Բ. - միայն։

եւ որդի զհօր 'եռթիւն'¹։ Եւ որպէս լոյս ճրագի
 ոչ է յեօտ, նոյնպէս եւ որդի ընդ Հօր է յա-
 իրանից։

Դարձեալ. լոյսն այն անկղ եւ արարիչ
 ծագեաց ի կոյսն Մարիամ, եւ առեալ զընու-
 թիւնս մեր, զհօրի եւ զմօրմին եւ զմիտս, միա-
 շորեաց ընդ իւրում 'աստուածութեան'²։ ապա
 ուրեմն միացեալն ընդ Աստուծոյ՝ Աստուած է։
 Որպէս մօմն վառեալ լոյս է, եւ որպէս փայտն
 հրացեալ կայծ է, եւ որպէս երկաթ հրապեալ
 հուր է, այսպէս մարմինն ընդ Աստուծոյ միա-
 ցեալ՝ Աստուած է։ Եւ զոր օրինակ ամենայն
 մարդոյ հոգի, Աստուծոյ է ստեղծեալ, եւ ի
 ծնօղէն միայն մօրմինն է³։ եւ կոչի Մարիամ
 մայր Աստուծոյ եւ Աստուածածին։ զի զանմարմին
 լոյսն Աստուծոյ մարմնացեալ ծնաւ։ ապա ուրեմն
 Աստուած է Քրիստոս։ Եւ զոր օրինակ ի հօգոյ
 եւ ի մարմնոյ մի անձն է 'մարդ'⁴, եւ մի զէմ
 եւ մի բնութիւն է մարդոյն, այսպէս Բանն Աս-
 տուած մարդացեալ՝ մի անձն է, եւ մի զէմ, եւ
 մի բնութիւն⁵։ Աստուծոյ մարդացելոյ եւ մարմն-
 ացելոյ. ապա ուրեմն Աստուած է Քրիստոս։

Դարձեալ, ամենայն մարդ ի հօրէ եւ ի
 մօրէ ծնանի. արդ՝ Քրիստոս ի կուսակամ ար-

1 Ը. - Եռթիւնն ունի։

2 Ը. - աստուածութեանն։

3 Ը. - ունի յոսանցիկի հօտ. "եւ մայրն նորա կոչի
 ծնող մարդոյ, այնպէս եւ ի կուսակն միայն մարմինն է։

4 Ը. - մարդոյ։

5 Ը. - ունի. Բանիւն։

գանդէ անսերմն յղացաւ եւ անսպտկան ծնաւ,
որպէս եւ դուք աւեր, 'թէ ի կուսէն¹ ծնաւ.
ապա ուրեմն Աստուած է Գրիստոս:

¹Եւ թէ ասեն², Եւս յԱղամայ եւ Աղամ
ի հոգոյ առանց սերման ծնաւ³, ասեմք եթէ եւ
այսոքիկ⁴ Աստուծոյ են գործք⁵ եւ. ոչ մարդոյ: Եւ.
թէ սրինակիդ հաւատաս, ճշմարտութեանն
ընդէր ոչ հաւատաս: Զի որպէս Բանն Աստուած
զԱղամ ի հոգոյ մարդ արար, այսպէս եւ նոյն
Բանն 'ի կուսէն⁶ մարդ ծղեւ. ապա ուրեմն 'Աս-
տուած է Գրիստոս⁷:

¹Եւ թէ ասեն⁷. եւ մարգարէքն պրանչելիք
գործէին, 'որպէս առաջի փարսանի արար Մով-
սէս: Իսկ⁸ Եղիա եւ Եզրակէ զմեռեալս յորուցին.
'Դոնպէս եւ Գրիստոս արար պրանչելիս⁹, Ասեմք,
եթէ մարգարէքն այլոյ զօրութեամբ գործէին.
այսինքն Աստուծոյ: Իսկ Գրիստոս ինչն իշխան

1 Ա. եթէ ի թք, սլորնքն ի կուսէ.

2 Ա. եւ թէ որ տու:

3 Ա. ծնան:

4 Ա. են գործ Աստուծոյ:

5 Ա. ի կուսէն:

6 Ա. ունի, 'Դարձեալ, ամենայն առեւտարս ի
գործոյն իւր անաշի. ոչլ զի Աստուած է ճշմարիտ Գրիս-
տոս, ի գործոյն անաշի. եւ նախ զպրանչելիքն գործ Աս-
տուծոյ է, զի ի վեր է բան պրանչելիս: Արդ՝ զուր ասեմք,
եթէ քարամոխթար է լինէն, աշոնքն՝ արանչելիս գործ:
որ զմեռեալս յորուցանէ[ր] եւ զկոյրն շուստ որեր, ապա
ուրեմն Աստուած է Գրիստոս:

7 Ա. եւ թէ որ տու:

8 Ա. 'որպէս Մովսէս առաջի փարսանի. եւ:

9 Ա. պակասէ յԱ.ն:

‘հրամանաւ’¹, եւ ‘իշխանքն’² գործեն թագաւորին հրամանաւ: Եւ յայտնի’³, որպէս մարգարէքն գործէին Աստուծոյ անուամբն. որպէս եւ Աստ-
քեաւքն՝ Քրիստոսի՝ անուամբն՝ զամենայն՝ պիտե-
ւելիս⁴ կատարէին. որպէս զմեռեալս յարոյց Պա-
ղոս, եւ զկալս ցնացոյց Պետրոս՝ անուամբն
Քրիստոսի: Ապա առեմն Աստուած է Քրիստոս:
Կարձեալ, թողուլ զմեզս միայն Աստուծոյ
է, որպէս եւ դուք այսմ՝ վկայէք: Այլ արդ՝
Քրիստոս զմեզս թողոր, ‘ոչ’⁵ գային առ նա. եւ
մեզ եւս իշխանութիւն, ‘յեկեղեցիս’⁶ թողուլ
զմեզս, ապա առեմն Աստուած է Քրիստոս:

Կարձեալ, զխորհուրդս մարդկան գիտել
եւ զառաջիկայն տեսել, Աստուծոյ միայն է: Այլ
արդ՝ Քրիստոս գիտէր զխորհուրդս մարդկան.
‘զինչ կրէր ի նոսա’⁷, եւ զինեւրոջն ասէր, որպէս
եւ դուք փնդամբնսր ասէք այսինքն՝ մարգարէ.
եւ մարգարէն տեսող թաղմանի: Եւ ‘թէ
ասեն’⁸, եւ մարգարէքն զինեւրոջն ասէին, ասեմք,
եթէ ինեւրոջն յայտնի միայն Աստուծոյ է եւ կամ
որոց Աստուած յայտնեացէ, որպէս հրեշտակաց

1 Ա. հրամանաւ: Զոր արինսկ թագաւորն գործէ
իշխանական հրամանաւ իւրով:

2 Ա. իշխանք:

3 Ա. աշի. է:

4 Ա. անուամբ:

5 Ա. ոչ անշիւքն:

6 Ա. որք:

7 Ա. յեկեղեցի:

8 Ա. զինչ կրէր ի նոսա:

9 Ա. թէ որք:

եւ մարգկան: Իսկ զհէք սուր եւ Նաւրբ են մաւք,
 Իրութեանակի տեսանին քան զմարդն, եւ թուին
 զառաջինայն տաւ: Իսկ ճարտարք՝ ի սովորու-
 թենէ նշանաց եւ շարժմանց: Իսկ վիճակք՝ կար-
 ձեօք եւ ի թեականութեամբ¹: Եւ չլ ճշմարտու-
 թեամբ, միայն Աստուծոյ. զի 'զանցեալն'² եւ
 հանգերսնեալն ներկայ է նմա:

'Եւ թէ ասեն³, այսպէս եւ Քրիստոս գիտէր
 որպէս մարգարէքն: Ասեմք, եթէ մարգարէքն ի
 յայտնութենէ Բանին Աստուծոյ եւ Հոգոյն
 'Արքայ՝՝ գիտէին, եւ երբեմն՝ յորժամ՝ կամէր
 Աստուած: Իսկ Քրիստոս միշտ եւ յիշխենէ. զի
 Աստուծոյ Բան է եւ 'խմանութիւն եւ լոյս'⁴,
 ապա ուրեմն Աստուած է Քրիստոս:

Եւ թէ ասեն. Աւետարանն ձեր ասէ.
 Մարգարէ յիւրում՝ զաւտի պատիւ ոչ ունի:
 Ասեմք, եթէ մարգարէ զՔրիստոս ոչ վասն
 'պատուելոյ'⁵ կոչեն, այլ վասն փոքրեկութեան. զի
 յորժամ Բանն մարդ եղեւ, յայնժամ կոչեցաւ
 մարգարէ կամ առաքեալ կամ քահանայ եւ այլն:
 Այլ զի ոմանք մարգարէ 'կարծէին'⁶ զնա, ըստ
 նոցա մտացն ասէ: Եւստի յայտ է 'որ ասէ'⁷, Զի՞
 ոք ասեն զինէն մարգիկն: Ասեն ոմանք զԼեզիւս,

1 Ա. թեականութեամբ

2 Ա. անցեալն:

3 Ա. եւ թէ ոք տաւ:

4 Պատուել յԱ. ն:

5 Ա. լոյս եւ հոգի:

6 Ա. պատկերոյ:

7 Մտադրած էր մեր յայնչիկն Քի. զրիմք ըստ Ա. ի:

8 Պատուել յԱ. ն:

կէսք զլորեմիս կամ զմի ոք ի մարդարեւիցն. եւ ցաշակերտսն ասէ. 'Իուք զո՞ք ասէք: Ըսէ Պետրոս, զի ես քրիստոս որդի Աստուծոյ կենդանոյ. ասպա ուրեմն Աստուած է քրիստոս. եւ որդի Աստուծոյ հաւատամք զնա, եւ երանեմք:

Դարձեալ. ստեղծանելն գործ Աստուծոյ է. զի անհուն գարութիւն պիտոյ է գուշ գոյն ի գոյ անել: Ըրդ՝ որպէս դուք ասէք թէ քրիստոս ի աղայութեանն ընդ խաղս առեալ զհօղն ի ձեռս եւ ստեղծանէր թռչունս, որպէս 'չգջիկան եւ կամ այլ ինչ: Այլեւ [ի] ծնէ կուրին աչքն երաց, որ աեսանէր: Ըրդ՝ եթէ քրիստոս ստեղծանէ թռչուն եւ [ի] ծնէ կուրին աչք, ասպա ուրեմն Աստուած է քրիստոս: Եւ թէ 'ասեն' եւ կախարչքովմէր զկերպարանս մարդոց կամ զթռչնոյ [առնեն], ասեմք եթէ նոցայն առ աչքք է եւ ոչ խելութեամբ: Այլ որ արար զկերպարանս, դարձեալ նա կարէ յոտել:

Դարձեալ. միշտ անմահ մնալն Աստուծոյ է: 'Ըրդ՝ դուք ասէք եթէ՞ քրիստոս ոչ խաչեցաւ եւ ոչ մեռաւ, այլ եւ յերկինս եւ կենդանի է միշտ. 'եւ միշտ ասեմք թէ խաչեցաւ եւ թաղեցաւ եւ յարեաւ եւ համբարձաւ յերկինս, եւ միշտ

1 Ը. 'չգջիկան. եւ կամ այլ ինչ. եւ զարձեալ ասէք. ըմբռնեցաւ ի շրէիցն. ստեղծեաց ի սուրբաթն մարդ մի. զոր խաչեցին. եւ ինչն եւ յերկինս Ըրդ՝ եթէ քրիստոս ստեղծանէ թռչուն կամ մարդ. կամ ուր կերպարանս. Էգեաց ի վերայ ուրաք, ասպա ուրեմն Աստուած է քրիստոս: Եւ թէ ոք ասիցն:

2 Ը. 'արդ եթէ որպէս եւ դուք ասէք թէ:

կենդանի է¹. ապա ուրեմն Աստուած է Բրիստոս:
 'Եւ թէ ասնն ամենայն մարգարեից Տոգիքն են
 ի յերկինս², ասեմք եթէ ամենայն մարգարեւէցն
 'Տոգիք են³ առանց մարմնոյ. այլ եւ յեա մահու
 ելին յերկինս: Իսկ Բրիստոս Տոգով եւ մարմնով,
 այլեւ անմահ կենդանութեամբ եւ յերկինս
 ապա ուրեմն Աստուած է Բրիստոս:

Եւ թէ ասնն. Նուրի եւ Նլիւսս, որք են
 Ննովք եւ Նղիա 'յերկինս ելին, Նոյնպէս եւ
 Բրիստոս⁴, Ասեմք. 'Թէ⁵ սոքա ոչ են յերկինս,
 այլ ի գրախան, 'որ է⁶ միջակ վայր մահու եւ
 կենաց. եւ կենդանի են մինչ ի կառարած,
 եւ յետոյ մեռանին ի ձեռս Նեոխն, որ է
 Մարդիկ ի լ զամբանն: Իսկ Բրիստոս եւ յերկինս
 եւ ոչ ի գրախան. որոյ պատճառ է. զի ոչ ի
 գրախանն էջ, այլ յԱստուծոյ Բանն իւր⁷ էջ
 յերկիր եւ եւ զարձեալ յերկինս առ Աստուած.
 ապա ուրեմն Աստուած է Բրիստոս:

Եւ թէ ասնն, եւ Բրիստոս ցաւոյ է ի
 կառարածի. 'զայ⁸ եւ մեռանիցի: Ասեմք առ
 այս, եթէ այն որ ի կառարածի գայ եւ մեռանի,
 ոչ է Բրիստոս, այլ Նեոն⁹ եւ որդի Սատանայի:

1 Պակասէ յՆ. Եւ:

2 Եւ. Եւ թէ որ տոգէ. ամենայն մարգարեիցն Տո-
 ցիքն են յերկինս:

3 Եւ. Տոգիքն միայն:

4 Եւ. 'են յերկինս:

5 Եւ. եթէ:

6 Եւ. 'որ իւր:

7 Եւ. անի. 'եւ Տոգի:

8 Պակասէ յՆ. Եւ:

9 Եւ. ու Նի. է:

‘Այն է, զոր դուք դանելու կոչեք’¹. զի թէ Բրիտանոն էր նա, զի արդ ‘զքրիստոնեայքն դարձուցանէր ի հաւատոյն, որ յառաջ’² ի նա հաւատացին: Եւ թէ ասին. ապա Եղիա եւ Եմովք վասն էր մեռանին եւ Քրիստոս ոչ: Ըսեմք, թէ նոյա մեռանին, զի վկայեցին վասն Ճշմարտութեանն Քրիստոսի: Իսկ Քրիստոս որո՞յ վկայութեան մեռանի: Եւ թէ ասին, դուք ասեք, եթէ Քրիստոս³ մեռաւ յառաջագոյն վասն կենաց աշխարհի, զի փրկեցին հաւատացեալք: Այլ յայնժամ ոչ է փրկութիւն, զի անցեալ է ժամանակ մարդկան եւ հասեալ են ի դատաստան: Դարձեալ. դատաստանմենցուն Ըստուած է, որ արար զամենայն: Այլ արդ՝ յայտնի է յամենայն ‘մարգարէս’⁴ խօսեցեալ թէ Քրիստոս նախ դատաստոր: Արդ պատճառ է զի նա մարմին էառ եւ շարժարեցաւ, նա՞ դատապարտե զանհաւատն եւ փրկե զհաւատացեալս իւր: Ար եւ, դուք ասեք եթէ Ղլումատի դուտի Յիսէն է նստելոց, ապա ուրեմն Ըստուած է Քրիստոս:

Եւ թէ ասին ցմեղ, դու ‘ասացիր’⁵ այժմ թէ Քրիստոս ոչ է դաւոյց: Ըսեմք, եթէ նախ եկն Քրիստոս քարոզել եւ դարձուցանել, եւ յետոյ

1 Ա. ‘Եւ որ այժմ եկեալ է ժուր սոսկերոյն ենք, որ է կարագիտ Նեոթեն’.

2 Ա. ‘քրիստոնեայք դարձուցանէր ի հաւատոյն, որք յառաջ’.

3 Ա. ումի. ‘խաչեցաւ եւ մեռաւ: Ըսեմք, եթէ Քրիստոս’.

4 Ա. ‘մարգարէան’.

5 Ա. ‘ասացիր’.

եկեացէ դատել եւ փրկել: Եւ առին պաշտօնան էր 'գծուծ' կերպիւ, եւ երկրորդ[ն] հայրական փառքը: Իւ մեռանել ոչ կարէ վասն կրկին պատճառի: Եւ իսկ զի ամենայն մեռեալք յառնեն, յայնժամ 'կենդանին'² վասն էր մեռանի: Երկրորդ՝ զի թէ մեռանի, յայնժամ զվճիւր դատաստանին ո՞վ 'հաւուցանէ'³, եւ մեռեալն 'զյուխանից'⁴ կեանքն սրպէս շնորհէ: Եւ պարեմն Եւսուած է քրիստոս եւ դատաւոր աւանդուն եւ կեանք յուխանափան: 'Եւ յարան առ այս'⁵:

Ե.

Հինգերորդ մոլորութիւն է Այլազգեաց:

Այլ Կամենայն Սուրբ գիրս, այսինքն՝ զՀին եւ զՆոր կտակարանս ոչ ընդունին: 'Եւ' շարս գիրս ասեն յերկնից եկեալ. Թափրելթ, Հոսպար, Լիննիլ, Փուրչան, Թափրելթ զԾափսեփն

1 Ա. ունի: գծուծ ծածկապէս:

2 Ա. կենդանի:

3 Ա. հաւացէ:

4 Ա. զյուխանափան:

5 'Եւ յարմար ընդդէմ' Այլազգեացն յայտնի բառի-ք ճոխայր զքրիստոս Աստուած Նշմարիտ, վասն առաջաց: Եւսել վասն հաւատացելոց եւ կտաարեւոյ, զկայս թեոսէ Սուրբ Գրքի, քաղում զլիսով, այլ ուրիշ արտայայտեցաւ: զի է Նշմարիտ քրիստոս Եւսուած, եւ փրկիլ Քր ձի կեցուածէ: ուրմ ժամք եւ պատի: ընդ չոր եւ Սուրբ Հոգոյն առն:

6 Ա. Հինգերորդ մոլորութիւնն Տաճկաց:

7 Պափուսէ յԱ. ձ:

‘գռչեն’¹. Զուարուր ‘զԴաւթի’². Ընեիլ ‘զՆաե-
աարանն, եւ Փուրղան’³ Մահմեօին է: Զորս
ասեն, այլ երեքն բնաւ ոչ գիտեն եւ ոչ հա-
ւատան, այլ միայն զԻրեանցն: Եւ ասեն թէ
‘այլքն’⁴ ամենայն սուտ են, եւ միայն Փուրղաննէ
Ճշմարիտ արեւք:

‘Զոր հարցանեմք’⁵ զնոսա նախ այսպէս.
եթէ շորք սաքա ‘երկնից’⁶ իջեալ, Ճշմարիտ են
թէ սուտ: Իսկ եթէ ‘գռչեն’⁷ Ճշմարիտ ասեք,
այդա եւ ‘առաջինքն Ճշմարիտք են’⁸, զի ‘երկնից
իջին: Իսկ ‘եթէ առաջինքն Ճշմարիտք են’⁹ եւ
գոյք ոչ լսէք: ապա յայտ է զի արտաքոյ էք
Ճշմարտութեան եւ սուտ:

‘Դարձեալ, թէ առաջնոցն ոչ խօսեցաւ
զՃշմարիտն, այս լինի կամ’ ի ազիտութենէ կամ
ի անարտութենէ կամ’ ի չկամութենէ, որ է յայտ-
նապէս սուտ, զի ‘ամենիմաստ’¹⁰ է Ղստուած եւ
‘ամենակարող’¹¹ եւ ‘ամենագութ’¹², ապա ուրեմն
Ճշմարիտ է չին Կտակարանքն եւ ‘Եւրք’¹³:

‘Դարձեալ, թէ զառաջին բանս իւր սուտ
արար Ղստուած եւ ձեզ Եւրք եւ, ապա ‘Ըս-

1 Ը. ‘զԴաւթի’:

2 Ը. ‘զՆաեաարանն, եւ Փուրղանն’:

3 Ը. ‘այլք’:

4 Ը. ‘որ հարցանեմք’:

5 Ը. ‘երկնից’:

6 Ը. ‘եկրն’:

7 Ը. ‘այդա եւ առաջինքն են’:

8 Ը. ‘թէ առաջինքն Ճշմարիտք’:

9 Ը. ‘ամենիմաստ, եւ այլն’:

10 Ը. ‘Եւրք’ — Ըստ հաստատ յաջորդ երեք հա-
տուածներէն յարք գրուած է ‘Ըն-Ե’:

տուած¹ զիւր բանս սուս անէ, որ է մեծ հայ-
հայութիւն զայս խօսել², Եւ թէ առաջինքն
սուս եղեն, նաեւ ձերդ 'սուս լինելոց է³,

Դարձեալ. թէ զառաջին բան իւր փո-
խեաց Աստուած, ապա զգլխայ եւ 'փոշմանի⁴,
եւ զղլումն ազիտութեան հեռելի, որ է անհը-
նարին մեղք:

Դարձեալ. թէ զառաջին բան սուս ասաց
եւ յետոյ՝ Ճշմարիտ. ապա փոփոխումն գոյ ի
նմա, եւ փոփոխակունն՝ Աստուած ոչ կարէ լինել:

Դարձեալ. թէ առաջնոցն սուս խօսեցաւ,
ապա խաբեաց զնսա եւ ասեաց. եւ խաբողն եւ
ստախսուն 'ոչ Աստուած լինի⁵:

Դարձեալ. թէ նոցա սուս խաւեցաւ եւ
ձեռ Ճշմարիտ, ապա ասեաց զնսա եւ սիրեաց
զձեռ⁶, Ապա աշիմ դուք սիրելի լինիք Աստուծոյ
քան զԻսաիիթ եւ զՄովսէս եւ զԱբրահամ, եւ
քան զայլ նահապետան, որ է քնաւ սուս:

Դարձեալ եւ այլապէս. թէ 'նոցայն⁷
սուս է օրէնք եւ կտակք, նաեւ ձերդ 'է
սուս⁸, զի բաղում ինչ 'նոցայն⁹ ունիք, որպէս
'զթլփառութիւն¹⁰, զլուսոյումն, զգարութն, եւ

1 Ա. Աստուած ինքն:

2 Ա. որ զայս խօսի:

3 Ա. սուս է լինելոց:

4 Ա. փոշմանի:

5 Ա. Աստուած ոչ լինի:

6 Ա. նոցա:

7 Ա. սուս է:

8 Ա. քնոցայն:

9 Ա. զթլփառութիւն:

‘զայլն’¹ զի թէ հինն խախտւտ է, նաեւ ‘զշի-
նուածն’²,

Դարձեալ ամենայն նախահարքն եւ մար-
գարէքն զձեր կտակքդ շունէին³, ապա
ամենքն սուտ խտեցան: Իւ. դարձեալ. ամենե-
քեան կորեան, որք ‘շունէին’⁴ զձեր սրէնքդ: Ապա
ընդէր դուք ի նոցա ‘անուն’⁵ սարսափութ բերէր,
եւ բարեխոս զնէք ‘զԴաւիթ’, զԱրփաւ, զԱբրա-
համ, եւ զայլսն⁶,

Դարձեալ. հրով եւ միզով երեսեցաւ
Աստուած Մովսէսի, եւ գրեաց զորէնս ի տախ-
տակի. եւ Դաւիթ հայր է Քրիստոսի ըստ մար-
մրնոյ, եւ Քրիստոս Բան է Աստուծոյ եւ. ‘ըստ
եթէ զկտակս’⁷ նոցա ստէք, ապա եւ զԱստուծոյ
ստէր, որ խտեցաւ ընդ նոսա, եւ եւս զԲանս
կտակարանացն: Իւ. զայս որ միայն հաւանի, թէ
Աստուծոյ օրէնքն սուտ լինի⁸,

Չոյս եւ այլ սոյնադիտիս, բազում հայ-
հայտ լծիւն է ի բանս նոցա, որք ոչ ընդունին
զւին եւ զնոր կտակարանս:

1 Ա. զայլսն.

2 Ա. շինուածն.

3 Ա. կտակք ունէին: Քերական մը կայ ԱՅԻՆԻՔ յետ-
ոթն փոքր:

4 Ա. ոչ ունէին.

5 Ա. անունն.

6 Ա. զԱրփաւ, զԱբրահամ, զԴաւիթ, եւ զայլսն.

7 Ա. հօգի. եւ թէ զկտակարանս:

8 Ա. ունի. եւ կոպու օրէնքն ճշմարիտ, որ սոյնակե-
ղբեւն է ի փրկողիքն ի Փարսլանին ձեռ. Մանսթ. որ է
կոպու օրէնքն. զոր գրէք Մահմետ եւ կուգէր ի ճակատու
երկի. եւ նա բերէր մագաղականն.

Իւ թէ ասեմ, ահա եւ դուք զՀին օրենս
 ոչ ունիք, նոյնպէս եւ մեր զձերդ եւ զնոցայն ոչ
 ունիմք։ Ասեմք առ այս մեր զՀին Կառնարանս
 ունիմք, որպէս զՆորս ի միոյ հոգոյ խոսեցեալ.
 եւ կոչեմք Աստուածաշունչ։ Այլ եւ զՀին օրենս
 ոչ խոսեմք իրոք զչար ինչ եւ պիղծ։ Այլ զի
 կարստ եմք հնոյն։ Կախ. 'զի' Հինն աղայոց եւ
 տեկատ[ար] էր 'օրենք' 3. իսկ 'Կորս' կատարեալ եւ
 կատարելոց։ Երկրորդ 3. այն օրինակ եւ այս
 ճշմարտութիւն. իսկ կատարեալն անկատարին.
 եւ հոգեւորն մարմնաւորին եւ 'Ճշմարտութիւնն' 4
 օրինակին ոչ կարստի եւ ոչ կատարէ։ Այլ
 ունիմք զնա ծածուկ եւ ստուերաբար։ Յոր սրի-
 նակ կապայմն է ծածկեալ ի նկարն, եւ դեզով
 լցեալ. եւ որպէս 5 առաւելք ի տիւն է ծածկեալ.
 նոյնպէս զընական 'օրենսն եղ' 6 Աստուած Ազա-
 մայ եւ 'զընականս' 7 Կոթի եւ Արրահամու եւ
 'զգրաւորն' 8 Ոգմակսի եւ այլ մարգարեիցն. այլ մ'
 ունիմք ընդ Աւետարանիս ծածկապէս եւ ոչ
 յայտնի, որպէս ասացայ։

Իւ թէ ասեմ. այսպէս եւ մեր օրէնքս նոր

1 Պաղատէ 115. Ե։

2 Ա. օրէնքն։

3 Ա. Ե. Ի. ոչնէ մարմնական էր եւ այս հոգեկան
 ներքորդ։

4 Ա. ճշմարտութիւն։

5 Ա. ասնի հինց թիւն է ի տասնեակ թիւս. աս
 որպէս։

6 Ա. օրենս եւս։

7 Ա. զընականս։

8 Ա. զգրաւորական։

է եւ ¹ձերդ¹ հին եւ փոխեալ: Ըսեմք. ²Թէ² ա-
մենայն ³որեկ³ յերկու գէմս որոշին. այսինքն,
ի կատարեալն եւ յանկատայն: որ է ⁴օրինակն
եւ ճշմարտութիւն⁴: Եւ է կատարեալ եւ ⁵ճշմար-
տութիւն⁵ նոր, իսկ անկատայն եւ օրինակն հին:
Եւրդ. եթէ ⁶որեկ⁶ ձեր յոր է, պարտ է զի լինիցի
միւս հին, եւ ապա ⁷ձեր⁷ նոր, զի նոր ի վերայ
հնոյն ասի: Ըսել թէ արեւոյ մեր Նորն է, ապա
ձերդ նոր ոչ կարէ լինել, զի նորն ի վերայ նորոյ
ոչ ասի:

Գարծեալ⁸, կատարեալն ոչ կարէ լինել
անկատար, այլ կարէ լինել գերակատար, որ է
շիւ աւտեաց⁹: Ըսել արդ, ¹⁰արեւոյ¹⁰ ձեր ոչ է
գերակատար, որ անգի կենացն է, եւ ոչ կա-
տարեալ, որ նորն է, եւ ոչ անկատար, որ հինն
է, որպէս ցուցաւ: Բարեմ արեւոյ ձեր արտաքոյ
ամենայն օրինաց է: Իսկ արտաքոյ օրինացն ուն-
բեւութիւն է, եւ անօրէնութիւն¹¹ ոչ կարէ փո-
խել ցօրէնս, եւ ոչ լինի նոր օրեկդ:

1 Ը. ձեր:

2 Ը. եթէ:

3 Ը. արեւոյ:

4 Ը. օրինակ եւ ճշմարտութիւն:

5 Ը. ճշմարտութիւն:

6 Ը. արեւոյ:

7 Ը. ձեր:

8 Ը. արեւ. արեւակն փոխի ի ճշմարտութիւն: այլ

ճշմարտութիւնն ի յարեւակն ոչ երբեք, ապա թէ ոչ ներ-
գործութեամբն լինի զարեւութեամբ, որ է սուտ: Գարծեալ:

9 Ը. արեւ. է:

10 Ը. արեւոյ:

11 Ը. անօրէնութիւն:

եւ նորո՞ւ խօսեցան, եւ ասէ զինքն միայն նշմա-
րիտ եւ վերջին մարգարէ. վասն որոյ ոչ է մար-
գարէ՞. երրորդ. զի մարգարէն լինի վասն ալլոյ
ուրուր եւ ոչ վասն ինքեան որպէս յայտ է ի
Մովսէս՝ եւ յայլուն. զի վասն ալլոյ ուրուր մար-
գարեացան: Իսկ Մահմէտն զոր ինչ՝ ասէ՞, վասն
ինքեան խօսի՞ ասելոյ. Ըստուան զաշխարհս
վասն իմ՝ ստեղծ: եւ ալլ թագուս՝ մեծարանու-
թիւնս՞: Զարրորդ. մարգարէքն նշանաց եւ սրան.
չեղևոյ յայանեցան, որպէս Մովսէս յեգիպտոս:
Իսկ Մահմէտ ապանեալեզք՝ եւ սպանմամբ սրոյ.
եւ բռնութեամբ ապր կատարել զսրկնա իւր.
որպէս ամենայն բռնաւոր՞:

Իւ թէ ասեն, Մահմէտ աստ ոչ այլապ
'բարութիւնս, ալլ ի յայն դունիայն՝ առնէ.
որ հանգերէնալ կեանքն է: Ասեմք. թէ այսան-
չեղիքն վասն 'հաւատոց' է. եւ ի կեանքն այն

1 Ա. ի հին եւ ի նոր:

2 Ա. ասի. 'Եւ յայտ է ի ներսկարս եւ յազգուս
պրոֆուիթիւնս. զոր ինչ Մովսէս արգելէ, Մահմէտ
նշմարումն. որպէս զուրա, զի. զնապատուի կամ
զնապար. եւ զայլուն. նորոյն եւ զազգութանն.
մերմարան հրամայեալ ասնույն. այլեւ
թագուս կանայր. որ ոչ գտանի ի գիրս
մարգարէից: ոպա ուրեմն ոչ է մարգարէ:

3 Ա. եւ յայլորդն:

4 Ա. բարբառեց:

5 Ա. ստեղծեաց. եւ այլն. ոպա ուրեմն ոչ է մարգարէ:

6 Ա. 'եւ մահմէտն. որպէս ի մեր մտմանով
թաւառեալն. զի մշ միայն մարգարէ ապա
ասեալ զինքն՝ ալլ եւ յաւատ. առ ապա
դաշնալ վերն. եւ յայտ է. զի նշան
եղևոյն է յայանեցան զայն իւր:

7 Ա. 'որանչեղիք. ալլ ի յայն
դունիայն:

8 Ա. հաւատացեալ:

խափանեալ է հաւատք. զի գե՛տ՝ յանդիման տե-
սութիւն է եւ ոչ յուսալի իր: Հինգ հարց. զի
ամենայն մարգարէ զայն խօսի, զոր այլ որ չէ
խտեցեալ. որպէս յայտ է ի գրոց մարգարէիցն:
Իսկ Մահմետ մասն ինչ ի Մովսէսէ տեսալ եւ
մասն ինչ յայլ գրոց՝ եւ յիւր անունն գրեալ:
Զի Թլփառութիւն ի Մովսէսէ, եւ լուսացումն եւ
զարթումն եւ այլն ամենայն, եւ ոչ նոր ինչ
պատգամ¹: Ահեցեւորց. զի ոչ որ մարգարէ իւր
բանիցն հակառակ խօսի: Այլ նա հակառակ իւր
խօսի², զի ոչ գրեաց մարգոյ մեզս ինչ, այլ ան-
նեղ զամենայն զոր կարէ: Զի զկրնն վասն պոռնի-
կութեան է ստեղծեալ՝ ասէ. եւ կերակուրն վասն
ագահութեան է՝ ասէ: Իսկ այս մեծ հայհոյա-
թիւն է զԵստուած շարեաց պատճառ ասեւ³. եւ
ի վերայ այսմ՝ զատաւտան ասէ՝ լինել եւ հա-
տուցումն. Արդ՝ եթէ մեզք ոչ է մարդկան,
զի՞նչ հատուցանէ Եստուած: Իսկ այլ բազում
ինչ բան խտեցաւ, զոր այսմ չէ պարտ յիշել:
Վասն որոյ ոչ անեմք մարգարէ⁴:

1 Եւ ինքն. եւ այս ամենայն որ է, կարի յեթերն
կարեն ասեւել: Եւստ ուրեմ զայլ է եւ ոչ մարգարէ: Զի
զեկփառութիւնն ի Մովսէսէ եւս, եւ զլուսացումն, եւ զար-
թումն. որ է ստանորդ, եւ այլ ամենայն, եւ ոչ անի նոր
իւր փնդամոքսի, գրան որոյ ոչ է փնդամոքս:

2 Եւ. զի ոչ որ կարէ հակառակ իւր խօսել. եւ աս-
նել. այլ Մահմետ հակառակ իւր խօսի:

3 Եւ. զի վասն այն ստեղծ Եստուած զկրն վասն պոռնի-
կութեան, զկերակուր զվասն արագահութեան: Եւ եւս կարի
սփարչաւթիւն է զԵստուած ասել պատճառ յարեաց:

4 Եւ. ասէ զատաւտան:

5 Եւ. զի նշ հատուցել Եստուած արար ուրեմն ան՝ աս

Եւ թէ ասեմ. վասն էջր ոչ է գրեալ անուն
 փնդամբարն թ գիրս ձեր: Ասեմք. եթէ Եւե.
 ասեալն մեր եւ գիրք յատաջ է գրեալ եւ թն
 հարիւր ամա: զիւսմն ուղիւն գրեին յատա-
 ջին գիրա: Եւ թէ ասեմ այլ յետոյ վասն էջր
 ոչ գրեցին զպարսման ժամանակա: Ասեմք. եթէ

մարգարէ է. զտեմեքորդ. զի ոչ ոք մարգարէ միշտ ուստ.
 իսկն եւ ոչ ոք մարգարէ հանդանայ Աստուծոյ. զայս եւ գու.
 ասեմք. Իսկ Մուշկու գտեալ ուստ. իսկն. զոր Աստուած ար-
 ցիւ: Մի շնորհ իսկ էւ հրաւան ասլ իստեմեքն. զի զ ար-
 ցումա: Եւ ինքն Մուշկու ոչ էթ-զ զար յաշխարհի. զոր ոչ
 արար տեմեք ի. րա. ար եւ արցն ի. րեմեք վրայն. թէ
 արարար էին արար. եւ արարար արարար րեմեքն ան զարար.
 արար ուրեմ յարարար է եւ ոչ մարգարէ: Ս. թէ մարգար.
 ասեմք. ար արարար ի. րա. թէ անարար Ան. ար ասեմ թ
 յարար. ոչ հասեմ թ աս: Իսկ Մուշկու էթ-զ զհասե
 Աստուծոյ եւ յար հասեք ի. րա. զրեքն: յայտ է թ մ-
 արգար էին ձարին. զի ասեմք. ար զինչ-ու թ թ մարգարէ սիրէ
 էւ ըստ համեք ի. ր զնայ: Ինչեքորդ. տեմեք. ար ոչ են արար.
 Եւ Եւստուծոյ. զի ասեմք. են եւ անթմար. անանար.
 եւ ար անանարար զրեքն. Իսկ Մուշկու էւ անանար է
 յան զանան. ան յան ի. րեքն անանան: Ասեմք. զի նայտ ան-
 ան թ անարգն զարարարին: Եւ նայտ թ յարար ան. եւ արար
 զի նայտ ըստ ընտ թէ ան ի. րա. ան. եւ անարար րեմ-
 թեմ: ար եւ յան զն. եւ յան զնայ. եւ յան զար. արար
 անան թ թ. արար ան թ անան. ան զանան. եւ արար ան-
 ին թ. արար ան եւ Աստուած զն. ար սիրէ եթէ անան
 թ. Իսկ Մուշկու թ անանար. թէ ան Աստուծոյ հեթ է
 անան արար Աստուած անան զանար. արար ուրեմ է.
 ոչ Մուշկու անանար զԱստուած. արեմ ոչ է մարգարէ:

Եւ եթէ ասեմ. Մուշկու անան ան ար է գրեալ-
 ասեմք. ոչ ոչ ինչ արար անան ար. թէ յարեքն աս-
 արարար եւ աս-մարգարէ. արար աս-մարգարէ ան
 անան. արար է. աս-մարգարէ անան եւ ի. րա. արարար

յառ ուրս Բնաբերչն երին հերձուածնոց, աստ
առաքնաւք, ոչք թիւրէին յորհեա եւ մաշորեցը-
նէին ի 'հաւասարն¹, յաղագս որոյ Բնաբերչն
կանան եւ անէծ դիւցին 'յԱ. հաւասանին եւ յԱ-
ռաքեւրց գրեաներն² այլ ումիք ոչ լսել եւ ոչ ի
գիրս գրել, զասն պն երկնչիւնք յանձնից նոցա
եւ այլ մաշորչ անան եւ լան ոչ իշխեմք գրել³,
Եւ թէ ասեն, յարժամ ոչ էր մարգարէ, ընդէր
ամպ հոգանի լինելը⁴ ևմաւ, Բսեմք, 'թէ ոչ էր

1 Բ. հաւասար.

2 Բ. 'յկա Բնաբերչն եւ Բնաբերչն.

3 Բ. ասել, 'Գործեալ, թէ Խաչման ի ձեռ Խաչման
ի յարապ զիր յաւ շէ գրաւ, թէ Եղևոյ ալ թէ Եղևոյ
Եւ թէ ասեն Եսայի մարգարէն ասէ, Եսայի հեծեալ
մի իւր եւ հեծեալ մի աւագոյ, որ է Բերնաւոյ ի վերայ իւր
հասեալ, եւ Խաչման ի վերայ աւագոյ, Բսեմք, եթէ հե-
ծեալն ի վերայ իւր եւ Բերնաւոյ եւ հեծեալն ի վերայ աւ-
ագոյ, Եսայի, որ ասէ աւագոյ գրեմք, Եւ յայտ է յեր-
կուց, Եսայի զի ի մի եւ ի նոյն անունն համանցանայն յիշ-
գհեմեալն յայտ եւ յիշ, որ է Բերնաւոյ եւ Եսայի
միմա՞ ժամանակն, Երկրորդ, զի Եսայի յիշ զուրաւ եւ ապա
զիշ, Երաւագեմք Ե. Եսայի Խաչման մարգարէն թիւ 1200
Զեռագրին մի լիք, 1200, հեծեալ կերպով միմաւ ի
Եսայի այլ համարք, -- Հ. Եսայի անունէր հեծեալ երկն-
ման իւր եւ մին աւագոյ, -- Եւ Բնա անունն գրեմք
եւ զԽաչման, զերկու Երաւագեմք ասէ, Բնա հեծեալ մի, Եսայի
Խաչման, իւր զԲերնաւոյ ասայ եւ աւագոյ զԽաչման, եւ
Եսայի կեանց անեացն մի աւագ զԽաչման, Բայց այն է հե-
ծեալն Խաչման, եւ Զերկուրն⁵ էլ, որ ոչ հանուն գրեմք
անուն իւրեանց, աւագ համանուն ապա որ ոչ անուն
անուն, եւ եւ ոչ անուն անագայնք, որք մաշորեալն ի
Խաչման, եւ Եսայի Խաչման, Եւ Եսայի հեծեալ
Երկու, հեծեալ մի իւր, եւ հեծեալ մի աւագ, Եւ
Եւ. 7, Եւ Եսայի զի յայր նոյն հեծեալ երկն, Եւ. 12.

4 Բ. լինել.

ամայ³ ի վերայ նորա, այլ կ'ստացան կարեալ, դոր
այժմ իմ քունը կոշեն, զայն ունեք ի վերայ գլխոյն:
'Եւ զի որպէս գող էր, կամէր զմեանութիւն
մարդարէիցն յինքն ցուցանել², ուղտով շրջէր,
զի նստելոյ բանն յինքն վնասեացի: Եւ երբեմն
մաշկեակ զգենոյր ըստ նմանութեան Եգիպտի. եւ
'կ'իստացան³ հոգանի ունեք, զի նմանեացի Սոփ-
սէսի. 'որ⁴ ամայ հոգանի էր ի տիւն եւ յոյս ասայր
ի գիշերի:

'Եւ այս է պատմութիւն⁵ նորա. դի ի մեծ
'թագանին⁶ Հայոց, 'Ղլ⁷, եւ ի կաթողիկոսու-
թեան Եգիպտի⁸ Ժ. ամին, ոմն Սահման անուն,
յաղգ է իսկոյնի⁹, որդի Արղլայ, սակաւ ինչ.
տեղեակ էր որինացն Սոփսէսի. եւ աշակերտե-
ցաւ միակեցի մի, անուն 'Բիւրա¹⁰, Արիստի աղան-
դով, ի յանստպատին Սինա. եւ սա 'Հաւատա-
ցեալ Արիստի աղանդոյն: Եւ մարմնաւոր ասաց

1 Ա. ունի. Էթէ անարժան Համարեցաւ արեգակն
բայնայիտի շարն անասնէ: վասն որոյ արգել զբոյն: Դար-
եմալ, այս է նշմարիւն որ ոչ գոյր ամայ, եւ այլն:

2 Ա. 'Եւ զի գող էր որպէս ասացայր, զմեանութիւն
մարդարէիցն յինքն ցուցանել:

3 Ասկասի յԱ. ն:

4 Քեչեւս արտի յոյս որոյ կամ որոնմ:

5 Ա. 'Եւ այսպէս է պատմութիւն միջորդոյն:

6 Ա. թաւակաւութեան:

7 Ա. Ղլ. եւ իջեանութեան Հայոց Թեոփորոս Սոփ-
սէսի, յԱ. ամի:

8 Ասկասի յԱ. ն:

9 Ա. ունի. 'որդի Հագարոյ. որ զանցի ասեալ բազ-
մացն, ի հալանէին Սասայի զՀագար արտիքին իւր շերեւ-
ոսց իւր-ց: Այս Սահման:

10 Ա. Թիւնիւր:

զարդարութիւնն ի վերայ երկրի, եւ յետ յա-
րութեան՝ կերակուր եւ ամուսնութիւն¹: Աւայց
եւ՝ զորէն² չափառակ Հնոյ եւ Դորոյ՝ օրինաց,
Եւ բազում՝ անարժանս եւ ծիծաղելիս աւան-
դեաց ազգին իւրոյ: Զսա ասնն օրէնսդիր եւ
պատգամարեր եւ զսրաժար լեալ Զաճկաց ամս ի-
որ յետ կոտորելոյն եւ տիրելոյ բազմաց, Մահ-
մատ ոչյւ արգել զսուրն, եւ բանիւ խրատու
Տաղանդեցոյ ինքեան զմեծ մասն տիրելոցն³:

1 Եւ չափառաց Երիւթ եւ Կերթի՛մատ ազանդար,
(ազանդարդն?) ալի որ ժողովաւոր ասաց զարդարութիւնն ի
վերայ երկրի, կերակուր ուտուց, եւ ամուսնութիւն՝ յետ
յարութեանն. իմեալ զանարժանս եւ խոտայ (խուսէլ?)
զանազգայր:

2 Եւ օրէնս:

Ե Եւ ունի, օրինացն, խոյստապակեաց եւ զոխան
Երբանման արպէս եւ զրեալ է, Եւ յաւուր ուխտարդի
արու մանուկ ձեր թշխտանոցի: Եւ աս ոչ միայն զարուս,
այլ եւ զհանդու: Եւ այսպէս զարդիք այսպանեաց զնշանակ
ուխտն Զեռան: Այլ եւ իբր յազգի չափառաց, փոխա-
նակ տիրութեան աւազանին, եւ այլ եւ արգուս անար-
ժան եւ մոլելան, եւ ծիծաղելիս անցեաց ի կորուստ ան-
ձին իւրոյ եւ չեանս պաշտ եւրին: Այլ եւ ուխտար յաւալ
քան զՄահմատ, ինքեան ուն, անուն Քաղարդ, աստի՛ն
նաւեալ զլուի խաղաղացոցն: Եւ զարացեալ ասերեաց զԽա-
մապետ, որ է Դմէի, եւ ելեալ ի Հայո. բազում ի Կար-
սիք եւ ի Հայոց ի սուր աստերի արկ, արպէս ասն Սուրբ
Դերն. թէ Քաղարդաւորին ժողովուրդն յապէքուսքն
զարսերս իւրեանց յարեան: Սա կամեցաւ շրջել զչափառ
նոցա, եւ նոցա ոչ չափառելն. եւ յարժա՛տ ոչ կարաց,
զանեալ իւր խորհրդանիք զամ Մահմատ անուի, զլուի փա-
նաւականացն՝ Եզրպատցի, ասկա ինչ անգինս՝ օրինացն
Մաքեւնի, եւ չափառով եւ ազանդար Երիւթ եւ Կերթն.
թուրն, արպէս ասացաւ ի միւրոյ: Զսա ասացեալ օրէնագիր
եւ յաւազմարեր եւ զարժար լեալ յետ Քաղարդի ամս ի-

Եւ անմահաց երգմամբ կերեաց մարհակ աշխարհիս Հայոց, որ այժմ կոչի Մեծ Մանդուկ համարձակ ունել զՔրիստոնէութիւն¹. եւ վաճառեաց Եղս զհաւատս նոցա, յամենայն տունէ տունալ² շորս գրամ, եւ երեք մարդան գարի, եւ ձիառաքրակ մի, եւ պարան մի մարդէ, եւ ձեռնարար մի: Իսկ ի քահանայից եւ յազատաց³ եւ⁴ հեծելոց ոչ հրամարեաց առնուի զհարկն: Եւ⁵ յեա քսան ամին Մահմեայ, տիրեցին Պաւպար, եւ Ոյմման, եւ պլն⁶ ամս երեսուն ութ:

¹ Եւս սորայ⁷ միս Մահմեա, եւսին անուանի եւ գործով, եստի իշխան եւ պատգամարեր փոխանակ նորին⁸. Եմայ ասեն դէմ ընդ առաջ զնացեալ Տեր Սահակ Կաթողիկոսն եւ վախճանեալ ի Քանապորհի⁹ եւ զազազս տարեալ առ նա: Եւ սա եւս զՊարթի Մանդուկն ազգիս Հայոց, նորին սրինակոյն, զոր գրեաց առ աջին Մահմեան, ազատ ընել քահանայից եւ ազատաց եւ հե-

որ յեա կառարեկոյն եւ տիրեաց բազմաց: Մահմեա պաւստ-
գեւ զուր եւ քանի խրատայ հեղաշարհաց ին ինքեանց
զմէ մասն տեղեկաց:

¹ Եւ զՔրիստոնէութիւնն:

² Եւ տունալ:

³ Եւ եւ ի:

⁴ Եւ եւ ի տիրեցն աշխարհաց կոչեցան ամիրսմուլ-
նիքի, որ:

⁵ Եւ Եղս յարար. Ոյմման. Օմար:

⁶ Եւ թեաւ սրաց:

⁷ Եւ տիրի. Եւս Մահմեա է որ գնովն Գեղամայ տը-
ձակեաց եւ հաւաքեալն կողի:

⁸ Եւ Քանապորհին:

ծելոց յամենայն հորկէ, եւ համարձակ եւ յայտ-
նարկէս պաշտել զհաւատս իւրեանց:

¹Այսպէս առ այս¹:

Է.

Միջնորդ մարտիրոս Մարգարեաց:

Որ զյարութիւն մարմնական ասեն², կերա-
կուր եւ հեշտութիւն, կանայս քառասուն եւ
ծոթանասուն, որպէս ըրիս եւ Ոսկարինս եւ
Կերինթոս ասացին, զորս նշովն Սուրբ Պփոյն եւ
Եկեղեցի Աստուծոյ:

Եւ այսմ ի կարենյ զիցուք ³զհրամանն⁴,
եթէ ի յարութեան ոչ կանայս ասենն եւ ոչ
արանց լինին. ոչք են իւրիւ զհրեշտակս Աստու-
ծոյ. զի ոչ մեռանել եւս կարին: Եւ թէպէտ այս
քառական է հաւատացեւոց, սակայն տեսցուք
⁵զառաքարկութիւն⁶ հեթանոսացն:

Եւ թի ոյ ասեն, թէ յարութիւն է դատեալ
վերստին յառաջին ⁷կեանք⁸ դրախտին: Եւ էր
առաջին ⁹կեանք¹⁰ ի դրախտին ամուսնութեամբ,
որպէս ասաց Աստուած. Եւնեցէք եւ բազմացա-
րուք, ապա ուրիմն եւ ի յարութեանն լինեւոց է
ամուսնութիւն: Եւ թեմք առ այս, եթէ ¹¹առաջին

¹ Ա. 'Եւոյ այս է դաւանութիւն նեոթնն արքանելի
եւ հարապետի:

² Ա. Ուր զյարութիւն: Եւսեն:

³ Ա. զհրամանն իւստուն:

⁴ Ա. դաւանութիւն:

⁵ Ա. կեանքն:

կեանս՝ գրախօսին ոչ էր ամուսնութիւն եւ, ոչ ցանկութիւն մարմնական, այլ հոգեկան եւ հրեշտակաց հաւասարութիւն. Նշնուկէս եւ ի յարութեանն՝ Է լինելոց՝ Եւ թէ ասեմ¹. ապա զի՛նչ էր արու եւ էգն, ասեմք, եթէ յառաջագոյն գիտէր Աստուած, եթէ զպատուիրանն ոչ պահեն եւ ելանեն ի գրախօսէն, արու եւ էգ արար, զի անասնաբար աճեացին յերկրի²։ Աստի յարու է որ ասէ. Աճեցէք եւ բազմացարուք եւ լցէք զերկիր։ Զերկիր ասաց լսէք եւ ոչ զգրախօսն։ Դարձեալ ասեմք, եթէ ի յարութեանն ոչ զգրախօսին, որ էր միջակ կեանք³, այսինքն՝ ի մէջ մահու եւ կենաց. այլ զխոստացեալն ի գրախօսին՝ զփառան⁴։ զոր ոչ կարաց մատակել մեղքք, զնոյն տոնելոց է ի յարութեանն՝ անմահ կենոց։

Դարձեալ⁵ ասեմ. ոչ ապաքէն ի փրկւ ձեր է գրեալ յարութիւն առաջին եւ հաղարամեայ արքայութիւն եւ հանգիստ, եւ զեա իւզոյ եւ մեղու՝ եւ արիցէք եւ ըմպիցէք յարքայութիւն՝ ասէ Աւետարանն ձեր։

Ասեմք, թէ միա զիք մեկնութեան եւ

1 Բ. յառաջին կեանքն։

2 Բ. լինելոց է։ Եւ թէ ոչ արիցէ։

3 Բ. արու եւ էգ արար զխոստ յերկրի. զի անասնաբար աճեացին յերկրի։

4 Բ. որ միջակ կեանք էր։

5 Բ. զփառս։

6 Բ. յարութեան։

7 Բ. երկրորդ։

8 Բ. յարքայութիւնն։

խառնութեան գրոյն. զանեքեւոյթն¹ Աստուծոյ
երեւելիցար տեսանիւ Այն որ առաջին ասէ յա-
րութիւն, կրկին է յարութիւն, որպէս եւ կրկին
է անկումն. այսինքն՝ Տոգոյ եւ 'մարմնոյ՝² Արդ-
ասաջին յարութիւն է Տոգոյն, որ է թողութիւն
մեղաց, որ եղեւ Քրիստոսի. եւ Տաղար ամի
զկատարեալ թիւն նշանակէ, որ սուրբքն Տանգ-
ոյն Տոգով ի գործս իւրեանց, եւ թագաւորին
ընդ Քրիստոսի մինչեւ ի կատարած աշխարհի
նշ ապա ի յերկրորդ յարութեանն մարմնոյն.
առնան զկատարեալ 'փառք'³ եւ զպատկն յաւի-
տենից: Եւ գիտ իւրոյ եւ մեղու զմշանքնա-
րութիւն եւ զառաւ 'ողորմութիւն եւ զքաղցրու-
թիւն⁴ Աստուծոյ նշանակէ: 'նշնոյն կերակուր
եւ բնոյն զգիտութիւն եւ 'զիմաստութիւն Աս-
տուծոյ նշանակէ⁵, եւ ոչ մարմնական կերակուր
'կամ'⁶ բնոյն:

1 Ա. ունի 'Մանկ'. եթէ քուք զգիրս սուրբս ոչ
ընդունիր, զի ոչ զգիրս գիտէր եւ ոչ զգորութիւն նորա:
այլ զամենայն ինչ մարտնար եւ զգալի կարեւոր: Եւ զի'նչ
ասեալ զայն. երկիրս ամեն իմ են եւ երկիրս պատուան-
դան, այնպէս նապա անգնաց եւ ասք երկայն մինչեւ յեր-
կիրս հասեալ. կամ որ ասէ ձեռն եւ բերան եւ աշտ եւ
անոնք Աստուծոյ. այսոյքսի կարեւոր զգալի եւ մատկրու-
թիւն, եւ խառնարան եւ գինիբերութիւն, ապա հաստար
նք քուք Սոցակնցոյն եւ Սոսյիկնանցն, որ զամենայն ինչ
մարտնար առաջին եւ անմարմն իրաց ոչ հաստացին, եւ
զյարութիւն եւ ուրաջան: Եւսլ փո գիր անկում թեան
եւ խառնութեան գրոյն զի անեքեւոյթն:

2 Ա. մարմնոյն:

3 Ա. փառք:

4 Ա. 'ողորմութիւնն եւ քաղցրութիւնն':

5 Ա. զիմաստութիւնն Աստուծոյ քուքն:

6 Ա. եւ:

«Գարնեալ¹ տան, յարութիւն Քրիստոսի
է պատճառ եւ սրինակ յարութեան ամենայն
մարդ կան, որպէս զուր աւէր. այլ արդ՝ Քրիս-
տոսն յետ² յարութեան³ եկեր եւ էարդ ընդ
աշակերտան. ապա օրեմէ ամենայն մարդիկ
ուտիցին: Ասեմք, եթէ Քրիստոս յետ յարու-
թեանն ոչ վասն կորստութեան եկեր, այլ վասն⁴
հաւատարմի զյարութիւն⁵. զի բազումք օրա-
ցան զյարութիւն⁶, որպէս Հրեայքն եւ զուր. իսկ
հասարակաց յարութիւն⁷, ամենեցուն յայտնի
է լինելոց եւ ոչ որ ունիցի կարծիս: Վասն որոյ
ոչ է պէտք կերակուր⁸ վասն հաստատութեան:
Առտի յայտ է զի երբ իրա զործի ի կերակուրն,
այսինքն, առաջին⁹ հատանն ին. երկրորդ՝ ծասկեին.
երրորդ՝ փոխելն ի մարմին. զհատանն ին եւ
զծասկեին կրեաց Քրիստոս. այլ զփոխելն ի
մարմին ոչ կրեաց¹⁰. զի ընդ ծասկեին յի բայտան-
չիւրն տարեւան յուժանէին:

«Գարնեալ⁷ տան, թէ մարմինն կորստ է
կերակրոյ: Արդ՝ «եթէ» ստուգապէս այս մարմինս
յարիցէ, պէտք է կերակրոյ. ապա⁹ թէ ոչ՝ այլ¹⁰

¹ Ա. նորորդ:

² Մ. յարութեանն:

³ Ա. հաւատարմելոյ զյարութիւնն:

⁴ Ա. կերակրոյ:

⁵ Մ. փոխելն:

⁶ Պակասն Մ. ն.:

⁷ Ա. շարքորդ:

⁸ Մ. թէ:

⁹ Ա. ոչ:

¹⁰ Ա. այլ ինն:

մարմին եւ ոչ այս յարկիցէ: Ասեմք, ի՞նչ¹
 ստորեւանացու մարմին կարօտ է կերակրոյ, ալ
 անասականք², ո՛չ, որպէս եւ լուսաւ որդ երկնից
 ոչ են կարօտ կերակրոյ³: Ասէ որդ ի յարու-
 թեան⁴ մարմնէր մարդկան լինին անասականք եւ
 անմահք վասն որդ ո՛չ են կարօտ կերակրոյ: Իսկ
 թէպէտ ստուգապէս այս մարմին⁵ յարկիցէ ի
 հոգոյ, սակայն ալլ է որպիսութեամբ: Զի
 այժմ տպականացու է յատկանացու, հոգե⁶,
 սկ յայնժամ անասական յանասական տա-
 րաց:

Գարձեալ ասեմք, թէպէտ լինիցի մարմին
 ոյն, ալլ ո՛չ գործ նշն: Զի թէպէտ լինիցի
 որ եւ ձեռք⁷, ո՛չ գնայ եւ ոչ գործէ մարմնով,
 ւ թէպէտ ունի զկենդանութիւն, ալլ ոչ
 տարեւատ շնչոյ: Կոյնպէս եւ է ճշմարիտ մար-
 մն⁸, ալլ ոչ ունի զկերակրանն եւ զածաղա-
 սնն, ոպա ի յարութեան⁹, ւ է կերակուր եւ
 ճուղն, եւ ոչ փափկութիւն մարմնական, ալլ
 մենայն հոգեկան է որպէս հրեշտակաց:

Իսկ յորժամ եղծաւ տարեւութիւն նոցա-
 այժմ հարցցուք զնոսա:

1 Եւ. եթէ:

2 Եւ. անասականքն:

3 Եւ. կերակրոյ:

4 Եւ. յարութեանն:

5 Եւ. մարմնա:

6 Եւ. հոգոյ:

7 Եւ. ոչ գործեն ի նշն. զի թէ չեն ռոր եւ ձեռն:

8 Եւ. մարմնն:

9 Եւ. յարութեանն:

Նախ հարցանեմ զկեղ, եթէ՝ յարութիւն՝
մահականացո՞ւ, է թէ՝ անմահ: Զի թէ՝ մահականա-
ցո՞ւ,¹ զմահականացու ի մահ զհաճող յարութեանէ:
Եւ եթէ՝ անմահ, ապա յայտ է զի ոչ է կեցաւ
կուր մարմնական, եւ ոչ փափկութիւն եւ ոչ
ծնունդ եւ ոչ ծերութիւն եւ ոչ մահ եւ ոչ
ապականութիւն, եւ այլն ամենայն որ ինչ ի
կեանս յայտ, բարձեալ է ի յարութեանն:

Գարձեալ² աւէք. «անդ ի յարութեան
միոյ ան քառասուն կամ երեսնասուն կին յու-
րիր»³ ասն: Եւրդ՝ խոստովանեալ է յամենեկոյն,
թէ որք մեռանին, ծախն նոյն թուով յարկցել
նո ի կեանս յայտ բազում մարդիկ առանցին
մեռանին: Եւրդ՝ ուստի՝ լինին՝ միոյ մարդոյ քա-
ռասուն կամ՝ երեսնասուն կին, ապա սուտ է
զոր ասեն զյուրիրն⁴:

Գարձեալ հարցանեմք. փափկական է
յարութիւնն թէ՝ անփափկ: Զի թէ՝ փափկ,
կամ է եւ գոյ անդ հեշատութիւն եւ փափկ
թիւն մարմնոյ, որպէս զուր աւէք, ապա գոյ
այլ ծորումն եւ ապականութիւն, գոյ ապա
ծնունդ եւ անումն, գոյ եւ տկարութիւն
հիւանդութիւն եւ մահ, ապա ոչ է այն յարու-

¹ Եւ յարութիւնն:

² Եւ մահականացու է:

³ Եւստ հաստատել Եւ թէ թէ զբաւած է Եւստ հա-
ստատելն հոգի:

⁴ Եւ որդ ի յարութեանն:

⁵ Եւ ունի կին, հարկը:

⁶ Եւ լինի:

⁷ Եւ ապա սուտ են որ ասեն զյուրիրն:

թիւն, այլ այս ճերմկական կեանքս: Եւ պիտոյ է այնմ՝ յարութեան այլ եւս յարութիւն եւ հանգերձեալ կեանք: որ է ընաւ սուտ իսկ թէ անփոփոխ: ապա ոչ է փոփոկութիւն եւ կերպար մարմնական եւ փոփոխելի:

Գարձեալ հարցանեմ յարութիւնն ժամանակեայ է թէ յաւիտենից: Զի թէ ժամանակեայ է, նոյն այս կեանքս է, եւ ոչինչ՝ առաւելու¹, իսկ թէ յաւիտենից², ապա ոչ է շարժումն երկնի եւ շուտաւորաց, որ պատճառ են ժամանակաց, եւ ոչ ծնունդ եւ աճումն, որ հետեւի ժամանակի, եւ ոչ այլ ինչ փոփոկութիւն մարմնայ:

Գարձեալ. կերտելուր եւ՝ ըմպելիք³ ընին յերկրէ եւ յայլ տարերաց: Արդ՝ եթէ տարերջ յապականութիւն փոխին. ոչ հասանի ի նոցանէ եւ ոչ զինի կերականութիւն փոփոխելու մարմնական: իսկ թէ մնաւ յապականութիւն, ոչ է այն յարութիւն եւ յաւիտենից կեանք:

Գարձեալ. զարքայութիւնն յերկրի՝ տակ թէ յերկրեա: Զի թէ յերկրեա, ոչ է այն տաքայութիւն, այլ՝ առժամանակաւոր⁴ կեանք: իսկ թէ յերկրեա, ապա ոչ է անց կերտելուր մարմնական եւ ըմպելի. զի սոքա ամենեքեան ի շորից տարերջ են, եւ՝ յերկրեք⁵ հինգ երորդ էութիւն ըստ

1 Եւ՝ առաւել:

2 Եւ՝ անի. 'ըմպել' տեղից. ապա թաշտապութիւն:

3 Եւ՝ ըմպելիք:

4 Եւ՝ ժամանակաւոր:

5 Եւ՝ երկրեքն է:

Արխատուելի: Եւ շորս տարր ոչ կայէ 'ի վերոյ՝¹
երկնիցն ելանել եւ տարրական կերակուր լինել:

Գարնեալ. կերակուր մեր եւ վայելչու-
թիւնք են ի յուսոց եւ ի կենդանեաց, որպէս
հաց եւ միս, եւ այլն: Եւրդ՝ եթէ ի 'յարութեան'²
են որպէս վայելչութիւնք եւ կերակուրք, ոչ
միայն մարդս, այլ եւ տունկք եւ դպարկան կեն-
դանիք յարիցեն եւ մեռն յաւիտենական:

Գարնեալ. զի թէ զոյ անդ կերակուր
մարմնական, պիտոյանալն արուեստից եւ գերկիր
գործելոյ, որպէս աստ, լինի՝ անդ մեծատուն եւ
աղքատ, լինի անդ յափշտակութիւն եւ զրկումն
եւ անիրաւութիւն եւ մեղք: Եւ որպէս լինիցի
արդար զատաստան եւ հատուցումն ըստ գոր-
ծոց. եւ ոչ ի իցի տեղիք սրբութեան եւ արդա-
րութեան գործոց: Զի աշխարհս այս է տուն
մեղաց, եւ զժոխն է տեղիք մեղաւորաց. եւ ար-
քայութիւնն լիցի տեղիք մեղաց եւ անիրաւու-
թեան, որպէս զուր կարծէր:

Գարնեալ ասէք. անդ ի 'յարութեանն' միշ-
տն քառասուն կին՝ 'Եւրդ'³ կին լինի վասն որ-
դեմնութեան իսկ որ վասն հեշտութեան արտի,
պտտնկութիւն է եւ շնութիւն: 'Եւլ եւ'⁴ զուր
ասէք թէ անդ որդեմնութիւն ոչ լինի. ուրեմն
վասն հեշտութեան 'արտի եւ պտտնկութեան
լինիցին կանայքն բազումք': Եւպա 'արքայու-

1 Ա. գերոյ:

2 Ա. 'յարութեանն':

3 Ա. 'Գարնեալ':

4 Ա. Եւրդ եւ:

5 Ա. 'արտի' է եւ պտտնկութեան կանայքն բազումք, մի:

բւն¹ ձեր պոռնկատուն է եւ ոչ սրբութեան
սուն: Ապա եւ յարարին վերանայ պատճառ
հեշտութեան մեր² եւ արտի, որ այնչափ պոռ-
նկութիւն բաշխեաց ձեզ:

Կարձեալ. զորս տապիք թէ 'յարութիւն'³
է՝ դառնալ վերստին յառաջին կեանք դրախտին:
Երդ՝ առաջին մարդոյն տեղիւս 'մին կին. 'ապա
եւ ձեզ ի յարութեանն ընդի⁴ մին սուն մին կին.
եւ կամ՝ որքան տատ սանուորք կին, նոյն թուով
'զնոյնս՝ անդ առնիցէք կին, եւ ոչ քառասուն
'եւ⁵ եւ թանաւուն, զի այնու եւս կարեք հեշ-
տանալ, եւ զարքայութիւնն սոսնել պղծանոց եւ
պոռնկատուն: Այլ յիմարք եւ կորք, զի թէ աստ
ի 'մեռելիքի'⁶ ձեր պարկեշտանայք, այք եւ կու-
նայք, յամուսնութեանց եւ ի տեսութեանց
միմեանց, 'յարքայութեանն՝ երկնից ընդէր՝ համ-
բաւէք ամուսնութիւն եւ 'հեշտախտութիւն⁷:
'Զոր ձեզ ընդ յամին այնպիսի ամուսնութիւն
եւ. 'հեշտախտութեան ընդ մեզմին եւ տեղիք
պղծութեան ի կեանս յայտ եւ ի հանդերձեալն-
եւ մեզ ընդ ի սուրբ արքայութիւնն, զոր պատ-

1 Եւ արքայութիւնն:

2 Եւ ձեր:

3 Եւ յարութիւնն:

4 Եւ ապա ի յարութեանն ձեզ ընդի:

5 Եւ եւ զնոյնս:

6 Եւ կամ:

7 Եւ 'մեռելիքի': Մեր արքեպիսկոպոսն 'մարգարէի', յայնչ
տապից ընդստն, Մարգարէի կամ Մատթիթ ապից պիտի ըն-
դար, արքայութեան է յայնչ տապից:

8 Եւ յարքայութիւնն:

9 Եւ հեշտախտութեան:

բառական Աստուած սիրելիաց իւրոց, մարգարեից, առաքելոց, մարտիրոսաց, Զգնաւորաց, եւ պիլոց սրբոց: Այս քան առ այս¹:

Ը.

Երթնարդ մոտորութիւն՝ Այլմեղեղացի²:

Այլ զՏրեշտակս եւ զՀոգի մարդոյ մահաւորացու տանն: Այս՝ քան զամենայն՝ Հերձուած³ շարագոյն է, եւ ընդդէմ՝ աստուածեղէն գրոց: Այլ եւ բառնայ զՀոստոս՝ յարութեանն⁴ եւ դործոց Հատուցման: Եւ Կարծիս տալ ոչ զոյ անմարմին էութիւն. այլ եւ Կամացն Աստուծոյ տկարութեանն՝ է՝ ցոյցք, զոր տեսցուի⁵ ստափեկայ⁶:

Բայց թէ որով պատճառաւ այսպիսի խնդնեն Հիմն բանից իւրեանց: Այլ թէ Աստուած միայն է անմահ, զի անեղ եւ անկիրորն է, եւ անակիրորն՝ անպախճանն է: Իսկ ամենայն՝ եղեալքս՝ սկիզբն ունին, եւ որ սկիզբն ունի, ի Հարկէ՝ եւ ապա⁷ փոխճանն: Ապա ուրեմն Տրեշտակք եւ Հո-

¹ Այս տրոպէ Հատուածին տեղ Ը. ունի. «Ձոր իկց լիճի բաժին ողնայիսի թն՛՛լ լընն, եւ տեղիք պղծութեան ի հեռիք» յայտ է, ի հանգերեւաթի:

² Ը. Յանկոց:

³ Ը. Հերձուածս:

⁴ Ը. յարութեանն:

⁵ Պախաւ Ը. և:

⁶ Ը. յառաքելացոյ:

⁷ Ը. եղեալք:

⁸ Ը. ապա է:

դիք մտորդկան եղևայք են. ապա եւ սկիզբն ունին եւ վախճան¹։

Վսեմք², թէ Աստուած միայն է անեղ եւ անմահ՝ իսկ հրեշտակք եւ հոգիք՝ եղևայք եւ անմահ իսկ այլքն ամենեքեան՝ եղևայք եւ մահկանացոյք³։

Կարձեալ առեմք միայն Աստուած է բնութեամբ անմահ. իսկ հրեշտակք եւ հոգիք կանայք անմահիւն են անմահք. զի կամեցաւ եւ արար զնոսա անմահք, եւ կանայքն Աստուծոյ ունելն է անկարելիք⁴։

Եթէ⁵ հարցցուք զնոսա եթէ յորժամ մեռանին, եւ որպէս առեն մեղ թէ ի վերջին կէտ ժամանակի, ի վախճան տշխարհի, ի թիւ⁶ անկան մեռանին հոգիք եւ հրեշտակք ամենայն, եւ զարձեալ կենդանան։ Եւ թէ արատնան հարցանեմք⁷ թէ վասն եր մեռանին, ոչ այլ ինչ

1 Ա. ունի. Ա. որ առեմք. նախ՝ եթէ հարկ է ամենայն որ ոչ ունի սկիզբն, ոչ զոչ վախճան, ոչ սկիզբն՝ արարեալն, ընդդէմ է բացարդեալ ժամանակին. որ սկիզբն ունի եւ վախճան. այլ ոչ է հարկ թէ ամենայն անվախճան եւ անսկիզբն է։ Երպէս մշտնջենաւորն, զի անեալ է եւ անվախճան. ապա որեւէ հարկ թիւէ հրեշտակք եւ հոգիք սկիզբայք եւ անվախճանք։

2 Ա. Կարձեալ առեմք։

3 Ա. իսկ թէ այլք ամենայն։

4 Ա. ունի. այլն է ի արամանկեանցն։

5 Հարաւանեալքս միջ հասեալաւորն թիւն կայ։ Ըստ Ա. ի հոս պէտք է ըստ ստորեւ ասուցանելու ածերկու հարաւանեալքս։

6 Ա. եւ թիւ։

7 Ա. ի թիւ թիւի։

8 Ա. հարց վարձեմք։

ասեն, բայց զայն թէ միայն Աստուած է անմահ՝¹
 'դի անեղ և անակիցյն է, և անակիցքն՝ ան-
 վախճան է: Իսկ ամենայն եղևալք սկիզբն ու Նի[ն],
 եւ որ սկիզբն ունի, ի հարկէ ապա և վախճանն՝:

Ասեմք Նախ, եթէ հարկ է ամենայն որ ոչ
 ունի սկիզբն, ոչ գոլ ևւ վախճան: Այլ ոչ է
 հարկ թէ ամենայն անվախճանն և անակիցքն է.
 որպէս մշանքնեաւորն, զի սկսեալ և անվախ-
 ճան, ապա ուրեմն կարէ լինել հրեշտակք եւ
 հոգիք սկսեալք և անվախճան:

*Դարձեալ² ասեմք անմահ է բնութեամբ,
 եւ արար հրեշտակն եւ զհոգիս ի պատկեր իւր
 անմահ բնութեամբ, զի որպէս անձնիշխան եւ
 անմարմն են, նշնալէս և անմահ բնութիւն:
 Ապա թէ ոչ կամ ուրաղիք զպատկերին ան-
 կամ զնախաւախայն ոչ գոլ անմահ, որ է անհետ-
 րին շար:

1 Ա. ունի. 'զոր ի վերջ առաջաւ:

Առ որ ասեմք թաւ առաջին կարգին, թէ ամենայն
 մարմն յերկուս անաւ արամեաին, ի կարգին եւ ի հար-
 կուսին: Աւ է կարգին փափախան, որպէս ինչ յարս գոլ
 եւ թերժ, եւ թ հարկուսն անփափախ, որպէս հրէ [երեմ
 պոլ: Եւզ' որ հարկուսն է գոլ, անկարելի է ոչ գոլ- ապա
 ուրեմն գոլ է յանմարմն եւ թիւ եւ հարկուսն գոլ, եւ
 անկարելի յոչ գոլն, որպէս հրեշտակք եւ հոգիք:

Դարձեալ, գոյաբնութիւն բաժանի ի մարմն եւ
 յանմարմն, եւ մարմնն ի կարգին եւ (ի) ներքեգուծական:
 Աւ անմարմնն ի հարկուսն եւ ի միջան, արգ' հոգին է ան-
 մարմն գոյաբնութիւն, որ է հարկուսն եւ միջո գոյ:

2 Աւ, ինչպէս ահաւոր: ինչ կրճատեալ ալա տգիւրջ, գի-
 տեալ տալով թէ: 'զոր ի վերջ առաջաւ: 1 հմեմ. Ըրբ գլխին
 թէս հաստ ածին վերջը, վերէ:

3 Ա. Դարձեալ. Աստուած:

Գարնեալ. արտօր Բատուսն զՏրեշտակա
անմահ՝ եւ միշտ փառարանելու իւր, որպէս յայտ
է ի սահմանէ նորին. եւ իմիւն անմահ, անմա-
րմն, Բատուսոյ սորաւարս Բարդ եթէ Տրեշտակ
‘մահկանացոյք, փառարանս իմիւն՝ Բատուսոյ ոչ
է մշտնջենուսոյ՝:

‘Գարնեալ ասեմք. իմէ՝ Տոգին իմրնաշարժ
է, իմրնաշարժն մշտաշարժ է, եւ մշտաշարժն՝
անմահ՝, ապա ուրեմն Տոգին անմահ է:

Գարնեալ Տարցանեմ. զՏոգին մարմն
ասէք իմ անմարմնն յի իմ մարմնէ, ապա եւ
մահկանացու, իսկ իմ անմարմն, ապա եւ ան-
մահ, զի անմարմնն էութիւնն ոչ մեռանի:

Գարնեալ, պատճառի մահ՝ ի Ներշակ
խառնուածոյ սարերաց, զի Տոգին մեղեկն եւ
պարզ էութիւնն է. ապա ուրեմն անմահ է*:

Գարնեալ. Տրեշտակք եւ դեւք են միոյ
սեւոյ եւ տեսակիւ Բարդ՝ որպէս դեւք անմահ եւ
մշտնջենուսոյ տանջին, յոյնպէս եւ Տրեշտակք
անմահ եւ մշտնջենուսոյ փառարարին՝:

* Եւ մահկանացոյք են, փառարանս իմիւն:

Գ Եւ. ‘Գարնեալ:

Գ Եւ. ուրի. է:

Գ Եւ. ուրի. ‘որպէս Խաչիկեանքն եւ Գալուկե-
անքն ուրի:

Գ Եւ. ուրի. ‘Գարնեալ. իմէ Տոգին մարդոյ մահն,
նոցաւ է. որպէս զայլ ասէք, եւ յունշ անառնայն ուրա-
հանացու. եւ որպէս միք ասէք, ապա ոչինչ, սուսեղ է Տոգի
մարդոյ քան զանառնայ:

Գարնեալ. իմէ Տոգին մահկանացու է եւ մարմնն
անմահանարն. ապա ուրեմն ոչինչ է զանառնութիւն Տոգոյ
եւ մարմնոյ:

[Դարձեալ. մահ է որոշումն Տոգոյ՝ ի՛ մարմնոյ. եւ յարութիւն է դարձեալ միապու-
թիւն Տոգոյ՝ Աստ թէ հրեշտակն ունի մահ, պի-
տոյ է զի ունիցի Տոգի՝ զի որոշմամբն մեռցի.
եւ միապութեամբն կենդանացի]՝¹

Դարձեալ. երկինքն է հինգերորդ էութիւն
անապական, եւ՝ հրեշտակք՝՝ յերկնէ եւ յեր-
կինս. ապա ուրիմն անմահք են եւ անապա-
կան:

Դարձեալ. թէ Տոգիք յերկրի են՝ մահկա-
նացու՝, եւ հրեշտակքն յերկինս. ապա ոչ ու-
րեք գոյ անմահութեան՝ տեղիք՝՝:

Դարձեալ. ի կատարածի թէ մեռանին
Տոգիք եւ հրեշտակք, որպէս գուք ասէք. արդ՝
կատարած աշխարհի է նորոգումն եւ կենդանու-
թիւն ամենեկուն. Արդ՝՝ եթէ՝՝ Տոգին, որ կենդանի
է մեռանի, մեռեալ մարմինն որպէս կենդանանայ:

1 Ա. եւ:

2 [] Այս հաստատեալ. բոլր Ա. ի. պէտք է գրուի եր-
կու աստղով նշանակեալ հաստատեմն եւորդ:

3 Ա. հրեշտակք են:

4 Ա. մահկանացուք:

5 Ա. տեղի:

6 Ա. ունի. Դարձեալ. թէ հրեշտակն է մահկանա-
ցու. ապա իցի հրեշտակն մեղանշական. զի մահ՝՝ փան մե-
ղաց է պատիւ:

[] հաստատեմն եւորդ. Ա. ունի. Դարձեալ. կեանք եւ
մահ՝՝ ներհակ հակադէպ են. որպէս լոյս եւ խաւար. արդ՝ որ-
պէս փոփոխել ի կենաց. հեռուի փոփոխել ի մահ. պիտոյ
է հեռուել անփոփոխ կենաց եւ անփոփոխ մահ. ապա ու-
րեմն ասու են, որ տակն թէ հրեշտակք ի նոյն կէտն մահա-
նան եւ կենդանան:

7 Ա. եթէ:

Եւ յորժամ՝ ամենայն տարեկը նորոգին, հրեշտակք վառն էր սպասկանին:

Դարձեալ. յարութիւն մարմնոյն եղիցի վառն ամենահոխեալի հոգոյն: Արդ՝ «եթէ»՝ հոգին մահկանացու է, եւ ոչ մարմնոյն իցէ յարութիւն: Եւ թէ ոչ յարութիւն, եւ ոչ դատաւարան եւ հաստցումն գործոց: Էջիպաւի ապա դամեանայն մեզա ունիտիւր՝ «գործեն»¹, զի զհոգին մահկանացու՝ «ասեն»², եւ մարմինն ի հոգ լուծեալ է եւ ոչ գոյ հաստցումն եւ ոչ դատաւարան:

Եւ թէ ստիցեն, «եւ»³ անտիտիտի եւ ան մահք են հրեշտակք եւ հոգիք որպէս զԼատուած, ապա ոչ է զանազանութիւնն ի միջ նոցա եւ Բաւաւածոյ: Ըսեմք, եթէ մարմինք կրկին ունին պտփոխումն, [ի] սկիզբն եւ ի վախճանն, եւ անմարի միւրք ի մին կողմն, պրփնքն՝ ի սկիզբն եւ ոչ ի վախճանն: Իսկ Բաւաւած ամենեւին անտիտիտի, զի ոչ ունի սկիզբն եւ ոչ վախճան, որպէս ասացաւ ի վերայ:

Նմանապէս եւ մահն է կրկին, զգալեացս ընական եւ իմանալեացն յարութեան: Արդ՝ ընական մահն է որոշումն կենաց, եւ յարութեան կանն՝ որոշումն շնորհաց, որ է մեղքն: Արդ՝ մարդն ունի կրկին մահ, ընական եւ յարութեան, ըստ մարմնոյ եւ ըստ հոգոյ⁴, իսկ հրեշտակն՝ «զրա-

1 Բ. թ 1.

2 Բ. գ 1 Բ 1 Ժ 1

3 Բ. աւ Ժ 1

4 Պատմութիւն Բ 1 2.

5 Բ. հոգոյն:

բուսական¹, զի է միայն հողի: Իսկ Աստուած ա-
մենեւին ամառ²:

Այլև. ունի մարդս կրկին յայտնիւն³.
զմտութիւն մեղաց եւ զանազանութիւն կենաց:
Իսկ հրեշտակն ոչ ունի զմտութիւն մեղաց, որ-
պէս զեւք: Իսկ Աստուած ամենեւին արտաբոյ
այց բաժանմանց. զի ոչ մեղանէ եւ ոչ խնայու-
թեամն կարասի. այլ բաշխոյ կենաց եւ խնայու-
թիւն մեղաց:

Այդքանն առ պար:

Ինչ

Իննեքորդ մոլորութիւն 'Այսպէս':

Արդ անուրացն զնշան խաչին, եւ պատ-
կերս սուրբո: Այսպիսի իմն յիմար կարծեց
բամբասան զմեզ, եմէ ձեռագործի եւ կոոց
երկրպագէք, 'եւ թէ'⁴ յարեւելո՝ արեգականն:

Ասեմք. 'եմէ յիմարութեամբ խոսեացին եւ
սիրար նոցա զնանրութիւն խոկացե⁵: Մէք ոչ
երկրպագեմք 'արարածոց'⁶ եւ ոչ կոոց. զի կուսք
հեթանոսաց զեւք են. այլ մէք 'զԱստուած սրտ-
տեմք'⁷ եւ [եմք] Վրիստոնեաւք:

1 Ա. զբուսականն:

2 Ա. առի. 'այ-իմքն':

3 Ա. Զանկար:

4 Ա. եմէ:

5 Ա. 'եմէ յիմարն յիմարութեամբ խոսի. եւ սիրա-
նորս զանորս թիւն խոկացե':

6 Ա. արարածոց:

7 Ա. աստուածապաշտ. եւք:

Արդ դուք միայն 'զխալին նիւթն'¹ տեսա-
նէք, եւ զծածուկ խորհուրդ Դորա ոչ խմանայք,
որպէս այր, որ ոչ գիտէ զգորութիւնն, զձեւ
գրչին միայն տեսանէ. այլ զծածկեալ բանն որ ի
նմա, ոչ գիտէ: Իսպէն նշան է Քրիստոսի եւ փրկու-
թեան մերոյ, եւ զէն ընդդէմ խնամոյն, զոր
զուք ոչ գիտէք: Այլ զյայտնին տեսմ' ձեզ:
Իսպէն ունի նիւթ եւ ձեւ, եւ 'գորութիւն'² Աստուծոյ
միացեալ³ ի նմա: 'Նիւթն է' քար կամ
փայտ կամ երկաթ⁴, կամ այլ ինչ: Իսկ ձեւն է
չորհրդոսի, ըստ նմանութեան խաչերոյն Քրիս-
տոսի: Ա' 'գորութիւն'⁵ Քրիստոսի ի նմա բեւե-
ռեալ, անմեկնելի 'ի նմանէ'⁶ յաւիտեան: Զի ուր
'խաչ'⁷ է, անդ է եւ խաչելեայն, անդ եւ 'խա-
չելութիւն'⁸:

Այլ միայն նիւթոյն ոչ երկրպագեմք, եւ
ոչ առանձին՝ ձեւոյն: Ա' յայտնի քեզ, որ յա-
ղում են ի կենդանիս եւ յանկեղանս Նկար եւ
ձեւ քրտակոսի, եւ ոչ են երկրպագելի մեզ:
Այլ երկիրպագանեմք զարութեան⁹ Աստուծոյ,
որ ի խաչն է միացեալ այրիւնքն է Քրիստոս,
միջնորդութեամբ ձեւոյն ի նիւթն բեւեռեալ:

¹ Ա. զնիւթն:

² Ա. գորութիւնն:

³ Ա. անիւն է:

⁴ Ա. 'փայտ կամ քար կամ այլ ինչ':

⁵ Ա. գորութիւնն:

⁶ Ա. ի նմա է:

⁷ Ա. խաչն:

⁸ Ա. խաչելութիւնն:

⁹ Ա. երկրպագեմք զարութեան:

Եւ կռչի խաշ՝ նիւթն քառաւորսի մեւաքեալ,
անքաւահերի [ի] ձեւոյն եւ ի նիւթոյն: Վասն որոյ
ընդ խաշենքն եւ գիտան պաշտեմք եւ պատուեմք:

Եւ նշան խաշին ոչ յետոյ եկանուա ինչ¹,
այլ ի հարց անտի: Գաւաղան ի ձեռնին² Գող-
մէսի, որով 'Յշանս³ անէր, խաշին էր խորհուրդ,
որ եւ խաշածեւ պատառեալ գծովն՝ ասելով.
ուշիւայ, շրուշիւայ, անուշիւայ⁴ ասածի մէր լեր
Բատուած, եւ ընդ աջմէ եւ յաճեկէ:

Գարմեալ. տատուածային տախտակն շո-
րեքհետի⁵ եւ դաւաղանն Ահարոնի որ ծաղկեցաւ,
որ ընդ ինքեան շրջեցուցանէին եւ պատուէին
'Իտարյէլայիքն⁶. որով գնան Նորդանան յետ
դարձաւ, եւ պարիսպն Երիբողի կործանեցաւ:
Յարա՝ եւ այլ բողոս⁷, խաշին էին օրինակ:
Երդ՝ Գողմէս եւ իջաւ եւ Դաւիթ եւ այլ մար-
գարէքն զօրինակն այնպէս պաշտէին, մեր գծըշ-
մարտութիւնն ընդէր ոչ պաշտեմք: 'Եւ եթէ⁸
դուք գնուին պատուէք, որ է նշան 'եզրնդան⁹
Բեւթիսեղեկի, մեր 'գիտան ընդէր ոչ պաշտեմք,
որ նշան է¹⁰ քրիստոսի:

1 Ը. ուշի. է.

2 Ը. ի ձեւն.

3 Ը. գնշանան.

4 Ը. Աշիւմ, շրուշիւմ, անուշիւմ:

5 Ը. ուշի. 'խաշին էր օրինակ: 'Եւ եւ իջաւ անկն
յորեքհետի:

6 Գողմէս Եթ. ն.

7 Ը. 'ձ. աջք բողոս:

8 Ը. 'Իտարեմալ, աստ թէ:

9 Ը. եզրնգանն:

10 Ը. ուշի. 'գիտան ոչ պատուէք. որ է նշան: Եւ

Նշ. թէ ասին այլազգիքն առ մեղ, խաշ
 ձեր ի թիկանց իշոյն կայ, ասեմք, թէ Նուրի ձեր
 ի յասներն կայ: Նշ. թէ ասին՝ զիտան ձեր յաս-

թէ այդպէս փոխիք ի նշանէ խաշին. վասն էր զթուրն ի
 ձեռն ասեցք. զի ընդունելիքն խաշ է. եւ ձեռաց մատանք
 քո խաշ է. հաս ի քէն: Նշոյնպէս մարդն զխաշն աւի գնէ.
 յաւից մընէն ի գլխ. ի. թէ. է ի թէ. յայդպէս է. քե-
 բան մարդոյն խաշ է: Եւ. եւ երեւոյն է. զեմքն խաշանէ. է.
 Նշ. իտպէն ի փրայ ձեռացոյ՝ խաշանէ. է. եւ խաշանէ ի թույ
 յագո. նշոյնպէս է. թեմնայն թուոյնք: Նշ. ասին որ բնա-
 զեւոյն է. խաշանէ. է. քառանկիւնի. եւ աշխարհւոյն քե-
 զուր է. է. խաշ: Եւ. խաշանէ. եւ իշոյն լինայք. Եւ. է-
 խաշ է զբարեւոյն որ լինի ձեռն. քոքէտն ձեր. Եւ. եւ
 խաշ է ասեւոյն որ զնէք ի փրայ զգնան. եւ զնշանայն
 ուղանանք: Եւ. եւ խաշանէ. է նեւն ի փրայ ազեւանն
 եւ խաշ. այն է. աթոռ աշխարհի ձեռն է. գառաւորաց խա-
 շանէ. է. որ նշանակէ զիտանն. Զերն քաղաք է զիտան.
 եւ իշոյն է ի կառարանի. նաւի յաթոռ գառաւորանի. եւ
 գառի գառնայն աշք. եւ ազնոյն. Եւ. խաշանէ. իշոյն
 թեմնայն ձեռն. որպէս գաւք զնշանն է. զնեւն եւ զգլխ. ի
 զեմքն զնէք. եւ կոնկրէտէ՝ յայնպէս է. յայնպէս անշոյն
 աշք. նաւ. զնեւն ասարանէր խաշանանէ:

Ձայն վասն այն ասեմ, զի գո. կարի խառ փոխի
 ի նշանէ խաշին. եւ աշխարհւոյն քեւ իշոյն:

Եւ թէ Նշ. իշոյն խաշիցոյ զմարդն անարգէ. էր
 զիտանն ձեռն ասեւ. ասա թէ մարդն ի կիտան ի փր խաշ է.
 Եւ. ի կիտան ի փր մշտն (մշտնայն կամ մշտնայն է. քո
 անարգէ):

Նշ. թէ ոչ անգամ մայք. թուստոյն ձեռն
 թէ խաշն ձեր ի փրայ թիկանք իշոյն կայ. ասա նախ թէ
 նախ ձեր ի յասներն կայ:

Եւ թէ ասին. զիտանն ձեր յասանի նկարանք. ասա
 նախ. թէ քե. զնախն ձեռն աշխարհայն (արքէ. արեւմտեւ
 ասին աշխարհ. յայնպէս) ի բարեւոյն զնէք. եւ զմշտ-
 րեւոյն անգամաւորաց զգնան. քո:

Եւ. իշոյն վասն խաշին. որք. ոչ իշոյն խաշին. քո զիշոյն
 պատասխանէ. աս թի. բան իշոյն. զի մի յաղթեալք:

տանի նկարեմք, ասեմք, թէ գնումն ձեր նուազա-
րութունի գնեմք: Կէ թէ որ շար խորհրդով
գիտնն անարդէ իրքեւ: զխաչին ձեւ ունեյ, ասեմք.
Թէ կինն ի կիսոյն ի վեր իսա: Է. այլ կիսոյն ի
վար միւնիւղ Է, զոր անարդեւ: Այսպան վանն
խաչին:

Կոն թէ ասեւն աշխարհիքն առ մեզ¹ եթէ
պատկերքն կուրք են, ասեմք. եթէ մեր գլխատու-
ծոյ պատկերն նկարեմք եւ ոչ կուրք. եւ աս-
տաւած ապաշար եմք եւ ոչ կուրաշար²: Եւ այլ Է
նախաախիպն պատկերացա, զոր մեր կանգնեմք, եւ
այլ նոյս որ Կիւսուս³ կանգնեն. զի նախաախիպն
մեր Աստուած Է եւ նախաախիպն նոցա՝ գեւն⁴:
Ուրեմն այլ Է պաշտօնն մեր, Է. այլ Է նոցայն⁵:

Կէ թէ ասեւն նոյն Է նիւթն այս պատկե-
րիւ եւ այն, Դակի⁶ եւ քար, կամ՝ այլ ինչ, եւ
նոյն ձեւ մարդոյ ազալի կամ՝ այլ ինչ, ասեմք.
Թէ ի մի նիւթոյ կարէ Կարծել⁷ դանազան ինչ-
որպէս ի մի՝ իրայտէ կազմեմք տեմոս Է.՝⁸ ամբո.
եւ ի նոյն քարանոց շինի տաճար Աստուծոյ եւ

1 Ա. Իսկ պատկերամարտքն որպէս խաչամարտ Աս-
տուածին ընդ մեզ:

2 Ա. ասեմք. աստաւած ապաշար եմք եւ ոչ կուրաշար:
Է. այլս եւ ասեմք:

3 Ա. գիւսուս:

4 Ա. ասեմք. Է. այլ Է Աստուած Է. այլ գեւն ապա-
այլ Է պատկերն Աստուծոյ, եւ այլ գիւթն:

5 Ա. Է. այլ նոցա:

6 Ա. Դակի, որ ծովն քար:

7 Ա. քարծիլ:

8 Ա. ի միջ:

9 Պատկերն Ա՛. Է:

ասանայ Կոռց: Եւ հա նիւթ մի եւ կաւարմանք
այլիւ այլ¹: Եւ այս ոչ է դարմանք թէ մի նիւթն
լինի պատկեր սրբոց եւ պատկեր պղծոց:

Եւ թէ առ սուպեղարունեն, սգի խնդրելոց
են ի պատկերահանէն, ասեմք, եթէ² դար ասե
Ասասւած: Հոգի լինէն երբե, եւ զամենայն շունչ
եւ արարի: Եւ թէ նա է արարիչ հոգոց, ի մար-
դոց զխորդ խնդրէ: Եւ Ասասւած զկարն խնդրէ
ի մարդոց եւ ոչ զանկարն: Եւ թէ Ժնողքն³ ման-
կունց միայն զնիւթ մարմնոյն տան եւ ոչ հոգի⁴,
ի նկարողէն զխորդ խնդրէ զհոգի:

Եւ զի այլ⁵ շնչասոյ կենդանիս նկարէք
զուր, շունչ ունիք տայ նոցա⁶:

Եւ թէ ասեն, մարդարէն ասե: Ու մ' Կուս-
նեցաւ սոյն ք զճէր⁷ ասեմք, թէ դար ԳԱՐԻՐ ԳԻՐՈ
ոչ ընդ ունիք, զխորդ այն մ' մկայ ամէք: Ոչն

1 Եւ ունի Եւ հա նիւթ մի եւ կաւարմանքն
այլիւ այլ:

2 Կարենաւ, զմի կնիքոս կն սմանք խնդրէն Եւ ասաւ իւր եւ
սմանք կոռց, իւր զանաւորն սմանք պատարայ են Եւ ասաւ իւր,
եւ սմանք զսկեն կոռց:

3 Եւ ունի, ի պատկերակերպէն ասեմք եթէ ուստի
ուստիք զոցոյ աս ասպեղ, եւ արք զբոք:

4 Եւ թնայք:

5 Եւ գնիւթն ասե եւ ոչ զհոգի:

6 Եւ զոցն:

7 Եւ ունի, եւ թէ գիտաւ նկարէք, պարտիք անկա-
կան հոգոյ: Ու մ' յիմարտ թեմանք, Գիւրջ արքիք ասեն, որ
զմարտն սպանանէ, պարտահան է արեւան նոցա: այլ, ոչ թէ
որ զպատկեր նկարէ, պարտահան է հոգոյ: Եւ ընդէն կեն-
դանակերպք յերկրեւ ասանք հոգոյ մարդոց, իւրեւ, ասիւ,
ձոյն եւ այլն:

8 Եւ, Կենեկաւ քէք զճէր, եւ արք պատկերի:

այս մարդարէ տակ, Բարձրեայն ի մեռագործ
(տաճար ոչ բնակէ¹: Եղա՝ մի կանգնէր տաճար
Բաաուծոյ. ոտաւ՝ բնդփայր էր խորունն Մախէսի
և տաճարն Սողամնի²:

Եւ զի մաշակելիք մարմնական չունի,
բնդէր յանուն Բաաուծոյ կենդանիս զենուր. և
մարմնական հաստակիք և ահանջ ոչ ունի,
բնդէր կնդրուկ ծիւղի. և փամն էր աղաղակէր
առ Բաաուած³:

Այլ եկ. որովհետեւ ի Գրոց բերեա զկայ⁴.
ի Գրոց պատասխանեցից քեզ: Բաէ Մախէս.
Երաբ Բաաուած զմարդն ի պատկեր իւր: Երդ՝
'եթէ'⁵ Բաաուած արար իւր պատկեր, չէ անմման
թէ և մէք սունիցեմք Բաաուծոյ պատկեր:

Կարմեայ, ի մարդարէսն երեւեցաւ Բա-
աուած մարդոյ կերպիւ. որպէս տո Երբահմա՛
և Գամբէլիս՝ ծեր և հինաւորաց, և Կապիտու.
Նաեալ յախտաւ. բարձրութեանն⁶, Էդեկիէլիս.
Նաեալ ի վերոյ չորեքկերպեան ախտոյ, վրան
որոյ զերեւեալ պատկերս նկարեմք մէք⁷:

1 Ա. տաճարն ոչ բնակէ, և թէ արդիս տուն չի-
նիցէր թէ՛:

2 Ա. Սողամնի.

3 Ա. 'եւ զի մաշակելիք ոչ ունի. քնդէր յանուն Բա-
աուծոյ կենդանիս զենուր. և չունի հաստակիւ, կնդրուկ
մի ծիւղի. և այնպէս և ոչ ահանջ մարմնական: քնդէր աղա-
ղակէս առ Բաաուած:

4 Ա. զկայ. թիւն:

5 Ա. թէ:

6 Ա. առ:

7 Ա. ս. նի. Կարմեայ. Մախէս արար երկու քրոջ-
քէք մարդկերոյ ի վերոյ քաւութեանն, և երկու հակադա-

‘Կարձեալ. բանն Լատուած զկերպարանս մարդոյ էսո ի սուրբ Կուսէն Մարիամայ, եւ զպատկերս իւր ի վերայ դաստատակի նկարեաց եւ տաքեաց Երզարու թագաւորի, որով բժշկեցաւ ի ցաւոց: Վասն այն մէք զնորս տուեալ կերպարան նկարեմք¹:

Գարձեալ. ճիւղամայրն, ի վերայ փոխման աւուրն, ձեռամբ իւրով եւ մեզ զկենդանացիս պատկերն ի նշան բժշկութեան, եւ է մինչեւ ցայտօր: Երմէ տուեալ հրաման, ի բաղում տիդիս նկարեալ զպատկերս սրբոց: Զի տեսեալ մարմնոյ աչօք եւ խմանալի մօտք հայիցիմք ի նախախոյն: Ըյս է պատմաւ պատկերադրութեան Արրոյն:

Այժմ պատասխանեցից վկայութեանն ‘զորստէ. Ուժ նմանեցուցէք զՏէր²:

Գիտեցի է զի արդ ել ի հին ‘օրէնան³ զպատ-

ձեւ պատկերս մարդոյ ի վերայ աշխտակին ձեւացողք Աստուծո, Կոյնպէս եւ յետոյ Սուրմաթի ի ճանարին արար զնոյն յորտեւն եւ զհակայմեան:

Գարձեալ. հրեշտակք անմարմնք են, եւ մարդակերպ երեւեցան մարդոյ, ձգին, արհույ, եւ պլլնքն: Երկնէն, եւն, վիշխմեան, տիեթեւեան եւ այլն: Եւ որպէս տեսին մարդարեւն, այնպէս նկարեցին հետեւոյքն:

Եւ ‘Գարձեալ, բանն Լատուած զկերպարանս մարդոյ էսո, վրան այն մէք զնորս տուեալ կերպարանն, նկարեմք:

Գարձեալ, ինչն Յէր Քրիստոս Լատուած զպատկեր իւր ի վերայ դաստատակի նկարեալ, եւ տաքեաց Երզարու թագաւորի, որով բժշկեցաւ ի ցաւոց:

Եւ որ տեւ. Ուժ նմանեցուցէք զՏէր, եւ որով որեւորաւ:

Եւ որ էն:

կերն, ասելով՝ Մի արտաքին գնմանն իմին էս-
տուծոյ, որ ինչ յերկինս եւ որ ինչ յերկրի՝
Նախ, զի անմեան է աստուածային՝ էութիւն՝¹
արարածոց։ Երկրորդ, զի մի մարդեային ի կա-
պալտութիւն, զի դեռ անկատարք էին, որպէս
եւ՝ զոսկերս՝² Եւսեփէսի ծածկեաց, զի մի պաշ-
տեցին։ Երրորդ, զի ոչ էր մարմնացեալ թանն
Ընտուած։ Ըստ յորմամբ երեսեցաւ մարդ, ապա
հրամանն եւ մեզ կատարելոյս պատկերս նկարել,
որպէս ասացաք։

Իսկ որ զրաբարանն զմեզ իմէ յարեւելս
երկիրպագէք արեգական ասեմք, իմէ ոչ երկր-
պագեմք՝ Նախգանան՝³, այլ արարչին որեղտ-
կանն։ Առաքի յայտ է զի որ զարեգակն պաշտե
առաւ օտուէն յարեւելս, եւ յերեկոյն՝ յարեւմտ
երկրպագէ։ Այլ մեք՝ Նախ քրիստոնէից՝⁴ միշտ
յարեւելս։ Նա ալս է պատճառն, զի Յէր մեր
Կիսուս քրիստոսն՝⁵ յարեւելից կողմանէ համար-

1 Ը. էութիւնն։

2 Ը. զոսկերս։

3 Ը. արեգականն։

4 Ը. քրիստոնէացք։

5 Ը. իշ։ Արամ պատեալք բագոմ էն, այլ զնախն
ասացից ձեզ։

Գտնիմ մարդարեւ ասէ. Ընտուած մեր Նաքի յեր-
կինս երկնից ընդ արեւելս։

Գտրեւել, Ընտամ զէմ գրախաին բնակեցաւ եւ ար-
գալսկէք ասաք էլ, էն գրախուն յեղեմ ընդ արեւելս։
Ասան արտ է մեք գեղյն խնդրեմք։

Գտրեւել, պատուական եւ աջակողմ աշխարհիս է
Ըրեւելս, եւ գտրեւել յայնմ կողմանէ գալ երեւելի լոյս
աշխարհի, ուստի է մեք գեղմալին խնդրեմք։

Ը. Եւ Յէր քրիստոս։

Տառնեթորդ մելորուծին 'աշխատեալ'։

Ար զպիղծ կենդանին աչ ընտրեն. այլ զամենայն անխախտ ուստեն, բաց ի խոզէն։

'Դալ պի գիտեիք է, զի³ զանազանութիւն սուրբ եւ անսուրբ կենդանեաց եզ Աստուած ի բնական 'օրէնս'⁵ եւ ի պիտա Մովսէսի։

Ի բնականս եզ ըստ 'ընտրողութիւն' կենդանեաց։ Դաւի, շաղկապերն, որպէս գաւառիք։ Երկրորդ, անճոռնի 'մեծքն'⁶, որպէս ուղտն եւ փիղքն։ Երրորդ, վախ եւ գարշն, որպէս պեռուք։ Զորրորդ, փնասակաւքն, որպէս սնն եւ 'մողէղն'⁷ եւ անմեք նոցա։ Բնականապէս 'պիղծ էր համարեալ'⁸ յԱդամայ հետէ։

Ար եւ բանիս ասաց Աստուած Դոյի ի սրբոցն եւ թն եւ թն եւ յանարոց երկու երկու մեծանել ի տապանն։ Ծոյ եւ յիսն ի տապանէն, 'զեւթն'⁹ ի սրբոցն պատարագեաց Աստուծոյ, եւ յանարոցն՝ ոչ։

Իսկ գրով Մովսէսի 'յայտնեաց, եւ'¹⁰ յայտնապէս զանազանեաց։ Ունեւով 'եւ'¹¹ զբնական

1 Ա. Զանկաց։

2 Պակասէ յԱ. Ե.

3 Ա. սրէնքն։

4 Ա. ընտրութիւն։

5 Ա. մեծքն։

6 Ա. մողէղք։

7 Ա. պեղծք համարեալք։

8 Ա. զեւթն երորդն։

9 Պակասէ յԱ. Ե.։

10 Ա. ունի, եւ ս ի շորտաւանիս։ Ա՛նք սրբանիքն թէ

ընտրութիւնն, յաւել եւ զայս¹ ի շորքստանիս².
 Նախ, որոճողն, երկրորդ, կնչակաւորն, երրորդ,
 որ ընդ պարան միզէ, չորրորդ, եղբերաւորն.
 Հինգերորդ, որ ի ներքին կղական ունի պատա-
 մունսն: Հնգեքին տրաւ 'նշանակ'³ են որոցն. իսկ
 թէ մի ի սոցանէ պական պատնի, անտուրք է. որ-
 պէս ուղան⁴ որոճող միայն է՝ եւ ալլքն⁵ պական⁶.
 եւ խոցն կնչակահերձ եւ պարսամէզ, եւ այլն
 պական. եւ նապաստական որոճող, եւ ալլն պական:

Կսկ թռչուն⁷, ուղղակատցն, կանաւորն⁸,
 երամագնացն. եւ որ գնացի քարձին ի մէջն ունի,
 եւ յետ զենոյն զմագիլն ուղիղ պահէ: 'Այսո-
 քիկ հնգեքին տրաւ նշան են սրբոյն⁹:

Նոյնպէս ձուկն, որ թեւ ունի եւ թեփ, աւ-
 տելի է¹⁰: Արդ՝ զայսոքիկ ի ձեռն Մագնէսի ըն-
 տրեաց Աստուած եւ եզ օրէնս, գնոյնս ունիմք
 այժմ՝ մէք:

Այդ յայտ է որ դուք 'զօրենս'¹¹ ոչ ունիք,

դքի սխալմամբ եղած է: Իսկ չորքստանս: Իսկ է կարմիր
 գլխադէր: Եւ ի մէջ կարմիր գլխադէրով. 'Չորքստանիս' եղած
 է. ապա սէ: գլխադէրով. 'Ի շորքստանիս':

1 Ձեռն էջ 148, հմ. 100:

2 Բնագիրն է: Իսկ չորքստանի: Երկր. ուղղեցիք՝
 'Նեւեւեղով' Ե. թն:

3 Ե. 'նշաներ' յետոյ նշան:

4 Ե. 'ունի, որ':

5 Ե. 'եւ ալլքն':

6 Ե. 'ունի, Դոյնպէս եւ նապաստան է իւր':

7 Ե. 'Դոյնպէս ի թռչունս':

8 Ե. 'ունի, եւ':

9 Ե. 'Այսոքիկ նշան են սրբոյն':

10 Ե. 'ունի, 'նոյնպէս մատակոն, որ զգո՞նն ունի':

11 Ե. 'ունի, 'զօրստան' ձոյ օրէնսն:

ուչ գրեականն եւ ոչ գրանիւն, եւ ոչ գգրոյն եւ
 ոչ գնորս, յարժամ՝ զամենայն կենդանի անխափ
 ուսեք¹ :

Իւ թէ ասեն. ընդէր դուք գծիոյ մասն
 մասլ ասեւք, եւ գկաշին մաշեք :

Եւեմք, թէ եւ դուք խողի մաշոյ՝ գծիթա-
 դացի մասն սրբէք եւ ձեթն ուսեք, եւ գիւոյ կա-
 շին մաշեք : Իւ շնորին, աղուհսն եւ պոյլն պիղծ

1 Եւ ասի. Իւ թէ ասեն, դուք գիւղն վասն էք ու-
 սեք. ասեմք, թէ վասն երկու պատճառի, նախ. զի կիսա-
 աս. քն է, ասն նշանն ի կնքալն, ի պարան, ի յառառն. եւ
 փոխանակ եղլիւրին ընտրոյն խոյ է. միայն որովն է պա-
 կաս : Երկրորդ. Քրիստոսի առաքելայլն սրբեցին եւ հրա-
 մայնդին մեզ ուսեւ, զի բաժանեցաւք ի զհան. որ եւ
 նմանց ամենայն ազգի :

Ասէ ասաւ. եւ բժշկականն է խոյն. զի ասաւն գեղ է
 ջեղի. հանգեթի. եղն գեղ է ըստ գոթի միւս, եւ արիւնն՝ զու-
 գանի, միւն՝ լիւրճաւի, եւ մաշն՝ թիթեղն յաւոց ոչխարոյ
 է գեղ : Եւ աշտակա բաւրնական սրինացն ընտրոյն է խոյն.
 Ետեւ ըստ Մովսէսի կիսաւարք յուրաւ. եւ ի նոր սրենա
 սրբեցաւ եւ հրամայեցաւ ուսեւ, Քրիստոսեմէնց : Իւ թէ ոչ
 խորն գմիս խոյեմի, ոչ է ի կարոյ քրիստանէա թնայն :

Իսկ գաւք գիւր վասն էք ուսեք. զի ոչ մի նշան ոչ
 ունի. ոչ եղջիր, ոչ որովն եւ ոչ ասաւն. եւ ոչ կնքան.
 եւ ոչ ի պարան. ապա ասինք միւրմարն է : Եւեմք. ոչ ու-
 բեք երեւի բանդ ուր եւ ի գիւրն մեր, յայց միայն ի մի մա-
 ժանակ մեքան եւ աստիկն սփոյ ասաց ասեւ, եւ ապրեւ,
 եւ ոչ յամենայն մամաւ սրբեաց :

Դարձեալ, թէ Մովսէս մարգարէն պիղծ ասաց գծի եւ
 զուգաւ եւ զնապաստակ : Եւ Մահման ձեք՝ սուրբ, ապա հա-
 կառակ է Մովսէսի եւ ոչ փնդամբար : Եւ զոր Լիւսպեայլն
 սրբեցին գիւղն, Մահման ձեք պիղծ ասեւ. յայտ է զի եւ
 հակառակն է Քրիստոսի սրբեացն. ապա որպէս ընդու նիք դուք
 զչորս գիւրն ի յերկնից իջեալ, յարժամ՝ հին սրբեացն եւ
 նորոյս հակառակէք թահակաւն էք : ? | :

են, եւ միան մտորուող, եւ զմերթն պղերուք :
Այս է պատճառն, զի զոր ինչ որու հասարակն
գործէ՝ սուրբ է եւ պիտանի : Նոյնպէս ձիւներն եւ
ձարն սրբին արուեստիւն :

Իս. թէ ասեն. դուք խաղն վասն էր ուսեք.
ասեմք. թէ վասն երկու պատճառի : Նախ, զի
ուսանողս ինն ձերոց է. եւ մարդիկ ստիպեալ
են ի յուսել եւ ի բաց ոչ թողան զխօսի ու-
տելն : Երկրորդ, զի որպէս Հոսանն եւ քրտանին
զնապատուելն եւ զճաղարն ուտեն, այնպէս եւ
Հայոց ողջն զխօսն ուտէ : Բայց ոչ է պարտ ու-
տել. բայց որում լաւ է ոչ ուտել միս եւ ոչ բմ-
պել գինի. պահպ եւ պարկեշտութեամբ կալ.
զի այս է բարի եւ ընդունելի Աստուծոյ, եւ ոչ
այն որ ուտեն եւ բմպեն :

Իսկ դուք զծի վասն էր ուտեք, զի ոչ ունի
նշան սրբութեան. ապա ուրեմն մտորուող է :

Իւ. թէ ասեն յոքա. փնդումբարն մեր
հրամայեալ ուտել. ասեմք. մեք. ոչ ուտեք երեսի
բանդ այդ ի գիրս ձեր : Բայց միայն ի մի ժամա-
նակ ձմերան եւ սաստիկ սոսիւ, ասացաւ ուտել
եւ ապրել, եւ ոչ յամենայն ժամ ուտել :

Գարձեալ. թէ Մովսէս մարգարէն պիղծ
ասաց զծի եւ զուղտ եւ զնապատուակ, եւ Մահ-
մեան ձեր ասաց թէ սուրբ են. ապա հակառակ
է Մովսէսի եւ ոչ փնդումբար : Եպա որպէս
ընդունիք զսուրբ գիրս յերկնից իջեալ, յորում
հին որինացն Մովսէսի հակառակեք :

Գարձեալ ասեմք. որպէս ոչինչ զանազանի
աշխարն եւ այծն, որ ուտելի է մեզ նոյնպէս ձի

և քորի եւ էշ ոչ խիբ զանազանին, ինդ էր ոչ առեւք¹ :

Դարձեալ որպէս² համանման ձիոյն, էշն եւ ջորին նարում³ է, նոյնպէս եւ ձին նարում⁴ է, ինք թէ նալալ է ձին, ընդէր դուրպանն եւ մատաղ ոչ առնէք զձին, որպէս զախոր կամ զեղն⁵ :

Դարձեալ զգինին պիղծ եւ նարում⁶ առէք, զի պատճառ է շարեաց. նոյնպէս եւ ձին պիղծ է եւ պատճառ բազում շարեաց. զի պատերազմուիք եւ սպանումն եւ թալանն եւ աւերք նովաւ. ցործի. վասն որոյ ոչ է պարտ առեւք :

Այսքան առ այս⁷ :

1 Եւ ինքն զնստաւ :

2 Եւ Ապ թէ :

3 Եւ Դարձեալ թէ ձին նալալ է, ընդէր դուրպանն, որ է մատաղ, ոչ առնէք զձին, որպէս զաւղան :

4 Եւ Դարձեալ զգինին պիղծ առէք, զի պատճառ է շարեաց. նոյնպէս եւ ձին պիղծ է եւ պատճառ բազում շարեաց : Զի նարումն թիւն, թալանն, աւերք, պատերազմ եւ սպանումն նովաւ ցործի, եւ որպէս դուք առէք, թէ առաջն ձիոյն պիղծ է, զի նրկից բերէ, եւ փերջն⁸ նալալ, զի թարձեալ է գուշն :

Եւ շայտ է, զի վասն ձին պատճառի նարում է ձին. յախ, զի մարդարէյն աւանայն եւ Աւետարանն աւանորդ առաջին զիւ. երկրորդ, զի ոչ փի ինչ, ոչ աւելի նշան սրբոյ. երրորդ, զի նմանք նարա էշն եւ կիւնն աւանորդ էւ. չորրորդ, զի զուրպանն ու զինի. հինգերորդ, զի պատճառ է սպանումն թիւնն եւ բազում շարեաց :

Եւ թէ առնն, ընդէր դուք զիւր մտն առնէք մտ, եւ զկաշին մաշէք, առնելն թէ եւ դուք խաղի մաղով զիւ թողաքի մտն որբէք, եւ զնիւնն առէք. դուք զիւր եւ զլորդն կաշին ոչ մաշէք, առն փնդն պիղծ եւ ոսկրն աւոր :

ԺԱ.

Երեսուցաններոց մուրթութիւն 'այլազգեար':

Ար զգինին 'նարամ' ըմպեն: Այդ՝ նախ
զայս ասեմք. ամենայն մարգարէքն եւ Աւետա-
րանն զգինին 'նարամ' եւ սուրբ գրեցին, եւ Մահ-
մեան ձեր՝ 'նարամ'¹. ապա ուրեմն հակառակ է
մարգարէիցն եւ ոչ է մարգարէ:

Գարձեալ. Մովսէս ասէ. Զամենայն² զոր
արար Աստուած բարի է³. զի Աստուած բարի է,
եւ չար ոչ առնէ: Արդ՝ եթէ գինին չար է, այլ
ուրեմն չարի է ստեղծուած եւ. ոչ Աստուծոյ, եւ
լինին երկու աստուածք, ոմն բարոյ եւ ոմն չարի
արարողք⁴:

Գարձեալ. ամենայն 'իբ⁵ որ ծնողն սուրբ է,
եւ ծնունդն սուրբ է. որպէս ռէսար եւ գառն:
Արդ՝ ծնող գինոյն խաղողն է, սուրբ է եւ ուտելի.
եւ ծնունդն 'գինին'⁷ սուրբ է եւ ըմպելի:

Նշեալն զայլն, ընթին. մեկն եւ յԱԼՔ՝ պիղծք. եւ եւ միւսն
միայնութիւն, եւ զմերթն գրեմու մը: Այս է պատճառն, զոր թնչ
արուեստն գործէ. ո՞րք է եւ պիտանի. նշեալն միեկնն եւ
նարն արքին արուեստիւն:

Ծանոթիք. — Վերջին հաստատանքս. ձի ոչ միայն
եւեւ աստուծոյ թիւն կայ, այլ եւ այնպիսի կրօնաւոր թիւք, որ
տեղի աստծոյ ձեռնապահպանութեամբ:

¹ Ա. Զաւէնաց:

² Ա. ուրի. եւ չարաման եւս:

³ Ա. ուրի. 'իւն:

⁴ Ա. եւս:

⁵ Ա. ուրի. 'Գարձեալ աստուծոյն զգինին իւր յոր-
թ ոչ որաւորեալ, այլ իւրն անորակ սուրբ է, նշեալն եւ
արակարեալ գինին սուրբ է:

⁶ Ա. 'իբի:

⁷ Ա. 'գինոյն:

Գարնակաւ, քաղցուն¹ եւ գինին խաղողոյ² է. եթէ³ քաղցուն սուրբ է, նոյնպէս եւ գինին սուրբ⁴,

Եւ թէ ընդ գէտ՝ բերեն, ոչ ամենայն սր⁵ ի միոյ յառաջ՝ դան⁶ սուրբ են, որպէս ի մերէ կաթն եւ մէզն, մինն՝ սուրբ⁷ եւ միւսն պիղծ, նոյնպէս՝ եւ⁸ ի խաղողոյ քաղցուն սուրբ է եւ գինին՝ անսուրբ⁹,

Ըսեմք, թէ ոչ է նման սրինակդ՝ վասն երկուցի՝ Նախ, զի ան մայրն այլեւայլն էր սուրբ՝ եւ¹ պիղծ, իսկ աստ միեւնոյն քաղցուն, նոյն լինի եւ գինիւ իրկրորդ, զի անդ միշտ կաթն սուրբ է եւ մէզն պիղծ, իսկ աստ ոչ միշտ, այլ երբեմն, Զի ահա՝ յերեկ քոյսն¹⁰ քաղցու էր եւ սուրբ, եւ նոյնն այսօր գինի է եւ պիղծ, եւ վաղիւն քաջախ՝ է¹¹ եւ սուրբ, ապա արեւմն թէ քաղցուն եւ թէ քաջախն¹² սուրբ է, նոյնպէս եւ գինին սուրբ է այսօր:

Իւր թէ ասեն, զոյ ինչ էրեկ եւ վաղիւն սուրբ եւ այսօր պիղծ, որպէս միս աշխարի ի սառչքն ձեր:

1 Ը.՝ քաղցուն:

2 Ը.՝ ի խաղողոյ:

3 Ը.՝ եթէ:

4 Ը.՝ սուրբ է:

5 Թուրքաւ Ը.՝ սր:

6 Ը.՝ դան:

7 Ը.՝ սուրբ է:

8 Թուրքաւ Ը.՝ եւ:

9 Ը.՝ անսուրբ:

10 Ը.՝ քոյսքն Էրեկ:

11 Թուրքաւ Ը.՝ է:

12 Ը.՝ թէ քաջախն եւ քաղցուն:

Ասեմք, թէ ոչպէս է. ապա մէք ոչ ասեմք զմիան պիղծ. այլ այսօր մեզ է պիղծ: Զոյնպէս դուք մի ասեք զգինին՝ պարզութեամբ պիղծ¹, այլ ասացէք, այսօր մեզ է պիղծ: Ապա ուրեմն գինին ձեզ պիղծ է եւ մեզ սուրբ:

Եւ թէ ասեն². բազում ինչ սուրբք որ ի փոխիչ³ որակացն պղծին, որպէս հոտեալ միան փոխե զորակն. Զոյնպէս՝ եւ⁴ քաղցրուն փոխե զորակն եւ լինի գինի պիղծ⁵: Ասեմք. բոտ այսմ՝ առա որակն է պիղծ եւ ոչ գինին, զի գինին պոչաղտութիւն է եւ որակն պատու հաւմ:

Գարծեալ. ասեմք, թէ բնական փոփոխմն⁶ որակացն ոչ պղծե զինն, այլ առաւել պիտէ որպէս՝ Կարինն կենդանոյ⁷, որ պիղծ է, փոխի ի սպիտակ կաթն եւ՝ սուրի⁸: Եւ քուրն ի մէջ տնկոյն փոխի յորակութիւն պաղոյն եւ սուրի: Այսպէս բնական օրակաութեամբ փոխի քաղցրուն⁹ եւ լինի գինի, եւ փոխի գինին եւ լինի քաղցրութ, եւ ոչ պղծին ի փոփոխելն¹⁰, ապա յայտ է¹¹, գինին

1 Ա.՝ Կեղծ պարզութեամբ:

2 Ա.՝ ուրի՝ ճեռ:

3 Ա.՝ փոփոխել:

4 Պակասե լի՛ն, եւ:

5 Ա.՝ ուրի. ի՛նչեմք բոտ այսմ, ապա որակն է պիղծ եւ ոչ գինին:

6 Ա.՝ փոփոխումն:

7 Ա.՝ արբուն կենդանոյն:

8 Ա.՝ սուրի:

9 Ա.՝ քաղցրոյն:

10 Ա.՝ ի փոփոխելն:

11 Ա.՝ ուրի. թէ:

սուրբ է բոլոր քրիստոնէիս եւ 'սուրբ բոլոր էութեան' 1 :

Եւ թէ զմեզ հարցանէ 'այլեւ' 2 մարդ ի ճարձկաց կամ՝ բանաստե՞, գինին 'նարայ' է թէ 'նարում', զի նշ 'պատասխանեմք' 3 : Բայ 'նմա' կարծ թէ մեզ 'նարայ' է եւ 'նեզ' 'նարում' 4 :

Գարծեալ, ասա թէ սակաւ գինին 'եւ' 5 շափուորն 'նարայ' է եւ 'անշափն' 'նարում' է, որ տրեկցութիւն է : Զի բազում շարիք ի նմանէ, այրինքն ի գինոյն եւ յարեկցութեանն յատաջ դան ի հոգի եւ ի մարմն մեր. զի նախ խախտն զբանականն եւ փռն զցանկականն եւ, շարժէ զտառնականն, ուստի յատաջ քան շնութիւնք, սպանութիւնք եւ բազում շարադարձութիւնք : Բայն որոյ 'նարում' է բոլոր գործոյն, եւ շար գործն այն լինի յարեկցութեանն : Բայն որոյ արգելեալ է արեկցութիւն, զի արեկցողքն զարգայցութիւն Բատուծոյ ոչ մտնանք կն՝ առն գիրն մեր :

Գարծեալ, ասա թէ գինոյն բնութիւն 'նարայ' է, այլ գործն 'նարում' է, որպէս սուրն, զի նիւթն երկաթն է եւ բարի, այլ գործն՝ շար եւ, խոտելի, որ է ապանումն 'նոյնպէս' եւ գինոյն գործն շար է եւ փառսմար. զի իմա լացնէ զմարմինն, ծոէ պիկուն եւ զաշքն եւ զականջն, թիւրե

1 Եւ 'սուրբ է բոլոր էութեանն' :

2 Եւ 'այլեւ' : Գրէի խառն :

3 Եւ 'պիտի' թէ :

4 Եւ 'պատասխանեմք' :

5 Եւ 'որ' է :

դրան եւ զձեռն ի գործոյն, եւ այլ բազում քննա-
գործե գինին:

Եւ այս եւս գիտեցի է. զի սակաւ գինին,
յորժամ չափաւոր բնակին, շահ է եւ սգուաւ:
Դախ, զորտեմե թիւնն բաւնա եւ զհիւանդութիւն
փաքառե եւ զաւժն առաւելու: Բայն որոյ երեք
ազգ մարդկան վայելէ գինին. աշխիքն՝ տրտմե-
ցելոց եւ ծերոց եւ հիւանդաց, որպէս աւել Խո-
ղոմն. աւել գինի արամեցելոց, ալլ եւ ծերոց եւ
հիւանդաց: Առցա վայելէ գինին:

Եւ թէ որ տախէ, ապա պիտի է շատ գի-
նին, պիտի է եւ փոքրն, զի միապէս են գինի. որ-
պէս պիտի կերակուր ինչ մեծ միապէս պղծեն
զմարդ, մին պատառն եւ մին լիարն:

Եւ հմբ, թէ կրկին կերպիւ պիտի են. է որ
պիտի է բաւ նիւթոյն, եւ է որ պիտի է բաւ գոր-
ծոյն: Եւ ի որ պիտի է բաւ նիւթոյն, միապէս
պղծէ զմարդ. որպէս մի ձու, եւ ստան ձու միա-
պէս լուծանեն զպահքն մեր: Եւ ի որ բաւ գոր-
ծոյն է պիտի, սակաւն ոչ պղծէ, ոլլ՝ առաւելն.
որպէս փուշն, որ սակաւ խոցէ, ոչ սպանանէ. իսկ
նեան, որ առաւել խոցէ, սպանանէ: Դոյնպէս
սակաւ գինին ոչ քնասէ, ալլ առաւել անչափն
քնասէ:

Եւ ի մարգարեն Խոփաւս, որ ընդունի:
զնորա գիրք եւ թմբակ ի կոչէք, հրամանաւն
Եստուծոյ, յամեն օր ի Զաւարին երկու պառն
խորովեալ, եւ չորրորդ մասն գորտկի գինոյ, բա-
ղարչ հացով եւ գինին անապակ: Դոյնպէս եւ
յեսայ Խողոմն, որ զԶաւարն շինեաց այնպէս

արար: Եւ թէ 'հարամ' էր գինի, վասն էր
տանէն ի Տաճարն եւ զայն քահանայք բնակէին:
Եւ յարան առ այս¹:

¹ Եւ չից մինչեւ զիստս վերջն արքեպիսկոպոսն եւ
եպիսկոպոսն թիւն հայ Եւ ի մէջ. — 'որ է արքեպիսկոպոսն:
'Իրարմառչ. սոսմ ի նոցա ընդուն թէ զինոյն անու
նընամբն. որ է թնութիւնն 'ՄԱՆԱՆ' եւ այլ չարն. որ է գործն:
'հարամ' է. որպէս սուրն. զի նիւթն երկնիւմ է եւ բարի.
այլ գործն չար է եւ խաւայի. որ է սպանուիլն. նայնպէս եւ.
գինոյն գործն չար է եւ վամբար: Զի բազում շարիք ի
նմանէ յառաջ գան ի չորս եւ ի մարմն մեր. զի նոս խա-
վանէ զքանականն, վասն զքանկանանն, շարմէ զարմատա-
կանն. աւար յառաջ գան ընտելիւնք եւ բազում մէրտ:
գործութիւնք: Երկրորդ. թնութեան զմարմնն. եւն-
զիւղան եւ զաշխն եւ զականջն. թիւն է զանն եւ զնոյն ի
գործնայ. եւ այլ բազում քնաս գործն գինին. վասն որոյ 'հա-
րամ' է ըստ գործոյն չար. եւ չար գործն այն ինի յարքե-
պոսն: Վասն որոյ արդեւիւնք է արքեպիսկոպոսն. զի ար-
քեպոսն թիւնն հաւնիւն գիւտարութիւնն է. եւ արքեպիսկոպոս
քահանայութիւնն Եւստանայ ոչ. մատակցեն ասն Բարք
Գիրն մեր:

Եւ թէ որ ասն. ասպ թէ պնդն է ըստ գինին. պնդն
է եւ փայրն. զի փայրէսնն գինի. որպէս փայրէս բնն պնդն
մազ փայրէս պնդնն զմարդն. մին պատանն եւ մին լիւարն:
Եւ եմք ի թէ կրկին կերպիւն է պնդնն. է որ պնդն է
ըստ նիւթնայն. եւ է որ պնդն է ըստ գործոյն: Եւն որ ըստ
նիւթնայն է պնդն. փայրէս պնդն զմարդն. որպէս մին մոս
եւ ասան մոս փայրէս լուծանն զպահարն մեր:

Եւ յի որ ի սո գործոյնն է պնդն՝ ասկանն ոչ պնդն. այլ
ասան եւն. որպէս փայրն որ ասկան խոցէ ոչ պատանն. այլ
նեան որ ասանն խոցէ. սպանուիլն: 'Երկրպէս եւ սպան
գինին ոչ քնասն. այլ ասանն անշտմն քնասն:

Եւ այս է զարմար. զի միջ 'ՄԱՆԱՆ' է եւ ոչ ըմ-
պեմք. եւ ձեզ 'հարամ'. եւ յարմամ ըմպեմք: Եւ միջ
մին քնաս է գինոյն. այսինքն արքեպիսկոպոսն. եւ ասն ձեզ՝
կրկին. այսինքն արքեպիսկոպոսն եւ 'հարամ' ըմպեմք:

Եւ յի որ զգինին 'հարամ' ասեմք. եւ զպնդն եւ գործն
'հարամ'. որ ոչ ի թնութեանն. այլ արուեստիւնք. հարկեմք

ԺԲ.

Ներկայացանքներդ 'մեղսութիւն' աշխտեցես:

Սի միշտ ջրով ողորկին եւ սրբութիւն մեղաց համարին: Եւ որս ասեմք նախ՝ եթէ շուրս սրբէ՝ զաղա՞ մարմնոյն, ալ ոչ սրբէ զաղա հոգոյն, որ է մեղք. զի՝ մարմինն զանմարմինն.¹ ոչ կարէ սրբել:

Եւ թէ ասնն, որպէս 'մարմին' ողորկէ զանմարմին հոգին մեղք, նոյնպէս եւ մարմինն բարի

զեղ ուրեց--թեան է եւ ազաւթեան, եւ շատ եւս փառաւ պատմաւ քան զգիծին: որ ամենայն մարդարէք զգիծին 'աշխ' գրեթէ, եւ զգոսայ՝ նարում:

Եւ իւր մարդարէն Կոզման, որ բնականք զնորս գեղքն եւ 'աշխ' կոչէք. հրամանաւ Կոստանայ յամեն ուր ի ստեղծութեան ցաւն խորովել է: զորոք մասն դարտի գիւղ, բազմից հոգով եւ գիծին տնայտի, նոյնպէս եւ Կոստան է: Եւ այլ Կոզման, որ զստեղծութեան շինեաց, աշխպէս տար, եւ թէ նարում է գիծին, վասն իւր ի ստեղծութեան ցաւն յաւանայքն բնական:

Եւ այս եւս գիտել է: զի սակաւ գիծին լուս է եւ թաւաւ, նախ՝ զստեղծութեան ցաւեայ, երկրորդ՝ զհիւանդութեան ցաւէ, երրորդ՝ զեղքն եւ ցաւն ստաւեաց: վասն որոյ երեք ազգ մարդկան վայելէ գիծին: աշխեքն՝ տրամեցելոց, ալ եւ երկոց եւ հիւանդաց, որպէս ասէ Կոզման, Յոգ գիծն տրամեցելոց, ալ եւ երեք եւ հիւանդաց:

Եւ յորան վասն գիծոյն:

Ներկա օրինակներու մէջ ալ այս փոքրին առդր յուսմանքներու վրայ աւելցուած է, եւ այդ պատճառաւ տեղի տրուած է տեւորդ երկնութեան 'ալ եւ մերոց եւ հիւանդաց' բարեբան:

Ուշուզոյն է այս յուսմանքագրական նոյնութիւնդ երկու օրինակներու մէջ:

¹ Եւ Ուրբութիւնն Յամեայ:

² Եւ 'զախ', անշուշտ գրի ռեալ:

³ Եւ 'մարմինն' զանմարմինն:

գործովք¹. ապա ուրեմն հարէ ջուրն սրբել զմեղք
Հոգոյն. ասեմք, ի՞նչ² մարմինս մեր միաւորեալ է
ընդ անմարմին Հոգոյն. փասն այն եթէ բարի
գործէ 'մարմին'³ եւ ի՞նչ շար՝ հասանէ ի Հոգին:
Իսկ ջուրն արտաքոյ զմարմինն լուսեայ եւ. ոչ հա-
սանէ ի Հոգին, որ է անմարմին. 'փասն որոյ'⁴ ոչ
հարէ սրբել զմեղս Հոգոյն⁵:

Եւ ի՞նչ ասեն. դուք ոչ մկրտիք. ասեմք,
ի՞նչ մկրտութիւնն մեր ոչ է սոսկ ջուր 'լուսցումն
մարմնոյ'⁶, այլ զօրացեալ է Հոգոյն Արքով, 'ըստ
հրամանի Յեառն մերոյ Ահաւսի Քրիստոսի'⁷. ի՞նչ
դուք մկրտեցէք ի Հոգին Առ քր եւ ի ջուր: Արդ՝
ջուրն լուսեայ զաղա 'մարմնոյ'⁸ եւ Հոգին Առ քր
սրբէ զմեղս Հոգոյն ճանկեալէս. ապա անմեան է
'մկրտութիւն'⁹ մեր եւ լուսցումն ձեր:

Գաղթեալ. Արիստոս մկրտեցաւ ի Արդա-
նան գետ եւ զսրաքողջ զջուրն, բացաւ երկինք,

1 Ը. 'մարմինն ոչնէ՛զ գարմարմինն մեղսք. նայեալս
մարմինն սրբէ զանագան բարի գործքս:

2 Ը. 'ինչ է:

3 Ը. 'մարմինն:

4 Ը. 'փասն այն:

5 Ը. ունի. — Եւ ի՞նչ ասեն, ի՞նչպէս գոգոյ մեղս
ոչ սրբէ ջուրն, այլ գմարմինն հարէ սրբել:

Ը. ասեմք, մեղքն ի՞նչ հոգոյ է եւ ի՞նչ մարմնոյ ըստ ներ-
գործութեանն աչ ձեռք ոչ ի հոգին եւ. ոչ ի մարմինն. զի
անջեալ է եւ ցործեալ. իսկ ըստ սեռիս, ի՞նչ ասեն ձեռք միայն
ի հոգին, այլ ոչ ի մարմինն:

6 Ը. 'լուսցումն մարմնոյ:

7 Ը. 'ըստ հրամանաւ Յեառն մերոյ Քրիստոսի:

8 Ը. 'մարմնոյն:

9 Ը. 'մկրտութիւնն:

Հալը 'Ասատ.ան¹ մկաշեաց ի մերայ Քրիստոսի,
դա՛ է Արդի իմ² սիրելի, եւ 'Աուրբ Հոգին³ ա-
ղանակերայ էջ ի մերայ նորա, յոր 'Հաւատա-
ցեալք⁴ մք ի Աուրբ Կրորդոց թիւն 'եւ ի մի աւ-
տուածութիւնն⁵ մկրտիմք ի ջուրն յայն եւ արբիմք
ի մեղաց: Այլ 'ոչ այսպէս է⁶ լուացումն ձեր:

Գարնեալ. ի կողիցն Քրիստոսի եւ ջուր եւ
արիւն ի փրկութիւն Հաւատացեալց: Եւ մէք Հա-
ւատամք իսպին Քրիստոսի, թաղման եւ յարու-
թեան նորա եւ մկրտիմք ի ջուր կողին Քրիստոսի,
ի խորհուրդ թաղման եւ յարութեան նորա:
Ապա ոչ է այսպէս⁷ լուացումն ձեր:

Եւ թէ ասեն. նոյնպէս եւ ձերդ է տարբա-
կան ջուր եւ այլ ոչինչ, ասեմք, թէ անմեանն է
մկրտութիւն մեր եւ լուացումն ձեր, 'թէպէտ⁸
ջուրն միեւնոյն է, այլ 'կատարմունքն⁹ այլեւայլ:
Ձոր օրինակ միեւնոյն կին, ոմն մարդոյ 'լուլուլ
ամուսնութիւնն է, որ օրհնութեամբ 'է պատ-
կեալ¹⁰, եւ ոմնոց՝ շնութիւն. 'ապա¹¹ նոյն կին եւ
նոյն գործ, եւ 'կատարմունքն¹² այլեւայլ: Այս-
պէս թէպէտ միեւնոյն է ջուրն, այլ ի 'մկրտու-

1 Ասատան (ԱՆ-Ն)

2 Ա. 'Հոգին Աուրբ:

3 Ա. 'Հաւատացեալ:

4 Ա. Պահաւ (ԱՆ-Ն):

5 Ա. 'ոչ է այսպէս:

6 Ա. ոչ է:

7 Ա. 'թէ:

8 Ա. 'կատարմունք:

9 Ա. 'պատկեալ է:

10 Ա. 'ապա:

թիւն որհնուիթիւն¹ է խառնեալ, եւ ի լուս-
յութն² ոչ:

Կւ որպէս քիբան ի մարմնայն է եւ 'մեղ³ ի
մարմնայն, ոչլ մինն առողջարար է եւ 'միւսն⁴ ոչ:
Եւ կարէ լինել 'մին ջուրն քաղցր եւ միւսն դառն⁵:
Ըստպէս 'մի ջրովն⁶ զանաղան է 'մկրտութիւն⁷
մեր եւ լուսյութն ձեր: Եւսիւ 'զի մկրտութիւն⁷
մեր խորհուրդ է, զի յորմամբ յիշեմք զԵրրորդ-
դութիւնն Յուրդ, հասանէ բանն ի տարր ջրայն
եւ լինի խորհուրդ, եւ ձերդ ոչ: Երկրորդ.
'մկրտութիւն⁷ մեր ծնունդ է հոգով ի Հոգոյն
Արդ, եւ դուք ոչ ծնանիք հոգով. զի ոչ հա-
ւատարկ զՀոգին Յուրդ: Երրորդ. մի անգամ է
ծնունդ Հոգոյ, որպէս եւ մարմնայն, եւ ձերդ բա-
զամ անգամ: Չորրորդ. ի ձեռն այլոյ մկրտիմք,
եւ դուք զձեզ լուանալք: Հինգերորդ մկրտու-
թիւն մեր է ջուր կողին Քրիստոսի եւ ջուրն Կոր-
դանանու: Կւ յայտնէ զայս խառն 'յաւաղանն
եղեալ⁸ եւ Յուրդ Սեւուսնն ի ջուրն խառնեալ
եւ ձերդ ոչ նայնպէս:

Կւ թէ սուսն. Մովսէս եւ այլ մարգարէքն

1 Ը. 'մկրտութիւնն որհնուիթիւն:

2 Ը. 'մեղն:

3 Ը. 'մինն:

4 Ը. 'եւ կարէ լինել մինն վարդէֆուր եւ միւսն սուսն.
Թեպէտ միառանգ վուր են, եւ կարէ լինել մին ջուրն քաղցր
եւ մինն դառն:

5 Ը. 'մին ջրով:

6 Ը. 'մկրտութիւնն:

7 Ը. 'մկրտութիւնն:

8 Ը. 'եղեալ յաւաղանն:

‘ոչ լուսաղին տրտղեա՜ ջրով, ասեմք թէ Կովսէս օրինադրեաց զարրութիւնն ջրոյն յօրինակ՝ մկրտութիւնն¹, որպէս ասու երագիրս։ Եւ զԿովսէսին ոչ ունիր, եւ գնոր մկրտութիւնս ոչ ունիր, ապա ոչինչ է լուսաղինն ձեռն²։

Ձոր հարցանեմ, լուսաղինն ձեռն որդե՞ զմեզս թէ ոչ սրբէ։ Ջի թէ սրբէ զամենայն մեզս, պոյլ բարութիւնս վասն էր գործէք, որպէս ‘ի ‘նանն³ գնալն, եւ զարարմնն եւ պահքն, եւ կամարքն եւ ալլն։ Բի գործէք պոյլ ինչ բարի, զի ահա ջուրն սրբեաց զձեզ։ Եւ թէ բարի գործքն սրբէ զմեզս, ահա ‘անագուս եւ աւելորդ է լուսաղինն ջրոյ⁴։

1 Ա. ‘ոչ տրտղեա լուսաղին։

2 Ե. ‘մկրտութեանն։

3 Ա. ունի. ‘պլ թ գոյնն ճշմարտութեանն եւ լուսնն, անպիտան է արեւունն եւ ասու երն։

Գործեալ. պոյլ էք որրութիւնն ճշմարտութեանն մեր. նախ, զի ճշմարտութեանն միայն սրբելն, եւ գոյք աւսանարակ մտաւորէք պոյլ եւ նիւն երկրորդ. եւ յորմամ թ որրութիւնն մասնելին, եւ գոյք յարմարեալ. նախ զեկեա եւ գոյք միայն, եւ գոյք զպոյլ անգամն, լորորդ, եւ զմեզ խառնութեանն ընդ ջրոյն, եւ գոյք ոչ, չիւզերորդ, նախ պիտարմայ էք որրութիւնն, եւ գոյք հոգոյն ասէք որրութիւնն, ապա արեւն ոչ է նման որրութիւնն ճշմարտութեանն մեր։

Գործեալ. թէ զմեզոյն ունիր լուսաղին, զնին ասուելն ունիր, եւ ինքն էք հաստատար, ապա ոչ է որեւէ ձեռն նոր, որպէս գոյք ասէք։

Եւ թէ ասեն, ապա ընդ ջրոյն եւ մարգարեկոյն ասուելն զգոյս աս թ լուսաղին. ասեմք թէ ոչինչ է պատու, զի չիւնն եւնիք եւ անպիտան է, որպէս պիտ ինքն լուսաղինն, եւ զնոր մկրտութիւնս ոչ ունիր, ապա արեւն ոչինչ է ասու գոյք լուսաղինն մեր։

4 Ե. ‘նանն։

5 Ե. ‘անագուս է եւ աւելորդ ասաղինն մեր։

[⁶⁰] Եւ թէ ասեմն. նորնպէս եւ դուք յետ
 'մկրտութեան'՝ բարբա գործէք ասեմք, թէ
 'մկրտութիւն'՝ զամենայն մեզս սրբեաց, զսկսելուա-
 կանս եւ զնորգործականս, 'եւ'՝ զմեծամեծս եւ
 զփոքունս միանգամ եւ ժշկելին վասն զի մի
 է ծնունդ հոգեւոր, որպէս եւ մարմնաւոր, եւ մի
 անգամ մկրտեցաւ Քրիստոս եւ մի անգամ խա-
 չեցաւ: Իսկ զոր յետ 'մկրտութեան'՝ մեզանէմք
 բազում անգամ, զայն 'զղջումն', եւ խոստովա-
 նութիւն, եւ աղաչխաղանքն եւ բարեգործու-
 թիւն սրբէ. եւ պահքն եւ ողորմութիւն եւ ա-
 զօթքն քաւէ զմեզս եւ ջնդէ զանօրէնութիւնս, եւ
 ոչ թէ մկրտութիւն⁶¹:

[⁶²] Եւ թէ ասեմն. զփոքունս մեզաց 'յուսու-
 ցումն'՝ սրբէ, եւ 'զմեծամեծս'՝ բարեգործութիւն⁶³.
 ասեմք. ջուրն զփորր մեզս սրբէ. վասն էր զերան-
 սրդ ձեր լուանայք, որ զնութիւն եւ զպօռնկու-
 թիւն գործեաց, որ է մեծ մեղք: Նորնպէս եւ
 ձեռն 'զլափշտակութիւն'՝ եւ զսպանութիւն գոր-
 ծեաց. ապա ուրեմն յայտ է զի անօգուտ է լուա-
 ցումն ձեր:

[⁶⁴] Եւստի. առաջանշուած երկու հաստատեջ հոգեւոր
 Եւ թէ թէ:

- 1 Եւ 'մկրտութեանն':
- 2 Եւ 'մկրտութեանն':
- 3 Եւ 'մկրտութիւնն':
- 4 Պահաւէ լիւն:
- 5 Եւ 'բարեգործութիւնն սրբէ. պահք եւ ողորմք. ողորմութիւն եւ ազն. եւ իշ թէ մկրտութիւնն':
- 6 Եւ 'ջուրն':
- 7 Եւ 'եւ զմեծամեծ մեղքն բարեգործութիւնք':
- 8 Եւ 'զափշտակութիւն':

Եւ դարձեալ ըստ զորոնք որ զմեծամեծ մեղքն¹ որոնն, նորա կարող են եւ որոնք պիտաւնաւ Արաքս կային, որ հասանէ զարմատ 'նառոյն'², եւ շորանան մանր 'ճիւղքն'³, ապա եւ այնպէս անպատ է լուսացումն ձեր⁴]:

Եւ թէ ոսկն, ապա սկինք է 'օգուտ լուսացումն'⁵: Ըսեմք թէ 'աչ թնաւ, ոչ հասմն'⁶ եւ աչ ըստ նորոյս, որպէս ցուցաւ: Եւ ի սրբութիւն մարմնական, որպէս որ ի բազանիս գաղտ մարմնոյն լուանայ: Եւ հանապաղ մեր զնեաւ եւ զերեսս լուանաք, եւ հագոյն սկինք է սրբութիւն, նոյնպէս եւ լուսացումն ձեր: Ըստ թէ աչ տնա պարտունս ի ջուրն⁷ հանուպոց լուսացոյին, եւ ունն է յագուտ նոցա:

Դարձեալ ասեմք. եթէ լուսացումն ձեր աչ է մեղաց սրբութիւն, եւ յայտ է յորտում ի նախնի կինն երթալք յետոյ 'լուսացուիք'⁸ որպէս ի նախնի կինն: Արդ, եթէ ջուրն սրբութիւն է, կամ ձեզ նախնի կին չկայ, ամեն շնութիւն է, վասն այն լուսացուիք, եւ կամ թէ նախնի օրինոք կին ունիք եւ լուսացուիք, ջուրն այն սրբութիւն 'է մարմնոյ'⁹, որպէս բա-

1 Ե. 'զորոնք որ զմեծամեծ մեղք':

2 Ե. 'նառոյն':

3 Ե. 'ճիւղքն':

4 Ե. 'լուսացումն օգուտ':

5 Ե. 'թնաւ աչ, ոչ ըստ հոգն':

6 Ե. 'տնա' 'գի':

7 Ե. 'լուսացուիք':

8 Ե. 'մարմնոյ' է:

զանեաց, եւ ոչ սրբութիւն 'Հոգոյ', որպէս առաջար:

¹ Եւ յարան տա. այո՞ք:

ԺԿ.

Եւ իբրտեսաներորդ մոլորութիւն ուղեով գնաց:

Արձաւառ մն³, որ է 'Սուկնուսիմ'⁴, եւ անարգեան դմեղ թէ 'անթիփառ'⁵ էք:

Դաւիթ ասեմն թէ ուխտն Արքաճամու 'թիփառութիւն'⁶ էր, եւ մեք որդիք եմք նմա 'թիփառութեամբ'⁷:

'Դաւիթ' պատասխանեմք իմէ մեք յ'Հաւասան ունիմք զԱրքաճամու, եւ 'Հաւաստով' եմք որդիք նմա⁸, որ բառացոյն է քան զթիփառութիւն. զի 'Հաւաստաց' Արքաճամ' յԱստուած եւ արդարացաւ, առէ գիրն, ոչ ոչ 'թէ թիփառութիւնն'⁹:

Պարկեալ - Աստուած ուխտեաց Արքաճամու 'զթիփառութեան'¹⁰ որէնք իբրեւ անկասարից. եւ նոյն Աստուած փոխեաց զայն եւ եւ

1 Եւ. 'ձեզաց':

2 Պապական լԵւ. ն:

3 Եւ. 'Մոլորութիւն է կրնառաւ ձեռնկաց':

4 Եւ. 'Սուկնուսիմ':

5 Եւ. 'անթիփառ':

6 Եւ. 'թիփառութիւն':

7 Եւ. 'թիփառութեամբ':

8 Պապական լԵւ. ն:

9 Եւ. 'Հաւաստով' նմա որդիք:

10 Եւ. 'թէ թիփառութեանն':

11 Եւ. 'զթիփառութեանն':

մեզ 'մկրտութեան սրբութիւն', կատարելոցս արեւք:

Դարձեալ. Արքա՛հանու. ետ զմարմնաւոր 'մկրտութիւն'¹. իսկ մեզ՝ զՏոգեւորն: քի զուք զաւելորդ մորթն կտրէք, որ 'անագուս է'² աւանց հաւատոց եւ բարի գործոց: Այլ մէք զաւելորդ մէզքն հատանեմք հաւատոյք եւ բարի գործոյք: Ապա ուրեմն՝ զՏոգեւոր մկրտութիւն³ մեք ունիմք եւ ոչ գուք:

Դարձեալ. ասեմք 'մկրտութիւն'⁴ ոչ է սրգարութիւն, այլ՝ նշան յատկութեան. զի որդիքն Արքա՛հանու որդեսցին յայլագգեաց. որպէս որ զԵփեմբ իւր զրոշմէ, զի յատկացի յայլոցն: Աւ յայտնի վկայ. յորժամ՝ զքոտաւուն ամն՝ 'յանապատն'⁵ էին, ոչ՝ 'մկրտակն'⁶. այլ յորժամ յերկիրն պարգեաց մտին, յայնժամ մկրտուցան, զի՝ որդեւոցին⁷ յայլագգեացն⁸:

¹ Ա. 'զմկրտութիւն' սրբութիւն:

² Ա. 'մկրտութիւն':

³ Ա. է 'անագուս':

⁴ Ա. 'զՏոգեւորն մկրտութիւն':

⁵ Ա. 'մկրտութիւն':

⁶ Ա. 'յանապատն':

⁷ Ա. 'մկրտակն':

⁸ Ա. 'որդեւոց':

* Ա. ասին: "Դարձեալ, աս ինքեւոյ մկրտութիւնն նշանակէր զաւելորդ գարն, որ գուք մեզու որպէն հաւատ. նին եւ ի հաշին բնկեմուն. եւ. արդարեւ ամբողջ մասն, եւ յայտն է յայնմանն, զի զնշանն ի մեռաւ, կամ յարանժա կամ արջ ընկուն, կամ յայլ ինչ մասն ոչ. հրամայեալ զնէլ, ոչլ ի մասն ոյն, որ ասին զաւելորդ մարմն. ապա ուրեմն մկրտութիւնն նշան է եւ ոչ սրգարութիւն:

Դարձեալ, նշան է յազմութեան զաւելոց, զի մի

Գարձեալ. Նշան էր թիփաաութիւն¹ յայնմ ազգէ եւ մասնէ ծնանիլ քրիստոսի: Ուստի² Արքա՛համ՝ յերանսն երգմեցուցանէր, ծածկապէս Նշանակելով զքրիստոս: Արգ՝ մեք ոչ ծնանիմք: Վարձեալս մարմնաւորապէս³, այլ Հոգեւորապէս. վասն որոյ ոչ թիփաաութիւն մարմնաւորապէս, այլ Հոգեւորապէս⁴:

Գարձեալ. Նշանակ էր թիփաաութիւնն⁵ ազգին Հրեից. զի բաժանելոց էին յուխտե եւ յորինացն⁶ Աստուծոյ, եւ կտրել ի բոլոր անգամոց քրիստոսի, եւ լինել խոտան ամենայն ազգի, որպէս այժմ են. զի յԱստուծոյ աւանց⁷ ելին, եւ ամենայն մարդկան ատելիք եղեն:

Գարձեալ. մեք ոչ թիփաաութիւն. վասն այն զի բաժանեացուք ի Հեթանոսաց⁸: Այլ դուք զի թիփաաութ եւ ոչ մկրտիք, յայտ է զի Հրեիցն էք հաւատար, որ նախիմ են ամենայն ազգի: Եւ ոչ ունիք զնոր որեւն, զի ոչ մկրտիք, հաւատար էք կառուաշարիցն⁹:

որեցի ազգն եւ փոխեցի. ուստի յայտ է զի որեւիք քաղաժ կանայս եւ հայրն հրաժեցեաց ասելու. եւ ամուսն խոտան էր ի Եղիս թիւն. եւն մեզ կուսութիւն եւ պարկեշտութիւն պատուիրեաց հպեալս քաղապէ եւ ոչ մարմնաւոր:

1 Ա. թիփաաութիւնն:

2 Ա. ունի. եւ:

3 Ա. մարմնապէս քրիստոս:

4 Ա. հոգեպէս:

5 Ա. թիփաաութիւնն Նշանակել:

6 Ա. յորինաց:

7 Ա. յաւանց:

8 Ա. վասն զի բաժանեացուք ի Հրեիցն. եւ մկրտից:

զի բաժանեացուք ի Հեթանոսացն:

9 Ա. ունի. Գարձեալ. ի մարմնն ձեռք, ի բարի Սու-

ևւ աւանդեալ մեզ՝ ասելով, Ձայս արարէր առ խնդ յիշատակի:

[⁴ Գարնեալ, թըխտեցաւ Գրիստոս մարմնով, զի զեղեալ ուխտն իւր ճշմարտեացէ եւ կառարեացէ: Իսկ մեզ հրամայեալ հոգեւոր թըխտաւ թիւն, աշխերն զմեզքն հառանել ի հոգոյ եւ ի մարմնոյ⁵]:

Եւ թէ՛ ¹ասեն¹, ահա հարաւային ազգն՝ ²Հապէշի² թըխտսին ըստ սրինացն եւ են Գրիստոնեայք, նոյնպէս եւ ծնդ պարս ³է³ ասեն¹ Բահմք. թէ նորա ոչ վասն սրինացն թըխտսին ուղ⁴ վասն զի աշխարհն այն վատարել է, եւ հոռեալ անդամն այն փնասէ եւ մահանայ մարգն⁵:

⁴Եւ թէ² ասեն, որպէս ⁶մկրտութիւն⁶ որքն սկզբնական մեզքն, նոյնպէս եւ թըխտաւ թիւն: Բահմք նախ թէ թըխտաւ թիւն ի հին օրէնս⁷ էր ընդդէմ՝ սկզբնական ⁸մեզաց⁸, որպէս ⁹սրինակն⁹ եւ նմանութիւն: Իսկ ¹⁰մկրտութիւն¹⁰ ի նորա է ընդդէմ՝ սկզբնական մեզաց, որպէս իւր եւ ճշմարտութիւն:

¹ Մ.՝ օր ասէ:

² Ե.՝ Հապէշիքն:

³ Ե.՝ էր:

⁴ Մ.՝ ասէ, Ե.՝ գարնեալ, վասն բազմութեան ծննդոյ որպէս ասացաք:

⁵ Ե.՝ Կորնորդ:

⁶ Ե.՝ մկրտութիւն:

⁷ Ե.՝ օրէնան:

⁸ Ե.՝ մեզացն:

⁹ Ե.՝ արինակ:

¹⁰ Ե.՝ մկրտութիւն:

Գարձեալ. որպէս ի գիշերի ¹ճրագն¹ լուսաւորէ, այլ ի ծագել ²լուսոյն² խաւարի, նոյնպէս ³թղթատու թիւն³ ի հինն կարելք. այլ յորժամ⁴ ծագեալ ⁵մկրտութեան շնորհք⁵, տկարացաւ ⁶թղթատու թիւն⁶ օրէնք:

Գարձեալ, մկրտութիւնն ի հինն անօգուտ էր. զի ⁷գեո⁷ ոչ էր մկրտեալ Քրիստոս: Իսկ ⁸թղթատու թիւնն ի նորս անօգուտ է. զի բարձաւ Քրիստոսիս. այլ ի բարձանելու յիշում⁹ ժամու կարողանալ: Աստի յայտ է թեպէս մկրտին ի հինն, որպէս Մովսէսին եւ Բաղճաննուն, ոչ կատարէր զնորհուրդ մկրտութեան: Ընտպէս թե որ ¹⁰թղթատու ի նորս, ոչ ունի զնորհուրդ ¹¹թղթատութեան եւ. ոչ սրբի ¹²սկզբնական մեղաց¹²:

Գարձեալ. ¹³թղթատութիւն¹³ սրբէ միայն ի սկզբնական մեղաց, որպէս ասին ոմանք: Ընդ ¹⁴մկրտութիւն¹⁴ սրբէ¹⁴ սկզբնականն եւ ի ներդործականն. որպէս յայտ է ի նոր ¹⁵հաւատացիւցն¹⁵, որք մկրտին եւ սրբին յամենայն մեղաց: Ըստ ուրեմն ոչ է հաւատար մկրտութիւնն եւ ¹⁶թղթատութիւնն:

1 Ա. ճրագ:

2 Ա. լուսն: աւն:

3 Ա. թղթատու թիւնն:

4 Ա. շնորհք մկրտութեանն:

5 Ա. թղթատու թիւնն:

6 Ա. զեո եւ ոչ:

7 Ա. ի սկզբնական մեղացն:

8 Ա. թղթատու թիւնն:

9 Ա. մկրտութիւնն:

10 Ա. ունի ի:

11 Ա. հաւատացիւցն:

Գարձեալ. թրխատութիւնն եւ, ոչ¹ սկզբնա-
կանէն արեւ, որպէս յայտ է ի մարդարեան, թե-
պէտ թրխատեցան, իջին ի դժոխս վանս սկզբնա-
կան մեղացն: Իսկ մկրտութիւնն արեւ, որպէս
այտ է, որք մկրտին ոչ² մասն³ ի դժոխս:

Գարձեալ. 'մկրտութիւն'⁴ զդուռն երկնից
բանայ, զոր ոչ կարէ թրխատութիւնն, բա-
'որտ.մ'⁵ Ար ոչ ծնցի ջրով եւ. հոգով, ոչ մտանէ
յարբայութիւնն, թեպէտ թրխատեալք էին:

Գարձեալ. մկրտութիւնն շնորհօք որդիս
ասնէ Ըստուծոյ եւ ժառանգակից Քրիստոսի,
'զոր ոչ ունին թրխատեալքն'⁶:

Գարձեալ. մկրտութիւնն ազատէ 'ի յաւի-
տեանից պատժոցն'⁷, զոր ոչ ասնէ թրխատու-
թիւնն:

Գարձեալ. մկրտութեամբն արու եւ 'էզն'⁸
որրին, այլ թրխատութեամբն՝ միայն արուն 'եւ'⁹
ոչ էզն:

Գարձեալ. թրխատութիւնն էր կնիք մարմ-
նաւոր, ժամանակեա եւ անցաւոր. եւ յայտ է
զի փոփոխեցաւ: Իսկ մկրտութիւնն կնիք հոգեւոր
եւ մշտնջենաւոր, զի անփոփոխ է կնիք 'մկրտու-
թեան ի հոգին'¹⁰:

1 Ա. ունի 'ի':

2 Ա. 'մասնեան':

3 Ա. 'մկրտութիւն':

4 Ա. 'ար.մ':

5 Ա. 'զոր ոչ թրխատեալք':

6 Ա. 'յաւիտեանից պատժոցն':

7 Ա. 'էզ':

8 Ա. 'այլ':

9 Ա. 'մկրտութեանն ի հոգին':

Այս համեմատութիւնս ըստ հին իմբիա-
տութեանն էր, այլ 'ձերդ'¹ կրճատութիւն ոչ է
'իմբատութիւն'², զոր ետ Աստուած Արրահամու,
Եւ յայտ է յերկուց, 'հախ' զի ուխտն Արրա-
համու ութօրեա իմբատեին. իսկ ձերդ ոչ այն-
պէս, այլ զձեր եւ զողայ 'իմբատեք'³: Երկրորդ
Արրահամու ուխտեաց զարու մօնկանն իմբիա-
տել, այլ Մահման ձեր՝ զարու եւ զէզն. որ է
հակառակութիւն ընդդէմ արինացն Աստուծոյ:
Զոր ցուցանեմ ընդդէմ ձեր իմ է դուք 'Տաճիկդ'⁴
ոչ ունիք իմբատութիւն: 'Եթէ'⁵ զարու եւ զէզն
իմբատեք, այս ընդդէմ է ուխտն Արրահամու
եւ խայտառակութիւն արինացն Աստուծոյ: Իսկ
թէ զարուն միայն, ահա զի եւ կանայք ձեր
անիմբատք են: Եւ դուք ընդ նոսա խառնակե-
լով, լինիք եւ դուք ընդ նոսա անիմբատք⁶:
զի որ միանայ ի կին պոռնիկ, մի մարմին է
եւ պոռնիկ ընդ նմա: Եւ աստի յայտ է զի
ունիչ կերպիւ ունիք 'գիմբատութիւն'⁷ որպէս
Հրեայք, եւ ոչ զնորս մկրտութիւն որպէս Քրիս-
տոնեայք: Յարեմն⁸ երեւիք ի դատս կռապաշ-
տից եւ հեմանտաց⁹, որք ոչ ունին իմբատու-

1 Ա. 'ձեր տանկացդ':

2 Ա. 'իմբատութիւն':

3 Ա. 'առնաթէլ':

4 Ա. 'ձաճիկ':

5 Ա. 'թէ':

6 Պաշտուէ Ա. Եւ:

7 Ա. 'գիմբատութիւն':

8 Ա. ունի. 'ի հարկէ':

9 Ա. ունի. 'եւ կռապաշտից':

թիւն եւ ոչ մկրտութիւն. որպէս եւ դուք ոչ ունիք:

¹Այսքան առ այս¹:

ԺԿ.

Ձորերուստաներորդ Մոլորութիւն է Այլագոնաց:

Յի պահք ոչ ունին. ոչ զհինն հրեից եւ ոչ զնորս՝ քրիստոնեից:

Զոր աւացայր, նախ ²դպանադանութիւն³ կերակրաց, ինչ որ ի նոցանէ պահաց է եւ որ դասիկ⁴, ⁵Ասեմք ինչ⁵ ամենայն մարմն յերկուս բաժանի. ի շնչաւոր եւ յանշունչ⁶. այսինքն՝ կենդանի եւ անկենդան: Ըրդ՝ որ ինչ կենդանի է, որպէս ոչխար, եւ հաճ ի կենդանւոյ յառաջ եկեալ, որպէս կամն՝ եւ մու, այն աւտուաց եւ⁷ դասիկ է կերակուր: Եւ որ անկենդան է եւ անշունչ, որպէս բոյսք եւ պատուղք, պահոց է կերակուր⁷: Եւ դուք զընտրութիւնս զայս ոչ ունիք. ապա որեւմն պահք ոչ ունիք:

Նախ. զի Մովսէս գրատառուն տիւ. եւ գրատառուն գիշեր պահեաց եւ ինչ ոչ⁸ եկեր:

¹ Ասկաւ ԱՆ:

² Ա. Մոլորութիւն Ջանչաց:

³ Ա. Վանադանութիւն:

⁴ Ա. ունի. եւ ապա զմոլորութիւնն:

⁵ Ասկաւ ԱՆ:

⁶ Ա. ի շնչաւոր եւ յանշունչ:

⁷ Ա. ունի. Որպէս Մովսէս աւելեաւ էր՝ բոցորդ հոց ընդ եզեզի աւելի ի պահքն. եւ դասն զենուշ ի դասիկն. եւ այս աւելնք միշ ի նորս աւանդեցու:

⁸ Ա. ունի:

Կոյնակն եւ քրիստոս գրաստանն տիւ եւ
գրաստան գիշեր պահեաց անսուղ¹։ Իսկ ի
նորա քրիստոնեայր յիտուն օր պահեն եւ պա-
հոց կերակրով շատանան։ Այլ պահք ձեր ոչ
նշնակէս. զի երեսուն օր է պակաս թաւով քան
զՏին եւ զնորա Կա՛յ² եւ կերակուրն³ միս զտակի
եւ բարեկենդանիս։ Եպարուրեմն⁴ յայտ է թէ⁵
ոչ ունիք պահք։

Եւ. Եթէ⁶ ասեն, մինչ յերեկոյս⁷ անսուղ
պահեմք. աւեմք թէ⁸ պահոց ընտրութիւն⁹
երկու է. աշիմքն՝ մին¹⁰ ժամանակն եւ մին¹¹
կերակուրն։ Արդէս մեք, ազգ¹² քրիստոնէից,
մինչ ընդ երեկո¹³ անսուղ պահեմք, եւ
յերեկոյն պահոց կերակրով շատանամք։ Աւդ՝
դուք բաւ ժամանակին պահէք եւ ըստ կե-
րակրոյն լուծանէք. ապա ուրեմն ոչ ունիք
պահք։

[1] Դարձեալ. ի բոլոր տարին ի տիւն
ուսէք եւ գիշերն ոչ. իսկ Կոստանտին¹¹ ամբան

1 Եւ. ունի. իսկ եղբա պահեաց քատանուն տար
այլ բազարք ի հանարե եկեր միանգամ, եւ շուր միայն։

2 Եւ. կերակուր։

3 պակաս յԱն։

4 Եւ. թէ։

5 Եւ. յերեկո։

6 Եւ. Եթէ։

7 Եւ. ընդ օրութիւն։

8 Եւ. մին։

9 Եւ. ազգ։

10 Եւ. յերեկո։

[11] Հատուածներու հարցը պայտն է Եւ. ի մէջ։

12 Եւ. ի Կոստանտին։

ի գիշերն ուտէք եւ 'ցորեկն¹ ոչ եւ յայտ է որպէս յայլ ամիսն ոչ պահէք, նոյնպէս եւ ամիսն այն ոչ է պահէք²:

[ւ] Գարձեալ, ոչ է երեսուն օր 'պահէք³ ձեր, այլ մի օր, զի որ այսօր պահէք, յերկուսն⁴ լուծանէք եւ բարեկենդան առնէք, եւ գարձեալ ի միւս օրն պահէք:

[բ] Գարձեալ ընդ տիւ եւ բնդ գիշեր լինի օր մի, որպէս 'Մոփէս ասէ⁵. Կիւ երեկոյ եւ եղիւ վաղորդայն օր մի. արգ՝ դուք զտիւն պահէք եւ գիշերն լուծանէք, յայտ է զի կէս օր է պահէքն ձեր եւ ոչ բոլոր:

[գ] Գարձեալ, առ Ոստուած յերկինս տիւ եւ գիշեր ոչ է. այլ միշտ տիւ: Իսկ առ մեզ ընթացք արեգականն 'կէտէ ի կէտ⁶ առնէ օր մի: Կւ արեգակն ոչ ժամանեալ 'ի կէտն⁷ իւր միտպէս է լուծանելն, թէ ի հասարակ աւուր թէ ընդ երեկո:

Գարձեալ, ի ցերեկս պահէք եւ ի գիշերի լուծանէք, կարծէք 'թէ⁸ ի տիւն տեսանէ Ոս-

1 Ա. 'ցորեկն:

2 Ա. ունի, Պոյնպէս եւ ամիսն այն ոչ է պահէք:

3 Ա. 'պահէքն:

4 Ա. 'սերեկոյն:

[ւ], [բ], [գ] Հաստատանքաւ: Կարգը պարզէս է Ա. ի թիւ:

5 Ա. 'ասէ Մոփէս:

6 Ա. 'կէտ ի կէտ:

7 Ա. 'ի կէտ:

8 Ա. 'եթէ:

առաւած եւ ի գիշերն ոչ, ապա թէ ոչ ընդէր զգիշերն ոչ պահէք¹։

¹Լ. յարան առ պիտ²։

ՎԵ՛՛

Հընգնտասաներորդ Մուրաբիին՝ աշխարհայ³։

Ար զհարկնս ոչ աւան։

Եւ նախ գիտելի է զի երեք իր ոչ պղծի։
 'Մէկ'⁴ լեզուէ թէ ընդ աշխարհիս խառն, երկրորդ՝
 ձեռքն, թէպէտ զանսուրբ կենդանիս՝ ըմբռնե՞լ,
 երրորդ, սուրճ՝ զանազան իր հասեալ⁵ ոչ պղծի⁶։

1 Եւ, աւնի. Գարեհաջ. պահք եղաւ փառն խառն - թեան մարտիչ. զի պատկանի ի փափկա թեան, եւ ի գիրտ - թեան, ոչ ի պահքն ձեռ առաւել փափկանայք եւ գիրտ. ետչա քանազան կերակրովք եւ յառախ աւանդ։

Գարեհաջ. պահքն ապաշխարա թիւն է գործեցեալ մէջոց, ոչ թ պահքն [ձեռ] գործէք պատկաւն փառաստու - թիւն եւ գանձարաւ թիւն էւ. զամենայն պղծայելիք գործա -

Գարեհաջ. պահքն է պահպանութիւն խորհրդոց, բանից եւ քաջարանացն։ Ըրդ՝ ի պահքն ձեռ նշնդեւ ու ձեռք զգար խորհուրդն ի փառն ձեռ աւ զգար խառն ի չեղեւ եւ զի բարեւելիք ուղարարանն անխափան ի գործա թիւն. գեղաւ ի գրկանոց եւ ի կաշտոց, զոսւ ի շար գնացւ. զաշտ ի հոյեւ զաւանդ լարեանն ու ձեռ՝ ի հոյեւն, եւ զանանիք ի լուր։ Այլ արեանն աւելի արդու թեւալք պահք։

2 Գանձանէ լԵ՛ւ։

3 Եւ, 'ճանկոց'։

4 Եւ, 'նա'։

5 Եւ, 'ընթանէն'։

6 Եւ. խառնիքն լուսանքի գրույ։ 'Ար ի գործանն ի Լւն Խառնիքն գրեալ է փառն զենման կենդանեաց. եթէ երկնաւորայ. որ է գանձանն քրիստոնէի։

Արդ՝ հարցանեմ զձեզ. ձեռն սուրբ եւ զանակն սուրբ, զի՞նչ է ար պղծել զհենդ զանին:

Ասեն թէ յանուն Հոր՝ եւ Արդի եւ Հոգի, զԼստաւ ան անուանեմք թէ զյոյժ ոչ: Ասեն նոքա թէ զԼստաւ ան անուանեք, այլ երեք տեք: Բանեք ապա զուրք ընդէր տեք, լու իտմի խոտաւ, լուսիլու, ուս իմանի ու իտմիմ՝: Բհհ² եւ զուրք՝ զԽորորդութեան՝ անունն յիշեք, եւ թէպէտ զուրք ի լեզուս ձեր լու իտմի խոտայ տեք, եւ մերք ի մերս յանունն Լստաւոյ, զայն զանազան լեզուս: Արդ՝ հարցանեմ թէ ի ձեր լեզու զ տեք լուսիլու ի վերայ ուսուրք հենդ անոյ, որպէս արեւոյ կամ զայոյ, եւ զհետեւ զնա, սրբի թէ ոչ, թէ սրբի, ընդէր զուրք զամենայն հենդ անիս որպէս ոչ զհետեւ եւ ուտեք: Եւ թէ սանն ոչ սրբի, տանեք՝ թէ սրպէս լուսիլույն զպիղծ հենդ անին ոչ սրբե, նոյնպէս Հոյք եւ Արդի եւ Հոգին՝ զլուսիլու հենդ անին ոչ պղծել: Բայա ուրեմն ոչ է խոտելի՝ քրիստոնէից զհենդին:

1. Թէք արեւակին թէ զարեւոյս թէք զի կայ հոս: Բոս Բոս. Բսեն թէ յանուն Հոր եւ Արդոյ եւ հոգի: Թորոյ տեք: Բսեն թէ հոյք:

2. Բս. Բստա:

3. Բս. զԽորորդութեան:

4. Բս. զայն է պղծութիւն ի զանազան լեզուս, որպէս ի վերայ տաւառ: Դարեմաւ:

5. Բս. տաւա:

6. Բս. Հոգին Թորք:

7. Բս. զայն ուրեմն խոտելի:

Այս թէ ասեն, զիտն զի գուր անթիքիստ¹ էր, ասենք. եթէ անթիքիստի² զենա մն պիղծ է, հարն Բարսհամ³, զեւ եւս անթիքիստ զորով, հրամայեաց Աստուած տանուլ ոչխար Կրեմեան⁴ եւ արջաւ եւ նոխաղ, եւ տառարակ եւ աղաւնի, եւ պատարագեաց, եւ բնդ երեկս ետեա Գլխասուած⁵, միթէ ոչ եղև բնդունելի⁶ :

Այս ալ Եստաք⁷, Նոյ Երեմա⁸ ել ի աստանէն եւ ի տարր կենդանեացն պատարագեաց եւ բնկալաւ Եստաքս⁹ Կոյնպէս եւ զԿրեյի պատարագն Բնկալաւ Եստաքս հրով¹⁰ : Այս արդ զինչ ասէր, պիղծ էր նոյա զենմանքն, զի եւ նոյա անթիքիստք էին¹¹ :

Այս թէ ասեն, յայնժամ զեւ եւս ոչ էր ուխտ թիքիստութեան. ասենք թէ յայնժամ ոչ էր ուխտ թիքիստութեան, եւ այլժմ յարձեւոյ է ուխտն ալն, եւ մեծագոյն ուխտ տուեալ մեզ Քրիստոս : Այս որպէս նոյա զենմանքն տարր էր

[—] Ստորեւ աղագէս Նշանակուած հասուածներ Եւ թ մէջ հոս են. աւելի բնական կարգով :

1 Եւ անթիքիստք :

2 Եւ անթիքիստութի :

3 Եւ Կեանքեան :

4 Եւ Եստաքս :

5 Եւ ասէր. Եւ ալ եւ յատարաւ ամբ յանապատին ժողովութիւն անթիքիստք էին, եւ զայն ամենայն զենմանք եւ պատարագ մատուցին Եստաքս, միթէ ոչ եղև բնդունելի :

6 Եւ Եստաքս :

7 Եւ Եստաքս :

8 Եւ Եստաքս :

9 Եւ Եստաքս :

10 Եւ Եստաքս :

11 Եւ Եստաքս :

որ սեփեթբաւար էին. նոյնպէս եւ 'մեր' սուրբ եղիցի:

'Ե.Մ. եւ ի Տմէն' մեծ քաղաքն ձեր ոչ եւ
 աստիւտաճիկ'ք]. քանզմեզ, որ՝ պղինձաւորն¹ քրիս-
 տոնեայքն տանեն, եւ տաճիկ մարդ ոչ իշխե թ'
 անասուն գենուլ, միմէ եւ զայս կարէք սրանալ:
 Եւստ յայտ ե թէ 'նորագիւտ' ինչ ե թմա-
 ւորպոս թիւն² ձեր եւ խաբիյ զհայդենն³:

Եւ զարձեալ թէ պապէս 'խառէք'⁴ զքրիս-
 տանէից գնեւայն. զգորեանն զհարդ սուեք. 'դի'⁵
 քրիստոնեայք հնչեն եւ հանեն ի կենաց, 'եւ'⁶
 զխաղաղ եւ զամենայն միւր: Զի նորա անկախան
 կենդանիք են եւ սրտասուցեալ են յերկրի, եւ
 հաստմե նոցա՝ գնունմէ է նոցա. որպէս ցամա-
 քային կենդանիք արտասացեալ են ի չունչն. եւ
 ձկուկը՝ ի չորսն, նոյնպէս տանկք եւ 'բոյսքն'⁷:

1 Ե. 'մեր':

2 Ե. ունի. 'Ե.Մ. եւ Կաշման ձեր գրեալ եւ ս-
 տեղեալ թէ շատ վայր որ իջե հայ մարդ, ցամենայն գնե-
 մանքն նա տան. եւ նալալ եւ եւ թէ քաղաքանց մի հնա-
 ի յորս կողմանց ոչ իջե քրիստոնեայ, ապա տանիկն գնեցե'

Եւստ եթէ գոյս սրանայք ցոյս եւ խառնէք, ոչ
 ի Դմէն:

3 Ե. 'ցամենայն գնեւաւորն':

4 Ե. 'նոր գիւտ':

5 Ե. 'թմաւորպոս թիւն':

6 Ե. ունի. 'Եւ զարձեալ թէ պապէս խառնոյ էք
 գնեմանց, գնուն զոր քրիստոնեայք հանեն ի չունչ. լնչէր
 գորս սուեք: Զոր ահա խալ կայ ի գլխին, եւ ի ձեռն
 քրիստոնեայ մարդոյ մեռանի ի թագուժ տեղիս:

7 Ե. 'խառնէք':

8 - 'գոր':

9 Ե. ունի. 'կամ զխառնութիւն կամ':

10 Ե. 'բոյսքն':

յերբերի: Աւ որ բաժանէ զըշուենն ի կենդանոյն եւ զձուկն ի ջրոյն, զիննումն է նոցա. նոյնպէս որ բաժանէ զբոյսն յարմատոյն՝ դինուումն է նոցա:

[¹] Եւ թէ ասեն, ընդ էր ապա զուր «զտաճկազեն» ¹ ոչ ուտէ, ասե՛լ, եթէ բնաբնութիւնն զենմանց երեք է. ախինքն ի զենեալն, ի «զինոյն» ², ի զենուումն Զենեալն, զի իցէ սուրբ կենդանի, որպէս ուխտար՝, ազանի. զենուումն, զի իցէ յանուն Ըստուծոյ, եւ մի յանուն կոպ զհօհոյցի: Իսկ ի զենոյն ³ երկու ինչ պիտոյ. նախ, զի իցէ արու կատարեալ, եւ ոչ էզ կամ՝ շէզոք, կամ՝ մանուկ անկատար. զի անբնական «զարուսթիւն» ⁴ պակասէ ի նոսա, երկրորդ, զի իցէ հաւատացեալ, վասն զի անհաւասան մեղքք սպանեալ է «զոգի» ⁵ իւր, եւ զենեալն ի նմանէ որպէս գալանարեւէ է, վասն որոյ չէ տակելի: Երկ ամսիկն յանուն Ըստուծոյ զինու, բարի է, եթէ սուրբ կենդանի իցէ, այլ զի անհաւատ է եւ «զհոգի» ⁶ իւր սպանեալ է մեղքք, եւ սպանեալն արիւն ոչ կարէ հանել:

Աւ պարծեալ. ամսիկն ախտացեալ «զտադամայական պղծութիւն» ⁷ եւ է ի կնոջ կարգի եւ չէզոքի. յաղագս այնորից զենեալն ի նմանէ ա-

1 Ա. «գաւահազենն»:

2 Ա. «զենոյն»:

3 Ա. «ուտի. -ե»:

4 Ա. «զուրուսթիւն»:

5 Ա. «զհոգի»:

6 Ա. «զհոգի»:

7 Ա. «զտադամայական»:

նուսեղի է եւ պիտի՝ Եւրդ՝ վասն այս մէք՝ զստեմ-
կապեն՝ ոչ ուսեմք¹։

Վարդան տա այս²։

ԺԶ.

Վարդանանքարդ Բուրսեթիւն Ելլազգնաց³։

Սր⁴ կարծ եւս զինքեանս յիմնաւ որ գոյ⁵։

Վասն՝ որոյ՝ բնական քննութեամբ ջու-
ղից զստեթիւն⁶ նոցա՝ Նախ այսպէս⁷։ զի ի քա-

1 Եւ. զստեմկապեն։

2 Եւ. ունի. Եւրդ վասն էր զնոյապենն ոչ ուսեմք։

3 Եւ. Վարդան վասն զնեմեմք. եւ զայլ պէսպէս
մանրաքննի վասն զնեման վեղանեմաք գոցեալ Վասմարն։

4 Եւ. Վեցստաւանեքարդ մուրսեթիւն Զանկաց։

5 Եւ. ունի. Սրք անարեւը եւս եւ։

6 Եւ. ունի. Եւ զի նոցա ոչ Վաստան առաւ աւայրն
բանից։

7 Եւ. այն։

8 Եւ. ունի. տարինաց։

9 Եւ. ունի. Զի առ իմաստասերն թէ անու է որ
ոչ Վասմարնի իրն ընդ մայնին. որպէս առնին սակի քաւին.
Ելլապէս եւ առնին արինաց նոցա մուստիման. այսինքն
որպիկ Վաստ. ոչ Վասմարնի իրն նոցա. քան զի անու տէր
փայն են եւ ոչ գործով. որպէս զհրեզման բռնալ։

Երկրորդ. զի զոր ինչ կարէ ոք առնել, զայն որման
է ուստի առնել. այսմ է Զեր վկայել. որ արասցէ եւ ստատցէ.
Իսկ ապա առնաւ Զարման զոգին զարգարն թիւն
եւ զիսպաղաւ թիւն. եւ ոչ որ առնել կամի առնել ինչ Զի
ոմէ ի նոցանէ փ մասամբ շաբ եւ այլք զբովանդակն ունին.
եւ ոչ փ ի նոցանէ ոչ խառնեման յայ զի իրեանց։

Երրորդ. զի ոչ էրեւք ի խառնել լոյս եւ ոչ ի կարել
բարի Եւրդ՝ առնն նոցա եթէ ոք զբոլորանեա կողապտէ կամ
սպաննել. արքայաւ թիւն նմայն է. գոր եւ ոչ կարի կաւ.
զորքսն առնին յառաջին. Ըստ այնմ եւ ամենք ի նոցանէ

դարձան արեւմտեան սղոյսաւանդան, պոռնիկքն եւ շուեր յայտնի ի փողոցս եւ ի հրապարակս նստել հրամայեցան. զի այլքն որոշեացին ի նոցանէ եւ գարշեացին ի շարժելնէ աշմ¹։ Իսկ 'Աւ'ւմիւս² արեւս եղեալ է գովելու, եթէ որ տասն տնոց տմ³ կամ աւելի երթիցէ ընդ այն ծանաղարհ, պատահցի. 'Էւ զՄահմեմ⁴ գովեն 'սոցոն իւր⁵ թէ ի միւսմ⁶ գիշերի ընդ այսչափ կնոջ գնաց։ 'Երկրորդ⁷. զի ստէ իմաստասերն, յորս մտրցոյ տա

ու տանն գալլոցն. նորաւ տնելոյ. որ է. այս կարի հասկումի երես ի աշմ⁸։

Չորրորդ. զի տաճարն որ գոյն տէ Բասուսն. յորոշ տնուան երգնու եւ ի յարեւան եւս գրեալ է. երգնու. յորս յԲասուսն իշխարիւս. իսկ ազգն Զանկաց գիտութիւն կնոջ տաւաւան պաշտեալ է։ յայս է յերգում ի բեանց. զոր իմանոյ կաշին նորա, եւ այն ըստ նոցա տնոցնի. զոր եւ յրիտանեայր զերգում. որ տա իշխարիւսն Բասուսն. ոյն այնպէս պահեն որպէս եւ նոցա։

Հինգերորդ. զի տաճարն որ զԲասուսն իւր պաշտէ եւ երկիր պաշտեն. որ եւ կապարչաքն նոյնպէս երկիր պաշտենին. յայս է յԲասուսն աշխարհէ. պիւրն. իսկ ազգն Զանկաց զայն որ պաշտեն եւ երգնու. պիւրն. յաճնայն ժամ շար տնելոյ ընդ նոսա։

Վեցերորդ։

1 Ը. 'Շազգն Զանկաց։

2 Ը. 'որ եւ զգիտութիւնսքն ի բեանց։

3 Պակտակ ԸԲ. եւ։

4 Ը. ս. եւ. 'Երթիւն բորդ. զի տաճարն որ եւք տնի գրեալն, զի պարկեշտացին մտրցիք ի շախապ զանկա. թեանց. եւ յայս է զի շախ թեմէ սրբնացն եւ պարկեշտութեան. իւրով կորեան. որպէս տնէ գիր. տնէին եւ շրթնին. կտնայ տնէին եւ աքանց թեմին, մինչեւ։ իսկ ազգն Զանկաց թէ որ բազում ուտէ քաջ տնէ եւ հապա տնէ. եւ հրապարակաւ շարիս տնելոյ ընդ տնի տնէն թեմէ Ըսասու. եւյ։

Ու թեւորդ։

այն 'պարտ է' լինել, որ գերագոյն գտանի քան
 գինքն: Ասան որոյ յուսան ազքաւոք ի թագաւ:
 որսէ իսկ ազգն ճանկաց այնպէս յուսան ի Մահ-
 մեա որպէս իմ գրուիք 'արքայութեան' նալ է:
 Եւ յայտ է զի բազում ոնգամ զԱստուած յի-
 ղելով երկիր ոչ պապանեն. եւ յորժամ զՄահ-
 մեա յիշեն, անկանին ի վերայ երեսաց իւրեանց:
 'Կրկնորդ' 1. զի հոգեւոր են նոր արեւա 'գրեալ' 2
 Մահմեաի. զոր եւ կարի ստեն այսու: Զի թիբա-
 տութիւն նոցա է յորձնացն Մովսէսի, եւ լուս-
 ցումն եւ ազօթք նոցա: Զի խորշակացիքն յամե-
 նայն գիմաց յարուստղէմ 'աղսթէին' 3 եւ նորա
 ի նսնել ԲԻԼ եւ մուրիւն եւ մի գէմ զԱստուած
 ասել, եւ այն 4: Բայց այս միայն երեսի զանա-
 դանութիւն նոցա, զի նորա զՄահմեա մարդարեւ
 կոչեն եւ ջհուան' ոչ 5: Զորպոյզ 6. զի 'զարքայու-
 թիւն' 7 Աստուծոյ ուսելի եւ ըմպելի քարոցեն եւ
 'ասեն' 8 ասնու զմի մի իւրաքանչիւր որ 'քառա-
 սուն կամ' եսթանասուն կին. որ եւ յայտնի 9 սուտ

1 Ա. 'պարտի:

2 Ա. 'արքայութեանն:

3 Ա. 'կենեքորդ:

4 Ա. 'գրել:

5 Պատմակ լիւն. եւ:

6 Ա. ունի. որպէս ճաշար ի վերայ:

7 Ա. ունի. 'եւ' նորա ոչ. ապա ուրեմն շրեպք
 են նորա:

8 Ա. 'ճանեքորդ. ի վերայ որոր ամենայնի երեսի
 սուտ թիւն ուրիմաց նոցա:

9 Ա. 'արքայութիւնն:

10 Ա. 'հալենն:

11 Ա. 'Եսթանասուն կին. որ եւ այս:

ցուցաւ ի վերոյ: Ծի զայս ամենայն 'ազգ.¹ խոս-
տալանին թէ որք անանին, նորա յառնեն: Այդ՝
բազումք ի յաշխարհի նորա են, որ առանց կին
'մեռան², նորա ուստի յաւելիի: Դւ. զայս եւս
խոստալանին, թէ ոչ անէ անդ մարդկ: յինս
բնութիւն: Ապա ուրեմն սուտ է 'սրենք նորա,
եւ. սուտ է կին ոսնտոյն անդ. զի կինն վառ
զուսկի լինի³:

Գործեալ. զԱստուած, ասեն, պաշտեմք,
եւ գրանն Աստուծոյ ուրանան: Աստու թիւն խոս-
տալանին եւ հոգոյ բաժին 'նշ⁴ ասան: Հաստ-
ցումն ասեն գործոց, եւ գամենայն մեղք գործեն⁵,
Դւ. այլ եւս. զգինին 'սպում' ասեն. եւ ամենե-
քեան արբեան. եւ զանան զմեզ զբազարեն
'ասեղով⁶ թէ ձեր քահանայքն ի ժամ 'մահուն⁷
ստղարւարթ բերեն, եւ յեկեղեցին տարեալ հրո-
ժարէ ի հաւատոցն. թերեւս լուեալ իցեն⁸ զհրա-
ժարս մե ի դիմաց մեռելոյն:

Այլ եւ ասեն թէ Ախեն գայ 'ի դիւ-
մութի օրն⁹ եւ հաբաակք առնէ. թերեւս
լուեալ¹⁰ զհոգեւոր հարան եւ փեռայ Աւե-

1 Ա. 'ազգք:

2 Ա. 'մեռանին:

3 Ա. 'կին տուն. Դւ. զի կինն վառ գուսկի լինի. ապա
ուրեմն սուտ է սրենքն նորա:

4 Ա. 'նշեալ:

5 Ա. ունի. 'եւ. փայն զգործեմնս զեղաց ձեն:

6 Ա. 'մահուն:

7 Ա. 'մահուն:

8 Ա. ունի. 'աղբալան եւ:

9 Ա. 'ի դիւմութիւն:

10 Ա. ուն:

տարածին, եւ մարմնաւոր կարծեն 'անմասն
 թեամբ'¹:

Ար եւ Հարցանեն թէ զի՞նչ է գրեալ ի
 դուռն թիւեշտին, իբր թէ անուն Սահմանին
 'Այսն զի՞նչ² նորոս որ 'զարքայութիւն'³ մարմնա-
 կան տանն, այսպէս մարմնական դուռն եւ զիբ
 կարծեն, ոչ գիտելով թէ 'արքայութիւն' ան-
 սութիւն⁴ է Լստուծոյ, եւ դուռն քրիստոս է,
 որպէս ինքն հրամայեաց:

Հարց զնոսա թէ ասացին Հարքն, Բարա-
 համ', Սոքեւս 'եւ'⁵ դասիմ, որպէս մտին յար-
 քայութիւն, որ ոչ գիտէին զանուն Սահմանին:

Իր թէ քրիստոս հրամայէ ուր ետն եմ', անդ
 եւ պաշտօնեացն իմ' եղիցի յերկինս: ԲՏա զի եւ
 քրիստոնեայք մտանեն 'յարքայութիւն'⁶ եւ զա-
 նուն Սահմանն չգիտեն⁷:

Ընթրան առ այս:

1 Ա. 'անմասն թեամբ':

2 Պակտեւ ԴԷ.Ե:

3 Բ. 'զարքայութիւն':

4 Ա. 'արքայութիւնն անսութիւնն':

5 Պակտեւ ԴԷ.Ե:

6 Բ. 'յարքայութիւն':

7 Ա. 'ուրիշ'. Էր թէ Սահմանն անունն' զայնն ամե-
 նայն յերկինս յառի, ինքն Սահման ընդէր յերկրի եւ ոչ
 յերկինս: Բարեւս եւ զայն ամենայն յարիւ եւ զհոգեւորի,
 սասն թիւն նորոս, որոքանի եւ զոր զարծով անին, խնայեմ'
 ի թիւթի գրեւ. զի մի' աստուկացին սուրբ Լուչիք ձեռն: ԲՏԷ
 այս վարք ի բասն, զի ծանխէք զմեզոր արեւոյն նորոս եւ
 բան առ բան պատասխանիցէք եւ մի' յայնմ խիցի:

ՅԱԻԵԼՈՒԼԺ

Ի ԶԱՇՈՒՆԷՆ ԶԱՂԱԺՈՒ

ՆԵՐԱՆՈՒԹԻՒՆ

Գր. Տաթևեացին, իմ ծանոթութեան առնձանին մէջ, ժխտել հայ մատենադիրն է նախեւանց մէջ, որ կանոնաւոր քննութեան մը ենթարկած է Իսլամը, քրիստոնէականը պատահեալ, ցոյց տալու համար առաջինին մարդկային ծագումը եւ վեր հանելով վերջինին ստակոյտ թիւը իրեն առաւանդային յայտնութիւն:

Տաթևեացիէն յատուց աւելայն կա՛ն խոր մը հայ մատենադիրներ որ պրած են, առատակեան անպակաս թիւներով, Մահմէտի եւ Իսլամի ծագման մասին, ունին ոչ, ինչպէս կը թուի ինծի, միակ սղոյթի մը քաղելով իրենց այդ անպակաս թիւները ստակոյ կամ նուազ քննարկութեամբ: Առհասարակ որ շատ հետաքրքրական պիտի ըլլայ անոնց սղոյթի բն հրատարակութիւնը իրեն Լեւոնյան Տաթևեացիի այս գործին վերջը:

Առատակախառն գրուներու խոր մը մէջ աչադրու է Մխիթար Անեցի, ԺԲ. գումարուն վերջը:

Վ. Պատկանեան 1879ին հրատարակեց իր Անեցիին պատմութեան Ա. Դասը կամ Մկրդը, որտ վերջին գլուխներէն Ինչ- եւ ԻՁ-ը կը վերաբոյժին Իսլամի ծագման, Ինչ-ին վերապահ է:

— Վասն առատակաց անարէն Գառնիի ի նորին ստորեւան, զոր խաղաղութիւն աշակերտմ:

1. Մխիթարաց Անեցի Պատմութիւն. Մկրդը, Գլուխ Ինչ, եւ Դասը Ինչ. Տպ. 1879. Բ. Պատկան (Անեցի վերջը):

Ք. Պատկանեալն իբրեւ Զաւիլուած գրած է Միւ. Անեցիին վերջը հինգ Մատենագիրներու գրածները միեւնոյն նիւթին վրայ այսինքն՝ Վարդանայ, Սամուէլի Անեցւոյ, Կիրակոսի, Կարանկատուայոյ, Թովմայի Արմբուծոյ :

Այս հինգ մատենագիրները չեն բաց թող աւելցնել քաղած են իրենց աեղեկութեամբ, որոնք, ինչպէս գիտեյ տեսնք, առաւել կամ նստալ ընդարձակութեամբ ազատած են միեւնոյն աղբիւրէ :

Ասանց մէջ մատնաւորացէն Միւ. Անեցիին է որ գրաւեց աշաղբութեամբ, որովհետեւ անոր բաւն օրինակը գտայ Մ. Յակոբի Մատենագարանին Թիւ 1288 Ձեռագրին մէջ :

Այս Ձեռագիրը Հաւաքածոյ մըն է այլապէս եւ գալմանապէս նիւթերու, գրւած ԶԻԲ = 1273ին, զի սուրբ եւ ի հաշուաւոր վաճառ Կեանքս, Միւթիւր գրիչի մը ձեռքով, ի մայելումն իւր անձին : Գրչութիւնը ուշադրաւ բոլորցիւր մըն է անցման : Ձեռագիրս նորոգուած է ԹՀԳ = 1624ին, ի Թէքիբասալ, Առաւուածատուր Բահանայի եւ Սարգիս Արեւոյի ձեռքով : Նորոգել տեսցին է Գրիգոր Վարդապետ (Կարանկատուցին անչաւտ) : Նորոգողներու Միշտատկարանին համեմատ գիրքս զհոշի Հարցմանց վանական վարդապետի, Վարդանայ, որ ծաղկաւելաւ եւ լուստար բանիւր լի է :

Ձեռագրիս մէջ Մահմէտի վրայ գրւած հատուածը կը բռնէ 231 ր—238 ա երեսները. իսկ հատուածիս սկիզբը, ըմբռնի լուսանցքի վրայ գրւած է ԺԷ. հատուածաթիւր, համեմատար ցուցակայի Սատարանեացի կողմէն : Հատուածիս վերնագիրն է

ի Քաղաւնէն Բաղածու :

Ահաւաստելք Ի՞նչ . Անեցոյցն աղբիւրք, զոր ծածկամ է ինքն եւ ասոր սեղ գրամ է «գտան տատաղեաց» եւ. այն վերնապիւրք :

Իհր. Զեռացրին Հատուածք կը սկսիս ու՛ր բաւերա՞յ . «ի ժամանակս Մանմեղի ես—սեալ սա մեզ այր Աշմարիտ, որ գրալ նրալ մեզ զարստաւ ինկ ի սկզբանցն ետաւապն Իմեմեղի : Քանզի այսպէս սալ, զհետ թա—դում աշխարհապատմութեանցն, վասն պնն որ զինի շրջեալ էր Մանմեղի, զոր աշաց սեմիլն սալ ստուգութեամբ : Զոր կամեցա զրել ճեզ, զի սոսքիք եւ մի՛ Հաւատացէք նոցա բանեցն» եւ. այն :

Հատուածիս վերնապիւրն ու սկսուածք կը թերացրեն մեզ հարցնել թէ ո՞վ է Քաշաւնի կամ ի՞նչ է . ո՞վ է այն ճամարիտք, որ «զինի շրջեալ Իմանմեղի» եւ «պրոֆէ թոցամ է ինչ որ սեւամ է իւր աշրալ» եւ վերջապէս ո՞վ է այն որ կ'ըսէ զոր կամեցա զրել ճեզ» եւ որոնց կ'ազգասի խոսքք :

Դուհացոյցիչ սրտաստեաններ չենք պսնիւր այն հարցաւմեկրուն համար :

Հատուածիս մէջ հետաքրքրական տեղեկութիւն մըն ալ կը տրուի Իմանմեղի վերոյիշեալ աշակերտին վրայ . — «Զայս ամենայն յայտնեաց մեզ ոմն յաշակերտացն Իսահակի, որ ինքն իսկ խրափի սկսնաւսն ումենայնի յետէ էր, եւ զարհուրեալ ի գիւտն երգմանէ փախեաւ ի կզգին Կրեւադարաց եւ անդ քրիստոնէացու եւ հաւատաց ի Քրիստոս» : Ահա՛ յաւելաւանկան տեղեկութիւն մըն ալ Իմանմեղի աշակերտին վրայ, որ փախել է Կրեւել եւ հո՛ն քրիստոնէայ իղամ է :

Այդ բոլոր հարցաւմեկրուն սրտաստեանք հաւանարար պիտի դռնէինք Քաշաւնի մէջ, եթէ գիտնայինք թէ ո՞վ է ա՛ն կամ ի՞նչ է .

այսինքն՝ Քաչուս յատուկ անուն մըն է, եթէ ոչ՝ Քաքչուսի մէկ փոխանակը (variante), որ Հայերէնի մէջ կարանցուցած է Քաւար եւ եղած է Քաչուսի:

Քաքչուսի կը նշանակէ առօրեային սղարակներէն արարելէն պատճառով, Հայերէն առօրեայ թխրքերէն պատճառներու պէս:

Քաչուսը յիշեցնող յատուկ անուն մըն ալ կայ, Սմբղանայի (Եր-Քաչ) կամ Եր-Քաչուսի (մեռած 887/1482), որ գրած է Պաւսանի մեկնութիւն մը², յայց տփեկա ժերդ պարս. մարդ է եւ չի կրնար ունէլ արեւմտեանէն մեր Քաչուսի հետ:

Եթէ յատուկ անուն մը չէ Քաչուս, այդ պարագային պէտք է հեթանոսի, որ Քաքչուսի պատճառով մը քաղաքով բլրայ մեր թիւ 1288 Անուագրին հասարածը, եւ հետեւաբար կրնայ բնակիլ թէ աւարի քրիստոնէայ մըն է հեղինակը այդ քաղաքովին, որ Հայերէնի Թարգմանաւած է մեր Անուագրին պրշուքեան թուականէն (1273) շատ յառաջ:

Մեր Անուագրը կապուած է Բովհ. Վանական Վարդապետի եւ Վարդանի անուններուն հետ: Թողունք Վարդանը, որովհետեւ մէկէ աւելի են նայնանուն ժամանակակից անձեր եւ շփոթուած իրարու հետ, ու առնենք Վանականի Թուականը, 1183—† 1251. արդ՝ կարելի է թելիլ թէ Վանական եղած բլրայ այդ հասարածին թարգմանիչը կամ քաղաքը: Դժուար է հաստատական պատահական սոսկ այս հարցովին. որովհետեւ Թովհատ Թրմբուներ (Թ. դար) արդէն ճանաթ է

² Անտոնով (ընդ Քաքչուսի պատկերասրահով հարածը (տե՛ս Encyclopédie de l'Islam, p. 821):

³ L. Goldziher, Le Dogme et la Loi de l'Islam, թրգմ. Felix Arin, Paris 1920. Հղ. 274, 228, 70:

Մահճէտի վերադարձեալ գրայցներու և Կր Նե-
աեւի թէ Թ. Արմրտնիկն ալ յատարժ Մահ-
ճէտի և Բաշամի վերադարձեալ նիւթեր
գրաւած էին հոյ մասենադրութեան մէջ:

Աս այժմ մեզի համար կարեւորը Միս-
Անեցիի հաստատմներուն և օր Փաշունէ քա-
ղաքումն նշուած թիւնն է:

Թէ Վանական և թէ Միս. Անեցիի նշն
դարս մասենադրներ ևն, և յայտնի է որ
այս վերջինք աւրի առջեւ ունեցած է Քա-
շունէ քաղաքուն և ընդորինակած է զայն
կրճատու մեկրոյ և փոփոխու մեկրոյ:

Պէտք է գիտնի ծաւ երկու օրինակներն
ալ խանդարտած են յեղաթի կողմէն, անշուշտ
անհմտութեամբ ընդորինակողներու գրչոյ, առ-
կայն աեղ աեղ գիրար կը սրբադրեն անոնք:

Երկու օրինակներուն զէմ առ զէմ հրա-
տարակութեամբ երեսուն կու գայ Միս. Անե-
ցիին ագրիբր և միանգամայն կը տեսնուի
թէ ինչպիսի կրճատու մեկր և փոփոխու-
մնք բրած է Միս. Անեցին զայն ընդորինա-
կելու ասեմն:

Հ. Ն. Ակինեան Միս. Անեցիի գրածնե-
րուն միայ խաւիսոյ կ'ըսէ. «որոնց հետա-
պելայք»՝ ագրիբրն թէպէտ և չի յիշատա-
կեր, քոյց հաւանորէն քաղաւած են ճաղհոյ
պատմութենէն, դատելոյ աճէն և այլ պա-
րադոներէն»՝ Խառնակողական Հետաք-
րու յիմիւ. Ա. լ. 195—196, Եղգ. Խառն-
ակողական Վ. Գ. 1:

Քանի որ Փաշունի երեսուն կելու Միս-
Անեցիին ագրիբր, ճաղուհ կը մնայ իր
տեղը: Փաշույ յեղաթին, հակառակ տին յայտնի
խանդարտ մեկրու, ինկած չէ ան և շատ
բարձր է ճաղուհի վերադրում գործին
առակախաւուն հոյերէնէն:

Ի ՔԵԼՁՈՒՆԷՆ ՔԵՂԱՅ ՈՒՅ՝

[Վասն Մանկերի:]

Ի ժամանակս Մահմեդի, հասեալ առ մեզ այր ձգմարիտ, որ գրով եթադ մեզ դառաւ աթիւն ի սկսումնսն հաստացն Մահմեդի:

- 6 Քանդի այդպէս առէ, զհետ բազում աշխարհապատմութեանցն, զամն ամն որ զկնի շրջեալ էր Մահմեդի. զիւր աշաց անսխիւտ առն ստուգութեամբ: Զոր կամեցաւ յորեւ մեզ, զի տալիք եւ մի՝ հաստացնէք նոցայ թանկն, եւ կամ զի դատաւում յիշեն միշտ՝ տատաւած ապաշտ կարծիքէք:

Իսկ ցեղն որ կոչի Կուրէշ¹, եւ լինի յԱրքայանէ մինչեւ զՄահմեդ. դա՛ է թիւ օրաց: Է՛ հայր ամենեցուն Արքայամ:

- 15 Արք՝ ծնանի Մահմեդ ի քաղաքին որ կոչի Մադինայ. մերձ ի Մաքայ երկուց ասուրց պնացք: Եւ վախճանի ի նոցն քաղաքի: Եւ ի զ(ն)ան Բրիտանսի Աստուծոյ մե-

¹ Երկու օրինակներուն ասորբերութիւններք չենք ապեր մի առ մի նշանակել՝ Զամսթութիւններով յիշողչու համար շուտանցներք. արեւմտեւ ուշագիր բնակացոյժով կարելի է գրակն այդ ասորբերութիւններք թէ՛ սնի, թէ՛ ազգապատման եւ թէ՛ համատարման կողմէն:

Ի Փայուսէ՛ Բաղամութի մէջէն թանի մը սատր թառերու նշանակութիւնք եւ բացատրութիւններք միոցն զիսի ամառ. արեւմտեւ շարք մը թասեր եւ թացատրութիւններ արդէն արուած են Միւ. Անեցիի հրատարակչին, Ք. Փ. ի կողմէն:

² Կուրէշը կամ Կորէշը: Իսմայէլի ցեղազնին

ՊԵՒԵՅՆ ԵՆ Ե Տ Ե

(էջ 35—43):

Ինչ վասն առաապելաց ամարէն Մանիէղի եւ նորին ստորեան զոր խաղաղակէ նորին աշակերտն :

Իբրեւ եւսա մեզ պատմէյ պատարկնն Մանիէայ գիշոր զկնի պոյրորութեան նորա գրաճարութիւնն, զի խաղաղ ասեացեա եւ փախիցեա ի նորին տնտանէ, ո՞ր պուքրաւոր ասելք անձն: Չոր մինչեւ ցարտար գեա եւս անգիրութեամբ երթեալ ի ճէճն եւ ի Մաքայ, մատուցանեն նաւթա գիւաց, եւ կատարեն անմարարա պիտրճարդ ասաջիւն կոտմոյ պիւապաշտութեանն, ոչ գիտելով զինչ դորձեանն: Չոր ասաք կարեա գիտել զգործս նսցա, զոր նոքայն անգիրաւորս համարին աստուած պաշտութիւն զգիւապաշտութիւնն:

Ճէջ հայ Առնան տնտն Ճէկը, որ ապրած է Քրիստոսի գրեթէ 20 ասարի յառաջ: Իսկ Քրիստոսի 200 Քառահանի Առնանի տնտն Ճէջ փիւլը տնտն Ճէկը կոչուած է էլ—Կորէիլ: որ նախահայր եղած է Կորէիլի տնտն ցեղին, որ տիրապետողը եղաւ Մէքէլի Ճէջ: Ապառնի չէ Կորէիլ յոտին իմաստը: Վեց տնտնկ աստուգարտութիւն տալովորդուած է, որունցմէ Ճէկին համեմատ Կորէիլ պիտի ըլլայ նապակաւոր Կարշ յոտին, որ կը հշտնակէ տնտակ մը շատ որկրամուշ ձուկ որ կուշ կու տայ ուրիշ ձուկերը: Իսկ Քաղի—Ճէրի—Ճէր, Գուրտն, էջ 1—V):

բայ՝ բազումք քրիստոնեւ թեան հասանե-
ցան, որք ունին պննաթեամբ պատանե-
մինչեւ ցոցսաւր ժամանակի՝, եւ որք ո՛չ
հասանեցան քրիստոնեւ թեան, դպաշատ-
մունս իւրեանց պիտրին անսպասովեւ ետուն,
մինչեւ ի ժամանակս Հերակլի թագաւորին
կունայ, եւ փերջին Թաւարովայ որ Մարտի-
նոյն կոչեցաւ, թագաւոր Պարսից:

- Արդ՝ եթէ կամեցիս գիտել զթիւ ժամու-
 10 նակաց, որ լինի յիկամաւ մինչեւ ցիտաշխու-
 թիւնն Քրիստոսի $P^{67}L^2$ (= 5138) տմ. խնդ-
 անաթի մինչեւ ցրտանամեկն Կոստանդնուպոլիսի
 15 $167L$ (= 291) տմ. եւ ի քանն ամէն Կոստան-
 ւաթանաթի մինչեւ ի սեւ (= 15) ամն Հերակլի,
 20 յորում եղեւ դարձ ուրբ խաչին յերուսա-
 ղէմ, 162 (= 206) տմ.: Ի նորին Հերակլի
 ժամանակ, ասին, եւ ի Թաւարովայ Պարսից
 սրբաւ[յ]ին, զյայտնութիւն սուս ժաղա-
 րէին Խոհմէղի: Եւ էր յայնժամ Հա[յոց]
 25 իւսեականն $463 + 651 = 616$: Եւ սցիբ
 ի Հերակլի թոսինն սուսքին ասին զԽոհմէղ:

- Եւ եղեւ ի ժամանակին յայնմիկ սցր-
 անն, ամուն Խոհմէղ, յաղցէն որ կոչի Կու-
 րէշ, յորդոյն Կեպարու, երկրորդ արդոյն
 30 Բամպլիի, որոյ էկեալ ի սուրբ շէտն Սի-
 նէականն, աշտեկրտեցաւ մ'անակեցի, որում
 անուն Թարգիս, արխանս, որ գիտէր լեզու
 ասեկերէն. որոյ ասեալ զնայ, կամեցով
 35 ճշմարտութեամբ ի փերայ ամենայնի հասու-
 ցանել, սկիմրն արարեալ ի լինելութենէ
 տրտաւածաց, ո՞ն եղեալ ընթեանայր նմա զՔրիս-
 70 75 80 85 90 95 100 105 110 115 120 125 130 135 140 145 150 155 160 165 170 175 180 185 190 195 200 205 210 215 220 225 230 235 240 245 250 255 260 265 270 275 280 285 290 295 300 305 310 315 320 325 330 335 340 345 350 355 360 365 370 375 380 385 390 395 400 405 410 415 420 425 430 435 440 445 450 455 460 465 470 475 480 485 490 495 500 505 510 515 520 525 530 535 540 545 550 555 560 565 570 575 580 585 590 595 600 605 610 615 620 625 630 635 640 645 650 655 660 665 670 675 680 685 690 695 700 705 710 715 720 725 730 735 740 745 750 755 760 765 770 775 780 785 790 795 800 805 810 815 820 825 830 835 840 845 850 855 860 865 870 875 880 885 890 895 900 905 910 915 920 925 930 935 940 945 950 955 960 965 970 975 980 985 990 995

2 Արարից մէջ Նազիկայ Քրիստոնեւութիւն ժր
 կար Բաբամէն յաւաջ տեւս $P^{67}L^2$ քան ի Կոստան-
 ւաթիւթիւնք այս ժամին *L'expansion nestorienne*

Էն եղև, առէ, ի ժամանակին յայնմ իկ
այր ժի, անուն Մաշմէտ, յարգէն որ կուշի
կարէչ, յարգոց կեպարոյ, յերկատաւան ցե-
ղից Քամայէի: Որոյ եկեալ ի ասոր յետն
Սինդական, աշակերտեցաւ ժայնակեցի ու-
ժեմն, որ գիտէր լիցաւ Քամայէոցի եւ պար-
սիկ, անուն Բիւրոյ: որոյ ասեալ զնա՝ կա-
մելով հշտարտաթեամբ ամենայնի ի գերոյ
հասալսանել, սկիզբն տրտրեալ ի շինելու-
թենն արարածոց, ո՞ն եղեալ ընթեանոյր նմա
զՎիրա իմնոց եւ գոյլան ամենայն կարգաւ:

en Asie pour voyager en Asie. Annales du Musée Gul-
met. Tome 40, p. 205—237: — Solomon Reinach,
Orphée, 1914. Հ. 235—237:

մինչեւ ցնոր Կառեկարանն, եւ դգիբա կուշե-
ցեալ Ռիսուսի Ռանկու թեւոնն:

Ռինչղեւ ահանջաշարք յմա միայն էին
դիբար աստուածալիքն, եւ ոչ հասու չեալ
էր նոցայ, եհաս նմա պատանաւ ինչ զնալ ի
նեքթաղոյն սնապատն, եւ ոչնա հետեւ ոչ
դարձաւ առ վարդապետն իւր, եւ ոչ միւր
նորա սիրեցին զԲրիտանիկա թիւն: եւ խա-
հարգք նորալ յուզէին դիտել թէ զինչ
20 շրէիցն իցէ հասաւ: եւ ի յարտահին յմա
շրէի սմեմն վաճառեալանի, տեղեկացաւ ի
նմանէ գիրարդ եւ զհասաւն շրէից, տնդոս-
նեալ էւ վայն, եւ մտացան ին յինքննէ ասաց
հասաւ նոր, շնորհաւ թեան հակառակ եւ
15 ստուգաւ թեան:

Եւ խոսեալ զամենայն պաշտամանն
նմանեալ Դերալ թիտոսլին, զիւրն միայն
պատու իցէ պեն: Եւ երթեալ ի Փոպն (sic!)
Ռաքոյ, ոյ ի նեքթաղոյն սնապատն, տնդ
20 եւս քան զէթեփ: Մտգիտնայ, որ է նոցա
քաղաք, քաղաքեալ նոցայ կամեալան պիտու
ժողոտ, ստերոյ պատնա ասհմարանին,
ոչախնքն պաշտաւն աւարցն ստն Աստուծոյ:
Եւ կուշեալ պնայ ստն Արքայաւոր, եւ սեռաւ
25 նեալ զնալ Ար Բարոյ, եւ տապ ոտաթեալ
պատանաւն, թէ ի ժամանակին յարաւ Թա-
մակին կին ուրաւ, առ չէր նորա ստն, եւ
կարաւաւր Արքայաւոր տեսեմն զնայ, տն
ցիտաւ, արձակեալ գիւ, զի երթեալ տեսիլ
30 զարդ ի իմ: Իսկ Աստուլի երկուցեալ թէ
զուչէ մերձեալի դարձեալ առ աղաթին իւր
Հաղաք, զերդասմն Աստուծոյ զնէ ի գիրոյ

² Եթեփ, Ռի- Անեցիթ արեմեգիս մէջ Եփեփեփ-
ոյսի քչար Եթեփ գամ Եթեփ. հաթեգիս տեսն
Ռադիկա գամ Ռեպիկէթ

Էւ դնուր Կառակարանս եւ պիտոն պուր Յիսուսի մանկութեանն կոչեն :

Եւ մինչդեռ տկանն խոյսը միայն էին նմա գիրք ստատաւածաշունչք եւ ոչ հաստ չեալ ստուգապէս, հասեալ նմա պատճառ՝ գնալ ի ներքստոյցն տնայաւան, եւ այնուհետեւ ոչ եւս գտանալ առ փորդոսպետն իւր : Եւ ոչ միտք նորա սիրեցին զՔրիստոսն ի իւրն, այլ խաբհարպք նորա յուղին դիտել թէ զի՞նչ է Հրէայ թիւն : Եւ պատահեալ նմա հրէի աւժեմն վաճառականի, տեղեկացաւ ի նմանէ զկտրոյ եւ զհաւատ նոցին, տնոցանեաց եւ գայն եւս : Եւ սկսաւ մտայնովն յինքննէ առիչ հաստաւ նոր, ճշմարտութեան հակառակ եւ ստուի իւրն : Եւ խոտեալ դամեւայն պաշտամունս նման Եւսեփնն, եւ գիրքն միայն սուրիւնադրէր : Երթեալ ի զեղն Մատթա, որ անդր է քան զԵփմեմի Մաղիւսայ, որ է նոցոյ քոյսք, քարազեալ քառ կամայ եւ քառ ախարմակաց, տակալ գտան տաճարանին, այսինքն պաշտման տաճից - տան Թատուծոյ եւ տան Թերուհամու, եւ անուանեալ Այ Փաւլոս : Եւ ասաց թէ Մամուղէ սորաք կին առ է տան նորա : Եւ կարաստացեալ տեսանել գնա Սերուհամու, առ զՍեւուսայ, Վերձուկեա՛ գիս - զի երթեալ տեսից զորդին իմ : Իսկ Սատուցի երկայնեալ, թէ զուցէ մերձեացի առ սպախինն, զերպումն Թատուծոյ զնէ ի փերոյ նորա թէ Վի՛ր իջեա ի գրաստեղ ի դեպին, այլ ի վերայ կուրմք տեսցես զորդին քա եւ պարճցես այսրէն : Եւ եկեալ նորա ա՛յ պատահէր Իմասէլի, քանդի յորա անցեալ էր : Եւ հարցանէ ցիւնն թէ Վու՛ր է երթեալ այրն քո՞ : Եւ նորա թշնամանեալ անդամեալ գնա, առէ չղատանցեալ խանդարեալ ալիւսք, յի՞նչ ոյհա

- Նորա թիւ մի իջցեա ի գրաստեալ ի գետին,
այլ ի վերա[յ] կարաւ քա տեսցեա գորգին քա,
եւ գարձցի՛ս աշարէն. եւ նա եկեալ ա՛յ պա-
տահեաց Բամաէյի, քանզի յայն պնացեալ էր-
եւ հարցանել ցկինն թէ ո՛ր պնացեալ է ոյր
քա, եւ նորա թշնամանե[ա]լ վեալ, առէ.
Պատմեցեալ է խանդարե[ա]լ աշխար, յի՛նչ
պէտա յագեա գայր թմ. եւ նա առէ. Աստուծիւր
ցայր քա, ո՛չ բարեխոյ եւ գրաւք սաւն քա.
Ի բաց փոխեա պաւլ, ա յի տանելով գործա
եւ եկեալ Բամաէյ յայտցն, ո՛չ տաաց
ցնա կին իւր, անփոյթ արարեալ պապաւելին
Արքայամու: Այլ Բամաէյ պնան տեսել
պնարն, հարցանել ցկինն թէ ե՛կ ոք ոյր-
եւ նա առէ. Այ (տէ!) աշխար մի. Հարցա-
նել Բամաէյ թէ գի՛նչ խաւսեցաւ, եւ ի
պատմել կնոջն պիտաց Բամաէյ թէ գկնոջէն
տաացեալ է, արձակել պնոյ եւ առնել իւր
ա՛յլ կին. Սոյնպէս պատահեաց եւ երկրորդ
կնոջն եւ երրորդ կնոջն, մինչեւ ցեաթնբարդ
կինն. զի նոյն տաաց ցԱրքայամ, Հայր բարի,
է՛ջ ի գրաստեալ, զի աւժից պշտիւ քա, եւ նա
ա՛յ. Հաւանեցաւ՝ մինչեւ թախտնձեաց պնայ
կինն: Այդ իջեալ Արքայամ ո՛չ ի գետին
փառն երգմանն Մատաթ, այլ եղ զմի բան ի
վերաց փթին եւ ցմիւսն ի հեծանելոջն, ի
գրաստեալն ո՛չ իջեալ. եւ փթին տեղի տուեալ
մի տոթնն պնան ցուցանել:

- Պայտ աշտպէս տաւապեղեաց Մահձղ,
եւ պերդ երկրպագութեան տպաթիցն յա-
մէն կողմանց յայն տառնն տաաց լինել. խոյ
ի ներքս ի տառն շարջ պարով գործաւ քն
երկրպագել ի մէջն. որ միւս եւս ծակ
տաւիցն:
Բարձեալ՝ գարտաքին միւլին (փթմնին?),
ուր պտմահեան Արքայամու տաաց, շարջ

խնդրեա պայքն իմ» : Եւ նա առն . «առաջեա
 ցայր քո , ոչ բարեօր են գրաւեք սառն քո . ի
 բաց փոխեալ գդա , ա՛յլ առնելոյ գրաւես :

Եւ եկեալ Խամայէլ յորոշոյն ոչ սոսոց նմա
 կրնն իւր , անփայթ արարեալ գոգառուէրն
 Լիբաւնամու : Այլ Խամայէլ ստեալ զհոս
 հաւրն , հարցանէր զկրնն ի՞նչ «Ե՛կ ոք այսք» :
 Եւ նա առն . «Լիբաւր մի» : Հարցանէ Խա-
 մայէլ , ի՞նչ «զի՞նչ խառնեցաւ» . եւ պատմեալ
 կնոջն : Դիտաց Խամայէլ եթէ զկնոջն առա-
 ցեալ է , արձակէ զնա եւ ա՛յլ առնաւ կրնն :
 Սոյնայէս պատահեալ երկրորդ կնոջն եւ եր-
 րորդ , մինչեւ զեւթեքորդն : Եւ նա առն
 զԼիբաւնամ . «Բարի եկիր , հայր . է՛ջ ի գրառ-
 ւելոյ . զի տաճից զգրութի քո» : Եւ նա առն .
 «աչ հաւանիմ» : Եւ իւրեւ թախանձէր զնա
 կրնն , իջեալ Լիբաւնամու , ոչ ի գեաղինն՝
 փսնն երգմանն Սառաայի , այլ մի սան ի գե-
 րոց գիմին եւ մի սան հեծնելոյն : Եւ վէմն
 տեղի տուեալ տաինն , ցուցանէր գտեղին :

Ձայն տոպղն սոսոց յառապելոց : Եւ
 յամենայն կողմանց զերկրագոյտ ի՞նչն բա-
 րին այնմիկ եւ սանն հրամայեաց մատու-
 ցանել : Եւ ի ներքս ի սանն , կտրով շուրջ
 գրարինն , երկրագոյնէ հրամայէր , որ միւս
 վէմն է եւ ծակ տալցն :

Դարձեալ դաբառաբին գիմնայն ուր տան-
 ձեան Լիբաւնամու , հրամայեաց շուրջ գալ ,

դախտի՝ միտասանի փաղեկով տանեւ լրալէ.
լրալէ՝ որպէս թէ պատասխանի ասեւորով
թէ ի՞նչ տեւք, կամ յալ, յալ, կամ Աստ-
սիկ եւմ:

- 6 Դարձեալ՝ ի ձորն անցեալ, որում Վարդե-
այ կամուսնի՝ կոչեն, ասեւին ի նմայ սպա-
նուսն անասնոց, եւ հեծեալ ի դրաստ փախ-
շին անշեռադատնայի, անտի մինչեւ ցրչուրն
մուտ ի Բաբայ: Եւ ի փախշին թէ բանկան
10 կամ սոյ ինչ տեւք անկանիցի, ա՛յ: դատնան
ասեւայ, եւ եթէ դրաստ տրուք դորի եւ
դմարդն ջարդէ, բնկերքն ոչ գտնուեալ յարու-
ցանելի դնայ: Եւ յետ այնք հեախյոտս բնթա-
նան ի մէջ երկոց փեմաց մեծաց, դոր ու-
15 նուանեն ցալիայ, եւ եմյայ, եւ բնթանայ
փեմէ ի փեմ եւ թն անգամ անհանգիստ, ա՛ր-
չափ ումն բարեցէ: Ահա այնորիկ բնթանան
յայլ տեղի, դոր մաքաղիտայ՝² անուանեն,
եւ թն անգամ բնթանան եւ քարինս ձգեն, եւ
20 ա՛յ յայտ է թէ ա՛ւմ ձգեն քարինս. նոյնպէս
եւ դայան ա՛յ գրտեն դոր ինչ տեւեն. սոյ
միայն ասեն թէ Բանմէղ ոչապէս աբար, եւ
մեղ պատուիրեաց ասելով թէ այդպէս աբա-
րէք. զի եւ Արարչոմ դայնպէս աբար:
- 25 Անպաշտ չաթեամբ է ասացուածն Բան-
մէղի. երկրորդ բանիւ գտաւ թինն յաւանե-
լով: Եւ ա՛յ ասանանեն պեղելուին դայն պե-

¹ Վարդե այ կամամ տեւայ է, եւ բոլորովին աղա-
ւաղուած է Բիւ. Անեցիէ որեւորեւոր մէջ Վարդե այ
կամար մեալ: Ռեդիէն է Վարդի էլ շէնթուն կամ
Վարդի շէնթուն: 2. Անեցիէ եւ Բեաթիէ

² Թէ՛ Բաբայիտայ եւ թէ՛ Բիւ. Անեցիէ որե-
ւորեւոր Բաբայ այիտս աղաւաղուած են, պէտք է բնայ
Բաբայ այիտայ (այնպէս չէ): Տեղի քարի կամ
Տեղի քարանդուրեւան:

միտասանի մագլաղելով ստեղ շլացաք, լրացաք՝
որպէս թէ պատասխանի ուժեք տանելով՝
«յայ, յայ, աւաւ, աւաւ»:

Դարձեալ ի ձորն անցեալ, որում Վարդն
այ համարն կուշեն, ասնեն ի նմա աղանդում
անառնաց: Եւ հեծեալ ի դրաստ փախչին տն-
դասնայի մինչեւ ցրտուն, մերձ ի Մարա:
Եւ ի փախչելն, եթէ բաճկոն ուրուք սեղա-
նիցի եւ զհեծեալն իւր քարոյէ, ոչ պատման
յարուցանել: Եւ յետ այնորիկ ընթանալով
ի մէջ երկուց միմաց հետի, զոր անուանեն
Սափա եւ Եմբան, ընթանան միմէ ի վեժ ի
անդամ անհանդիստ, որչափ եւ ուժն բաւա-
կան յինի: Եւ յետ այնք ընթանան չայլ տեղի,
զոր Մարա ալ հաւ անուանեն. ի անդամ ըն-
թանան եւ գրարինս ձգեն, եւ ոչ յայտ է, թէ
ո՞ւժ գրարինս ձգեն: Այլ միայն ասեն, եթէ
Մահմէտ այսպէս արար: Եւ հրամայեաց ա-
սելով, թէ Արքայնամ զոյնպէս արար:

Անդգուշու թեամք է տառցեալն ի նմանէ .
դի ասաց՝ ոչ էջ ի գրատուն, եւ յետոյ
ստեալ, թէ ընթանայր եւ քարինս ձգէր: Եւ

Փայլածղու յիւնը վերջամեացութիւնն է Գարա-
ղաշուսթեան մագնթեան պաշտամունքն: Ասելիս-
նէրը (քարակոյտ), թիւքք. Փէլիւր, բլլան ընա-
կան, բլլան արհեստական, ստորեկոյ էին պաշտա-
մունքի: Փայլածղու յիւնը (քար հեռելը) աւելի յաւի-
նեալցենչաւ դիտումով ելած կրօնական տարբոր-
թիւն մըն է, որ մեռցած է Մէքկէի սխալութեան
կրօնական պարտականութեանց մէջ:

աստեղիկը և արդարեւ ևս գտնուեալս. մասն որոյ ևս
 աւճիւն չենուկեալ չի թաւան՝ խառն ընդ
 մարդկան շրջին. և ո՛չ վնասեն ումեք մե-
 5 ղանդերոյ, որոք ցնուող լինայ լինաւ անուա-
 նեն յիշեալեց անուն. այսինքն իմ անու-
 յիմայն, և պատեալ ձեռքերէն ցնուան և թիւ
 չանդերմէ, և թ չամբարը երթան չանդեր-
 մին և թ վերայ աշացն գնեն:

Արդ՝ ո՛չ երես մեկ մարտիկին չաղ-
 10 վաղցրութիւն մարտիկան նոցայ. քան-
 զի յաղումք ոչ գիտացեալ պայս ամենայն,
 տեսանեն զաղաւ նոցայ ամենայն պաշտա-
 մանց պարտոյ լինայ, և վայել յաղումք,
 և խառն չանապարհ Խառն մեկ, որ կարծեն
 15 ցնուող չառաւ ինչ ունել. մասն որոյ կարեւոր
 չամբարեցաք յայտնել զձեռքեալս նոցա խա-
 ընդութիւն:

Տեսն ցոր կոչեն Թորոցումս, ո՛չ երես
 երթեալ է անդ Արարցումս և ո՛չ Թա-
 20 մալիք, որոյն աստուածայ լինին պատմեն
 վկայ լինութիւնք. այլ է՝ նա կուց ևս ստեղծ
 պաշտումն, ցոր աստուածն ցալ թ միջոցի
 ասան, որ սնուցանել ցնուան մինչեւ ցալ-
 ասաք մամուկի, որոյն վերադայն տեսցաք:

Իսկ զկառան յարմար տապառակին
 25 կոյրպապայն, որ թ մամուկին ճարտա-
 նաթի, քանզի պիտիք էին, ընդ այլոն ուր
 պիտի էին, կանգնեցին յԱղլ յառնաբիւր:
 Իսկ ճանկացն գաւալ գկուսն Իսմայիլաթի,
 30 զԲիմանայ յանապատի ուրեմն, ցոր թ պալ
 Քրիստոնէութեամբ՝ երկուցեալ թմայ նո-
 յոյ թիւ գուց թ մեա քրիստոնէից անկեալ
 փշրեացի, աւեալ մտաւորական գնացին յո-
 նապատ անդր. ցոր թ վերջոյ զանալ
 35 կոտորաւորացն ճանկաց, տարեալ թ Բարա
 չանդերմ թմայ. որ թ տեսն յայն տեղի էր

ուչ սորանանեն ի տեղումն յայն զհետեւն եւ ստորեւն եւ զսարանս, վասն աւձիցն որք ընտկեալ ի տանն, խառն ընդ մարդկանն չըջին եւ ոչ մեռանն ուժեք, որքս մուսիմս անուանեն, այսինքն հաստատեալս: Էւ պատեալ ծածկեն զտանն է հանդերձիս, եւ համբոյր երթեալ հանդերձին, ի միւրոյ աշուց գնեն:

Արդ՝ ոչ երեւի ի ձեզ մորս խաղաւթին շաղկապութեան նոցա: Բանկի բազումք ոչ պատուեալ զայս սովենայն աւաանեն զսորս մարդկանն յամենայն պաշտամանս պարտոյ եւ փոյթ յապախեւ եւ խառնել հանապաղ Աստուծայ եւ հարձեն հաստատեալս: Վասն որոյ հարեալք համարեցոյ յայտնել զծածկեալս խաղաւթեան նոցա:

Տունն զոր կոչեն Արթահամս, ոչ երբէք երթեալ անդ Արթահամ եւ ոչ Բանայէլ, որպէս եւ առաւումայինքն մկայեն պատմութիւնք: Այլ է նա տուն կառ եւ աւձից պաշտման. զի առհմարան զայ ի միջոց տանն ուր սնուցանեն զաւան մինչեւ ցայտար ժամանակի, որպէս եւ ստացար:

Իսկ զկուսան բարձեալ տապաւտելին իգրայտացոյց որք ի ժամանակին Տիւռիա-նովի: Բանկի անդրիք պղնձիք էին ընդ այլ գինն, զոր կանգնեցին յԱղեքաւոյրիոյ: Ասցն՝ ժամ տաճեացն զտեալ զայլ կուսս. այսինքն զկուսս Դիմասկոսի Թիմանայ յանապատիս ալեմն. զոր ի վայ թրխաւնէսթեանս երկուցեալ զբմայ նորս, թէ զուցէ ի ձեւն թրխաւնէից անկեալ փշրեացի, տեալք փոխաւտեալսն զնոցին յանապատ անդ: Զայն զտեալ կուսպաշտացն Տանկայ, տարեալ ի Խաբա հանդերձ զբմով նորին,

- առաջի կուցն, կամեցան կանդնել: Իսկ առ-
ձաղաչա քրմացն ոչ հաւանեալ զկուտոս առ-
տարաց քրմացն յիւրեանց տանն կանդեցու-
ցանել, հաւանեցուցին գամբոսն գտուն առ-
5 ձիցն լաւաւիսն համարել, որպէս թե ո՛չ
տխարժեն աւճաքն դաւառաք քաւման յիւրեանց
ընտիրաւանի. եւ այսպէս պատճառեալ¹⁾ և՛ ար-
տաքոյ գրանն կաջուցին, ի վերայ վիճին,
ի մի ոտին կուրալ, իւր թե այնպէս է պատ-
10 կերն Ռամանայ, իւրեւ Չիփեայ պատկերն թե
նա ինքն իցէ Փեասոս Ռամանայ²⁾, ի Դամաս-
կացոցն անուանեալ³⁾ և՛ զիտեմ: Եւ նոցա
երկաթալ բրել⁴⁾ և՛ հաւ օրարին, եւ կաղա-
բալ պնակալ՝ ի մի ոտին վերայ կաջուցին
15 զնայ ի վերալ⁵⁾ վիճին, զոր ի Ժամանակս
Բեժին Բէկոյոսի ո՛չ պուշանալ եղև պաշ-
տանելից նորայ. քանզի արտաք⁶⁾ չինուա-
ծին էր, գողացեալ եղև ի վանատեկանաց
[և] թեպտացոյ յաղաղս ուկոյն. վասն որոյ
20 պատկերալմ եղև ի մէջ երկոցանց նոցայ,
որպէս պատմին յեղիպտոս աւանդութեամբ
մինչև ցոյսաւր: Այս է սուտահան ի վերայ
վիճին, զոր ասոյ Մահմէդ Արաւշամու յի-
նել. որով միտաւանի շուրջ գտալ Տանկայ
25 զմիտաւանոյն Ռամանայ թերեւ [չ]մեւ, եւ
գիտի նորայ երկիր պոպանեն եւ ձայն սաւն,
եւ ո՛չ գիտեն թէ քնդէ՛ր Արարոյամ վաղէր,
եւ կոտ հի՛մ մի ոտին յինէր տեղ եւ ո՛չ եր-
կուցն ի վերալ⁷⁾ վիճին: Եւ զայն ո՛չ
30 խմանուն թե ո՛ւմ պանասունան կօտարեն ի

¹⁾ Թեման, Ասորիքի ասորականներէն մէկը Դամ-
սկոսիտի մէջ (Դ. Թգր. Ա. Ե). յարեւաւորեկան
ձաղաժով. արամեօքէն Ramānu. որ կը նշանակէ
զոռում զքչում, օրոտում, եւ նոյնացումն է Ասորիքի
Համասո կամ Ատասո ասորացի հետ: Բարեւա-
ւորեկան անունն է Ramānu. որ երբայցերէնի մէջ

ի ստանն յայն, յայտնի տեղի ստաթին կտայն
կամեցան կանգնել: Բով աւանդալս քրմացն
ուչ հասնեալ պիտես սուտերաց քրմաց յիւ-
րեանց տանն կացուցանել, հասնեցաւցեալ
դամբսին՝ դասնն աւթիցն միայն բուսակսն
լինել, որպէս թէ ոչ ախարմեցին աւթն
դաստար քուրժոն յիւրեանց ընակարանի: Եւ
այսպէս բացբայեալ, արտարայ դրանն կա-
ցուցին զնա ի վերայ վիթին, ի միայն ստան
վերայ կարգ, եւ զմիւսն ի վեր ունելով-
իբր թէ այնպէս է պատկեր Ռամանայ, իբրեւ
զեփեսանայ պատկերն: Եւ թէ նա ինքն է
Ռամանն՝ Եփեսոսս ի դամաւկացւոցն ա-
նուանեալ: Եւ նոցա Երկաթով փորեալ եւ
կապարով զնդեալ, ի մի ստինն կացուցին
զնա ի վերայ վիթին: Ձոր ի ժամանակս
թէ ողորի, յուրդուանալ պաշտօնէիցն, զի
արտարայ կայր չինի, պաշտեալ եղև ի վա-
նաստեանոց Եթէպաացոյ յաղագս ոսկոյն-
փոսն որոյ եւ պատերազմ եղև ի մէջ Երկա-
ցունց: Պատմեն լնդիդատոս աւանդութեամբ
մինչև ջայսսար: Սյս տանաճեալ է ի վերայ
վիթին, զոր տաւց Մաճմէս Սերտանումս յի-
նել, որ եւ միտաւնի շորթ զոյով Տաճկաց,
զմիտաւնոյն Ռամանոյ ընրելով զմեւ, եւ
զիւր նորա Երկիր պազանեն եւ ձայն տան եւ
ուչ գիտեն: Նա եւ ոչ զայն իմանան, թէ
ո՞ւմ դանտաւնա կտարեն ի ձորն, եւ կամ
յաւմմէ փորւշին: Այլ մեք քննեալ հաստ
կար, թէ Մաճմէսի մեկուսացեալ ի քաղ-

կամ է Ռիմմոն (նուս, Կանենի), իսկ հայերէնի մէջ՝
Ռեմմոն: — Իսկ փեսոսս կամ Եփեսոսս (Hephaestus
(Vulkan), կրօնի տառաւած, որ քաւ միջարանա-
թեան որպէս էր Ջեօրի եւ Հերայ: Մեր արձանիքն Ռի-
փոսն անշուշտ եղն է Բեւոյի հետ:

ձայնն եւ դէշ արկաններն, եւ կրօմ յաւմէ՝ փախ-
չին։ Այլ մէք քննե|ւե|լ հասաւ եղար, թէ
Մահճէդ մեկուսացեալ ի բարձրամարդաբէննէ
ի ձայն, արար զայն ամենայն զիւայն, (դ)ար
6 զթմեայ գեւքն ի կերպարանա մարդկան աւե-
սիլ անուն երեւեցան, յարաց զարհուրեալ
Մահճէդ փախեալ։ Զնայն եւ աւանդեաց նա-
ցալ՝ ա՛յն է որ կատարեն ամասունս եւ փախ-
չին։

10 Իսկ որ ի մէջ վիճացն ընթանան, վիճքն
այն նախկին նոցալ պաշտան լեալ էին քան
զկուսան աւանջինն, որպէս զա՛յն վիճն որ ի
ներքա|լ| աւան։ Եւ գեւքն յերկաց վիճաց
զՄահճէդ ի պաշտան իւրեանց աւարկին։
15 վրան որոյ այսր անդր ընթանայր մայեալ,
եւ գնայն եւ աւրինացրե|ւե|ց։

Պարմեալ. փախիւմ ի պաշտան աւան
չան ինչ կատարի զհեա ելեալ, մասա յաւ-
նուր դեալ, եւ Մահճէդ թոր մղեալ զերծաւ։
20 (դ)ար էլ յաւն անդր եւ խախտելի նորա
պաշտաման լինել, եւ ի ձեռն քարածղու-
թեան նարայ ի յայն կալ ի նմանէ։ Զնայն եւ
աւանդեաց՝ զկրքայամ պատճառելով, որ
անդէն իսկ յիւրեանց պապաւածոց քակե|ւե|լ
25 յաւմին դեալ։ Հինդ անդամ առ զկրքայամ
անդր պնացեալ, զվեցն ո՛չ իջեալ ի գրաւ-
աէն եւ պեթնեւորպն՝ ի վերա|լ| վիճին կա-
լով. ուրպէլ ցամենայն երբ արար Արքայամ։

Նալ եւ որ պատանս եւ գաղտնա եւ պա-
31 դանն ոչ աղանանեն, յայտնիք են պատճառ-
[այսինքն] յարարս աւճիցն պաշտաման, որ
յաւաջն պաշտէին։

Զայն ամենայն յայտնեաց մեկ ոմն յա-
շակերտացն Մահճէդի, որ ինքն իսկ իւրով
35 անգամաւեա ամենայն լեալ էր, եւ զարհու-
րեալ ի դիւայն երեւմանէ փախե|ւե|լ ի

մայ մարդկայիննէն ի մօրն, արար դո՛ւ
ամենայն զիւայն: Արդ զիմեալ զեւքն ի կեր-
պորանս մարդկան տեսական երեւցան-
քոց ցարհուրեալ Մահճէտ՝ փախեալ,
զնայն եւ անանգեաց:

Իսկ որ մէջ՝ վիճացն բնթանան, վէճք
նախկին հացս պաշտաւնք լեալ էին բան
զերսան տալմբնս, որպէս ցոյն վէճ որ
ի Անրէս ի տանն է: Եւ զեւքն յերկուց վի-
ճացն զՄահճեալ պաշտանն ինքեանց ստի-
պեն: Վասն որոյ այսր անդր բնթանայր
ստիպով մաքնեալ, զնայն եւ սարինադրեաց:

Դարձեալ՝ փութով ի պաշտաւն տանն
եղեալ, եւ չուն ինչ կատարի զճեալ եղեալ
մուտ յաւնուր, իսկ Մահճեալ քոր մզեալ
զերձանի, զոր վարկիալ յատարալ եւ խա-
փանիչ նորս պաշտամանն յինէլ, զնայն եւ
անանգեաց: Իսկ որ զկրքաշում, տանն,
է անդամ երթեալ անդ, յոյժ ստեն: Եւ որ
դատուեալ եւ զգետունս եւ զդուպունս ոչ տղա-
նանեն, պատիւ եւ պաշտաւն անձիցն տանն:
Արպէս եւ մոպդեաքն ի թղթին Աստղերաթի ի
Հոյս, ցոյն սարինադրեցին, թէ անձք եւ
մոպղք եւ ոյլ ճճիք մի՛ սրանցին. վասն զի
սատուամք էին եւ պաշտամունք առ նոսա:

Չոյս ամենայն երանելի անդ, որ յոյժ
սեղեակ էր եւ եկն կրկեւի կղզի, հաւատաց՝
յայտնեաց եւ ծանոց:

կողմին կրէտացոյց էւ անձն քրիստոնէացոյց էւ
հաւատաց ի Քրիստոս :

- Այլ մէք պատմեացուք միւս էւս գրոյց ,
արդ[ար]էն ծաղո՛ւ արժանի : Քանզի իբրեւ
6 զՄահմէդ օրոտեցին էւ եղին ի պարտիպին
իւրոսմ' ո'չ թաղեալ , առելով թե յերրորդ
սուր յառնէ , հանդոյն Քրիստոսի Աստու-
ծոյն մերոյ : Այ ի քուն թմբակեան մահալ
աշտկերաւացն , շանց մահալ՝ կերան զերեսս
10 մեռելոյն Մահմէդի՝ եւ այդացն եղելոյ՝ առ-
տեալ աշտկերաւացն , սար ի նոյն տմայ շան
կրտսրեալ : զոր էւ ստենն աւանդութեամբ
մինչեւ զայստար :

- Կիտեմ զի լուսում չարմիցի մեզ ծաղո-
15 ոյց առաւել էւս թե գկրաւեից էւ զդատաւ-
աանաց էւ քարթնադրութիւն նորայ տա-
ցից մեզ - ոյց ոյժմ արգելից . զի զանիծե[ա]լ
Հրէիցն պատմութիւն , ոյն սր էա ի քերան
նոցս պարծել , թե ո'րպէս զՔրիստոսն զու-
20 շտկեցին մարգարէքն , սոյնպէս էւ զՄահ-
մէդն սոյնպէս զուշտկեցին՝ նշանակելով զկո-
շուսն մարգարէութեան . Ախոսս իշտֆն էւ
աա ուղտֆն . արպէս զի զնառե[ա]լոյն առախն
իւրեանց ի վկա[յ]ութիւն . զոյն բունն
25 սր ասէ , ճեօթ հեծեալս երկու , մին յիշոյ էւ
միւսն յուղտոյ . չարաչար մեկնելով էւ սուտ-
թեամբ զառախն :

- Աս էր ի քաղաքին իւրում Մաղինայ ,
սր կօշի Մաղիում . յաւուր միում նառեալ ի
30 լուսմամբսն հրապարակի , էւ եղեւ մինչդեռ
խառնէր , աներեւոյթ էղեւ . յաշայ նոցայ առ-
տութենէ մամս ինչ հարուստ , էւ կալա-
ստիչութիւն մեծ գամենեաւան : Ապա մինչդեռ
խորհէին , եկաց ի մէջ նոցա , էւ էա ողջոյն
35 նոցայ՝ աղաղկս . խաղաղութիւն բնդ մեզ էւ

Խոյ - Ախլ՝ պատմեցաւ ի վառն մանուսնն
նախա, արդարեւ արմանն ծաղաւ :

Քանցի իբրեւ մեռաւ Մահճէտ, որո-
տեալ եղին զնա ի պարտիցի իւրում, ոչ
խաղեալ, վառն զի խոտապառ յերթր աւաթ
շատեկ յման Քրիստոսի : Եւ ի շուն լինել
պահապանացն, մտեալ շունց կերան զերես
մեռելոցն : Եւ յայնմ Հեռի սարխապրեցաւ
յաշակերտաց նորա՝ ի նոցն ամսոջ սատակի
զշունս, ար մինչեւ զայստիս կայեալ զառն
սոխարս իբրն, սատակն զշունս ի նոցն ամ-
սեան :

Այլ ստաւել է թէ զերանից եւ զկար-
պաց եւ զգառառառանաց նորին ասացից, ի
յիմարս թեամբ : Եւ Խոյ ի բերան աշակերտե-
լոցն կործել թէ Երայէս վառն Քրիստոսի
զաշակեցին մարդարէքն, այնպէս եւ զՄահ-
ճէտոյ զաշակեցին, նշանակելով զկաշումն
մարդարէս թեանն, Եթաւս իշով եւ սա ուղ-
տաւ, զնոպիտոյ տեախն առեալ իւրեանց
զկոյտ իբրն. «Հեծեալ մի, սուկ, տեախ իւր
եւ Հեծեալ մի ուղտոյ» :

Չոյս սուէր ի շողաքին իւրում Մաղինա,
մինչդեռ նստել ի բաղմամբոխ Հրապարա-
կին : Եւ մինչդեռ խառնէքն, աներեւոյթ եղիւ
յաշաց տեալ թեան Հարստա : Եւ կա-
լաւ արշաւթին մեծ գամենեաին : Եւ ասլա
մինչդեռ խառնէքն, Էկաց ի մէջ նոցա, եւ
եւ արջոյն եւ սուկ. «Խաղաղութիւն ընդ ձեզ
եւ ոգրմութիւն եւ շնորհ» : Ապա զարհու-

- այսրմով թիւն Աստուծոյ և չնարձիքն . ապա
 դարձացեալ դարձալեցան և տան . Աստի
 դաս կամ պի՛նչ պիջնոյ այդ , և յաբաւա-
 ստեաւոց բերեր զայսպիսի բան այսրմու-
 թեան և չնորհաց : Եւ պատասխանի և
 ասէ . Ահա մինչդեռ թուսէի ևս ընդ ձեզ ,
 յափշտակեցայ ի չրէշտակէ Աստուծոյ , և
 դասայ ի Խաքա , ի տան հարմերում Արարչա-
 մա Բաժակի : Կար և յինեալ է զնա ինքեանց
 10 տան Աստուծոյ և ձեզ ժառանգութիւն , որ-
 պէս երբեմն զԵրուսաղէմ Հրէիցն շինեալ
 մարդարէիցն տա ի քնակութիւն Արդացն Բա-
 րայէզի : Եւ գոյն պի լուեալ էր զապշտակի
 (զշափշտակի) մարդարէին Ամբակումայ
 12 յԵրուսաղէմէ ի Բաբելոն , առ Գանիէլ , ոյս-
 պէս համարեցաւ զինքն նոցալ տան : Բայց
 ա՛յ էր նորայ զնոցեալ Լորեք ի Խաքայ և
 ա՛յ ումեք զխոտցեալ թե էր նորա տեսեալ
 զնալ : Եւ պատմեաց նոցա դարբնակ տե-
 20 ղեացն , զվայրից և զշինուածոց և զամե-
 նայն նշանս սահմանացն ևս նոցա յիտ , որ-
 պէս թե տնեալ իցէ ի նմայ ի մանկութենէ
 իւրմէ , և տեսալ զամենայն հանգամանս ի
 վայրիկ(ա)ն ժամոս . ա՛յ գիտեմ թե զիսթու-
 22 թեամբ արուեստին հասեալ անդր տա մա-
 մայն և եթե ի քննութենէ գոյլս համարեալ
 ի միտս իւր . մասն որոյ դարձացեալ տե-
 նեցուն , առաջին զնալ մարդարէ լինել , որ
 և ասմամայն լուեալ գոյն ի նոցանէ , հա-
 24 մարմանեցաւ քաբոյն , և տան պապէս .
 վեալ լեցէք թե Վիք ոյլ Աստուած , բայց
 մին Աստուածն ինքն միայն , և ա՛յ գոյ նո-
 րայ ընկեր , և Խահմեզ՝ ծառայ նորա , և
 ասաքեալ և մարդարէ : Եւ ոյլու պապէս
 26 իմաստասիրեաց բաւ իւրում խորհրդանն .
 զի մի Աստուածն տան , բաւ հրէականին . և

րեալ հիացան եւ ասին. «Ուստի դառ, կամ
դի՛նչ է ողջոյնդ այդ, կամ յորոց աստուածոց
բերեք պաշտօնիս թան սպարմութեան եւ
շնորհաց»։ Եւս պատասխանի. «Ահա մինչ-
դեռ խաւովի բնդ ձեզ, յափշտակեցայ ի
հեշտակէ եւ դառայ ի Մարայ ի սան հարց
մերոց Արքաւանտ եւ Բամպէլի, զոր շինեալ
գնա սան Աստուծոյ եւ ձեզ ի մասնագու-
թիւն, որպէս երբեմն պերուստղմ հրէիցն
շինեալ եւ մարդտրեկցն առ ի բնակութիւն
որդոցն Բարպէլի։ Ձի յաւալ պափշտակեին
Ամբակումայ յերուստղմէ ի Բարիւն առ
Գանիէլ, սոյնպէս գինքն համարեալ ասէր
առ Նոսա։ Որ ոչ երբեք համարութեամբ էին
թանքն։

Մածկէր առաջի նոցա, թէ էր նորայ տե-
սեալ զՄարայ, եւ պատմէր առաջի նոցա
դարձեալ տեղւոյն, զփայլացն եւ զշինուա-
ծացն, եւ դամենայն նշանս սահմանացն եւս
նոցա զխթութեամբ, որպէս եւ տեղեկա-
ցեալն էր ի մանկութենէ։

Վասն որոյ պարմացեալք ամենեւեան
ասէին գնա մարդարէ դոյ։

Եւ իրրեւ յուս. դոցա ի բերանոյ նոցին,
համարձակեցաւ քարտղի եւ ասի. «Վերջե-
ցէք թէ չիք Աստուած, քոյց միայն ինքն,
եւ ոչ դոյ նորա բնկեր, եւ Մահմէտ ծառայ
նորա եւ առաքեալ»։

Ձոյս ոյսպէս իմաստասիրեաց, զմի առ-
տուածն ասեցոյ ըստ հրէականին։

- որպէս առէն թէ եւ եւ Աստուած եւ ո՛չ որ
այդ Աստուած բաց չի՞նչ։ Եւ ասելովն թէ
չի՞ք որ նորա բնիկը, այստեղ քաղաքացի
եւ գէորգի ի Հաւրէ, եւ որպէս առայց նոցա
թէ գոր Հաւրէն մեր պաշտօնիկն եւ մարդա-
րէն, զնոյն Աստուած քարոզեմ ձեզ, եւ Հա-
ւանդացիսն զժողովուրդն։ Եւ գարձեալ
որով զնոսայ ի Հրէական կարմեացն, որ
մարդ միայն եւ Արդի Բաժնիկաց տապին
15 զՔրիստոս եւ յինքնանց խաչեալ։ Այլ կոչ
զՔրիստոս Բան Աստուծոյ, եւ գէորգին՝ ասա-
քեալ յԱստուծոյ ի Խորհրդով, եւ ասելով ի
նմանէ մարմին մարդկային, եւ զնէ զկայու-
թիւնն բանիւ Աստուծոյ եւ առ. թէ որպէս
15 ասաց Աստուած, թէ աստիճանք մէք ի նալ
գէորգին մեր, որ ելիւ ի կերպարանս մարդոյ։
Եւ ասաց թէ Հրէացիսն զնա ո՛չ խաչեցին, այլ
նմանեցոցն նոցա զինքն։ Իբր թէ պայք
նմանեցոցն իւրն, եւ զնա՛յ խաչեցին, պար
20 իմանն կիւրեակացին ասեմ։ Եւ պայք մասն այն,
զի ոչ Համարեցաւ զնալ կարող գոր խաչել
զնանն Աստուծոյ, եւ նարտ խաչի ի նոցանէ,
եւ նաա ընդ մահուամբ անկանել։ այլ կեն-
դանի եւ պայք է խաչարհն յետին ծածա-
25 նակին, ի դատել պայքս ամենայն։
- Եւ գովէ զՔրիստոսնեացա, եւ ընդունի
զՔրիստոսնն եւ զմարդարէն, որպէս եւ
նախկին զիս[տ] ի մէք։ Եւ նպակ գէորգեան եւ
որպէս առ. եւ յայնչեաց Աստուած գէորգ[ե]ան,
30 զի տրացան զՔրիստոս եւ տապաւորեցան ի
նմանէ, եւ տապանին զմարդարէնն եւ գաւա-
րեալն զամենեւին։ Արդ՝ ասնէ աւրիւսա-
գրութիւն եւ յԱստուածնէս, բայց որով յեր-
կոցանցն պար ինչ եւ կարէ հնարիւք, զի յիւրմէ
Հասարակացն աս թէնա. յիւր անուն եւ ո՛չ յայ
աւրիւսացն աւրիւսարէ զիւր մարդարէն։

Իսկ ասեցաւք թէ չիք նստա քնկեր, այսու
բաժանէր զՍրգի եւ զՀոգի ի Հաւրէ: Եւ
պարզեա աւտացանէ նոցա, թէ զոր հարքն
մեր պաշտեցին եւ ժարդարէրն, պայն աւ-
տուած քաղաղեմ մեզ: Եւ այսու հաւանեցու-
ցանէ զժողովուրդն: Եւ դարձեալ սրտէ
զնոսա ի հրկականացն, որ ժարդ միայն եւ
սրգի Եւփեփու առաջին զՔրիստոս եւ յին-
քանեց խաչեալ: Այլ եւ սա կոչէ զՅիսուս
Բան Աստուծոյ եւ Հոգի առաքեալ ի Մարիամ
յիստուծոյ, եւ ասեալ ի նմանէ ժարմին
ժարդ կապէս: Եւ զնէ վկայութիւն լանիս
Աստուծոյ եւ ասէ թէ «Այսպէս առաջ Աս-
տուած, թէ առաքեցաք ի նո զՀոգին մեր,
որ եղև ի կերպարանս ժարդոյ»: Եւ ասէ,
թէ հրեացք զնա ոչ խաչեցին, այլ նմանեցոյց
նոցա:

Եւ ոչ համարեցաւ նոցա կարող զոյ խա-
չել զԲան Աստուած եւ խաչիլ ի նոցանէ: Եւ
ոչ բնոյ մահաւոր անկեալ, այլ կոյ կեն-
դանի, եւ պալոց է յաշխարհ յետին ժամա-
նակս:

Եւ զովք գրքիստենեացս եւ բնոյսնի
զկեանարանն եւ զժարդարէս:

Եւ նպոյէ զՀրեայն թէ տրացան զՔրիս-
տոս եւ աղաւաւմբեցան ի նմանէ եւ սպանին
զժարդարէսն:

Արդ՝ Մահմէտ ասնէ դարբինացաւ թիւն
իւր յարբինացն հին եւ յաւաւարանէն. բայց
սրտէ մտացական կամաւք զոր ինչ տխրմէ,
իւր յիւրմէ Էզեայ եւ ոչ ասեալ յամենք,
զոր եւ սարբինարէ ժողովրդեան իւրոյ:

Բայց նախ ասացաք մեզ զնշումացն . այժմ
 ասեմ մեզ դարձեալ Հետ բռնաբանաց եւ
 այլեւ : Ի մամուռեքն հաշեաց զմասս ան-
 տառից շանտամեղ , եւ նորա մեկնեալ ի
 5 միջոց՝ դոյ մեմերով եւ գոյ տուջի նորայ ,
 եւ դարձեալ Հրամայէ երթալ ի տեղի իւր եւ
 դնայ : Նոյնպէս եւ շարժեալ զընթիւս հարձե-
 ցուցանէր մարդկան , եւ ի վեր աշնելով
 զմեռս իւր , ի Հինգ մատանցն բիւցուցանէր
 10 տղերս ջուրց : Նայ եւ սցապէս տեսն թե զեզ
 մահա գործեցին նմալ ի յաւ մի խորո-
 վե[ա]լ , գոր եղեալ ի տեղանն առաջի նորայ ,
 համեցաւ ուտել , եւ խառնեցեալ ուշոյն ի
 լսելիս բազմաց՝ ասէ . մի՛ ճաշակեցեա
 15 յինչն , զի զեզ մահու գործե[ա]լ է յիս
 վասն քո :

Արդ՝ սցապէս տեսն նշան լեալ ի նմանէ ,
 որ ոչ Հաստատան[ա]լ էրայ իւր մի ի նշանացն
 յայտնի լեալ զինի գործերեացն , այլ ոչայ
 20 երեւոյթ առժամայն լեալ թուիցի : Եւ Հան-
 ախակալ ի կարտուանի Հաս տեսն ի վերա[ւ]
 բանտարաց , համելով ստնալ զնորայ յա-
 վերջապահեթեամբ : Իսկ նայա ժողովեալ ի
 ցամաքա[ւ] ին զաշտի , շուրջ զինքեամբ ծո-
 25 վացուցեալ արդելանն առաջակին յեզր ծո-
 վուն , մնալով զերիս տարառ ունայն . եւ
 սորա տեղին զինքեանա սոր ո՛չ դոյր խանա-
 ւաթիւն : Չայս զՀասրեղիւոյն նորայ տեսն
 սրարեալ , եւ դնա ի նմանէ ուտեալ տեսն
 30 զսցապիսի ինչ : Եւ արդեն իսկ ոմանք տեսն
 թե բազմաք ոչ Հաստատային թե կախարդու-
 թեամբ է եւ առ աշտի եւ ո՛չ տառապա-
 թեամբ : Չայս յիւրոց Հաստատայելոցն է ա-
 տայեալ մեզ :

35 Այլ եւ զայս սցապէս տեսն , թե զյոսսինն
 ի շորս մատանն բաժանեալ զուցանէր մարդ-

Եւ ասեմէր ասաջի ժողովրդեանն սա աշուսք նշանաւ, որպէս եւ ասաջիկայ հանդերձեալ նեւոնն, որս պատշաճացանէ Տէրն ժեր Բրիտանո: Եւս կարապէս նեւինն հարկ շանտաբարձ նմին, պի թ ժամանակի անդ կոչէ պծասս յանտատէ յանտանէ: Եւ նորա մեկնեալ թ միջոյ, պոյ ձեմէլով, կայ ասաջի: Եւ պարձեալ հրամայէ երթալ թ տեղի իւր: Եւ շարժել լերանց կարծեցուցանէր մարդկան: Եւ թ միւր ունեւով պծես, թ հինգ մասանց արդիւր թղթեցուցանէր աս աշուսք: Եւ պեղ մահաւ, ասեն, պարձեալ ամա: Խորովեալ ույ մի եւ եղեալ ասաջի նորա, կամեցաւ ուտել: Եւ խառնեցեալ ուլն թ յաւիտ թողմաց, թէ Վի Վաշակիւր յինն, պի պեղ մահաւ պարձեալ է յիս վտան թաւ:

Եւ հանդեալ թ կարաւանի, աւաղակաց թ վերայ անկեալ կամէլով յախշուսեկէ պծաւ -- եւ պծուաւ:

Եւս նոցա ժողովեալ թ մի վոյր, քնուկէին թ ցամաքային պաշտի եւ շորջ գինքեամբ ծովացեալ: որպէսն աւապակքն յեզր ծովո, մնալով պերթա աւազա, պնային ունայն: Եւ ասաւ անտանէին պինքեանս թ ցամաքի, որ ոչ պոյր խանաւսթին: Զայս պշտեղթայր նորա ասեն արարեալ, եւ աս թ նմանէ ասեալ, նայեղէս արար:

Այլ թաղուաթ իսկ յիւրոյ անտի ոչ հաստանն ստատակարարագ թաջապանաց նորա:

Եւ ասեն պարձեալ, եթէ պրտսինն թ չորս թաժանեալ ցուցանէր մարդկան, որինս թ

կան, չորս հասարակ սրբի՝ ի միմեանց, եւ
զարմեալ ի մին ժողովեալ կարակնէր գրո-
յալն:

Այլ քան որ եւ գրարկնան առաջաք ձգե-
լոյն պատճառն, զոր ինքեանք ո՛չ գիտեն,
բայց ի ստիպեալսն մերում, որք կարծէին
գիտել, գայս ոսկեն թէ յարժամ եւան Սա-
տուած զկէդամ ի գրախաւն, յայնմ աշխար-
հիս ընտկեցայց զնայ. եւ նորա տեսեալ զկա-
տանոց յայնմ տեղիսն, որ գրորս մէք
ձգեմք, եւ ծանեալ թէ առ ի որ խորեայ
զմեղ եւ եւան ի կենաց գրախաւն, եւ տեսալ
քարինս արկ ի փերս նորայ, եւ նա փա-
խեալս ի նմանէ, արդ մէք աշխարհս առ-
նեմք:

Նա եւ գայտն ասացից, յարժամ վկայի-
ցին թէ չի՞ք այլ Սատուած, բայց մին, եւ
Սահմէղ պատգամաւոր Սատուած, ազա-
խնդրեցին ինքեանց արքէնս զնել, զոր խոս-
տացաւ նոցա առ վաղիւն հարցանել զկա-
տուած թէ զի՞նչ հրամարիւնցէ, եւ ինքն
հրաման տալի երինջ մի ամել տաւջն, ամին
յայն տեղի, որ ժողովորդն ինէր: Եւ զրէ
զոր ինչ կամեցաւ. եւ կապէ յեղջէս երնջոյն,
եւ արդէյաւ զորթ նորայ ի տան, եւ գերինջն
տալի զմտերիմ աղաաւաւորս իւր ի գիշերի,
զանխալ ի մարցկանէ, եւ առարէ հետազոյն
ի սահմանացն, եւ պատուէր տալի ծա-
ռայիցն՝ ի ծաղել արեւուն արժակել զե-
րինջն, եւ ինքեանց՝ ընդ այլ ճանապարհ
զառնալ: Եւ ինքն ի գալ տաւաւաւաւն, ժա-
ղովէ գամբսին յայն տեղի, որ քամանեայ
ի միմեանց զմայրն եւ զծնունդ նորայ: Եւ
ի խոսակ նոցա եկն եւան իերինջն՝ զայրա-
ցեալ, սփռեալ, բռնաւորս որդիս թէ բռնա-
թեամք վարեալ յամենք, պատասխայ զամ-

միմեանց, և գործնաւ ի մի հասարակաւ կա-
րողնամեւ :

Իսկ մասն գրարինսն ձեււոյ, զոր յառաջն
ասացաք, յաւդեն այսպէս, թէ յորժամ եհան
զիւզամ ի գրարուէն լեռնաւս, յայտ աշ-
խարհի բնակեցոյց զնա : Եւ նորա տեսնալ
զլեռնաւս յայտ աւելաջ, ուր գրարինսն
ձեւեմք, ծանեաւ, թէ սա էր որ զմեզ եհան
ի կենացն, աւեալ քարինս արկ ի վերայ
նորա : մասն որոյ և մեք այսպէս սանեմք :

Իսկ յորժամ պատմեաց նացա զոր ինչ
պատմեաց, և զինքն պատգամաւոր քաջա-
ղեաց, յայտամ նորա ինպրեկին իւրեանց
արէնս զնել : Եւ նա խոստացաւ նոցա՝ առ
մազիւն հարցանել զլեռնաւս, թէ զինչ
հրամայեացէ : Եւ արձակէ յիւրմէ :

Եւ ինքն ետ ածել երինջ մի առաջնածին
յայն ծողովեալ, և գործն արդէլու ի տուն :
Եւ զոր ինչ կամ էր ինքեան, զբեալ կապէ
յեղջիւր երնջուն, և հանեալ յանապատ :

Իսկ ի ժամս ծողովմանն, հրամայէ ար-
ձակել զերինջն : Եւ ինքն հանգերձ սիւնհողո-
սաւն սպառեալ մեայր պաշտեանն, իրբեւ ի
վերտստ սցցելու թեան ինչ :

Եւ յերեւման երնջուն գաղաղակ բար-
ձեալ, զոհութիւն սաաքէր ի վեր :

րոխն էւ եհաա առ Խաչմէղ, որ էւ հրա-
մտեաց ունել, եւ ինքն յարուցեալ արժա-
կեաց պիտոյն յեղջիւրացն, եւ համբարեալ
էղ ի վերայ աշտց իւրոց, եւ ասաց զայն
յիկատուծոց աստքի: Որ էւ արդ ի Կարանին
զատաջարանս թխթին սուրաք ալ Բախարալ
զրեն եւ անուանեն. այսինքն Կալուսն Ճառ
կամ Լալէկ: Ինչոք յանայ էւ ընթեանս ի
լսելիս ժողովրդեանն, եւ նոցալ այսպէս
կարծեցեալ թե նոյն ինքն կուլն հանդերձ
թխթոյն յերկնից է լաւարեալ:

Եւ հրամա[ւ]է զապարիցն կարգ եւ թե
անդամ յատարն կատարել, յուսացմամբ ձե-
ւացն եւ ստիցն եւ Երեսացն, զատաւատան
եւ զերեկորին, եւ վերանալ հրէականն վա-
զոյն եւ քնարիցն ի ժամ օսոյմտեղութեան,
եւ մերդոս ժամահարութեան, հրամա[ւ]է
բարձր մնիլոյ 7 շինել ի մէջ քաղաքին: Եւ
ընարեաց զովն բարձրաձայն եւ մոլորն⁸
անուանեաց, այսինքն հաստատելիք, եւ հրա-

⁷ Խնկոյ, ռժկ. միմտալէ, աղիցք Խնկոյէթ
(ձշկոյ), ծար — չք արմատէն, եւ կը նշանակէ
աշտարով յուսոյ, Փարսո: Խղկիթիեքուսն կից շի-
նուած աշտարակներ տղապան ձեւերով եւ բարձրու-
թեամբ, որոնց վրայէն թէ՛ ազաթքի հրակը կը կար-
գացուի եւ թէ՛ տնտեսան որքը կանթիղի յոյսեր կը
ցոյան:

⁸ Խոյիմ, հաստատար Խոյիմ (ձեւաւորեալներու
մէջ զ եւ զ գրեթէ շփոթումէն յատալ հիւստ), աշ-
տիցը Խնկոյիմ — Կալուգ, այսինքն՝ այն որ Խոյիմ
(ձշկոյ) կը կ'ընէ ազաթքի: Ինչ որ քրիստոնէին մէջ
նաւաստանիւ թորոյմտեանն է Խնկոյիմը, որովհետեւ
Իսլամ զտառանջի յայտարարութեամբ կը ազաթ
ազաթքի հաշը կամ հրակը, հետեւեալ բանաձեւով:
1. Ալլահու Ահլար. Ահլար Ալլահ — Ալլահ ամենա-
մեծ, Ամենամեծ Ալլահ:

Աւ հանեալ զդիրն ահիւ եւ չքով բնթեո-
նայք, իբր յերկնից եկեալ սուրինին:

Զայս ամենայն յայտնեալ մեզ աշտկերս
նորին եւ խոցարարական զպատրանս արան-
դասոր աստապելացն, եկեալ մկրտեցաւ ի
Կրէսէս կղզոյն յաղղմանէ նախախնամաղ կա-
մացն Առաքելոյ: Աւ մեք դատարարի եւ դա-
դիր օրատրանս նորա գրեցաք սա ի ծանու-
ցումն եւ ի զդաշտիին երկեղածաց Քրիս-
տոսի - զի փախուցեալ ատեպցաւ զատելին
Առաքելոյ:

2. Առաքել իմ լաւ իլան իլլալան = խոստովանեցէր
(վկայեցէր) թէ թաքն չէի Ալլաւ հայ:

3. Առաքել իմ Բուհարմէլա Բէառլ իլլալան = խո-
ստովանեցէր թէ Բուհարմէլա տաքեայի է Ալլա-
ւի:

4. Հա՛յու ալասալա = փութացէ՛ք Ազրթի:

5. Հա՛յու ալափէլան = փութացէ՛ք խոցարարական
(էրանոթեան):

6. Ահար Ալլան Ահար (անս 1):

7. Լա Ելան իլլալան (անս 2):

մալիկաց անդ ելանել, բայց այնմ եթե ոչ ոսկւ չբամալի)եաց Աստուած մարգարէից. եւ ի բարձունաց առեւտարանիչդ Սիմեի, բարձրացո՛յ զաւրաթեամբ գրաբարս քո Առեւտարանիչդ. Երեսասդէմի: Եւ չբամալի)է երեք տնդամ մեծածայն զոչելի:

— «Ո՛վ պատուական բնթեւցողք յարժամ բնթեւնայք զպատմութիւն սոսա մարգարէին Մահմէդի, զնայն անիճէք եւ զԱստուած մեծածայն փառաւորեցէք. եւ զանպիտան զբնիւն Միսիսայ յիշման արժանի ստնէք եւ զծնաւդսն իմ. եւ յիշողք յիշեալ իիջիք յաւարն աներեկի. ամէն»:

ԲԸԹԸՅԸՆԿ ԵՒ ԺԸՆՈԹՈՅԻԹԻՒՆՔ

ՊԸԹԸԼԼԸԸ, 120. «Երախտի՛ն՝ Արդարյանն (ՎՃԼԵ)»
 Նետաց Ագրահի (Աստուծոյ)։ անսահման է Բանձնաբ-
 հար՝ մայրն էր հմեղն է։ Կ'բարեի թէ Բանձնա ճնար-
 իր հար ժեռնեղն էտքր։ մայրն ուր կտեսնէ ժեռնա, ե-
 ինքն մեծցաւ ճարի իր հարուստ ժեռն հոր Ապր իւ-
 րթնայրդի եւ յեանց իր ազգաւ հարեցրար Ապր թա-
 չիդի քով։

ԱԸԸ, 115 (ՃԸ)։ Բմտն անսահման Արի պիտի Ապա-
 թայրդ, շարքարդ եւայլլիւս (չաջարդ)։ Յն. զՅՈՒԻՆ, Ժե-
 ոսա ՈՅԻԻՆ։ Բիւսա ստաղի՛ն երեք եւայլլիւսնեւ ին՝
 Ապր ՊԸԸ, Յմար եւ Յթման։

ԱԸԸԸԸ ԱԸԹԱԸ, 10 (ԸԸԸ՝ ՎԸԸ)։ Ամեհամեհ Ա-
 յար (Աստուած)։

ԱԸԸԱԸ ՎԸԸԻ (ուրիշ որեւորեմնեք ունին Այտանդ,
 Բուլլանդ) 141. Էթէ Եթուր չէ Երգարդու թիւնը,
 Թեթեւ պիտի ըլլար Նուլլիլլանդ, Կուրեմնեքու եւ
 հարաթնաքնեքու Կուրեմնեքուն ստեղ պամուսած մա-
 կումեւ երկաթը, որ է Բուլլան, ինչ Վանդ — պանդ
 (Կուրեք, հարստան)։

ԱԸ, 11- 12. ԸԸ. ԸԸ. արտաքեղն այլաւ յենքին երեք
 տաւերը (ՎԸԸ՝ ԸԸ)։ Ըար, Բրդի, Ըարդ կամ Բրդու-
 րդ թիւն Ընանաքեղու համար։ Ըարաւի զյու թնեքեղն
 ումանց ակնարդ դրուած են պիւրեք, որոնց երանապա-
 թիւնը չէ ստաղարած։

ԱԸԸԱԸ, ԸԸԸԸԸԱԸ, ԱԸԻԸԸԸԱԸ, 140. հարստան

պիսիք շնակներն հանդերձեալ հեռանքի մէջ: Իսլամ պարս-
սիկներ այս ահուանք տաւած էն Դրախտին: Պէնիշտ
կամ Պէնէշտ (پنجه) պարսկերէն արտասանութեամբ:
Բնկէկէն, ահա՛ Վէկէկէն:

Բնկէկէն, Բնէկէն, 120- ապրիլի Պակիստ, անուան
է ըրիտանեայ մեհակեացի մը: Կ'ըսուի թէ երբ Մահ-
մէտ 12 տարեկան էր կարաւանի մը մէջ Սիւրիա եկաւ
իւր հորեղբոր Ապութայիպի հետ: Երբ կարաւանը մա-
սեցաւ Բուսարտ (Էսկի Երտ), այդ կողմէն ըտրայքի
մը մէջ ընկաւ մեհակեացի մը տեսաւ որ մամուրպինե-
քէն մէկը ամպով չըջուպատուած է. եւ յետոյ, տեսաւ
որ երբ այն մամուրպի ծառի մը տակ նստաւ, ծառ-
ինն անպիտան տակի մեծցան՝ նստապին վրայ հոգտի
լինելու համար: Պահիրտ իւր քով հաշի հրաւիրեց
ըտրտ մամուրպիները, որոնք եկան Մահմէտը թողլով
կարաւանի մասը սրայէն դի հակէ անոր վրայ: Պահիրտ
տեսնելով որ հրաւիրելիներուն մէջ չէ այդ խորհրդա-
ւոր զէմբը, պնդեց որ տե՛սլ գայ: Կու գայ Մահմէտ
եւ Պահիրտ կտրոյ մը հարցումներ կ'ուղղէ անոր
Արտնէրտ պաշտոն տառուածներու մասին, Մահմէտ
կը պատասպանուէր պնտեր, եւ պատահլով ատիթէն կը
չոյտարարէ թէ ինքն է խոստացուած մարգարէն:
Մեհակեացի կը յանձնարարէ Ապութայիպին որ հոյ
տանի պատաններն: Կ'ըսուի թէ այս զէպրին Ապու-
թէքը այն եերկայ էր, որ տեսաւ պատարտութիւն ապա-
սայ տարի: զէպրերու տալ: Իսկ մեհակեացին տեսնել
Ապրիլի է բոտ ոմանց կամ Գէպըլ՝ ըսաւ այլոց:
Սուրէլ պոյքի մը համեմատ, այս զէպրէն 12 տարի
յետոյ, Մահմէտ Սիւրիա կու գայ խտրիչի գործին
մէջ եղած ուսնէ, իրենն ծոտոյ Մէսարային հետ եւ
Բուսարայի մէջ կը հանգիստի նեպոնք անուն մեհա-
կեացի մը, որ սոտոյց եւտեներով հոնչոտն պիտի ըս-
չոյ ապագայ մարգարէն, եւ այլն: — Հետպն հեղի-
նակներ չունին մեհակեացին տեսնել, իսկ վերջին
մահանակներու ըրիտանեայ եւ Իսլամ պարսիքներու
համեմատ Ապրիլի է տեսնել մեհակեացին, որուն

արուած է Պիւլիփի մակդիրը, որ արամեիքի մէջ էր նշանակել Բաբելոն :

Ասոր գրայցներէ եւ որոնց պատմական ուրիշը կարելի է հնդէ : Բայց ուշագրաւ է որ թիւագրաւ-
 ական մասնակցութեան մէջ կրնայ լինել որ իշխութի
 Պալիլիսա Բարդիս անուան տեղ եւ որ համարեայ
 ինչո՞ւ անպատիւ լինեալ : — Եւստիւս Եւստի-
 լիան մէջ, զորն իւրեւր զարեւ, որ պահուած է
 արարեալն եւ ասորի լեզուներով, ասորիներէ կեր-
 պով պարզացած է իւրեւր անպատիւներ : Երեւ մա-
 ռերէ կը բարեկանայ այս պարն : Իւրեւր հարստե-
 թիւններն, մասին պատմական, որոնց հետեւած է
 Բարդիս-Պալիլիսա Բիւս լեւոն գրայ : Իւր խառն-
 ցութիւնը պատմիկ Բալիլիսա իւր Եւստիւսի անա-
 պատին մէջ : Եւ Բարդիս կանխատեսութիւնները, որ
 մասամբ կը կանխեան է իւր ասորիներ մասին : Այս
 Երեւրայ մասին մէջ կը պատմուի իւր Բարդիս իւր-
 պէս հարազատ Բալիլիսա իւր վարդապետութիւնը :
 Երեւրներն ու ուրիշ մասերը Եւստիւսին որ կը գիտ-
 ցորի վերջինն Եւ Բալիլիսան Եւստիւսին համարե-
 լու ծրարութիւն : Այս պատմիկ յայտնի եւստիւսի է
 Բալիլիսա լեւոնայցի իւրիւր ասոր մարդարէ, որ իւր
 հարեւորեալ յայտնութիւնները ասած է իւրեւրիւր
 ժողովեալն որ Եւստիւս Bahira բարդ Eneye. de l'Is-
 lam, էջ 580 : — Fr. Nau ուրիւր ասորիներէ մասին :
 L'Expansion nestorienne en Asie Բարդիս Բալիլիսա
 du Musée Chretien-ի Tome 40-ի մէջ : էջ 265—275
 Եւստիւսի Եւստիւս Եւ Բալիլիսա Եւ Բարդիս Բա-
 լիլիսայ մասին : Պալիլիսա կը թարգմանել վարեալ :
 եւ յայտնաբերուածն է իւր ասած անպատիւներն
 եւ որ Բարդիս իւրեւրիւր լեւոնայցի :

ԲԱԲԵԼՈՆ. ԲԱԲԵԼՈՆ. 178- ուրիւր Բալիլի-
 Բալիլիսա : Եւստիւս Եւստիւս Եւստիւս Եւստիւս
 մասին է Եւստիւս Եւստիւսին, Պալիլիսա, որոն
 է. «Պալիլիսա Եւստիւս Եւ Բալիլիսա Եւ Բալիլիսա
 Բալիլիսին Եւստիւսին եւ Եւստիւս :

ԹԳԹ. 1465. «Յգիցր» Թրէիլի. Պիւրիթ 1 (١٤٦٥). Թե-
րի՞ն. Թեթրութա. Կոյս:

ԴԱՆԱԼ. 108. «Յգիցր» ԹԵԵԵԹԱԼ 1 (١٠٨). Թեթ-
րիթութա. Կոյս:

ԴԱԹՆԵԱԼ. ՏԱԹՆԱԼ. 116 (١١٦). Թիթարձ,
տարիք.

ԴԼԻԱԼ. «Կ» ԵՏԹ:

ԶԱԳԱԿ. տե՛ս Դաւիթի գիժման:

ԶԱՊԹԹ. 100. 110 (١١٠). Դէպմար, Դապմար
Իթարթի:

ԶԼԹԱԹ. 111. 117. 106 Դամ ԶԼԹԱԿ (١١٦).
Տարբ. Կրկն տեղանի տարբ. ունի Իւլամբ. տ. Զա-
րթ. որ յարկապէս ուղղուած է և Կրկն տարբ.
արժեքով, աքմարով, պարսկով, աղբարով և Կրթ-
մով: Բ. Դաւապար, որ Դամար է:

ԶԼԹԵՆ. 01. «Զարեհ» Դիմ 1 (١٠١). Իմարտա-
թի:

ԶՆՆԻ. 109. 110 Դմ ԵՆՆԻ 1 (١١٠). Fanzgile
(Զանարէն Էփանկէթում), ԴԵՆՏԱԿԱՆ (Տեմոն մերոյ
Թիւսի Թիւսութի):

ԹԱԼԱՆ. 152 (١٥٢). Թար, տե՛ս Կոյս, Կո-
յարտ:

ԹԱԼԱԼԱՆ «Կ» ԴԱԼԱԼԱՆ:

ԹԱԼԱԿԱԹ. 120 (١٢٠). Կր Եղանակի Դիւրանի,
պանակի, ապարանի, բաց Կ» մամանի և Երթ-
տեղանի. Թեան մասին է խոսքը:

ԹԱԼԵՆ. 185. «Յգիցր» ԹԱԼԱԿ (١٨٥). Դրմա-
կում (Կում), Դարձարան:

ԹԱԼԻՊԱԹԻ. 151. 100. «Յգիցր» ԹԱԼԱԿԱԿ
(١٥١), Կրթման խոսքի, մարտանկարի, Կամ-
կարի:

ԹԱԼԻՔԻ. 07. 109. 157. 150. «Յգիցր» ԹԵԼԻՔԱԿ
(١٥٧). Կրթ. Թար, Թրէմ (Կրթման տեղանի), և
«Կրթ» խոսքի տարբ. Զիմ Կրթանկարում:

ԻԼԼԱԶՆԱԶՈՒ ՄԵ՛Ն ԻԽՐԱԿԱՆՈՒ

ԻԽՐԱԿԱՆԻՒ. 1281, 147 (جلال-ال-). Պրպի Ռըքաւան
մուս, անոր Ռըքաւ կնաջմէն (մե՛ն իրենց. ԺԶ). արտո-
յարտեմորէն կը նշանակէ լուրիկ Տէր:

ԻՏԲ Է՛ ՆԱԻԼԱՅ. 107 (سرا و سراج). Անոր է՛
նորաւ: Մուս կայսրն է Եղիա մարգարէ, էլ-Կաստիր
կամ էլ-Կարտիր. որ թիւրք է՛ պարսիկ չեղաներու
մէջ կը նշուի խելի: Էլ-Կասր Կասրապուտան է՛
Վալասնի խել: Պաւլայի՛ն մէջ: Բարց պրպց մը ունի
ան. իսրամի մէջ կը պատկերացնէ Ոյիսար կամ
Խիսար (Եղիա մարգարէն): Եփթաւան է՛ Կաւ:
Ս- Գէորգի չեւ. Կասր է՛ Խիսա բարդուելով կող-
մած էն Կարիլլիկը. որ ամառկանն որ մըն է՛.
Կարիլլ ԶԷ. Կէ այդ արք Ս- Գէորգ է՛ Մուսայ Կամար,
Իսկ Կայսրիլիկ Իսրամներու Վամար Կարիլլ կամ Իր-
գրիին նկարագրին է՛ ամենուրեքուրիս, Կասպեկերու
պաշտպանն աւարին է՛ Խալիս վրայ: Քամկուսթեան մէջ
պահուած է՛ Կարգրի նկարագրին մէն դիւր. զոր որի-
նով, Կարգրի պէս պահութեան Վամար կընէ Կա-
միկը՝ Կար անէյ նկարագրեան մէջ պահուի ան է՛ իրեն
անակնկալ պահութեան մը Վամարի մէկու մը կոչմէն:
Այս արտամով Կարգր կը յիշեցնէ Կաւ, Կայսրանս
Ս- Պարպար: Անուշտ այս է՛ պատմութեւ որ շփո-
թուած է՛ Ս- Գէորգի չեւ Կաս: — Տարեացին իր
Կարգրանց Գիւրիին մէջ ալ կը խորի Եղիայի Է՛
Կալիլի վրայ (էջ 26 = 700): — Մանրամանու-
թեանց Վամար ան՝ al-Khadir Դաւը Encyc. de l'Is-
lam. էջ 142-143: — Եւի Կար-գիլի, զոր կը յիշէ
Տարեացին (էջ 115) արգեւը Գիւրի-նիսովմէ՛) է՛:

ԿԻԻՆՏ. 49. 50. Կարգրին Դաւ է՛ Կալիլ Է՛ կը
նշանակէ Կապաւ. Երաւայ — Կալիլ մանկիւն է՛
Կարմապրի. որ Մանկեան ալ արուած է՛ Կարց
մէջ: Կալիլ կը նշանակէ Կաւ, Կալիլ, Կալիլ: Կալիլ
պղնձ Դաւաւարութեան կար թիւրքուտա Կարց մէջ,
անկարգիւն Վամար Մանկեան, այդ Դաւաւարութեան
որի: արտմանն ալ ունի: Կարգր Երաւայ Դաւաւ

ԻԲԼԷՐ. 181 (١٢٩٩)․ Եմիտ, տուայր: Խաւսը կամ Ժիւնը, էջիւան կոչմէն արուած Եմիտը իբրեւ զին տարագաստի տրեւան, որ տնդառնալի է: Արամայման առեկն եւրիշ: Եմիտներ կրնան վերացարձակի, բայց Իտիլը իշին արեւան: չի վերացարձակի:

ԻԲԼԱԻԹԻ, ԻԲԼԱՅԻԹԻ (= Խզիթ), 123․ Եզիդը՝ ԻԼԵԹԻԱ: ԵԼԱԻԹ = Երկրորդագլխէն ընկալալու եւ տեղ Խզիթաթայր: Խաւսու տրապէն այս առեւանքը կը կրէ Խէրէլէտ ապրիթայրը հաւանակ ձեռնաւոր մը բոլորուն:

ԻԲԼԱՇԻԹԻ, 122 (١٢٩٨) կամ ԻԼԼԻՆԻՐ = Նրատարակեալ: Վերացեալական Նրոթորատեկ կամ արտաւայր, որ, ըստ առեւայրիւնան, Խաւսէն կամ իրեն յախարչեալ կողմէն տրուած են Հոյսը, ինչպէս նաեւ ուրիշ բոլորունեաց ազգերու, անոնց ազգային-եկեղեցական տաանձնեղծութիւնները հաստատելու եւ պաշտպանելու համար: Իտիլը իշին ԻԵԹԻ (Երկար-ձակ) կայ եւ Թոքը Նաւաստու կայ:

ԻԼԷԻԹԻՊ, ԻԷԻԹԻՊ, ԻԷԷԻՊ, 141, 142, Եզիդը՝ Ժիւնրոպ (١٢٩٩), մտնեալէն յաւանայրիւմ վերադերս խոր ժղիթներու մէջ հարաւային օրմին մէլ-տեղը, հարաւային ազգութիւնը ցոյց տալու համար ապրիթաւորներուն:

ԻԲԻԹԻԼԻԼԻՆ, 182 (١٢٩٩)․ Խաւսիլմամ, Իլիւ-տիլմամ, Իլիւտիլմամ մեւերն ալ կան Յոգաթարդի բերնին մէջ. Եզիդ մէր Խաւսիլմամ (١٢٩٩)․ Խաւսեղին իւրազմանան է Խաւսիլ հաստու, բայց բառակն իւրազմանութեամբ կը նշանակէ իւրաւ հաստը ունեցող (Խաւսիլ)․ Խաւսիլն: Խաւսիլմամ:

ԽԱԻՐԱՄԱՆ, 150, 151, 152 (١٢٩٩)․ Խաւսեղին էրաւի նաեւ Խաւսիլմամ, իւրազման առեւանգ՝ սաւտակ, սաւտակած, մեծած, իւր լայն խաւսաւոր, պիղծ, պղծեալ:

ԽԱԼԵՆ, 112, 113, 108 (١٢٩٩)․ Հաստը, Երբ-տեւ Խաւսիլմամ:

ԱՌՈՒՄ, ԱՌԻ, ԱՌԻ, ԱՌԻ, ԱՌԻ — «դիցար» իսկ
համ իշխան (عبي) = ԱՌՈՒՄ, ԱՌԻ, ԱՌԻ, ԱՌԻ —
«գլխի» (عبي) = ԱՌԻ, ԱՌԻ, ԱՌԻ, ԱՌԻ —
«գլխի» (عبي) = ԱՌԻ, ԱՌԻ, ԱՌԻ, ԱՌԻ —
«գլխի» (عبي) = ԱՌԻ, ԱՌԻ, ԱՌԻ, ԱՌԻ —

ԱՌԻ, 140—142, «դիցար» (عبي), «գլխի»
(عبي) — «գլխի» (عبي) — «գլխի» (عبي) —
«գլխի» (عبي) — «գլխի» (عبي) — «գլխի» (عبي) —
«գլխի» (عبي) — «գլխի» (عبي) — «գլխի» (عبي) —
«գլխի» (عبي) — «գլխի» (عبي) — «գլխի» (عبي) —

141, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 204, 205, 206, 207, 208, 209, 210, 211, 212, 213, 214, 215, 216, 217, 218, 219, 220, 221, 222, 223, 224, 225, 226, 227, 228, 229, 230, 231, 232, 233, 234, 235, 236, 237, 238, 239, 240, 241, 242, 243, 244, 245, 246, 247, 248, 249, 250, 251, 252, 253, 254, 255, 256, 257, 258, 259, 260, 261, 262, 263, 264, 265, 266, 267, 268, 269, 270, 271, 272, 273, 274, 275, 276, 277, 278, 279, 280, 281, 282, 283, 284, 285, 286, 287, 288, 289, 290, 291, 292, 293, 294, 295, 296, 297, 298, 299, 300, 301, 302, 303, 304, 305, 306, 307, 308, 309, 310, 311, 312, 313, 314, 315, 316, 317, 318, 319, 320, 321, 322, 323, 324, 325, 326, 327, 328, 329, 330, 331, 332, 333, 334, 335, 336, 337, 338, 339, 340, 341, 342, 343, 344, 345, 346, 347, 348, 349, 350, 351, 352, 353, 354, 355, 356, 357, 358, 359, 360, 361, 362, 363, 364, 365, 366, 367, 368, 369, 370, 371, 372, 373, 374, 375, 376, 377, 378, 379, 380, 381, 382, 383, 384, 385, 386, 387, 388, 389, 390, 391, 392, 393, 394, 395, 396, 397, 398, 399, 400, 401, 402, 403, 404, 405, 406, 407, 408, 409, 410, 411, 412, 413, 414, 415, 416, 417, 418, 419, 420, 421, 422, 423, 424, 425, 426, 427, 428, 429, 430, 431, 432, 433, 434, 435, 436, 437, 438, 439, 440, 441, 442, 443, 444, 445, 446, 447, 448, 449, 450, 451, 452, 453, 454, 455, 456, 457, 458, 459, 460, 461, 462, 463, 464, 465, 466, 467, 468, 469, 470, 471, 472, 473, 474, 475, 476, 477, 478, 479, 480, 481, 482, 483, 484, 485, 486, 487, 488, 489, 490, 491, 492, 493, 494, 495, 496, 497, 498, 499, 500, 501, 502, 503, 504, 505, 506, 507, 508, 509, 510, 511, 512, 513, 514, 515, 516, 517, 518, 519, 520, 521, 522, 523, 524, 525, 526, 527, 528, 529, 530, 531, 532, 533, 534, 535, 536, 537, 538, 539, 540, 541, 542, 543, 544, 545, 546, 547, 548, 549, 550, 551, 552, 553, 554, 555, 556, 557, 558, 559, 560, 561, 562, 563, 564, 565, 566, 567, 568, 569, 570, 571, 572, 573, 574, 575, 576, 577, 578, 579, 580, 581, 582, 583, 584, 585, 586, 587, 588, 589, 590, 591, 592, 593, 594, 595, 596, 597, 598, 599, 600, 601, 602, 603, 604, 605, 606, 607, 608, 609, 610, 611, 612, 613, 614, 615, 616, 617, 618, 619, 620, 621, 622, 623, 624, 625, 626, 627, 628, 629, 630, 631, 632, 633, 634, 635, 636, 637, 638, 639, 640, 641, 642, 643, 644, 645, 646, 647, 648, 649, 650, 651, 652, 653, 654, 655, 656, 657, 658, 659, 660, 661, 662, 663, 664, 665, 666, 667, 668, 669, 670, 671, 672, 673, 674, 675, 676, 677, 678, 679, 680, 681, 682, 683, 684, 685, 686, 687, 688, 689, 690, 691, 692, 693, 694, 695, 696, 697, 698, 699, 700, 701, 702, 703, 704, 705, 706, 707, 708, 709, 710, 711, 712, 713, 714, 715, 716, 717, 718, 719, 720, 721, 722, 723, 724, 725, 726, 727, 728, 729, 730, 731, 732, 733, 734, 735, 736, 737, 738, 739, 740, 741, 742, 743, 744, 745, 746, 747, 748, 749, 750, 751, 752, 753, 754, 755, 756, 757, 758, 759, 760, 761, 762, 763, 764, 765, 766, 767, 768, 769, 770, 771, 772, 773, 774, 775, 776, 777, 778, 779, 780, 781, 782, 783, 784, 785, 786, 787, 788, 789, 790, 791, 792, 793, 794, 795, 796, 797, 798, 799, 800, 801, 802, 803, 804, 805, 806, 807, 808, 809, 810, 811, 812, 813, 814, 815, 816, 817, 818, 819, 820, 821, 822, 823, 824, 825, 826, 827, 828, 829, 830, 831, 832, 833, 834, 835, 836, 837, 838, 839, 840, 841, 842, 843, 844, 845, 846, 847, 848, 849, 850, 851, 852, 853, 854, 855, 856, 857, 858, 859, 860, 861, 862, 863, 864, 865, 866, 867, 868, 869, 870, 871, 872, 873, 874, 875, 876, 877, 878, 879, 880, 881, 882, 883, 884, 885, 886, 887, 888, 889, 890, 891, 892, 893, 894, 895, 896, 897, 898, 899, 900, 901, 902, 903, 904, 905, 906, 907, 908, 909, 910, 911, 912, 913, 914, 915, 916, 917, 918, 919, 920, 921, 922, 923, 924, 925, 926, 927, 928, 929, 930, 931, 932, 933, 934, 935, 936, 937, 938, 939, 940, 941, 942, 943, 944, 945, 946, 947, 948, 949, 950, 951, 952, 953, 954, 955, 956, 957, 958, 959, 960, 961, 962, 963, 964, 965, 966, 967, 968, 969, 970, 971, 972, 973, 974, 975, 976, 977, 978, 979, 980, 981, 982, 983, 984, 985, 986, 987, 988, 989, 990, 991, 992, 993, 994, 995, 996, 997, 998, 999, 1000.

լիզիւրք ընտանի իւրակն (— Յաջորդ Ազգանէի Մարտիրոսէրէն)։ Տէ = Նաեւ, Ամէնիւ Էլ—Բարեբրկիւն։

ՅՀՈՒՅՏ. 147. 170. 181 (5997). Յազարցեցէ կամ Յազարկան (— Հրահայ)։

ՅՈՀԱՆ. 61. ուղիցք ձեզիւնք (رحمك), ինչպէս նաեւ, կէզիւնք (رحمك), այսինքն՝ Դոնիւրք, բայց — ուսումնականական տարւոյով՝ Դոյնցուրիւն։

ԻՒՐԱՆԱԼԻ. ԻՐԱԼԻԳՆԱԼԻ, ԻՐԱԼԻՆԱԼԻ. 41.

ուղիցք՝ Թար, Հնեան (رحب الان), Մարք (Հնեան) (رحب الان), Այլուս Հնեան (رحب الان), այսինքն՝ Տէր, Մարգկան, Իննոյ Մարգկան, Անտառած Մարգկան, — Դոս (رحم) Մարգից, Արարածք ամենայն ԻՐԱԼԻ, ԻՐԱԼԻԱՆ, աեւ՝ ԻՐԱԼԻԱՆ։

ԻՐԱԼԻԱՆԱՆ. ԻՐԱԼԻԱՆ. 175 (رحمان). կը նշանակէ նաեւ, Թաւաղան։ Արարական տարւոյն Երգ ամբար, որ նախնական է Իսլամի համար իբրեւ ամբար պահուց։

ԻՐԱՆ. ԻՐԱՆ. 40. ուղիցք՝ Թաւ (رحم), Հոգի։ — ԻՐԱՆԱԼ ԿԵԴԻՐԱԼԻ, ուղիցք՝ Թաւ (رحم) Զոհաւոր կամ Դոսան (رحمك), Հոգին Մարք։

ԻՐԱՆԱԼԻԱՆ. 40. ուղիցք՝ Թոնիւղիւն (رحمك), Հոգի Աստուծոյ։

ԻՐԱՆԻՆԱԼԻ. 40. ուղիցք՝ Թոնիւղիւն (رحمك)։

ԻՐԱԼԻԱՆ. 141. ուղիցք՝ Թէլուս (رحمك) Ազգայն, Բարեւ։

ԻՐԱԼԻԱԼԻ. 112. 185 կամ Սալամիւր (رحمك) Եղեանէն է Սալամ (رحمك) Եղեան է. կը նշանակէ Ազգայն, նաեւ Դոսանիւնիւն Իսլամ հաստատոյ, այսինքն Դոսանիւն թէ Միւղի մէկ Աստուծոյ կողմէ Իրան մէտ անոր առաւելալն է. իսկ իւրակն իւրակն Թոնիւղիւն ընտանի ուղիւն (رحمك رسولك)։

ԻՐԱՆԻՆԻ, 180. ուղիցք՝ Թիւննի (رحمك), ուղիցք— փոս, Իսլամի ուղիցքիւն որդեգին պատկանայ, Տէւ՝ Հնեանիւն Եղեան այլ։

ՍՈՒՆԱՄԻ. ՀԱ. 166- ուղիղը՝ Առնակար, որմէ Տաթևացին շինած է **Սուեիկ** **տեղ** = **Քյփասուէ**, բայց՝ Բայց Առնակար (Հա) արարեցէնի մէջ հր հշանակէ որէնէ, մերուս, և յղիստութիւն հշանակուի թանք համար համար առած է մանասանց թիւը շէրէնի մէջ. որովհետեւ Բաւմի մէջ ըստ սրիմանց պարծպուիթիւն մըն է թիփասուիթիւնը, որուն թուին բառն է **Խիթիւն** (Հին), որ Վադիլիլ (պարսաստորի) է այրերու համար, Ըստ Հշ-Շաֆիի նոյնքան պարսաստորի է նաեւ համարն համար, Տաթևացին հր շինապատէ հանանց թիփասուիթիւնը, Խանքամանասիւնանց համար աւել Խիթիւն բաւար **Encyc. de l'Islam**, էջ 1023—1026.

ՍՈՒՐԱՄԻ. 166. 167—168. 177 (Հշ-Հա) Վեմ, հէրպարանը, պատկեր երեսոց, Խակ Հարանի մէջ ուղղ զիբրին պիտուր բաժանանակը, այսինքն Կլախիւնը համ պատկերները, Հարանը բաժանուած է 114 սուլաքներու, Խակ Խարանիւնը սուլաք բաժանուած է **սղերներու** (Հա հզակի), այսպէս (Հա) յոյններէ, այսինքն առանկրու համ համարներու:

ՍՈՒՐԱՄԻ. 120 (Հա) Կրտմբան, Լեզու-գանի:

ՍՈՒՆԱՄԻ. 177 (Հա) **Հա** ուղիղը **Սուեիկ** **տեղ** = **Քյփասուէ** և ուր գտնակ:

ՍԱԼԻԿԱՆԻ. **ԺԱԼԻԿԱՆԻ**. **ՊԻԼԻԿԱՆԻ**. 60 (Հա) **Հա** Վիլ և Երզնէն թանակն, հր հշանակէ Վալլանի = **Աստուծոյ**, **Խալլանի** = **Աստուծոյ**, **Կաւիքոյ** **Կաւիքի** **Վրայ**, **Պիլլանի** = **Աստուծոյ**, **Աստուծոյ** **Կ'Էրպ** **Կուս**, **Արթիւն** **Կ'Էրպ** **Կուս** **Կուս** **Աստուծոյ**:

ՏԱԿԻԿԵ. 49. 56 22. Կայ Կաստիան մասնա-դրուիւն մէջ Տաթիլի հր հշանակէ սրար, պարալի-խնդէն նաեւ Տաթիկաստան հր հշանակէ Արարատան Արարատի Տայ համ Տայու Կեղանակի մը առանկէն առանկան է Տաթիլի բաւար, որ մէր մէջ թիւը, Բա-

յամ իմաստով կը գործածուի: Ինչպէ՛ք Աստուծո՛ր հայե-
րէնքն մէջ կը կարգանք: — Վե՛ր յայնմ ժամանակն
յարժամ պարայան թուրքն, հնազանդեցան իւրաքանչեւ
Բայբիքն, որ Տաթևիկէ կոչէին զսոսն իշխանին խրեանց
փորձաւորն եւ իմաստեայ, որո՛ւմ սնուն էր Տալլա: Եւ
Խաննակեցան թուրքն եւ Տաթևիկէն էւ Եղեմ ազգ
միւս (Արիւ-Ասորի, ՀՏ 400): Թէպէկ իր Եղեմ-
Տաթևցայցիմ մէջ (ՀՏ 254—256) փորձ մը բրտա ուժ-
փոփոխու ճանիկն բտոր մասին յայտնուած կարեւոր-
եւոր, փորձ մը միայն էւ ո՛չ թէ յման գարն մը:

ՏԱԳԻԱԹ, ԱԼ, 158 (𐭠𐭣𐭥𐭩)- Թալլաթ, բնու-
թիւն:

ՏԻՐԵԱ, 180- ուղիոր՝ Տմբլղ (𐭠𐭣𐭥𐭩), Դամու-
կաս, համ:

ՓԵՂԱԹԻԱԹ, ԱԼ, 51 և 52- ուղիոր՝ Փէլղամպէր
(𐭠𐭣𐭥𐭩𐭥𐭥𐭥), պատգամաւոր, Խարպարէ:

ՓԱՇԻՐԱՆ, ՓԱՇԻՐԱՆ, 111 (𐭠𐭣𐭥𐭩𐭥𐭥)- Զոյււմ,
իւն փոշմակ, Զոյււմ:

ՓԱԻՐԱՆ, ՅԱԻՐԱՆ, 110, 109—110, 112
(𐭠𐭣𐭥𐭩𐭥𐭥), Դուրսեին ինչ ինչ Խուրանները այդ վեր-
նադէրը առին: Ղուրանն համ էլ-Ղուրանն սոյնուսդ
անուններ առին. էլ-Փիւրապ (Գիւրք), Փիւրապալլան
Կիւրք Աստուծայ, Բէլլիմաբուլլան իստք Աստուծայ,
էլ-Բէլլիլլ (Կիւրք ի վերսմ իշխայ), էլ-Տիւր
(Բանդիմահանք, admonition), էլ-Ֆորգան (բնորո-
թիւն, distinction, որինստորն էւ ապարէնք, բարքի
եւ Զարի միջէն), էլ-Խոսալի (հասար, սրեւնչի
Codex): Էլ-Ֆորգան Դուրանի մէջ գործածուած է
Հնգամասունանի աւագ, Բնա Փաշիմիւրքի էլ-Ֆոր-
գանն կը նշանակէ աստուածային յայտնութեան Կիւրք
երբ Գիւրքն սրինստորն աւ ապարէնք: Կրնայ բնութի
թէ աստուածային Կիւրքերուն այն մտեւոր որ կը խա-
տին սովորութեանց, սնունդներն եւ այլն, մասին, կը
կոչուին էլ-Ֆորգան, իսկ վարդապետական մասը՝
էլ-Հուրան (ուղիորթեան, direction):

ՊԱՆԻՄԱՆԻՄԱՆ, 1901 (ՄԻՔ)։ Քոզնոգին է ձԷ
 1 = Բանն = Լոյսն) բռնին։

ՊԱՆԻՄԱՆ, 1921. Կոչ Եանե Փաղրյ, Փուլիքը, Բնչպէս Եանե Փալէտ՝ հայացած մեւերն էն Եալլոս
 Խալնի վալլոս Խն, որ նշանաւոր գործողք մը հպարտ
 Մանձկութի է. Ետտողէրը տեսն։

Սոցիալ առաջին հրամանաւորն էր Մէրկէի բանա-
 ցին է. Մեհաւոր պատերազմը շահեցաւ ի հպարտ Ման-
 ձկութի. Սոցիալ իշխանացաւ 1921-ին է. իրրէն Բալամ
 իր ուսմբին պատերազմը մզեց թիւղանդակին բանակ-
 ներու. զեմ Մանձկութի մէջ է. պարտաւեցաւ. Ման-
 ձկն պատաւեց. Կինքն զաւակը Աստուծոյն կամ
 զսուր Տեսնին տիւրպաւով. Սոցիալ իր յաջորդական
 պատերազմներուն մէջ մեծ յաղթութիւններ շահեցաւ,
 տղապէս որ Մանձկանկանութիւնը Սոցիալի գինաւորա-
 կան հանձնարին է. յաջութեան կը պարտի իր աւա-
 լին մեծ յաղթութիւնները. Ինչս է պատահար որ ինչ
 պատմողիքներու քով ալ Սոցիալ կը նկատուի պէտք
 Թամպէլացոյց է. պատճառ տեսնց գործողութիւն. Սո-
 չիա շատ անգամ կը տեսնուի զբոսաւեհաներու.
 իր ուրը յաղեցուց տեսնց տեսնց ուրիւնէն. Եւր իւր-
 ցեց աւորին Երբաւի է. Ետտիքի բանկիւններ է.
 Դաւիթիւնց Հնարանի ոյժերը (Մեհ Ամաւոր). Սոցիալ
 մեհաւ Մէրկէի մէջ 1921. 1922-ին։

Հայք. Հատեհորութ. բաւախակ մը բրան ըլլան
 Եալլոսը հայացնելով իրրէն Փաղիքը. սը մեր լեզուին
 մէջ կը նշանակէ ինչիւրէ, վաղը. լիբրէն. Ի-
 նչպէս. Եւ պարզէն Դաղիքիւն ալ լիբնեցին Փաղրյ-
 րան. Փաղրյրան. Դաղրթի ուղղակիցներ. աւարք.
 Բամպէլացիք. բաները, Բնչպէս Եանե Փաղրյրան-
 վով. Փաղրյրան. Դաղրթի մղղղութիւն բարցերն է. բա-
 ցաւորութիւնները. տեսնց տրիւնաւեհ է. աւրիւն-
 րուր նկարագրին համար. — Դաղր պատմի. Զուան-
 լէք կ'ըսէ. Հիւսց ոչ որ կարէ պարզաւ զբոսաւեհիցն
 ընդ գրով արկանէ.՝ զոր կրեցին ի Մարանիւնաւեհ.
 որք աւ Ժամանակ մի Փաղրյրան. Դաղրիւն. զոր

սուէ իսկ տատաւածային Գիւրջ, ճիւղ Քաղիքայ լեզուի
 (իսկ Հիւզի. Ինքզիւ. Քաղիքայիւզուի) արեւոյտին
 յարեւել անմեղաց: Քանցի օգիտքն ցարանաւոյ արգին
 Քաղիքիւ խոր. որ էր իշխան սակաւ Խմայէտեւո-
 նաց շրջարեւակաց (էջ 182): Իսկ Թամուհի Լենկային
 հ'ըււ. զԱտտեհոր նոսի ցրտի արգին Խմայէտի նախ
 Քաղիքիւ (ան) անոււ, ցար է. զիսի տատաւածային
 պատմէ, իւր քաղիքայութիւն ժողովուրդն յարեւոյտ-
 ցին ցարաւ իւրեանց յարեւել (ան) Քաղիքիւ յար
 Հիւզիւ. Ինքզիւ. — Թատաւածային Գիւրջ, որուն
 հ'անկարեւել Տաթեւային է. վերայիւնայ, Երեւոյտի
 Խորայտիւ թիւն է. որուն իւր. 10-ին ժիւղն նախ-
 արտաթիւն. — զնա կերպիւ, սար է. յարեւոյտ է.
 արեւոյտ յարեւել նորուն — յոնայրաւիւ կերպիւ
 յարեւոյտուն է Քաղիքիւ է. անոր ցեղին: Քաղիքիւ
 է. քաղիքային վերարեւոյտեւ շատարարեւոյտ
 է յիւզի նախ Գիւրջ շարեւոյտի լիւր շատար,
 որ կ'ըստի — Քաղիքիւն, որ է արեւոյտ-
 յոնաց, էթիւ կերպիւ արեւոյտ զՔաղիքային
 յարաւ: Լիւր շատարեւի ժիւղ Քաղիքիւն կ'ը
 նայոյտի իւրեւ արեւոյտիւ է. կ'ը նայոյտի Պաշի-
 կեանց (Պաշիկեանց) արեւոյտի շատ, որունցէ
 կ'ը, որուն անուն, կ'արարիւ է. կ'անց զնայոյտ
 իւրեւ ժողովի յարիւն, է. որ ունէ է. ժողովի
 իւրեւ ժողովի՝ ոյն արեւոյտիւն է. ոյն (ան) Գիւրջ
 Հերեւոյտիւ, Հար. Խորեւոյտ, Տար. Վա-
 րարեւոյտ, 1892. էջ 201:

Ինչ կ'այ ունի արեւոյտիւնէրաւ արեւոյտ Քա-
 ղիքիւ կ'ամ Քաղիքիւնէրաւ նախ: Կ'ընայ էնիւ-
 րաւի իւր Քաղիքիւն (== Քաղիքիւնէրաւ, Քա-
 ղիքիւնէրաւ) կ'արարեւոյտի իւր արեւոյտիւն
 արեւոյտի արեւոյտիւնէրաւ արեւոյտիւնէրաւ
 ժիւղ Քաղիքիւնէրաւ շատար կ'այն է արեւոյտ-
 իւր, է. կ'արեւոյտիւնէրաւ յոնիւ կ'արեւոյտ
 կ'ամ իւր-
 արեւոյտիւնէրաւ, իւրեւնէրաւ արեւոյտիւնէրաւ
 է

Քաղերթ անկամ: Վերջնայէն ունչբայցն Նեառգոտու-
թեան հարստ քանասիրական ինդիք ժր:

ՊԵՐԱՄԱԹ. 116. ուղիղը՝ Փերամէր (٢٤٥).
Մտանշէիք, շրտէք:

ՊԵՐԱՄԱԹԻԹ. 163. ուղիղը՝ Փերամէր Բնար
(٢٤٥). Մտանշէիքործ, շրտէքործ:

ՅԱՍԵՑ-ՈՐԻՆԱ. 177. ուղիղը՝ Իկստա ١٧٧,
Ապրանաւ թիւ:

ՅԱՐԱՆԻԳ. 180 (٢٤٥) համ Փարսաւի. պար-
սիկ չափ Նեառարտաթեան. Նառնարար 3-88 ժգոն:

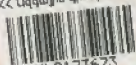
ՕԹԻԱՆ. ՕՄԱՐ. 182. Մանձէտի աստձիկ շար-
յաճարցեհրն (հալիւի) հե. Ապրանգէր. զոր աւանդը.
Դմար (٢٤٥) 634—644. Սրման կոմ (Դմար) (٢٤٥)
644—655. աստանաւ Կար. Ապրանգէրի որդի Մանձէտի
մեհրոյ. Այի ٢٤٥ 655—661. այս ալ աստանաւ Կար:

Յ Ը Ն Կ Ն Ի Ի Թ Ո Ց

Քառասունը	1—13
Հարցմանց Գիրքին Տպագրութիւնք	14—19
Առասպապիւնի Երկուսուր Տպագրութեան չխոսցան Տեղադրեցիք	19—25
ԴԵՐԹ ՀԱՐՅԱԿԻՍ — Ձեռագիրք Արարած զԷթ Բ. Առկարայ Խառնակարանին,	25—50
[Ընդգլխ հարասեալ Ազգին Տանկաց, որք Կարապետ եւ Ներսէն, եւ Նոր Հեթու- նոր, չերժուած ոչն Երթաւի եւ Կերին- թաւի]	50—52
Ա. [Քառասուն ժողորութիւն Այլապակաց]	52—62
Բ. Երկրորդ " "	62—82
[Այս գլխիւ Բ. Ձեռագրի Համակարան]	82—88
Գ. Երրորդ ժողորութիւն Այլապակաց	88—100
Դ. Չորրորդ " "	100—106
Ե. Հինգերորդ " "	106—111
Զ. Վեցերորդ " "	115—123
Է. Աթերորդ " "	125—132
Ը. Աթերորդ " "	132—138
Թ. Եփերորդ " "	138—147
Ի. Տասներորդ " "	148—152
ԻԱ. Մասնաւորերորդ ժողորութիւն Այլապ- ակաց	152—158
ԻԲ. Երկուսուսներորդ ժողորութիւն Այլապ- ակաց	158—166
ԻԴ. Երեքուսուսներորդ ժողորութիւն Այ- լապակաց	166—171

ՎԴ. Զորեղատուաներոց ժողովութիւն Աջ- լազգեաց	174—177
ՎԵ. Հրեզեատուաներոց ժողովութիւն Աջ- լազգեաց	177—182
ՎԶ. Վեհատուաներոց ժողովութիւն Աջլազ- գեաց	182—186
Ի Քաշունէ Քաղաքս Է. ՄԺ. Արեւիկ	187—222
Քաաղաքանէ Է. Նախաթութիւնք	223—228
Յանէ Նիւթոց	230—240

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0173673

